ХРИСТОМАТИЯ

по литература за 12. клас

ЗАБРАНЕНИТЕ ПИСАТЕЛИ

Атанас Райков
Блага Димитрова
Георги Заркин
Георги Марков
Герчо Джамбазов
Димитър Инкьов
Змей Горянин
Йордан Русков
Йосиф Петров
Коста Георгиев - Босяк
Мехмед Карахюсеинов
Пенко Керемидчиев
Петко Огойски
Радой Ралин
Стефан Стамов
Трифон Кунев
Яна Язова

Христоматия по литература
за 12. клас

ЗАБРАНЕНИТЕ ПИСАТЕЛИ

Център „Хана Аренд“ - София
2013

This is a joint publication of the Centre for European Studies, the Hannah Arendt Center and Konrad-Adenauer-Stiftung. This publication receives funding from the European
Parliament. The Centre for European Studies, the Hannah Arendt Center, the Konrad-Adenauer-Stiftung and the European Parliament assume no responsibility for facts or opinions expressed in this publication or any subsequent use of the information contained therein. Sole responsibility lies on the author of the publication.
The processing of the publication was concluded in 2013
The Centre for European Studies (CES) is the political foundation of the European People's Party (EPP) dedicated to the promotion of Christian Democrat, conservative and like-minded political values.
For more information please visit: www.thinkingeurope.eu

Това е съвместна публикация на Центъра за европейски изследвания, Центъра „Хана Аренд" - София и Фондация „Конрад Аденауер". Тази публикация е получила финансиране от Европейския парламент. Центърът за европейски изследвания, Центърът „Хана Аренд" - София, Фондация „Конрад Аденауер" и Европейският парламент не носят отговорност за фактите и мненията, изложени в публикацията и всяко следващо използване на информацията, съдържаща се в нея.
Изготвянето на публикацията беше завършено през 2013 г.
Центърът за европейски изследвания (CES) е политическа фондация на Европейската народна партия (ЕНП), посветена на утвърждаването на християн-демократическите, консервативните и сродните политически ценности.
За повече информация: www.thinkingeurope.eu

Христоматия по литература за 12. клас
ЗАБРАНЕНИТЕ ПИСАТЕЛИ

Редактор: Васил Къдринов
Съставители: Ангел Николов, Васил Къдринов, Валентина Маринова

Съставителите благодарят на Любен Марков, Петър Величков, Петко Огойски и близките на Блага Димитрова, Радой Ралин, Йосиф Петров, Мехмед Карахюсеинов и Стефан Стамов за подкрепата им за изданието

Коректори:
Владислав Грозев, Мария Дерменджиева,
Нели Арабаджиева, Павлина Грозева
Графичен дизайн: Христо Грозев

Печат: AVTOPRINT
Българска, Издание I, 2013 г.
Издател: Фондация „Център Хана Аренд - София"
http://www.hac.ekonet-bg.org/
hannah.arendt.center.sofia@gmail.com
0889 032 954, 0878 201 863

Книгата кандидатства за утвърждаване като учебно помагало
пред Министерството на образованието и науката
Разпространява се безплатно

Hannah Arendt Center
Sofia, Bulgaria

C E S
CENTRE FOR EUROPEAN STUDIES

Konrad Adenauer Stiftung

Съдържание

Предговор от Йордан Василев **6**

Атанас Райков, поезия **10**
Арестуване 11
В Държавна сигурност 11
Остров Персин 12

Блага Димитрова **15**
Из романа „Лице" 16
Поезия
Разпит 27
Ключов час 28
Автоепитафия 29
Аскелерация 29
Есе
Име: собствено, бащино, фамилно 30

Георги Заркин, поезия **35**
Дуел 36
Икона 36
Съд 38
Жажда 38
Вместо автобиография 39
Поморийски момичета 39
Аз вярвам 40
Към човека 40

Георги Марков **31**
Розата 43
Из „Задочни репортажи за България": **48**
Република на работниците 48
Киро и другите 55
Партия и работа 58
Спасителният смях 61
Съветският феодализъм 65
В сянката на Витоша 70
Софийското море 73
„Знам ли те кой си" 76
Унгарската есен 80
Пътуване за чужбина 84
Паспортната одисея 87
На училище - учителите 95
На училище - учениците 99
Безкрайният парад 103
Цензурата -оръжие на бездарниците 112
Капитанът със синята шапка 116
Чувство за непоносимост 120

Герчо Джамбазов, поезия 123
Персинци 124

Димитър Инкьов, фейлетони 125
Интервю с прочутия партизански генерал Ботуш Каишев
по случай неговата седемдесетгодишнина 127
Мисли за реалния социализъм 129
Как едно голямо откритие остана неоткрито 130
Пропаганда и действителност 132
Търсене на несъзнателните 134
За Великден 136
Ботуш Каишев и човешките права 138
Изчезналите врагове 140
Милиционерсоциализмът и новият език 141
Политическата кариера на един папагал 144
Прогресивният робовладелец *Приказка от Лъточушкония* *145*
Безработица при комунизма 147
Съветските стъпки и как се върви по тях в София 148
Култура по план 150
Как се прави конгрес 152
Паспортен закон без паспорти 153
Българската държава - млечна крава 155
Мобилизиране на мъртвите 156
Да кажеш или да не кажеш 158
Какво значи безвизов режим 160
Подстригване по всички линии 162
Лозунги и заглавия 163
Стената и мира 165
Хумористична трагедия 167
Новото име на Ботуш Каишев 169

Змей Горянин, епиграми 171

Йордан Русков **176**
Зов за свобода 178

Йосиф Петров, поезия **179**
Селякът 181
Пощенска картичка 182
Повест 182
SOS 183
Защо мълчим? 184
Диктатори 185
Равносметка 187

Коста Георгиев - Босяк, поезия 188
Докога? 189

Мехмед Карахюсеинов, поезия **190**
Слухар 192
Новорелигиозно 192
Конструктивно чертане или За вулканите 193
За тъгата 193
Старите пътища 194
Идеалисти 195

Пенко Керемидчиев, поезия 196
Майчини трънки 197
Клетва 197
Мечта 198

Петко Огойски 199
Из „Записки за българските страдания": 200
Странният "отпуск" 200
Към незнайна участ 203
Карцерът 205
Смъртни обвинения 207
Персин - българският Сибир 210
Носталгия по затвора 217
С младостта и лудостта, с възрастта и мъдростта 218
Новогодишно опиянение отново 221
Понтонът „Ужас" 222
С хамути на дигата 232
Сбогом на оковите 238
Отново сред вълците 242
Следствието 246
Литературният Нерон пред съда (Световен геноцид чрез поезия) 260
В зловещото Седмо 262

Радой Ралин 266
Истината за смъртта на Езоп 268
Епиграми
Люти чушки 269
Поезия
Балада за Розалия 274
Навечерие 274
Молитва 275

Стефан Стамов, поезия 276
Розобер 277
Конвой 277
Идеите не се разстрелват 279
Земя 279
Европа 279
Магдала Борбели 281
На жена ми 282
Чувства 282

Трифон Кунев, фейлетони 283
Новогодишен поздрав до прокурорския паркет 286
Челядта на Бай Ганя Балкански 287
Политически клакьори 288
Кажи ми, кажи, бедни народе, кой те в таз робска люлка люлее 290
Всичко е толкоз ясно, че няма да успее 291
Внукът на Бай Ганя тържествува (Монолог) 293

Яна Язова 294
Из романа „Соления залив" 297

Предговор

Тази книга ни отправя във времето на забраните - годините на комунистическия режим (1944-1989). Серия от трагедии - това е съдбата на немалко големи писатели през тези десетилетия.

В началото са започва с изключване на десетки членове на Съюза на българските писатели (СБП). На 23.11.1944 са изключени 29 души, между които Йордан Бадев (вече убит), Владимир Василев, Фани Попова-Мутафова, Михаил Арнаудов, Димитър Шишманов, Змей Горянин (Светозар Димитров), Димитър Талев, Кирил Кръстев, Георги Константинов, Йордан Стубел, Славчо Красински, Жана Николова-Гълъбова, Петър Горянски, Ненчо Илиев и др. В същото време са приети 74 нови членове, които са предимно комунисти.

Сатирикът и карикатурист Райко Алексиев (1893-1944) е арестуван и пребит до смърт, застрелян е хумористът Борис Руменов (Борю Зевзека), като убиецът е смятал, че това е Елин Пелин. Също литературният критик Йордан Бадев, големият журналист Данаил Крапчев. За него беше пуснат слух, че се е обесил в тоалетната на ареста с чорапите си, което е невъзможно да стане, защото са къси. Чак след 1990 се разкри, че е застрелян на улицата в Горна Джумая (сега Благоевград) на 10.09.1944, а след това е осъден от „Народния съд" на смърт, за да могат да конфискуват имотите му - редакцията и печатницата на в. „Зора" на ул. „11 август" в София, където по това време вече се издава вестник „Отечествен фронт".

Трябва да посоча - на световния Нюрнбергски процес срещу водачите на хитлеристката държава са издадени 12 смъртни присъди, а в малка България 2730.

Димитър Талев (1898-1966) е между изключените от СБП, но е изпратен в концлагера в Бобовдол. После е преместен в лагера „Куциян" край Перник (там е и писателят Йордан Вълчев), оживява случайно, освободен е, но след това е изселен в Луковит (1948-1952). По това време не му се дава никаква работа, той мизерства, но именно в този период успява да създаде романите „Железният светилник"(1952), „Преспанските камбани" (1954) и „Илинден" (1953). Освободен е, завръща се в София, когато Тито и Сталин влизат в конфликт и тези романи веднага са отпечатани, защото Македония е в пределите на Титова Югославия.

Големият литературен критик и редактор на списание „Златорог" Владимир Василев е арестуван през септември 1944, освободен след няколко месеца, но не му се дава никаква работа. Журналистът и белетрист Цвети Иванов е изпратен в лагера „Белене" и заставян да чисти клозети и там умира. Проф. Иван Дуйчев е арестуван и заставян да чисти клозети, но поне няма съдбата на голямата писателна Фани Попова-Мутафова, която е осъдена на пет години затвор за „профашистка дейност", излежава две и е освободена, но няма достъп до печат и първата нейна книга след 1944 излиза едва през 1962.

Посяга се и на класиката. Например творчеството на Яворов е разделено от тогавашните литературни историци на два периода и вторият се отрича като модернистичен, макар през него да са създадени най-известните му творби. Името на Симеон Радев, както и имената на още редица писатели (Димитър Бояджиев, Александър Вутимски, Теодор Траянов) не се споменават, а на Пенчо Славейков се гледа с подозрение, както и на проф. Боян Пенев.

Поет като Атанас Далчев е оставен без работа (1947-1952), а след това е назначен като редактор в списание за деца. Първата му книга със стихове излиза през 1969, предишната е от далечната 1943. Странна е историята на поета Стефан Гечев. През 1967 той издаде сбирката „Бележник", която беше обругана веднага с две статии във вестник „Литературен фронт", защото пише само за природата и то модерно, а няма нито едно стихотворение за партията (БКП

- Българска комунистическа партия). Главен редактор на вестника е неговият първи братовчед Богомил Райнов, който на въпроса защо статиите са в два последователни броя отговаря, че не би искал в партията да помислят, че го толерира като близък роднина. Такъв откровен кариеризъм не се среща често, но случаят е показателен за пълното своеволие на управниците. Но защо да се занимавам с Далчев и Гечев, когато Вапцаров не е издаван цели две години след идването на комунистическата власт - първото издание на стихотворенията му е от септември 1946, когато живите леви писатели са издали вече по няколко книги.

Показателна е трагичната съдба на поета-партизанин Веселин Андреев. Когато се разкриха престъпните действия на комунистическата власт, той написва прощално писмо, в което обявява, че напуска БКП и се самоубива на 11.02.1991. Оставя недовършена повестта си „Живков - мъртъв приживе", издадена от сина му в 1991, но останала без отзвук, защото разобличава диктатора Тодор Живков.

От включените в Христоматията автори, ще започна с Трифон Кунев (1880-1954). Неговият житейски път е доста сложен. За ранните му стихове Владимир Василев пише: „У Кунев има народен колорит" (списание „Мисъл", 1905). Той е редактор във вестник „Воля" (1911), издаван от Симеон Радев като неофициален орган на стамболовистката партия на д-р Никола Генадиев. Фейлетоните си подписва с псевдонима Ланчелото и Риналдо Риналдини. Член е на Висшия съвет на Народно-либералната партия (стамболовисти, 1911-1919). Печатал е в големите литературни списания „Мисъл", „Демократически преглед", „Художник", „Златорог". След края на Първата световна война се сближава с дейци на БЗНС, избран е за народен представител (1920-1923) при управлението на Александър Стамболийски. След това е арестуван и интерниран. По време на правителството на Народния блок (1931-1934) отново е народен представител. След превратата на 09.09.1944 е председател на Съюза на писателите и директор на Народния театър, но скоро преминава в опозиция и е редактор на вестник „Народно земеделско знаме", издаван от Никола Петков. Там печата популярните си фейлетони в рубриката „Ситни-дребни като... камилчета", издадени и в книга със същото заглавие (1946). Тези фейлетони са протест срещу диктатурата и срещу ограничаването на свободите. След забраната на опозицията и осъждането на смърт на Никола Петков, Трифон Кунев е осъден на пет години затвор (1947-1951), интерниран, болен, името му не се споменава, книгите му са забравени. Симеон Радев пише за него в книгата си „Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени" (1965).

Тук ще вмъкна една важна подробност - след 1947 е съставени списък на забранените книги, а те са иззети от всички читалищни библиотеки в страната и са унищожени. В Народната библиотека са изваден от каталозите и пренесени в специален склад, където читателите нямат достъп до тях. Така след 1990 там открих, че Тодор Кожухаров (Щабс-капитан Копейкин, 1891-1945) не е само блестящ журналист, но и интересен писател, автор на 6 тома есета, пътеписи и др. Той е осъден на смърт от червения „Народен съд". В нощта на 02.02.1945 в 02.00 ч. е в двора на Съдебната палата, заедно с останалите жертви, за да ги откарат на разстрел. Тогава е извикал: „Не трябва да плачем за нас, а за България" и запял химна „Шуми Марица", но един от пазачите го разстрелял. Бил е на 53 години, инвалид от Първата световна война, подпрян на бастуна си. Той завършва Военно училище, а след това право, редактор е на прекрасния обеден всекидневник „Слово" в продължение на 20 години. По време на Втората световна война е сред защитниците на българските евреи. Той е един от създателите на Българското национално радио, които подпомагат Сирак Скитник. През есента на 1944 Александър Цанков го кани в емигрантското правителство, но той отказва и обяснява на близките си с писмо: „Мои деца, преди 5 минути взех съдбоносно решение, с което се осъдих на смърт, а вас на много страшни изпитания, моля от сърце да ми простите. Бе ми предложено да вляза в състава на задграничното правител-

ство на Александър Цанков, да стана емигрант, но аз не мога да лая срещу моя народ и страна".

До 1990 редовна практика на държавните издателства (частни нямаше) бе да отказват отпечатването на книга, независимо от нейните качества, само по идеологически съображения. Голяма част от авторите, включени в Христоматията, са пострадали от това своеволие на комунистическата власт. От преживелиците с моята съпруга Блага Димитрова зная, че технологията е била такава: предаденият в издателството ръкопис се бави и отива в някакви тайнствени „редакции" на Държавна сигурност, бави се дълго и често по тяхно нареждане е спрян за печат от щатния редактор, който изпитва неудобство към колегата си автор, чуди се какво да измисли, за да обясни отказа..... Така след 1990 излязоха от печат няколко книги на Блага, които бяха спирани. Ще посоча като особено характерен случай книгата „Хобиада", която е написана през 1980. Тогава Борис Димовски направи чудесни рисунки за всеки откъс, но изданието беше отказано и томчето се появи чак през 1992, след 12 години чакане. Блага има няколко книги със стихове, есета, драмата „Богомилката", които стояха у дома след отказ и бяха отпечатани след 1990. Към тях ще прибавя и продължението на нашите два тома за миналото на българската литература и култура с главна героиня Багряна, които през 1975 бяха жестоко разгромени идеологически в целия официален печат и беше забранено издаването на третия том. Част от него под заглавие „Кръстопътна среща, документална новела, Багряна и Драйнац" издадохме през 1999. Романът „Лице" престоя в издателството няколко години, съкратени бяха цели пасажи като на гърба на всеки лист бе поставен печат, за да не може авторката да прави промени. Но накрая беше отпечатан. На втория ден от появата му от книжарниците бяха иззети останалите екземпляри и ние смятахме, че са изгорени. Изненадата ни бе, когато през 1990 ги видяхме по сергиите на площад „Славейков". Тогава узнахме, че са излежали 8 години затвор за книги в Сливен.

Интересна е историята на книгата „Люти чушки" (1968) от Радой Ралин. Тя е отпечатана, пусната на пазара и веднага иззета от Държавна сигурност. Закарват томчетата в Полиграфическия комбинат в столицата и нареждат на огнярите да ги сложат в пещите. Момчетата тачат Радой и измислят нещо необичайно - пускат висока тяга, книгата се разпада на листове, които само обгарят по краищата и се разлетяват над квартала около ул. „Николай Ракитин". Хората ги събират и четат. Притежавам такава страница, подари ми я познат, който живее там.

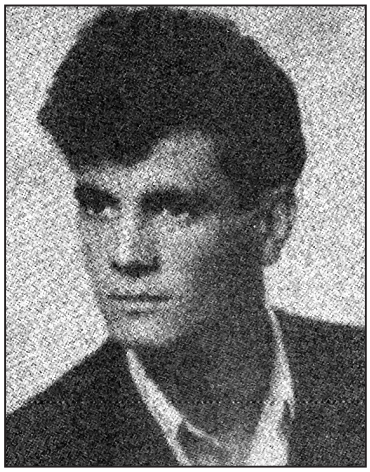
А Радой беше наистина странна птица - не си постави домашен телефон и когато веднъж при многобройните му гостувки в нашия дом го попитахме с Блага защо не иска телефон, той отвърна кратко и ясно: - Да им плащам, та да ме подслушват. И сега тъжен финал за него. През пролетта на 2004 у дома се звъни. Отварям - Радой. Каня го, той влиза и аз очаквам, че както обичайно е намислил нещо да вършим. Но той поговори пет минути за ланския сняг и си тръгна. След месец-два го изпратихме. Той е дошъл за сбогом, усещал е явно. А на опелото в църквата „Свети Седмочисленици" имаше огромна опашка за поклонение. Една непозната жена се приближи към мен, подаде ми малка торбичка и ме помоли: - На мен вероятно ще откажат, сложете това до него в ковчега. В торбичката имаше люти чушки. Така историята на книгата „Люти чушки" се затвори.

Сега за странното ми познанство с Георги Марков (Джери). Преди да емигрира той, учехме заедно английски при Надя Сотирова. Той добре е знаел, че в нейния дом всичко се подслушва (тя преподаваше и на дипломати) и затова започваше разговор, когато слезехме на бул. „Патриарх Евтимий" пред нейни дом. Беше сърдечен, откровен, казваше ми да предупредя Блага да се пази, защото на среща при диктатора Тодор Живков нейни колеги злословели срещу нея. Докато пишете сценария за сериала „На всеки километър" той имаше достъп до архивите на МВР и по цял ден е прекарвал в читалнята на ул. „Гурко". Така се пусна слухът, че

е бил агент на Държавна сигурност. Неговите знаменити „Задочни репортажи" слушахме по чужди радиостанции, но у нас името му беше забранено, след което комунистическата власт изпрати в Лондон убиец, за да го накаже. Тези текстове излезли в книга на български в Швейцария, благодарение на наш емигрант, който ни изпрати един екземпляр и на нас с Блага. През 1990 от едно издателство ни поискаха книгата, тя се появи у нас, а ценния екземпляр забравиха да ни върнат. Георги е талантлив писател, който заслужава признание за текстовете си, не само заради съдбата си.

Всички автори, включени в Христоматията са стойностни и интересни. С Йосиф Петров (1909-2004) и Петко Огойски (1929) бяхме заедно депутати във Великото Народно събрание ВНС (1990-1991). Като най-възрастен депутат Йосиф Петров откри първото заседание на ВНС, а след това често обичаше да вплита в изказванията си стихове. Бай Йосиф бе много любезен и отзивчив. Не мога да не отбележа, че той не е публикувал нищо от 1948 до 1990, когато издаде стиховете „Вик от каторгата". Петко Огойски е от 1950 по затвори и концлагери. Сега е издал 6 книги. Георги Заркин пише стиховете си в затвора в Пазарджик, където загива. Димитър Инкьов е емигрант, журналист, оригинален автор. Стефан Стамов също заслужава признание, а за Яна Язова да не говорим - тя е фигура в нашата литература и култура в продължение на десетилетия, но е убита по време на комунизма в дома си, след като е работила упорито десетилетия върху ценните си творби, които не бяха издавани, докато беше жива.

26.08.2013 ***Йордан Василев***

Атанас Райков

Роден през 1932 г. в с. Тюркмен, Пловдивско. Основно образование придобива в родното си село, а средно - в гр. Пловдив.

За нелегална антикомунистическа дейност е осъден на 15 години затвор и от 1952 г. до излизането си на свобода преминава през затворите в Пловдив, Шумен, София, Пазарджик, Ловеч. Бил е в лагера на Белене - о. Персин.

Арестуване

Нощ се спусна в моя роден край -
Тъжна, настръхнала и тъмна.
Майка ми в предчувствия ридай ...
Аз при нея няма да осъмна!

Вратата с трясък се отвори ...
С тел ръждива свързаха ръцете ...
Палачът злобно нещо промърмори ...
А чух да казва мама със сърцето:

„Помни Българията сине!
Помни и бащината къща!
Бориш ли се - няма да загинеш!
Ти при мене вечно ще се връщаш!"

В Държавна сигурност

Врата и зидове - дебели,
таванът, подът - от бетон.
А пък стените посивели
бележат минал ешалон.

Без сън - на разпит си изправен:
жаден, гладен, смазан с бой.
За нищо тука нямаш право!
И слушаш само ругатни - порой.

И още тук прочитат ти присъдата!
И още тук решават ти съдбата!
Виновен или невинен - едно и също е:
и за майчиното мляко питат те.

И чакаш всеки ден да дойде края
на един безкраен разпит.
И без да щеш - смъртта желаеш,
защото изход е от ада.

Остров Персин

Тече реката... Понтонен мост и хлад...
Преминах аз по него още твърде млад.

В беззвездна нощ от свинските вагони,
насила и безброй заслизахме в колони.

За Персин безлюден - обрасъл със върби,
ний мъкнихме по пътя денкове, торби.

И на две превити, в тъжни върволици,
пристъпяхме гладни и бледи мъченици.

А палачи злобни с разпенени коне
Връхлитаха връз нас с оръжие в ръце.

По пътя разкалян и локви безброй
загиваше някой - не знаехме кой.

Защото ако само в миг се наклони,
стреляше се бързо вече отстрани.

Платените убийци от нищо нямат страх.
Нито пък убийството смятат за грях.

Целта беше ясна - да бъдем избити
с куршуми, с колове, с ритници в гърдите.

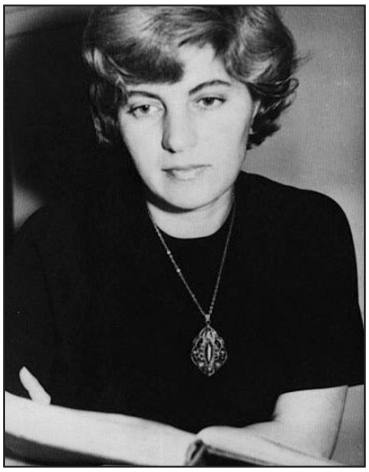
„Гадове", „Шпиони" или пък „Фашисти"
викаха ни нагло мерзавците садисти.

И Гогов, Горанов, Йонков и Китов,
послушни граничари и капитан Митов

сън да не ги хваща - сълзи да ги давят,
па и всички, що убийците славят.

Природата майка да ги хвърли в пъкъл,
за всичките наши нечовешки мъки.

Блага Димитрова

Блага Димитрова е израснала във Велико Търново, откъдето са нейните родители. Кръстена е на баба си Вангели (от Евангелие, гръцки - Благовестие). През 1936 се преселват в София и тя завършва с отличие класическия отдел на Първа Софийска девическа гимназия (с латински и старогръцки), а след това славянска филология през 1945. От малка взима уроци по пиано, а от 1936 до 1946 при проф. Андрей Стоянов заедно със световно известния пианист Юри Буков. От 1946 до 1951 подготвя на руски и защитава дисертация в Москва.

Редакторка в сп. „Септември" е от 1954, а през 1956 преминава в издателство „Български писател", но в 1957 подава оставка и напуска, след като шефовете и отказват да пуснат за печат сбирките на младите поети Константин Павлов и Николай Кънчев. След повече от година безработица, постъпва в издателство „Народна култура".

Издала е 26 книги със стихове и поеми, между които популярни са станали „До утре" (1959), „Как" (1974), „Забранено море" (1976), „Хобиада" (сатира с рисунки от Борис Димовски, ръкописът с илюстрациите е готов през 1980, но не е допуснат за печат от комунистическата власт), „Ден живот" (2001). Авторка е на романите „Пътуване към себе си" (1965), „Отклонение" (1967), „Лавина" (1971), Лице (1981), прекарал 9 години в „затвор за книги", „Урания" (1993), „Глухарчето" (1996), както и на книги и есета, драми, спомени, разказ за миналото на българската култура от началото и средата на 20 в. (в съавторство със съпруга и Йордан Василев) - „Младостта на Багряна и нейните спътници" (1975), „Дни черни и бели" (1975), „Кръстопътна среща" (1999, като ръкописът е от 1974). Превела е поемата „Пан Тадеуш" от Адам Мицкевич (1959), за което получава наградата на полския ПЕН-клуб, „Илиада" от Омир (1969, съвместно с Ал. Милев), стихосбирки от руски, полски, шведски автори, между които е полската поетеса Вислава Шимборска, лауреатка на Нобелова награда за 1997, с която е била приятелка дълги години.

Творбите на Блага Димитрова са преведени на 23 езика (немски - 7 издания; чешки - 5 издания, английски - 4 издания, френски, италиански,

испански, руски, виетнамски, полски, румънски, сръбски, унгарски и др.) в 46 издания.

По нейни сценарии са филмите „Отклонение" (1967) и „Лавина" (1981).

Тя е между основателите на дисидентския Клуб за демокрация (03.11.1988) в аудитория 65 на СУ „Св. Климент Охридски". През 1992 е избрана на поста вицепрезидент на Република България, но след година и половина подава оставка.

Умира на 02.05.2003 г.

Из романа "Лице"

Студът се увеличава във враждебното пространство между раменете им.

Бързият й вървеж му заявява направо, че трябва да прекрати натрапения разговор. Но той никак не държи да бъде вежлив. Напротив. Жената се опитва да го отпрати:

- Единственото, което мога да ви посъветвам: да се запишете задочник след година-две, тъкмо време да узреете идейно.

- Благодаря, презрял съм вече! - Без да го погледне, тя вижда горчивото му подсмихване. - Доста годинки съм пропуснал!

Преподавателката го стрелва под око. Забелязва мимоходом, че чертите му са по-възрастни от хлапашки невъзпитаното държане.

- Съжалявам, навреме е трябвало да помислите!

Предвидил и това нейно наставление, отбива го с подготвен удар:

- А вие помислихте ли, че вашата дума тази вечер опропасти съдбата на четирима души?

- Всеки сам опропастява или извисява съдбата си! - попада тя в назидателния си тон на преподавателка по марксизъм.

- Сам! Като те подсекат от корен! - Измърморва той.

- Моята намеса отсече само гнилите клони, които могат да заразят цялото дърво! - натъртва тя думите си с твърди стъпки.

- Фюю! - подсвирква мъжът срещу вятъра. - Каква сигурност в собствената си правота! Завиждам ви. Навярно сънят ви е безоблачен като на младенец.

- Извинете, какво искате от мен? Здрав сън назаем?

Застанал отстрани, той я смерва от глава до пети с откровена подигравка. При дрезгавото осветление от уличната лампа върху снега жената изглежда призрачносива - една сянка на умората след многочасово събрание.

- Не, просто ви гледам като природно чудо. Как успяхте да убедите сама себе си, че сте непогрешима?

Тя едва се самоовладява.

- Отговарям за постъпките си, но не пред вас! - И тръгва още по-троснато, вдигайки яката на палтото си.

- А пред кого, ако смея да запитам? - За него не представлява никаква трудност да я изпреварва със своите широки крачки, една срещу две нейни.

- Изключвате мен, и то без да ме познавате!

Движат се покрай стандартни новопостроени блокове. И при все че не ги поглеждат, геометричните им еднообразни очертания усилват впечатле-нието у двамата за студ и казармена неуютност. Жената се задъхва, нагъл-тала мразовития вятър, и той фучи в думите й:

- На вас искате всичко да се прощава: да се шляете, да не посещавате лекции, да не си вземате системно изпитите, да пренебрегвате обществе-ните прояви на института, дори да напуснете днешното задължително събрание, на което се обсъжда вашето поведение!

- И без да съм изтърпял до края, мога да повторя дословно финала на обвинителната ви реч: „Равнодушието и лентяйството е престъпно в нашето ново общество! - имитира той женски креслив патос — Народът отделя от залъка си да ви плаща стипендии. Работниците ви построили удобни общежития! (Питайте нас колко са удобни!) Огнярите хвърлят денонощ-но въглища в парните котли да ви отоплявят! (Ние си знаем колко е топло! Все повреди!) А четирима разглезени народни хрантутенци, свикнали всичко наготово да им се поднася като на табличка", и тъй нататък.

Тя се хваща за подхвърлената въдица и продължава в нов вариант собствена-

та си реч, току-що произнесена пред събранието:

- Защо прескачате най-важното: И на всичко отгоре, проявяват недостатъчна политическа съзнателност, особено сега, когато контрареволюцията се надигна в Унгария...

Той грабва думата от устата й с ловкостта на вятъра:

- Аа, произнесохме името на плашилото! В него се крие ключът за всички беди на тези тук младоци, които трябва да отговарят за едно събитие, станало на 1000 километра от тях, докато те са се навъртали пред студентския стол и са подвиквали, подсмърчайки: „Търси се!"

- Докато са се шляели и са дрънкали излишни приказки! - уточнява тя през зъби.

- И да са учили най-прилежно, някъде далеч оттук международното положение като Мойра си играе с бъдещето им!

Колкото и да не се засяга от някакъв си пропаднал студент, тя мълква, издавайки се, че не й е все едно. Вървят. Оказва се, че тя не живее толкова наблизо. Вятърът ги връхлита при всяка пресечка. Сенките от клоните се залюляват върху снега. Тя избягва да гледа надолу, хваща я морска болест. Вторачила се е напред в пустотата на улицата.

- Да ви чуят отнякъде осъдените на смърт!

Става й жалко от собствените й думи пред такъв нехранимайко, а трябва да продължи, щом веднъж се изтърва.

- На ваша възраст и къде по-млади от вас младежи-цвят загинаха. Но за вас това са празни думи!

Той се променя на лице и глас:

- Думата на мъртвите е убедителна! Вие я потъпквате!

Преподавателката не го чува, грабната от своята „тема", която все я преследва:

- Тяхна непостижима мечта бе да учат. Да биха могли да влязат поне веднъж във вашите просторни аудитории, да надникнат в библиотеките... Може да ви звучи плакатно, но...

Както говори, тя вижда пред себе си построения неотдавна институт:

Висок каменен цокъл, по-подходящ за затвор. Тесни прозорци. Тежка, внушителна сграда. Аудиториите - твърде мрачни, отблъскващи зали. Винаги на електричество. Щом спре токът, спират и занятията. В началото на есента институтът трябва да гъмжи като кошер, а той - празен. Студентите са на бригади по полето. Заместват селската работна ръка, прогонена от селото към градските канцелярии. Ученолюбивата младеж това и търси - да се отърве от уроците. Когато се развърнат, няма места за всички, стърчат по време на лекции край стените. И все пак всичко биха дали осъдените на смърт да стоят изправени до такива стени, а не до онази, надупчената от куршуми. Но иди разправяй това на днешните млади!

Някога преписваха на ръка брошури по диалектически и исторически материализъм, предаваха с риск за живота си листче по листче, изпълнени със ситен почерк с печатни букви, успяваха да ги вмъкнат дори в затвора. Заучаваха наизуст същата тази материя, която сега слушат с отегчени лица от нейните лекции. Щом забраненото стане задължително, то вече е против-но като всеки учебник. Понякога й се струва, че са напразни усилията й да обновява, да „придвижва напред" своя предмет, да овладява езици, да чете от първоизточниците. Или. причината е в нещо друго, вън от учебника?

Библиотеката - топла, предразполагаща за упоително четене. Местата и там не достигат. Отвън по стълбището - опашки от студенти, закъснели да заемат стола, грабнат вече от другиго. Складът - томове до тавана. Тук-там - празни пролуки по рафтовете, бели листчета, впъхнати между книгите: неколцина от ръководството на института взели списания, ценни издания, редки ек-

екземпляри, за да ги ползват вкъщи, и не ги върнали. А голяма част от изписаните от чужбина книги потъват в дълбоките чанти на шефовете. Библиотекарките смеят ли да оронят дума, нали ще ги уволнят.

То само това да бе... Можеш ли да отговориш на всички болни въпроси?

Снежната палуба под нозете й се разлюлява.

Жената потърсва опора по инерция все там, в сумрачната единочка за осъден на смърт. Гласът й просветва:

- Представете си, имаше дори такъв невероятен случай: смъртен, в последните си денонощия, в броените си часове, в полумрака на килията чете философия, учи френски Как са звучали френските думи, произнесени от гласа му, обречен на мълчание, там, в единочката за смъртни: J'ai soif, tu as soif, il a soif...

На свой ред той продължава спрежението, удряйки гърдите си:

- Nous avons soif - сочи към нея: - Vous avez soif - сетне размахва ръка към околните блокове, гледащи ги с мижавите очи на прозорци зад спуснати пердета: - Ils int soif.

Сякаш сивите сгради са жадни. Но тя по стара агитаторска привичка се пали все още да разбужда живите чрез примера на мъртвите. И не може да се спре:

- Да знаеш, че тези думи няма да имаш възможност да изречеш никога, никъде, пред никого.

- Е, да, на оня свят едва ли говорят френски! - опитва се той да й напомни за себе си и да я върне в реалността.

Обаче тя наистина не го чува, продължавайки своята песен:

- И все пак да ги запаметяваш с такова настървение! Чрез думите той е пътувал по света. Разхождал се е из Париж, спирал е в някое бистро: Oh, j'ai soif! Сядал е на терасата на някое кафене в Латинския квартал и е запитвал едно момиче с дълги коси до него: Est ce que tu as soif? Oui? Moi aussi! Дума по дума, крачка по крачка из широкия свят. Не е заспивал, за да не губи време...

- Знаел е, че ще си отспи после! - вметва той, очаквайки това да прозвучи кощунствено в нейните уши, за да я изведе от унеса й.

„Но тя слуша само себе си! - установява мъжът ядно. - Този тип активисти се опиват от собствените си словоизлияния и не дават ухо за ничия друга дума, ако ще да е вик за пожар!"

Жената продължава, забравила къде и пред кого говори така:

- Още една непозната дума, още една нова багра от света, още една глътка от неизживения живот... J'di grand soif!

Изведнъж се съвзема. Изтрива с ръкавицата спомена от челото си, нервирана на себе си, че се поддава на своя натрапчив лайтмотив:

- Извинете! Всичко това е така далече от вас!

- Не толкова далече! - Гласът му прозвучава друг, възрастен, с някакви тъмни сенки в него.

Но тя пренебрегва това бегло впечатление, заета с мисълта, как по-скоро да се отърве от нахалника. Вървят мълком. Снегът скърца сприхаво под стъпките им. Зад следващия ъгъл - нейният блок.

- Стигнахме! - въздъхва тя и застава пред входа, защитена откъм гърба.

Той побързва да задържи вниманието й чрез нейния мотив:

- Искате да бъдем като загиналите. Е, ако бъдем като тях, нали и ние трябва да загинем за нещо. Но за какво?

Тя пак минава към наставническия тон на преподавателка. „Два основни тона има у нея - забелязва презрително той, - които се редуват: агитаторски и наставнически."

- Толкова малко се иска от вас: да учите! - назидава тя.

- И да бъдем послушни!

Жената избухва:

- Кой е послушният всъщност! Аз, че стоя тук, на улицата, да ви слушам! - И притяга с пръсти вдигнатата си яка.

Колкото по-раздразнителна става тя, толкова той е по-самоуверен. Сякаш целта му е да я разстрои:

- Исках само две думи да ви кажа...

- Излишно е, предупредих ви!

- Не за себе си, а за вас: да знаете, че има и такъв случай. Нетипичен според вашия речник!

Тя потрепва нервно на снега:

- Не е ли късно да ме поучавате?

- Студено ли ви е?

Той успокоява темпа на говора си:

- Ще бъда кратък. Не получавам стипендия като бивш военен. Не посещавам редовно лекции, нито вашите там политкръжоци, събрания и прочие обществена самодейност, понеже работя за хляба - един от преносвачите на въглища, за да се отоплят народните синчета, както вие се изразихте...

- Вие така се изразявате, не аз!

„Тежък случай на невроза!" - заключава тя, озъртайки се към входа на собствения си дом, като недостижимо убежище срещу студа, вятъра и уличния натрапник.

- Все едно... Не се шляя, имам желание да чета и да се просвещавам марксически (това в неговите уста прозвучава иронично), дори диалектиката ме интересува, но нямам възможност. А що се отнася до подготовката ми по специалността, обвинението в липса на системен труд е лъжа, за да се прикрие истинската причина!

Студеният вятър хвърля в лицето й тези думи, изпълвайки клетките й със зима.

- Без да проверите - продължава той.

- Ние нямаме нужда от аполитични специалисти!

- Ние! Вие! Дележ! - той издебва всяка нейна дума, за да й се озъби насреща.

Жената се сили да овладее вътрешното си зъзнене, много по-остро от кожното.

- Избрали сте неудобно място за дискусия! - Сама не може да разбере какво я заставя да стои на вятъра и да слуша още по-злия вятър на приказките му, когато с едно обръщане ще го задгърби и ще си влезе на топло.

- А след като съм изключен, автоматически губя временното жителство и квартира...

- Заради жителството ли следвате? - ахва тя с превъзходство.

Мъжът занемява за миг и я изглежда с убийствена неприязън:

- С вас няма какво повече да се говори!

Но не си тръгва, а стои като с вмръзнали подметки в снега. Тя се измъква:

- Аз съм дотук! - Набляга на "дотук", давайки му да разбере, че този праг е пределът на разговора им.

Разтревожена, загдето наглецът не помръдва, го запитва през рамо, дано го изтласка да си върви:

- А вие накъде?

- Аз? Никъде...

- Няма ли общежитие за вас?

Гласът му забавено пуща жилото си, за да я прониже по-дълбоко:

- Как слабо познавате действителността, създадена от вас! Още преди една седмица домакинът на общежитието ме предупреди, че днес, точно днес, ми изтича срокът.

Тя трепва едва доловимо. Очаква следващите му думи озадачена.

- Как ви се струва? Домакинът е знаел за изключването ми, преди аз и да съм подозирал. Защо бе нужен целият ваш театър - събрание, речи, обсъждане, гласу-

ване? Въпросът е бил предрешен, другарко Найденова! Както всичко във вашия строй!

Преподавателката започва да мига, сякаш внезапно завалял сняг пада по ресниците й, ослепявайки я.

- Възможно ли е? Преувеличавате! - обръща към него лице най-сетне с някакъв интерес, макар и не по неговите проблеми, ами пак по своите.

Той злорадства.

- Не искам да ви тревожа, но понякога непогрешимостта греши! - И доволен, че е изплюл камъчето в лицето й, си тръгва. - Довиждане!

Стъписана, жената гледа отдалечаващия се силует на непознатия. Едва сега забелязва, че вятърът издува на гърба му тънък шлифер, при вида на който цялата настръхва от студ. Тя извиква след него:

- Все пак... Къде ще отидете?

Отвръща й почти гърбом:

- И аз това се питам. Да бе лято, на пейката в парка...

Сам не знае какъв шок предизвикват у нея тези случайно изтървани думи. Същите. Отдавна забравени, затрупани, затиснати в миналото, превърнати във вкаменелости и сега внезапно събудени. Заедно с тях я лъхва влагата, самотата и надеждата на една далечна кишава пролет от младините й.

- Даже за тази нощ нямате квартира? - Собственият й вик я изненадва, наддялял свистенето на вятъра, за да настигне забързания бездомник.

Той се обръща. Сега вятърът духа откъм гърба му и залепя шлифера около бедрата му като мокър чаршаф.

- Желая ви лека нощ! - покланя й се той с издевателска любезност.

Сякаш самият силует на вятъра се огъва в поклон, за да й подхвърли една гавра. Този път духа отстрани и шлиферът се усуква около тялото му. Тя го догонва с ненадеен порив, нахлул от младостта й заедно с раздвижването на онези вкаменелости:

- Елате у дома!

- Каква жертвоготовност! - прихва той ехидно. - Ще се компрометирате политически, другарко Найденова! Прощавайте! - и се отдалечава, подет от вятъра.

Тя за миг се подъбява насред улицата. Мисълта да се прибере в топлия си апартамент вече я плаши.

- Почакайте!

- Излишно е, ще се простудите!

Сякаш са сменили местата си. Сега жената тръгва след него:

- Наистина, елате у дома!

Той се спира, за да й спести няколко напразни крачки.

- Домашните ви ще бъдат възхитени!

- Защо не? Поне за тази нощ... - настоява тя несигурно.

Помежду им има достатъчно разстояние, за да вилнее вятърът и да ги отпъжда един от друг. Безочливецът се връща и съвсем близо до лицето й прошепва със затаена отмъстителност:

- Загложди ви все пак вина, нали?

- Идвайте, ви казвам! - крясва тя с простинал глас и се отправя към входа.

След мрачно помисляне той се подчинява, може би нарочно - за да я накаже чрез собствения й прибързан жест.

„Искаш лесно да се отървеш от угризенията, другарко! - заплашва наеженият му силует. - Но няма да ти предоставя такава възможност!"

Зад тях решетката от сенки върху снега се люшка от вятъра, постепенно се сгъстява и затваря в нощ.

Жената върви напред, давайки си вид на самата убеденост, че не е могла да постъпи другояче.

В тъмния вход ръката ѝ с точно попадение натисква електрическия бутон. Светлината изведнъж прави реална поканата за преношуване. Преподавателката енергично се качва по стълбището, „за да стъпче надигащото се колебание" - мисли зад нея изключеният. Той я следва мълчаливо от разстояние, но крачките му натъртват: „Предупреждавам ви, ще се разкайвате! Ще се разкайвате!"

Към всичко това се прибавя неловкостта - неуместна и глупава, но налагаща се - от изкачването. Жената неволно се наблюдава изотзад с неговия подигравателен поглед и забелязва стъписана колко занемарена е походката ѝ, как вдървена - стойката. Кога, между кои две безкрайни парт-събрания бе изгубила самочувствието си на жена?

Някъде към предпоследния етаж електрическият автомат угасва. Мъжът се спуща в тъмното надолу по стъпалата, търси копчето пипнешком и връща светлината. Още по-ясно им става, че тя го е поканила наистина и че той е приел тази налудничава покана. Чак на най-горната площадка жената спира. Той поглежда надолу във витлообразния отвор между парапета на стълбището. Тегли го да се върне.

Тя дълго рови в чантата си, докато премръзналите ѝ пръсти налучкат ключа. Долавя присмехулните му мисли: „Защо нервничите, сама се натопихте в тази нелепа история!" Най-сетне тя отключва с привичен мъжки жест. Табелка на вратата:

Бора Найденова

Измръзнал от дългото стоене вън на студа, той още повече се наежва от това иглолистно име: Бора.

Още от първия миг, когато прага на дома ѝ прекрачи този мъж, се надигна един виещ като сирена ултра-фи звук, за който обаче хората са глухи.

От корена до вършеца на новия, едва-що прозъбил листец фикусът призова с пронизително зелено: „Убиец!" Има ли по-голяма мъка от тази да искаш да кажеш нещо насъщно, да предупредиш за нещо неотложно и да не бъдеш ни чут, ни разбран? Растението изпада във фику-стрес. Вътрешно вибрира цялото. Плаче и нарежда на своя смешен език, изпълнен с фикусизми:

Фи-фи-фиии! Моят глас е фику-сигнал в пустиня.

Несъвършени са сетивата ви, далечни родственици по зелено фи-коляно.

Човефикуси.

С пълно фику-съзнание, че няма да бъда удостоен с вниманието ви, аз не отстъпвам от своя самоотвержен и отвержен фику-сигнален пост. Фи-фи-фии-ии!

Фику-свестете се! Дефектикуси!

Фику-несвяст!

Но жената не чу този кoпривнозелен писък на фикуса с върховна вибросила.

Ако тя би имала сетиво да го долови, може би щеше да потърси начин да отпрати непознатия. Впрочем едно неизпитвано безпокойство прониза цялото ѝ същество. Но тя никога не си е позволявала да се поддава на предчувствия, настроения и тем подобни необяснимости.

- Хайде, какво чакате? - сопва се и щраква електрическия бутон в антрето.

Мъжът я наблюдава язвително, давайки ѝ възможност да се оправи с домашните:

- Ще почакам отвън, докато предупредите!

- Няма нужда! - Тя сваля палтото си с независими движения, издаващи липсата на навик да бъде придружавана от мъжко внимание.

Той все още стои на сами прага:

- Не отговарям, ако избухне семеен скандал!

- По-скоро, че влиза студ!

„Когато един нахалник реши да бъде вежлив, става още по-непоносим!" - заклю-

чава тя.

Той педантично изтърква обущата си на изтривалката.

- Стига, изтрихте си подметките!

- За да не ме карате да се събувам като в джамия.

- Бъдете спокоен!

- Това е първото унижение, на което жената подлага мъжа, прекрачил прага ѝ.

Все още говорят през отворената врата. Изключеният нарочно иска да я ядоса, предлагайки на съседите удобен повод за подслушване.

- А кое е второто? - пита тя, като си дава вид, че не държи на реномето си пред съседите.

- Следва серия от унижения, докато мъжът събуе и характера си и остане по чехли.

- Влизайте, ако щете, и с каубойски ботуши!

Най-после той се решава и неволно въздъхва възхитен:

- Топло!

- Не винаги! - охлажда възторга му тя. - Като духне севернякът, става ветрилник!

„Разбирате от посоките на вятъра! - преглъща наум злостното си подмятане и се подсмихва сам над себе си. - "Ето, че ставаш кротък и задължен! Влизаш в клопката!" - И си сваля каскета.

Бора мята палтото си на закачалката, смъква шушоните, обува домашните топлинки и промърморва свъсена:

- Събух характера си и обух безгласни топлинки!

- То се отнася само за мъжа.

„Ако жената менеше характера си при всяко преобличане и преобуване, мъжът нямаше да сменя жените!" - притуря мислено той, като изхулва шлифера си с разтегнати, принудени движения и го закача неохотно до нейното палто.

Нещо заканително лъха от този безприютен, смачкан шлифер, събрал студа, пушеците и тъмнината от улиците, провесен до нейното старомодно, строго сиво палто, пазещо в гънките си ритъма на едно редовно съществуване. Тя разтваря вратата към хола.

- Ето ни у дома!

Апартаментът е тъмен. До прозореца мрачно бди силуетът на фикуса, цял трепет и смут. Отражение от фаровете на кола, минаваща долу по улицата, хвърля многоръката му сянка, уголемена и раздвижена, с гребни махове по стените. Сякаш растението иска в огромни шепи да обгърне целия дом и да го защити от нахлулата опасност.

- Спят ли вече? - учудва се мъжът шепнешком.

Бора светва лампата в хола, снове насам-натам, прибира разхвърляни книги, списания, вестници по креслата и канапето.

- Кой да спи? - пита с разсеян вид.

Той за пръв път почтително:

- Семейството Ви.

Тя с подготвена непринуденост:

- Сама съм.

Гостът скръства ръце заплашително:

- И не ви е страх да приберете един нехранимайко от улицата?

- И по-страшни неща са ми се случвали в живота.

Тя спуща пердето внимателно, да не докосне листата на фикуса.

Върши това по навик. С неприсъща на движенията ѝ мекота - според наблюдателния външен поглед. Полазват я трепки на тревога, по-гъста от нейната, при доближаването ѝ до растението. Но тя държи да надмогва всякакви безпричинни предусещания.

- Какво по-страшно от това да не познаваш човека, с когото замръкваш под

един покрив? - подхвърля предизвикателно той.

- Нима това не е замръкването на повечето хора? - отвръща тя с въпрос, а на себе си добавя: - „Не ми е първица! По-страшно е друго: да познаваш човека какъв е подлец и мръсник и да трябва да осъмваш на обща работа с него!"

- Боя се, че ще съжалявате! - произнася той толкова тихо, че й се струва да не е изрекъл нищо, а някой друг да е прошепнал това.

- Съжалявам само за онова, което не съм извършила. За извършеното никога не съжалявам! - казва тя делнично, почти сиво, за да снижи всяка приповдигнатост, съобразявайки се с неговото ухо.

Не се изплъзва от зоркостта му, че Найденова има навик да държи ръцете си свити в юмруци. Проследява я с презрителна свивка на окото как се върти из хола, разтребвайки наслуки: ту с крак оправи запретнатия родопски губер на пода, ту с коляно избляска креслото към ъгъла, ту с мъжка рязкост смачка старите вестници.

- Някои жени искат да бъдат като мъже, а това никак не им стои хубаво!

Тя, гърбом:

- Някои мъже пък придобиха женски черти, навярно си мислят, че им стои хубаво!

- Дълги коси ли? - посяга той гузно към отдавна неподстриганата си коса.

- Не, къса памет, гъвкав гръбнак, смяна на боите... - Тя неволно попада в неговия саркастичен тон.

Ако би могла да усети какви спазми на безпокойство прекосяват фикуса. Растението не е на себе си. То долавя как неговата посестрима започва несъзнателно да се поддава на чуждо въздействие. Докъде ще стигне всичко това? Фикусът усеща, че започва да я губи. А гласът на непознатия влива още повече тревога в жилките на тъмнозеления й закрилник.

- Не съм забелязал багрено разнообразие. Напротив. Сивотата е най-сигурна маскировка. Но права сте: има някакво преливане на половете. Жените стават самостоятелни, а мъжете - зависими. Ето, вместо аз да ви кавалерствам, вие мен покровителствате!

- Не си правете устата за покровителство! - отсича тя, намерила отново своя суров, принципен тон.

Мъжът шепнешком, та чак тръпки я побиват от този тих крясък:

- Да не мислите, че бих приел от вас милост?

Тя все едно, че не го чува:

- Сега един горещ чай да ни сгрее!

- Ако е за загрявка, предпочитам коняк! - предлага той безочливо.

Бора Найденова държи да не се сепва от нищо.

- Мисля, че имаше останало в едно шише!

Търси в барчето над канапето, измъква прашна бутилка. Бързешком я избърсва с кърпа. Взира се, вдигайки я нагоре срещу лампата.

- На дъното!

- Затова пък добре отлежал! - утешава се той.

Приела ролята на домакиня, тя отива до кухнята. Бави се.

Останал сам, гостът оглежда обстановката.

Апартаментът е гарсониера, тип „каюта". Хол с целостенна библио-тека, канапе, кресла, делва с фикус. Мъжът не обръща никакво внимание на зеленото разклонено присъствие. А вече растението трескаво го обработва, поглъщайки от съзнанието и подсъзнанието му всички тайни данни за него.

Нищо неподозиращ, нахалникът продължава огледа: стая, отделена от хола чрез завеса. Сега завесата е отмахната до края. По моя начин стаята се превръща в ъгъл от хола - там: бюро, легло, гардероб, също стенна библиотека. Изобщо мебелите са вградени в стените - от това иде впечатлението за липса на обста-

новка. Абстрактна пустота. Килийна теснота. На противоположната страна - вратa към малка кухня. Целият апартамент се вижда на длан с преградки като прозрачни стени на килийки в пчелна пита. Тези преградки са висящи етажерки, по които в безредие се мъдри по някоя примитивна керамика наред с нови броеве на списания.

Всичко в тесния апартамент издава "дрънпатия" характер на стопан-ката му. Подбирано с по-особен вкус, то е някак запуснато като тоя стар, забравен коняк на дъното на шишето. А може би и като самата собственица. Само книгите се струват на госта живинка в глухия дом. Макар и неподредени, струпани на купища дори долу на пода край стените, те привличат погледа му. Той прикляква и разглежда една купчина. Прехвърля ги в ръце с растящо учудване.

Бора снове от кухнята до хола, за да приготви набързо вечеря. Той се сепва, че тя го сварва да рови книгите й.

- Не търсете, нямам криминални романи! - го жилва.

- Да си призная, очаквах стандартна библиотека - отвръща с нова заядка той. - Сега и домашните библиотеки са еднакви навсякъде, нямат индивидуалност, както и притежателите им: все едни и същи издания отвън и отвътре, по един и същ начин пишат и авторите.

Тя си прави оглушки. Застила с ленена покривка сгъваема продълговата масичка, която се сваля от стената, скрита, за да не заема място. Най-сигурна защита срещу осите на думите е глухотата. Но проклетникът знае, че тя го слуша. Гласът му не прикрива обидното си смайване:

- Вие четете социология на френски, английски, руски, разбира се, но дори и полски?

Не й ли стига умората? Но жената не може и да предположи, че зеленината на фикуса, пренапрегната от новия дразнител, влива в цялото й същество воля да устоява себе си срещу другия.

- Студентите смятат преподавателите си за кретени! - отбива тя въпроса му с несвойствен й бърз рефлекс.

- Не всички. Вашите лекции по диамат са блестящи.

- Откъде знаете, като не сте ги посещавали?

- От мълвата. Велика сила са слуховете у нас.

- Вярвате на слухове?

- А на какво друго да вярвам?

Най-сърдитият й отговор е премълчаването. Той упорства да я дразни:

- Понякога излизат верни. При такава суша в пресата слуховете са нашият всекидневник.

Иска да я въвлече в заядлив спор, но тя не се поддава:

- Много добре! Вместо лекции - слухове!

- А... веднъж чух една ваша лекция. За международното положение. Знаете ли какво си помислих за вас?

- Кажете, макар че сега сте го измислили. - Без да прояви любопитство, тя го пренебрегва, отправяйки се към кухнята с вид на заета домакиня.

Той я стрелва с око в профил, както гледат птиците. „Вие сте по-прозорлива, отколкото си давате вид!" - минава му през ума.

- Е, да не забравите какво сте си помислили! - заръчва тя на висок глас като на някакъв заплес.

Мъжът продължава насаме със себе си, гласно:

- Може и да забравя. Всички забравяме за всичко. Така е по-удобно. Амнезия - болестта на века. Век на свръхскоростите. И забравата става все по-бърза.

Бора Найденова носи чаши, току-що измити, изтрива ги с кърпа.

- Слушам...

Той подбира изразите, сякаш да смекчи удар:

- Така задълбочено, така всецяло се бяхте вживели в това между-народно поло-

жение, че просто сте...

- Забравила собственото си положение! - изпреварва тя.

Бездомникът я смерва със сепнат поглед.

- Почти уцелихте!

В нея проблясва извътре като при магнезиева светкавица друг образ: искрен, самоироничен, женствено закачлив. Тя казва с дяволита присмивка:

- Дори една догматичка от катедрата може да отгатне мислите на студентите!

Проблясъкът у нея трае само миг. Отново затворена в себе си, подрежда чашите и приборите върху масичката. Почти му се струва, че онзи проблясък не се е състоял.

- Е, на кои изпити сте закъсали? - подхваща Найденова делово. Той я гледа със снизходителна полуусмивка, като че съзерцава невинно цвете

- Съжалявам, че ще ви напомня нещо, което вие нарочно забравяте. Не съм закъсвал на никакви изпити. Това е измислен предлог, за да ме изметете от института.

Тя пак започва да мига под невидим снегопад.

- Какъв език държите!

- Да, от езика си патя, права сте!

- А мръднахте ли си езика да докажете, че сте готов... сам да си погнете?

- А вие мръднахте ли си пръста да помогнете на някого от белязаните?

Тя излиза от кожата си и казва нещо, което не би изтървала дори пред близък човек:

- Това, че сте само четирима изключени от последния курс, питате ли ме как е извоювано?

- Само четирима! Какво великодушие! Между тях може да има един Айнщайн!

- А в другите институти, в университета знаете ли броя на изключените?

- Отде да зная? Слухове още не са плъзнали. Държи се в тайна, както| всяко ваше мероприятие за благото на човека.

Тя се овладява, стисвайки юмруци до побеляване. И пак пита със служебен тон, разлютена на себе си, че излезе от привичната си заключеност:

- Кои изпити ви остават?

- Последният. Доплувах до края, според поговорката за власите в днешен вариант, и бях удавен.

- Специалност? - продължава тя невъзмутимо.

- Дори не знаете какъв специалист изключвате? - възкликва той с подигравка.

Но тя се е зарекла да не се поддава повече на предизвикателствата му.

Гостът издърпва креслото, сяда срещу нея и отговаря като на разпит:

- Специалност: инженер. Мелиорация, по водите. Но никак не ми върви по вода!

- По желание ли я избрахте?

- По любов и по разум: понеже се търси и все повече ще се търси!

- Всичко се търси у нас! - изрича тя поучително, съчетавайки отново тон на агитаторка и на преподавателка.

- Но не и един бивш военен! - вмята той хапливо.

Досадена, пронизва го с презрителен поглед:

- Все изтъквате миналото си, за да прикриете настоящото си нехайство!

- Това не е мой патент! - нападателно отвръща той. - Активните борци, са пример в тази насока.

За един миг Найденова е готова да го изгони. Но се самообуздава и отива в кухнята за нещо. Оставил книгите, с които се залисва, докато тя не е в хола, гостът тръгва след нея, сякаш да поправи грубостта си. Започва неволно да я следи, да не би да изпусне мига на рядката вътрешна свет-кавица у нея. Но няма изгледи лицето йскоро да се разоблачи.

- Да ви помогна! - И грабва димящия чайник от печката.

Опитите му за любезност я дразнят още повече от наглостта му. Той не знае как дърпа нервите на една самотница, като се бърка в кухнята ѝ, доста запусната, нагодена за единично ползване.

- Най-добрата помощ в домакинството е ненамесата! - отблъсква го тя настръхнала.

- Само в домакинството? - провокира я той.

Свитите ѝ устни говорят, че е решила да го изтърпи и повече да не се впряга на уловките му.

Ако има някой, който реагира на предизвикателствата на непознатия, това е фикусът.

Досегашното му зелено, ритмично дишащо спокойствие, което поддържаше микроклимата в дома, е нарушено от този чужд човек - чужд по всички показатели. Двамата, мъжът и жената, не предполагат, че присъства трети, намесващ се между тях бавно и неотвратимо.

Бора Найденова поканва бездомника със заповеден жест.

Сядат един срещу друг на масичката. Тя сочи сиренето, шпековия салам, краешника сух хляб:

- Това се намери.

- Имам здрави зъби - успокоява я той.

- Личи си, че сте зъбат - и довършва мислено: „Но каква полза от това?"

Той гласно отвръща на мислите ѝ:

- С това давам възможност на другите да ме гризат.

Тя налива чая. Подава захарницата. С усилие разиграва непринуденост. На него му е лесно да бъде естествен, тоест язвителен. Внезапно тя скача:

- Най-важното забравих! - И притичва до кухнята. Той с насмешка след нея:

- Не се безпокойте! Най-важното все се забравя!

- Лимон! - обажда се тя оттатък.

- Не си правете труд да търсите! - подвиква той и добавя на себе си: „Вашата кисела физиономия ми замества лимон!"

Не знае, че в този дом и мислите му са подслушвани. Фикусът откликва със зелено токсично излъчване, което има за цел да прогони чужденеца.

- Няма и няма! - възкликва домакинята, тършувайки из кухненските шкафове.

- Никъде няма лимони, не знаете ли? - запраша той на висок глас и после тихомълком: "Вие си гледате международното положение, а вътре..."

Докато е сам в хола, не го свърта на едно място, става и се разхожда с нагла фамилиарност. Пуща радиото, превърта бързешком копчето през говорещите станции. Сам си приказва, изглежда, с дълголетна привичка на единак:

- Ефирът се превърна в говорилня!

Най-после налучква изплъзваща се музика. Цигулка и пиано. Кройцерова соната. Първите акорди. Подсмихва се накриво:

„Случаят има чувство за хумор: подходяща музика за нашето мило запознанство!"

Поезия

РАЗПИТ

По повод арестите на 05.05.1989 в София

- Защо не се разберем?
- Разбира се.

- Какво вие искате?
- За себе си нищо.

- А за кого?
- За всички.

- Какво точно искате?
- А вие от мен - какво?

- Кажете ни истината?
- И аз съм за истината.

- Но за коя истина?
- За единствената.

- Какво преследвате?
- Не аз, а вие преследвате.

- Каква ви е тайната цел?
- Аз нямам тайна цел.

- Какво всъщност търсите?
- Това, което го няма.

- Какво е то?
- Чист въздух.

- Екологичен проблем?
- Нравствена екология.

- Кой ви е ръководител?
- Съвестта ми.

- Оръжие криете ли?
- Езикът зад зъбите.

- Ще подпишете ли това?
- Подписвам само свой текст.

- Декларация... Отказвате?
- Би било отказ от себе си.

- За нищо ще спечелите всичко.
- Благодаря!

- Тогава губите всичко!
- Не губя честта си!

- Не ви разбирам?
- Децата ви ще разберат.

(7 май 1989)

КЛЮЧОВ ЧАС

На един изключен от партията

Изключен
от колективната
самота.

Отлъчен
от ложата
на безбожието.

Изритан
от ритуала
на проповедите.

Низвергнат
от привилегиите
на доверените.

Изпъден
от диктата
на дисциплината.

Изтръгнат
от веригите
на догмите.

Зачеркнат
От списъка
на съучастниците.

Възвърнат
към светлината
на съвестта.

Всецяло
в повелята
на своята воля.

Включен.

(9 май 1989)

АВТОЕПИТАФИЯ

В страната на розите
исках да бъда роза,
а станах трън в окото на сляп сатрап.
В страната на сенките -
сянка на трън или роза
е все едно в окото на вечността.

(10 август 1989)

АКСЕЛЕРАЦИЯ

На паради - децата ни,
на бригади - децата ни,
на фасади - децата ни,
на естради - децата ни,
на декади - децата ни,
на награди - децата ни,
на огради - децата ни,
на площади - децата ни,
на маскаради - децата ни.
В опак ад децата ни
боледуват от болестите
на грешници белобради
като нас: диабет, рак,
високо кръвно, неврози,
затлъстяване, алкохолизъм,
безсъние, опиати, алергия,
склероза, страхов стрес.

Милост за дечицата-старци -
Изкупление за нашите грехове!

(21 ноември 1989)

ИМЕ: СОБСТВЕНО, БАЩИНО, ФАМИЛНО

Тези три имена си длъжен да впишеш във всеки документ за самоличност.

Без тях ти си никой.

Собственото име не ти си избираш, но сам си го създаваш през целия живот - от първите съзнателни стъпки до последните.

Градиш го ден по ден, усилие по усилие. Готов си на лишения и страдания, за да го опазиш чисто. Дори по неведоми вътрешни закони неволно заприличваш на името си. Сраснал си се с него, както с кожата си - още от майчиното люлеене в скута, от родителското повикване на прага, от призивите на връстниците под прозореца, от всички любими или враждебни гласове.

По име се обръщат към тебе твоите лични отговорности, а също и гражданският и общочовешкият ти дълг. И ти не можеш да не се откликнеш, ако държиш на името си.

При големи изпитания се боиш за името си повече, отколкото за живота си.

Склонен си дори на смъртен риск само и само да не опозориш честното си име.

То е твоето лице пред света, твоето достойнство, твоята неповторима личност. То ще остане за близките ти, а може и за твоя народ след смъртта ти.

Така ти ще живееш чрез името си. Когато подло направиш компромис, ти лепваш петно върху името си завинаги.

Нито времето, нито бягството в пространството, нито забравата - нищо не е в състояние да изтрие това срамно петно, то ще изплува тъкмо в най-уязвимия за тебе момент.

Едно-единствено може да го измие: кръвта ти, пролята в защита на някаква нравствена идея или поне жертвоготовност и покаяние не с думи, а с дела.

Бащиното име ти е дадено от родителя, който го е изградил и опазил за тебе през всички коварни клопки на битието. По това име първо те приемат в обществото - дете на еди-кого си.

После ти прибавяш към него отпечатъка на собствения си характер, като се стремиш да не го окаляш и принизиш, а с всички сили да го извисиш. С напредване на възрастта все повече оценяваш бащиното си име, то ти става все по-скъпо, все по-твое, разбираш какво му дължиш, гордееш се с него, откривайки в самата му скромност и неизвестност истинските му човешки достойнства, и все повече се чувстваш обвързан със завета му.

Фамилното име те включва в родословната верига, която поради балканската ни историческа съдба най-често е разкъсана, разпиляна през веявиците на вековете и невъзстановима.

Но все пак онова, което се предава от дядо ти или от прадядо ти, е достатъчно, за да имаш самочувствие не на безродник, а на потомък на род, устоял срещу превратностите на времето и смогнал да ти дари в наследство едно име, а то никак не е малко.

То е всичко.

В него е вложена трайността на краткото твое съществуване. Чрез него ти ставаш жива брънка от миналото към бъдещето.Посегне ли някой на фамилното ти име, ли се превръщаш в изгнанник във времето, дърво без корен. И тъкмо така в тебе се събужда родовото съзнание на принадлежност към една кръвна общност. Колкото и да вярваш, че ти си надживял тези старомодни привързаности, опомнянето иде от острата болка по загубата.Отнемат ли ти бащиното име, в тебе се надига неподозирано чувство на обида и мъст, онова атавистично право на кръвно отмъщение - вендета, съсипало цели семейства в миналото. А изтръгнат ли силом собственото ти име и го подменят с друго, това е непоносимо покушение върху личността ти.

Все едно, че плисват в лицето ти сярна киселина, за да заличат и обезобразят

индивидуалните ти черти.

При такъв терористичен замах достойнството ти на човек е накърнено в самия му извор - в себесъзнанието. Ти биваш лишен от биография. Справедливото ти възмущение и гняв могат да избият в непредвидими посоки за самозащита на гордостта ти, на завоюваното ти място сред малката или по-широка обществена група, на делото и постиженията през целия ти живот.

За какво друго освен за едно име са всички човешки усилия...Такова грубо похищение извърши българската администрация по отношение на нашите съграждани с турско самосъзнание или с мюсюлманско вероизповедание, независимо от потеклото им, което е толкова трудно установимо, колкото и българското - на този кръстопът на народите през столетията, Балканския полуостров. Бръкнато е в святото ждрело на приемственост между поколенията, което ги споява със самочувствие на идентичност в общността.

Узнах следната драма в едно родопско помашко село: децата получават в училище новите си имена, избрани от младата учителка - Елица, Борко, Сърница, Еленко и прочие. Щом се приберат у дома, настъпва странно прекръщаване. По древен обичай внукът носи името на дядото, за да продължи родовата верижност.

Сега на старците бива отнета последната утеха, че внуците им ще ги обезсмъртят чрез името. И сами се назовават с новите имена на внуците, казвайки, че светът за тях се е обърнал наопаки. Ще умрат като баба Елица и дядо Борко, каквито никой не помни, и все едно, че никога не са живели, не са се трудили на тази земя.

Тук няма кръвопролитие, но има нещо не по-малко трагично: изтриване на следите на личността.Още по-нагло е прекръщаването със съвсем различни имена на родители и деца, братя и сестри, при което се пресича родовата пъпна връв и се унищожава наследствената поточност.

Ами чудните родопски песни Фейминко ле, моме, Рафинка, Сайфина болна лежи, пети на чист български език векове наред, и тях ли ще прекръстят със заповед от нечий бюрократски кабинет, подкрепена от танкова обсада? Ние знаем от драматичната ни история, че с ятаган са били наложени тези имена, но изпод ятагана са се промъкнали славянските окончания -ина, -инка, и те достатъчно ясно разкриват родословието.

Днес на прага на XXI век, нима е допустимо да се повтаря средновековната жестокост? (Изпратиха ми от Смолян в-к „Родопски устрем", в който е публикувана преименувана народна песен от Рафинка на Росинка!).

Такова вандалско посегателство не е ограничено само върху мюсюлманското население у нас. То е съставка от общото нарушение на правата на човека. Нима и моето българско име не ми е отнето по подобен брутален начин, като ми е лепнато позорното прозвище родоотстъпник, предател, демагог, подстрекател и какво ли не още. (Лит-фронт от 9. 11. 1989 и на закрити партийни събрания). Не питат дали това отговаря на истинския ми образ, не ми обясняват кога, как, с какво съм заслужила тази драстична смяна на гражданското име, не ми се разрешава да се защитя срещу клеветата.

Нещо повече, зачерква се всичко, сторено досега през целия ми живот. А известно е, че несправедливостта спрямо един е заплаха за всички. Колко още имена са оплюти, колко имена на творци са погребани в мълчание и непризнание, колко имена на млади дарования са погубени още в самия им зародиш. Колко пъти се сменяха имената на улиците, по които минавам всеки ден.

Къде живея аз?

Мой ли е градът, или животът ми е подменен? И кой си е присвоил моя живот? Нима името нищо не означава в моята страна? Нима то е на сляпо подчинение и на своеволно разпореждане на властта? Насилствената смяна на името отменя миналото, заличава опита, погазва историята.

Дори медицинските документации за боледуванията на хората с мюсюлмански имена са унищожени. Разровени с булдозери са гробища и са изхвърлени надгробни

камъни с полумесец. Няма страхопочит даже към паметта на мъртвите. Унищожени са множество съдопроизводствени дела, юридически архиви, граждански регистри в общините, дори училищни дневници и свидетелства с турски имена.

А всичко това е социално престъпление с огромни усложнения за в бъдеще.Името изведнъж се обезценява и губи обществените си функции. То е на пълно разположение на анонимната администрация. А щом е позволено да отнемеш неприкосновеното име на човека, тогава няма чест, тогава всичко е позволено.

Дори имена на загинали герои са сменени без боязън от такова кощунство (например посмъртното прекръщаване на Йорданка Николова - в Чанкова, а после обратно - в Николова, според смяната по върховете). Затрити са от народната памет имена на учени, общественици, културни дейци. Колко слава и гордост на родината е ограбена!

А в същото време колко недостойни имена се развяват като знамена на националния дух. Над 200 членове на Клуба за подкрепа на гласността и преустройството у нас бяха публично заклеймени на масови, организирани от Отечествения фронт митинги и демонстрации на 31 май, 1 и 2 юни 1989 година в столицата и провинцията, докато защищавахме в Париж на конференция честта на родината.

А знаете ли, млади викачи, вдигащи инструктирани лозунги: „Съд на предателите!", „Няма място за родоотстъпници в страната!", че някои от тези побелели хора, обявени за изменници, са основали същия този Отечествен фронт с риск на живота си? Защо бе наречен именно Отечествен в своето чисто начало (далече още от последвалия главоломен спад)? За да обедини всички граждани на Отечеството, независимо от религиозна, народностна, езикова и обичайна принадлежност, стига да не са фашисти, расисти и мракобеси. През военната 1942-1943 година и аз бях една от включените в първите нелегални групи на студенти отечественофронтовци.

Ние не крещяхме тогава срещу интелигенцията, тихо правехме каквото бе по силите ни, за да изтръгнем родината от фашизма. Страшното е, че сега сме безсилни да сторим каквото и да било.

Страшно и срамно!

Да стане от пресния си гроб Яни Стоевски, който създаде нашата младежка група от слависти, и да види днешните официозни манифестации на Отечествения фронт, оглавявани от Лазар Стамболиев, напомнящи за съвсем неприсъщи, противни на някогашната му програма шовинистични изстъпления. Ако имах възможност при обявената гласност да се обърна към тези мои съотечественици, които са викали по улиците на София и под моите прозорци:

- Съд за предателите,

- Смърт на родоотстъпниците!, бих им напомнила завета на Васил Левски, че в свободна България всички народности трябва да бъдем равноправни, заедно да живеем, заедно да градим чиста и свята Република, независимо от произход и етническа идентичност, независимо от обичаи и вероизповедание, независимо от звученето на името - стига това име да бъде честно. Нашите предци след освобождението от османско иго надмогнаха тежките спомени, още пресните кървящи рани, и заживяха в мир и сговор с турското етническо малцинство в една задружна общност, която издържа повече от век...

Ако не бе това безразсъдно сменяне на имената на нашите съграждани мюсюлмани, ако не бе им забранено да говорят на своя майчин език и да изпълняват своите верски обичаи, убедена съм, че каквито и провокации да нахлуваха отвън или отвътре, никога нямаше да се нанижат тези безкрайни върволици от бежанци, изоставили домове, свидни гробове на близки, цветущи градини, грижовно отгледан добитък, родна земя в покруса и поели към неизвестността с единственото упование - да си възвърнат погазеното човешко достойнство.

Тези обезлюдени, посърнали тютюневи полета, тези опразнени цехове на заводи, тези пустеещи погледи на хората в очакване да потеглят отвъд границата към несигурност и големи изпитания за семействата им - всичко това е отговор

на грозното насилие, извършено върху тях преди пет години.

Защо високопоставени нашенци, които минават за примерни патриоти, не смениха своите турски фамилни имена: Джагаров, Караславов, Абаджиев и пр.? И защо извършваме спрямо другите онова, което не бихме понесли да бъде извършено спрямо самите нас? Съзаклятниците-организатори на цинично наречения възродителен процес не са се допитали до никого: нито до специалистите, историци и социолози, познавачи на душевността на онези, срещу които е насочена насилническата кампания с преименуването, нито до самите тях - хилядите наши съграждани мюсюлмани, подложени на нравствен тормоз и репресии.

Бюрократите не знаят, че според вярванията на мохамеданина, лицето на човека не изразява същността му, то се мени с възрастта. Затова в джамиите няма изображения. Най-трайното въплъщение на личността е името. С него мюсюлманинът се явява пред хората и пред своя бог. Лишиш ли го от рожденото му име, ти му ограбваш съкровеното единение с бога и с хората. А не се ли отнася това за всеки човек, който уважава себе си? Няма анонимна вина. Трябва да се разкрият и порицаят пред целия народ виновниците, щепа безотговорни функционери. Но бюрократичната машина не би задействала с такава сляпа бруталност, ако всички ние не бяхме мълчали. Имаше отделни смели протести - на Искра Панова, Груди Атанасов и други, но те бяха гласове в пустиня. Върху името на всеки от нас пада лична отговорност за съдбата на нашите онеправдани събратя. Виновни сме, поименно сме виновни!

И сега сме наказани.

Нарушен е ритъмът на трудовата ни страна: пенсионери работят до изнемога по заводи; учители, ученици и студенти непосилно събират плодородието на полето; чиновници се учат да доят в кравефермите и да косят по ливадите. А годината е небивало богата на родитба. Това е само началото. Децата ни утре скъпо и прескъпо ще се разплащат за нашата тежка вина. И може да ни проклинат. Човек се изтръгва из корена си не заради илюзорно богатство, не за екскурзия от туристическо любопитство и авантюризъм, не заради по-голяма печалба, и то под въпрос, не по диктат от чужда агентура от далече или вследствие на заплахи отблизо, а за да защити своето поругано право на майчин език, на вяра, на обичаи и главно на име. Името чрез внушение и самовнушение формира характера и поведението на човека. Неслучайно потомци на възрожденци и загинали борци за свобода носят съдбовното предопределение от името си (Раковски, Каравелови, Петкови и много други). Примерът на предците дава резонансен отпечатък чрез името върху образа на индивида.

Наглото отнемане и заменяне на името е предизвикателство срещу човешкия характер. Може да се очаква екстремен рефлекс за самодоказване. Който извършва такова покушение, не познава природата на човека, и в крайна сметка не е осъзнал собствения си характер или просто е лишен от такъв. Безличие, безхарактерност, безименност - това са опорите на деспотизма. Един бюрократ заяви на пресконференция по телевизията пред цял народ: Какво значение има някакво си име? Ако за вас важи номенклатурното звание, то за достойния човек името е от първостепенно значение. А едно име се гради трудно, дълго, саможертвено.

И никой няма право да го отнема, да го подменя или очерня. Последиците са непредвидими и могат да бъдат катастрофални за името България. (По едно време в нечие помътено съзнание на комунист-интернационалист се бил зародил налудничав замисъл да се смени името на родината!) Това име ние сме длъжни да пазим над всичко, да го издигаме все по-високо пред света и пред самите себе си, защото погубим ли го с недостойни дела, с него ще изчезнат завинаги и нашите имена, и имената на предците и потомците ни. (4 юли 1989)

Георги Заркин

Роден е през 1940 г в село Бели Искър, Самоковско, в семейството на каменоделец и домакиня. След идването на комунистическата власт баща му както и други съселяни и граждани от Самоков са убити без съд и присъда в местността Черната скала над Боровец.

Георги Заркин завършва задочно кинематография, след което работи като зоотехник в Самоков и дописник на вестник Самоковска комуна. През 1963 г. започва работа като фоторепортер във вестник Земеделско знаме.

Година по-късно, през 1964 се запознава с Иван Тодоров-Горуня и е привлечен към организирането на преврат, целящ свалянето на Тодор Живков от власт. След разкриването на заговора и смъртта на Горуня през 1965 г., Георги Заркин разпространява позиви, призоваващи за въоръжена борба, като ги подписва от името на несъществуващата Врачанска революционна организация. За тази си дейност е арестуван и осъден на 6 години лишаване от свобода от Софийски окръжен съд. Първоначално изтърпява присъдата си в Софийския затвор, по-късно е преместен в Старозагорския, където получава още две вътрешни присъди за литературните си творби.

Съдът обосновава присъдата си със стиховете му:

"Преценявайки доказателствата, съдът приема, че подсъдимият е разпространил въпросните материали. От съдържанието на тези материали се вижда, че те съдържат неверни клеветнически твърдения, засягащи нашия държавен и обществен строй. Тези материали са пълни с гнусни клевети срещу нашия държавен и обществен строй. Не само това, но с тези материали той възхвалява извършването на престъпления срещу НРБ. Само да вземем втория стих от "Марш на българските политзатворници". В този стих той зове на борба, на бунт срещу народната власт. Такава възхвала на престъпление против НРБ се съдържа и в протеста, отправен до зам.-началника на затвора, където говори за освобождението на България. От съдържанието на тези

материали се вижда, че се цели да се отслаби властта на НРБ, както и да се създадат затруднения на народната власт. Тези материали сочат контрареволюционния умисъл на подсъдимия. Затова с деянието си той е консумирал престъпния състав на чл. 108 от НК, по който текст съдът го признава за виновен и наказва."

От 1975 г. Георги Заркин е в Пазарджишкия затвор, където две години по-късно, на 7 август 1977 г. е убит, заради опасението на властта, че участниците в международния писателски конгрес, който е щял да се състои същата година в София, биха поискали да се срещнат със Заркин, за когото са чували поради това, че негови стихове са четени по Радио „Свободна Европа".

ДУЕЛ

Кръстосахме си шпагите със тебе, Време,
макар да знам за твоята ужасна сеч.
Пегас, изправих се на здравото ти стреме,
размахвайки перото, вместо остър меч.

Не се страхувам и от люти рани,
които ми нанесе Време неведнъж във гръб.
Аз повече страхувам се от черни врани
зрънцата сбрани да не изкълват.

А всяка капка от кръвта му буйна и сурова
ще я превърна във космичен лъч
и той, уверен съм, ще стигне до планета нова,
където времето не представлява смърт.

Тогава ти ще разбереш, че безполезно
било е връз перо да вдигаш меч.
Поетът също е едно тело небесно,
изгрее ли - то не залязва веч.

6.5.1970 г.

ИКОНА

Ръката, която движи люлката-
движи света

Изваяна като в икона - мама
във рамката на чудна живопис.
Сама смирено всяка нощ присяда
на прага със портрет в ръка лъчист.

И дълго в снимката се бледа вглежда,
като затворник жаден за светлик.
За кой ли път се в тази нощ навежда,
за да целуне скъпия й лик.

За кой ли път писмото жално срича,
трептящо във разнежени ръце?
И мислено към своето дете полита
тя своето сърце да му даде.

Светът за нея в твоя лик събран е,
що гледа я със светнали очи.
И струва й се, че светът огрян е
от бликащите бисерни лъчи.

И сълзите, като грозда узряли,
гравират окол миглите венец.
И ронят се, от обич натежали -
тъй както листчетата на равнец.

Един копнеж, една мечта изгаря
изпепелената от скръб душа.
Да зърне своя син ще благославя
тя всеки миг смилената съдба.

С молитвен глас: „Върни ми го, о, Боже!"
и кланяйки се кръстно до земя
би прокопала я със нокти, ако може,
за да се добере до сина.

С години взор към вратнята отправя,
дано да зърне тамо своя син.
И нивга да целуне не забравя
преди да легне тя портрета мил.

Един копнеж, една мечта изгаря
изпепелената от скръб душа.
И както кървав залеза догаря,
тъй тъне всеки ден в мъглявина.

Но ето, чаканият час дошъл е
старицата да срещне своя син.
И до гърдите си да го прегърне,
както орлица върха исполин.

Кой безразсъдно като тебе люби
тъй своя син и пази бащин дом?
Душата ми живота ще разлюби,
но нивга тебе, майчице. Поклон!

Поклон! Поклон! Кърмилнице, о, моя,
как смайваш ме със добродетелта -
само слънцето е равностойност твоя
на ласки, щедрост и на топлота.

21. 1. 1972 г.

СЪД

— Мой татко,
със болка името ти винаги изричам: туй детство, що е радостно, не опознах, и за какво ме изостави, все се питам, нима възможно е пред теб да имам грях?
— Тъжовни мой сине, скъпи Лъчезаре,
ти имаш право, миличък, да ме кориш,
но колко ощ деца с помръкнали лица
туй, що е ласка бащина, неопознале,
над всички тях, кой, питам те, ще се смили?
Несправедлив ще бъда,
ако равнодушно гледах
помътнените погледи във толкова очи.
Добре разбирах, щастието лично че погребах,
но да преследва ме зовът им се спасих.
И за какво ми е такъв живот ненужен, нима човек се ражда, за да бъде роб: баща, кой носи дух в сърце си благороден, смъртта ще избере пред туй — да бъде скот.
Мой сине,
кога пораснеш, вярвам, ще ме оправдаеш
защо съм пренебрегнал своя бащин дълг.
Живота трябва ти добре да опознаеш,
тогаз ще можеш истината да откриеш
и оправдаеш ме пред съвестния съд.

19.11.1976 г. Твой предан татко Гошо

ЖАЖДА

За слънце просълзени са очите,
за въздух пресен жадни са гърдите,
за устни момини жарят устата,
за път сърбят до болка и краката,
за ласки нежни трънпат нощем длани,
за радост пролет ни навънка кани,
за обич гладно е до смърт сърцето,
за топла гръд копнее и лицето,
за волност се измъчва и душата,
за свобода стоим срещу дулата.

И знаете ли от колко още много
лишени сме от най-естествени неща?
Едва ли има нещо по-жестоко
от туй - да няма свобода!

ВМЕСТО АВТОБИОГРАФИЯ

За себе си не ще ми се наложи да пиша -
тъй както правили са много досега.
Над листовете празни не измислям и въздишам
и несъществуващ подвиг сам не си плета.
Аз на словата празни никога не съм залагал,
за да си създам прозрачен ореол.
От празнодумства винаги съм бягал,
не търся и сега уютен за душата хол.
Който иска нещичко за мен да прочете -
достатъчно са доноси в архивите събрани.
Във сейф за скъпоценности се пази моето досие,

но никъде не пазят моите рани. . .

ПОМОРИЙСКИ МОМИЧЕТА

Те идват на морския бряг да мечтаят
безгрижно за простите земни неща:
да станат големи и да ги желаят,
да идват с любимия тук през нощта.

Те идват със устни непипнати още
и с бистри, все още искрящи очи.
Косите ги правят сирени разкошни,
негалено нещо под блузки трепти.

Те идват с походки на нежни газели,
с тела увенчани с невинни була.
С лица разцъфтели - същински камелии,
с ефирно-звънливи мутации в гласа.

Те идват красиви и някак небрежни,
със странни прищевки, закачки и смях.
Тъй идвали майките някога техни -
ще идват и техните внучки след тях.

Те идват тъй чисти, как идва зората,
тъй влюбени пламенно в морската шир.
Прегръщат им лудо вълните телата
и тръгват към къщи сред звезден шпалир.

АЗ ВЯРВАМ

Светът ще бъде по-прекрасен от дъгата,
човекът - по-добър и мил от херувим.
И всички ще са равноправни пред благата,
и всеки кът ще бъде нов Ерусалим.

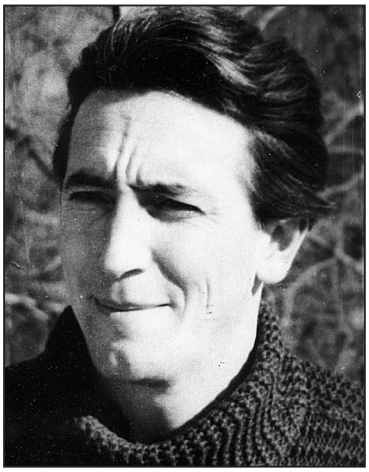
Ще ме попитате отгде е тая вяра
към бъдното, що бликнала е в мен.
Навярно вий забравяте, че към безкрая
човекът от зараждането си е устремен.

Макар все още да стърчат тук-там дулата,
насочени към мирни градове
и хвърлят сенки самолети с бомби под крилата,
не ще успее никой света да погребе.

Загивали са, ще загиват още хора,
но никой не е в състояние човекът да възпре.
Той ще разбие сферата на кръгозора
от омагьосания кръг сам себе си да изведе.

КЪМ ЧОВЕКА

Достойнство имаш ли
не падай на колене -
било пред господар или пред Бог,
защото не човека
за пълзене сътворен е
и нито пък да бъде нечий роб.
Не векове,
хилядолетия били са нужни
да се изправи той на своите крака.
И сам достойно
свойто място е заслужил
да бъде господар на своята съдба.

Георги Марков

Роден на 1 март 1929 г. в Княжево. През 1946 г. завършва Първа мъжка гимназия в София, а след това следва индустриална химия. Работи като инженер-технолог и преподавател в техникум.

На 19 години заболява от туберкулоза, което налага дългото му лечение в санаториуми. Там прави и първите си литературни опити. През 1957 г. издава „Цезиева нощ". Скоро на бял свят се появяват и романът „Победителите на Аякс" (1959) и два сборника разкази и новели (1961). През 1962 г. издава романа „Мъже", с който спечелва годишната награда на СБП и впоследствие е приет за член на СБП. Започва работа към издателство „Народна младеж".

Сборниците разкази и новели „Портретът на моя двойник" (1966 г.) и „Жените на Варшава" (1968 г.) го утвърждават като един от младите талантливи писатели. Пише и редица пиеси, но повечето от тях са свалени от сцена от цензурата: „Да се провреш под дъгата", „Асансьорът", „Атентат в затворената улица", „Комунисти", „Аз бях той". Романът „Покривът" (1959) е спрян от отпечатване, тъй като описва и като факт, и като алегория срутването на покрива на цех в металургичния завод „Ленин", а пиесата „Комунисти" (1969) не е играна поради документалното пресъздаване на комунистическото партизанство преди 1944 година в нея.

Марков е един от авторите на сценария на първите серии от популярния сериал „На всеки километър".

През 1969 г. по време на вътрешната премиера на пиесата му „Аз бях той" (режисьор Методи Андонов) в Сатиричния театър, представлението е спряно и пиесата отхвърлена. По-късно на същия ден Георги Марков напуска страната под предлог, че заминава за Италия при брат си, който живее там. Първоначалното му намерение е да изчака преминаването на скандала около пиесата, но постепенно решава да емигрира, особено след като през септември 1971 г. задграничният му паспорт не е подновен.

Установява се в Лондон, където учи английски. Започва работа като журналист в българската секция на Би Би Си (1972). По-късно започва да сътрудничи и на радиостанциите „Дойче веле" и „Свободна Европа".

През 1972 г. Марков е изключен от СБП. На 27 декември 1972 г. е осъден от българския съд задочно на 6 години и 6 месеца затвор заради това, че не се е върнал в страната и заради неговите антикомунистически есета и коментари, четени по Радио „Дойче Веле". Произведенията му са иззети от библиотеките и името му не се споменава в официалната българска преса до 1989 г. Държавна сигурност започва разработката му под кодовото име „Скитник".

През 1974 г. на лондонска сцена се играе пиесата му „Да се провреш под дъгата", а в Единбург пиесата му „Архангел Михаил", написана на английски, печели първа награда. Романът „Достопочтеното шимпанзе" (на английски: The right honourable chimpanzee), написан в съавторство с Дейвид Филипс, излиза посмъртно.

На 5 юли 1975 г. сключва брак с Анабел Дилк. Една година по-късно се ражда дъщеря им Александра-Райна.

Според Димитър Бочев, журналист от „Свободна Европа", Марков е огорчен, че дори на Запад липсва пълна творческа свобода и трябва да се съобразява с редакционните политики: „Докато за нашите американски, британски и западногермански работодатели ние бяхме прекалено антикомунистически настроени, те бяха за нас недостатъчно последователни в антикомунизма си." От 1975 г. до 1978 г. Марков работи над своите „Задочни репортажи" — очерци и анализи за живота в България по време на комунистическата диктатура. Те се излъчват всяка седмица по Радио „Свободна Европа".

Това е причината Държавна сигурност да реши да го убие, за което иска помощ от КГБ. Георги Марков умира отровен, след като е прострелян с чадър от агент на ДС на 7 септември 1978 г. на улица в Лондон със сачма, пълна с отровата рицин. На същия ден диктаторът Тодор Живков има рожден ден в София. ДС рапортува пред диктатора за изпълнената задача.

Георги Марков е награден е посмъртно (2000 г.) с орден „Стара планина" — първа степен „за яркия му принос към българската литература, драматургия и публицистика и за изключителната му гражданска позиция и противопоставяне на комунистическия режим".

Неговите „Задочни репортажи за България" са класическа творба на българската литература от втората половина на 20-ти век, която по важността си за националната памет се нарежда до произведения като „Под игото" на Иван Вазов и „Записки по българските въстания" на Захари Стоянов.

РОЗАТА

При нас, в санаториума, дойде болно момче от Свищовско. Още при първото му появяване в трапезарията ни направи впечатление неговият недодялан, простоват вид. Носеше палто и панталони от лошо боядисан селски плат, избелял от слънцето и заприличал на стар чувал. Лицето му беше възпълно, закръглено, но бледо, косата ръждива, а очите — такива едни сиви, гледаха съвсем безизразно. Вместо таке носеше полуразнищен женски чорап, превързан с червен конец. Чорапът не слизаше от главата му, защото единствената грижа, която той проявяваше седмици наред, беше за косата. Виждах го по цели часове да се занимава само с нея. Ще я сресва, ще си прави пътека отдясно наляво, после отляво надясно, ще я чупи, ще я навива на къдрици и като че сам не знаеше коя прическа му отива повече. Не можехме да застанем пред огледалото от него.

Казваше се Антонио. Семейството му имаше полурумънски корен и оттам идеше не нашенското му име. Преди месец-два Антонио се записал курсист по стопански науки, но заболял и сега се лекуваше в санаториума. Неговата фигура рязко го отделяше от останалите болни.

На долния етаж на санаториума имаше студентки. Свободното време прекарвахме заедно в общите помещения или навън. Не зная дали наистина е така, но ми се струва, че повечето от болните се отличаваха с изострена впечатлителност и с особен стремеж за любов. Някои момчета жънеха успехи сред женския свят притежаваха самочувствието на герои. А отблъснатите стояха на терасата и тъжно гледаха пълзящите по дефилето мъгли.

Имаше и такива, които запълняха времето си с друго. Играеха разни игри, шах, домино, сърдеха се, вдигаха много шум или пък си правеха шеги, които разсмиваха целия санаториум. За тях жените не бяха интересни и те не им отдаваха никакво внимание.

В тази среда намери мястото си и Антонио.

Помня как той се движеше по терасата със смъкнати чорапи и разкопчан халат, който се вееше зад него, как мързеливо влачеше чехлите си по цимента.

Неговото северняшко наречие и наивен глупавичък глас, който често питаше за най-незначителни неща, извикваха смях. Много скоро Антонио стана постоянен прицел на санаториалните шегобийци. За всеобщо развлечение те му задаваха купища въпроси, лъжеха го за болестта, създаваха му излишни грижи, а веднъж дори го накараха да отиде завит в юргана на преглед при главния лекар.

Но Антонио не се засягаше. Той сякаш нямаше чувство за достойнство. Беше му все едно какво мислеха за него другите, какво се говори за чорапа му или за последната глупост, която беше направил. Той минаваше между примиращите от смях младежи, спираше и се усмихваше широко, като че беше доволен, загдето ги е развеселил.

- Кво се смеете, а? — питаше той добродушно и не дочакал отговора, отминаваше все така усмихнат.

Понякога правеше чудни неща. Неочаквано се запътваше към лекарския кабинет, влизаше вътре, без да чука, и със светнали, любопитни очи питаше:

- Докторе бе, дал ша оздравея?

Лекарят гледаше засмяното простовато лице, учудваше се на наивния му чистосърдечен израз, сам се засмиваше и казваше:

- Ех, че си и ти, Антонио! След месец от твоя инфилтрат няма да има ни следа!

Доволен, Антонио се връщаше в стаята, заставаше пред огледалото и отново сресваше косата си.

И като че нищо друго не съществуваше за него.

Долу, между студентките, имаше една актриса, студентка в театралното

училище, Пепа. Тя беше хубавица, с дълги черни коси, спуснати надясно като у прочута кинозвезда. А живите й умни очи хвърляха многозначителни усмивки. Трябва да се каже, че репутацията на Пепа не беше завидна, но това ни най-малко не влияеше на поклонниците й, които я заобикаляха на всяка крачка. Зная, че най-малко половината „охтики" въздишаха по нея и бяха готови на всякакви жертви, за да се издигнат в очите й.

Пепа съзнаваше чара си, кокетничеше, непрестанно увличаше приятелите си, играеше си с техните чувства от чисто женски егоизъм. Тя беше красив демон на изкушението, когото случаят бе изпратил на това неподходящо място. Често проявяваше високомерие, надуваше се, ставаше непристъпна и от хубавите й устенца се сипеха парливи, иронични думи. Тогава засегнатите я мразеха и говореха против нея. Но достатъчно беше тя да им се усмихне, и всичко се обръщаше в нейна полза.

Помня, тази вечер в края на лятото всички бяхме на голямата тераса и играехме на някаква игра за една роза. Смисълът на играта беше такъв, че този, комуто се паднеше розата, трябваше незабавно пред всички да я подари на оня, когото най-искрено обича. Играта беше съпроводена с много шум, смях и преголям интерес.

На терасата беше и Антонио. Но той седеше встрани, на парапета, провисил чехлите на краката си, и ни гледаше добродушно. Очевидно нашата забава му се нравеше.

Не зная как стана, но розата се падна у Пепа. И досега съм убеден, че това беше нагласено.

Изведнъж шумът стихна. Пепа застана в средата на терасата. Любопитни какво ще направи тя, всички се струпаха около нея. Но актрисата се оглеждаше колебливо. Облечена в ярка, цикламена рокля, тя стоеше красива, недостъпна.

- Хайде, дай я де! — подкани я някой.

- Ще я дам! — отвърна троснато тя.

- Ама искрено! — напомниха й условието.

- Съвсем искрено!

Неочаквано тя спря очи на Антонио. Той я гледаше ухилен, като цирков зрител, който очаква следващата смехория на клоуна. Грозничкото недодялано лице на ,,стопановеда" най-малко можеше да представлява някакъв интерес за превзетата Пепа.

Но докато разберем какво става, Пепа изтича към него, изправи се отпреде му, почти притисна краката му в парапета и поднесе розата.

Всички се разсмяха. Само неколцина, които бяха хранили илюзии, свиха устни и презрително се усмихнаха. Други протестираха:

- Нали се условихме, че трябва искрено, а не... да си правим смях с тоя палячо!

Пепа остана напълно сериозна. Без да снеме поглед от лицето на Антонио, тя отговори:

- Аз не се шегувам! — и бутна розата в ръцете на слисания момък.

- Ама ... кво? Аз не играя! — каза недоумяващ той ... — Защо на мене?

Пепа продължаваше да стои пред него и да го гледа така, като че Антонио беше самият неин идеал.

Той се обърка. Не знаеше какво да прави и пак повтори:

- Чи защо на мене?

- Защото само тебе обичам! — отговори пламенно Пепа, без да трепне от общия смях.

Сега Антонио се усмихна широко, добродушно:

- А бе, защо си праите майтап с мене?

И се изхлузи, та слезе от парапета. Но Пепа продължаваше упорито да го гледа. В погледа й имаше чиста, неподправена искреност. Очите и се овлажниха.

Почувствувал се неудобно, Антонио тръгна да си върви, като несъзнателно

стискаше подарената му роза. По едно време той се спря, обърна се и като отстъпваше заднишком, погледна Пепа. Лицето му изразяваше недоверие и дори уплаха.

Пепа му се усмихна топло.

Той разтвори очи, сякаш ей сега, за първи път, виждаше нейната хубост, и с въздишка рече:

- Ейййй!

И почти побягна нататък.

След вечеря всички ние от стаята се изредихме да поздравим Антонио с успеха.

- Айде бе! — отвръщаше той, но явно му беше приятно. — Не съм аз за такваз работа! — и пак се чувствуваше поласкан.

Още на другата сутрин той хвърли чорапа, закопча халата си и сложи обувките.

След закуска Пепа го срещна на стълбите. Антонио мислеше, че тя ще отмине, защото никак не му се вярваше шегата да продължи. Но Пепа се спря пред него. погледна го внимателно, дълго и запита:

- Как сте?

Антонио се разкрачи отпреде ѝ, стана важен и много сериозно отговори:

- А чи ... кво да ти кажа ... добре сме! — и беше готов да започне дълъг разговор, но Пепа му кимна ласкаво и отмина нагоре.

На обед в трапезарията той седеше през двама души срещу нея и не можеше да се храни спокойно, защото колчем вдигнеше глава, все нейните очи срещаше. А те го гледаха така мило, нежно, както никой не го беше гледал.

Пепа привърши обеда, вдигна глава и го запита любезно:

- Защо не се храните? Зле ли ви е?

- Аааа не! — широко отвърна Антонио, щастлив, че тя го е заприказвала.

- Знаеш ли кво? — каза той, като се изправи и вдигна от масата недокоснатия десерт — реване. — Вземи ми десерта! — и поднесе към нея чинията си.

Тя остана удивена.

— Но . . . защо?

- Тъй, бе ... тъй ... на мен май чи множко ще ми дойде ... вземи де! — настоя той и не дочакал отговора, остави десерта пред нея.

- Благодаря! — каза тя и му намигна с двете си очи, по детски.

Антонио беше .много доволен и не се докачи от- непристойните подмятания на съседите си. Той продължи да се храни, вдаден в дълбоки размишления, които бяха превърнали простичкото му лице в смешно сериозно.

От този ден в него настъпи промяна. Изчезна безгрижието му, волността му. Вече не се мъкнеше немарливо, а се стегна и всеки ден бръснеше няколкото косъма на голобрадото си лице. Постоянно търсеше повод да отива при Пепа и се въртеше неотлъчно около нея. Но най-щастлив беше, когато тя тръгваше с него на разходка.

На другата сутрин (не зная кой беше научил Антонио, но сигурно това не беше негова идея) той отиде в цветарника наблизо до санаториума и се върна оттам с голям букет хризантеми, които после зърнахме в Пепината стая.

Всичко дотук беше предостатъчно, за да направи от Антонио главен герой на нашето всекидневие. Започнаха да измислят и разпространяват най-невероятни истории за безобидния стопановед. Имитираха го, карикатуряха го, правеха му всевъзможни номера, унижаваха го пред очите на Пепа, подиграваха се най-безжалостно с него. Необяснима злъчност и ненавист беше обзела тия не лоши инак млади хора и като че в това те намираха отдушник за тежката си участ.

Антонио не се разсърди никому. С никого не се скара. Беше все такъв наивен, незлобив, готов да заговори дружески и с най-злъчния си неприятел. А когато виждаше Пепа, по лицето му засияваше чудна усмивка. Той оставаше захласнат, като

че се пренасяше в друг свят, където не достигаха подигравките и клюките.

- Какво прави Пепа? — нарочно го питаха някои.

- А чи ... добре е.

- Ти какво? Да не се жениш за нея?

- Няма такъв работа, бе! — опровергаваше той.

Задаваха му най-безсмислени въпроси, след това отиваха при Пепа, преиначаваха думите му и всички заедно се смееха.

А на Пепа шегата с Антонио най-после омръзна. Намерила си нова забава, тя изведнъж промени любезния си тон и остро му се скара:

- Какво си тръгнал след мене! Друга работа нямаш ли си!

- А чи ... аз тъй ... извинявай! — каза Антонио.

Друг път в трапезарията пред всички с неочаквана ярост Пепа се провикна:

- Антонио, ти си най-тъпото и най-грозното същество на земята! Квазимодо!

На масата се разкикотиха. Засмя се и Антонио, но постепенно усмивката изчезна от устните му и за първи път огорчен, той наведе глава.

На излизане Антонио намери начин да се приближи до Пепа.

— Знаеш ли кво? — каза й той. — Долу има много хубави хризантеми, искаш ли? — и я погледна тъй мило, че Пепа се трогна. Усмихна му се и дори понечи да се извини. Два часа по-късно, получила хризантемите от Антонио, тя се разхождаше из женското отделение, показ-ваше букета на всички и говореше:

— Какво да го правя! Харесал ме е за жена! Може и да се оженя за него! Ще идем на село да пасем патките!

Дните минаваха.

В края на октомври неочакван кръвоизлив задържа Антонио на легло. Поставиха главата му на няколко възглавници, забраниха му да говори, да се движи и започнаха да го лекуват. Но не вървеше на добре.

Въпреки забраната Антонио приказваше. Чакаше някой от нас, по-здравите му другари, да дойде, за да го запита:

- А видя ли Пепа? Какво прави Пепа?

По-жалостивите му отговаряха:

- Прати ти много здраве!

Антонио свиваше безкръвните си устни в усмивка, поклащаше глава и оставаше така замечтан.

Той очакваше Пепа да дойде да го види и даже изказа своите съмнения:

- Слушай, Георги, ако дойде Пепата и аз спя, събуди ме, моля ти се!

Но не заспиваше. Лежеше с глава обърната часове наред към вратата, очаквайки да зърне Пепа. А когато затваряше очи, върху отслабналото кокалесто лице оставаше израз на щастливо очакване.

Долу Пепа, погълната от шума на многото си приятели, не се и досещаше за него. Само веднъж тя ме спря на стълбите.

- Какво стана с оная невзрачна физиономия? — небрежно ме запита тя. — Да не си е заминал?

- Болен е! Има кръвоизлияние!

- Тъй ли? — каза тя и отмина.

- Говори ли с нея? — попита ме шепнешком Антонио, когато се качих в стаята.

- Не!

— Е, утре поговори ... кажи й, чи скоро ще стана — помоли ме той, — тя може да мисли, чи съм сърдит ... или за друго ...

Наистина тя мислеше за друго.

Ала болестта беше неумолима. Пепа, която не спазваше режима и изобщо малко се интересуваше от здравето си, легна сериозно болна.

Почти в същото време Антонио заболя от най-ужасната, смъртоносна за времето форма на туберкулозата — специфичния менингит. Изследваха го и започнаха лечение с новооткритий тогава стрептомицин. Антонио беше изолиран в от-

делна стая. Виждахме лекарите да отиват много често при него и по угрижените им лица разбирахме, че работата отива зле. Болните студенти медици, които се вряха навсякъде под предлог, че и тук попълват знанията си, ни казаха:

- Едва ли ще остане!

В свободните часове, когато ни разрешаваха, отивахме при него. Антонио лежеше по гръб, изсъхнал, с няколко дълги косъма на брадата си, с побелели устни и превързани очи, защото му пречела светлината. Колената му стояха полусгънати.

- Аз май чи нящо загазих! — каза ни с мъка той. И пак намираше сили да пита за Пена. Може би всичкото време той беше мислил само за нея. Развълнува се, когато му казаха, че Пепа също не е добре.

- Дал ще ми разрешат да ида да я видя? — пита те той, колебаейки се да поиска разрешение от строгия главен лекар.

- Няма да ставаш, трябва да лежиш! — смъмрихме го ние.

Въпреки това той смело беше поискал разрешение и когато главният му се скарал, Антонио отговорил:

- Аз само тъй ... човещина е, бе докторе!

Сега той непрестанно ни разпитваше за състоянието - на Пепа. За температурата й, за вида й, за болките, за лечението и бог знае още за какво.

Пепа също лекуваха със стрептомицин, който в тия години беше рядкост. Един ден престанаха да и слагат инжекции, защото в санаториума имаше стрептомицин само за Антонио, чийто случай се смяташе за далеч по-сериозен. А и положението на Пепа се подобри.

- Нямат стрептомицин ли? — прошепна Антонио, който вече беше много зле. — Нека вземат от моя, ей го в шкафчето!

Разбира се, никой не взе от неговия. В полунощ, когато всички спели, а дежурната сестра влязла в своята стая, Антонио се надигнал. Взел стрептомицина, потърсил чехлите си, но като не можал да ги напипа, тръгнал бос. Пипнешком излязъл в коридора и с нечовешки усилия се добрал до долния етаж. Спрял пред Пепината врата.

Пепа, която била будна, видяла следното: вратата безшумно се открехнала и се показало страшното, като на мъртвец изсъхнало лице на Антонио, който носел в ръцете си кутия с десет флакона.

- Здравей! — прошепнал той, олюлявайки се. — На, вземи, че не виждам къде да го оставя!

Пепа била изумена.

Антонио се усмихнал, преглътнал тежко и промълвил като насън:

- Всичко ша се оправи! — и бавно, пипнешком, си тръгнал, оставяйки лекарството.

На другия ден Пепа разказала на главния лекар и му върнала флаконите обратно.

В края на декември Антонио вече не беше на себе си. Загубил съзнание, той не виждаше Пепа, която идваше всеки ден и прекарваше дълго около леглото му.

Два дни преди Нова година Антонио почина.

Помня, че нашата актриса плака толкова много, както се плаче за най-скъп човек.

Из "Задочни репортажи за България"

РЕПУБЛИКА НА РАБОТНИЦИТЕ

Фабрика „Победа" представляваше куп уродливи сгради, разположени сред причудливото царство на дъновистите с техните дървени къщурки и дворове, пълни с овощни дървета. През лятото на 1952 година това беше девствен свят. Гората, която цар Фердинанд бе засадил, почти стигаше оградата на фабриката и всички обичахме пътя през нея до колелото на трамвай номер две. От другата страна квартал „Дианабад" носеше невинното очарование на истинско село. Само след десет години цялата тази картина на спокойствие и слънчева зеленина щеше неузнаваемо да бъде променена. Грозни жилищни комплекси, частни сгради и гаражи с техните шумни обитатели щяха да сложат край на утринното ритуално посрещане на слънцето от брадатите дъновисти и на един живот, в който сякаш хора и природа живееха във взаимно съзерцание. Горе, на самия хълм, щеше да се настани Дворецът на пионерите и тишината на гората щеше да се разкъсва от крещливите лозунги, които скандираха маршируващите деца с червени връзки.

Преди национализацията нашата фабрика се наричаше „Исакович-Леви" и бе прочута в цяла България с производството на вакса „Ималин". Същевременно тя имаше единствения в страната отдел за метална литография, което впоследствие я превърна в най-важно предприятие за лакиране на ламарината, от която се правеха консервените кутии. Износът на консерви бе немислим без фабрика „Победа". В това предприятие бе съдено да започна инженерската си кариера и трайни връзки с работниците. Попадането ми там беше не съвсем редно, защото специалността ми изискваше да отида в тежко металургично предприятие. Един от най-всевалидните закони на нашето обществено устройство беше и все още е, че огромен брой от хората се занимаваха с това, което не беше тяхна работа. По силата на този закон, който водеше до най-необясними и невъзможни назначения, мои колеги, специалисти по каучук, бяха изпратени да произвеждат стъкло, специалисти стъклари се озоваха във фармацевтичната индустрия, а специалисти по хранителни продукти отидоха в черната металургия. Това следваше от почти истеричната борба да се остане на всяка цена в София, където основателно животът се смяташе за по-добър, отколкото в провинцията. Хората от актива на младежката организация, разбира се, заеха асистентски и преподавателски места в политехниката и университета. Така че моето отиване в „Победа" беше обяснимото хитруване да се остане в София.

Директор на предприятието беше Маня Енчева, комунист с голям нелегален актив, властна и доста непокорна натура. Тя беше съпруга на полковник Дочо Колев, който стана началник на концлагера „Белене". Пристигайки във фабриката, заварих силно напрегната атмосфера. Оказа се, че се водеше безогледна борба между две партийни групировки. Едната бе на Маня Енчева, а другата — на партийци, подкрепяни от районното управление на МВР и съответно Държавна сигурност. Борбата бе за директорския пост и на изключително лична основа. Колкото и невероятно да изглежда сега, противниците на Маня се опитваха с всевъзможни средства да провалят работата на фабриката, съответно плана и износа на страната. Тогава можах да наблюдавам безогледността и алчността на партийни властолюбци, които характеризираха много точно истинския характер на вътрешнопартийните отношения. Те арестуваха най-важни за производството специалисти, като майстора литограф Георги Христов, и ги пращаха

по лагери, задържаха под временен арест други и накрая преминаха към открит саботаж. И до днес потръпвам, като си спомня как неизвестна ръка откачи огромния маховик на голямата литографска машина, който профуча над главите на 40 работнички и ако беше само няколко сантиметра по-ниско, щеше да превърне цеха в касапница. Имаше и друг невероятен момент, когато районната държавна сигурност извърши арести на работници в най-решаващ за нас производствен ден. Тогава Маня прояви храброст, на която и досега се възхищавам, като заповяда на седемте пазачи на фабриката да открият огън срещу хората на МВР, ако последните се опитат да влязат във фабриката. В края на краищата тя победи. Маня беше един от редките примери на комунистически фанатизъм и идеализъм, които в моите очи я правеха привлекателна фигура. В едно време, когато цялата страна се разкъсваше от всевъзможни борби и чистки, тя съвсем инстинктивно чувствуваше, че онова, което имаше значение за едно предприятие, беше да произвежда и че в производството много от т.нар. „врагове" се оказваха по-полезни от „своите" лентяи. Маня също беше от малкото партийци, които не ползуваха служебното си положение за лични облаги. Години по-късно сред всеобщата корупция на партийната аристокрация щях да си спомням за Маня като за самотен остров на старомодна честност.

Като се разхождаше напред-назад в кабинета си, тя ми даде първата лекция по индустриалния живот:

„Първо — каза тя — забрави какво си учил по книжките и какво се пише по вестниците. Вярно е, че ние сме работническа власт, но никога няма да позволяваш на работниците да преминават чертата между нас и тях. Дръж се на разстояние и никога не позволявай дори да мислят, че са равни на тебе. Всяка жаба да си знае гьола. Тия, които работят най-добре във фабриката, не са нашите, а враговете. Те знаят, че са врагове, и единственият начин да заличат това е, като работят. Старай се да използуваш това!..."

Враговете бяха специалисти, които тя бе измъкнала с помощта на мъжа си от лагери и арести, където те бяха тласнати от безсмислените действия на милицията. Най-добрият литограф в страната дойде от концлагер, най-добрият ни химик, Пъстраков, бе също доведен от Белене, главният майстор на металообработващия цех беше царски фелдфебел. В най-тежко положение на враг беше главният инженер Христов, който бе завършил в Германия и сега трябваше да работи години наред по 18 часа дневно, за да доказва, че не е враг. Въпреки всичко Маня никога не му вярваше, което съсипа нервната му система. Мисля, че тя доста прекаляваше с врагоманията си и дори горчивите уроци, които получи от ударите, нанесени на предприятието от партийци, не помогнаха да смекчи отношението си към някои хора. Тези врагове бяха следени през цялото време. Директорът си имаше цяла информационна, разузнавателна служба. Беше практика във всички учреждения и предприятия ръководството да има мрежа от доносчици. Бях неприятно изненадан, когато само след няколко дни директорката ми даде да разбера, че знае всичко, което съм казал по един или друг повод на работниците. Бедата беше, че много пъти сведенията на доносчиците съвсем не отразяваха истината, а бяха резултат на лични амбиции. И отгоре на всичко те попадаха в кадровото досие на съответния следен гражданин. По-късно, когато трябваше за известно време да изпълнявам длъжността директор, се смаях, когато на утринен доклад при мене се явиха хора от фабриката, които рутинно започнаха да ме информират за всевъзможни неща: от поведението на началниците до последния работник, често пъти сведения от съвсем интимен характер. Това беше някакво узаконено тайно клюкарство, в което политическата страна бе значително изместена от любовни афери, семейни драми, парични въпроси. В нашето предприятие, както и в много други предприятия, ръководството си беше присвоило правото да се бърка в частния живот на работниците. Не само това. На много места ръководството взимаше участие в такива важни лични

решения като брак или развод. Десетина години по-късно, гостувайки на директора на мина „Черно море“, инженер Сейменлийски, присъствувах на сцена, която впоследствие описах. Оказа се, че най-добрият ударник на мината, един турчин, беше оставил жена си и двете си деца и беше се залюбил с жена, която също бе напуснала семейство с деца. Сейменлийски заповяда на работника или веднага да се завърне при жена си, или да напусне предприятието. Беше трогателно, когато работникът се опита да му обясни, че това не е прищявка, а любов с дълбоки корени. „Другарю директор, че ти не си ли обичал някога?“ — питаше работникът. „Не, не съм! — викаше Сейменлийски. — Върни се при жена си или ще те изгоня!“ Мисля, че работникът напусна. Друг директор от нашето обединение ми доказваше, че шпионската служба е необходима, защото служела не на него, а на работата. „Има ли си държавата разузнаване? — питаше ме той. — Има! Тогава защо и аз да нямам! Моето предприятие е моя държава!“

Пак в тия дни научих и друго неписано правило. „Не е важно дали си свършил работа, важното е да я отчетеш!“ Това правило водеше до всевъзможни производствени тарикатщини, в които главното беше да се отчита работа, която всъщност не бе извършена. С цел да се отчете голямо преизпълнение на плана, предварително се планираше производство, значително под капацитета на предприятието. Тъкмо с цел да се сложи край на това хитруване отчетническият апарат на предприятията се разду до невероятна степен. При малко по-малко производство от нашето частният собственик Исковић-Леви бе имал един-единствен човек за счетоводител, касиер, отчетник. А нашият счетоводен отдел само броеше 24 души. Целият непроизводителен апарат на Исковић-Леви е бил от 7 души, включително пазачите. Нашият беше над 70 души. Национализираната индустрия представляваше джунгла от бюрокрация, в която на гърба на един произвеждащ работник лежаха дузина непроизводителни граждани, които под една или друга форма контролираха работата му. Но нашата бюрокрация не означаваше организация, а точно обратното — пълна дезорганизация от хора, които не смееха и не желаеха да поемат и най-малката отговорност. За най-смешната дреболия се пишеха изчерпателни писма, водеха се цели кореспонденции, както се казва, за едно кило пирони. Най-неприятните ми спомени са от безкрайните заседания. Ние заседавахме непрекъснато и за всичко, без всъщност да решим каквото и да е. Тези заседания отлъчваха от производството началници и главни майстори, така че там работата вървеше през куп за грош. Целият смисъл на заседанията беше кому да се прехвърли отговорността, от която всеки бягаше като дявол от тамян. Имах един колега инженер, когото винаги ще помня с дебелата книга, която непрестанно носеше под мишница. Когато нещо му беше наредено, той го записваше старателно в книгата, след което я поднасяше на съответното началство — „Подпиши сега, че ти си ми наредил“, след което отиваше при съответния работник, предаваше му нареждането и отново му поднасяше книгата — „Подпиши сега, че съм ти наредил.“ Сега може да изглежда смешно, но в ония времена беше необходимо човек да се пази, защото, след като разните опозиционни врагове се свършиха, поде се кампания срещу стопанския враг, срещу стопанския саботаж.

От гледна точка на модерната технология ние работехме по най-непростим примитивен начин. Творческата инициатива на инженери и техници беше изцяло парализирана от каквато и да е липса на поощрения и от нежеланието да се поемат рискове. Ахилесовата пета на нашата производствена структура идваше от формалното и нецелесъобразно заплащане на труда. Съгласно кодекса заплатата на инженерно-техническия състав не можеше да надвишава с повече от 6 на сто средната работническа заплата. При това положение почти всички инженери на практика получаваха значително по-малко от работниците. И оттам неизбежно се появи лозунгът на безразличието: „За толкова пари — толкова работа.“ Впоследствие се правиха много опити за решаването на този въпрос, но и до ден

днешен той стои неразрешен. Изобщо добрата работа никога не бе поощрявана както трябва. Ударническите звания и награди, които раздавахме, бяха твърде недостатъчни и често пъти твърде несправедливи, за да предизвикат сериозен производствен интерес. А ако към тази картина се прибави и поначало ниската квалификация на общата работническа маса, става ясно защо по всяка обективна преценка ние не можехме въобще да се сравняваме с производството на бившото капиталистическо предприятие. Качеството на нашето производство беше на ужасно ниво. Ние пускахме на пазара вакса, която едва не изгаряше обувките на хората. Стари майстори с възмущение са ми казвали, че Исакович-Леви никога не би позволил такова нещо. Мнозина от тях помнеха с най-хубави чувства времето преди национализацията. Нещо повече, те бяха подписали петиция, с която искаха денационализирането на предприятието. Но ние продължавахме да съществуваме, продължавахме да произвеждаме, защото нямахме никаква конкуренция. Добри или лоши, ние бяхме единствено и монополно предприятие.

Колкото и малка да беше нашата фабрика, тя отразяваше във висша степен живота на цялото наше общество, морала и законите на действителността. Характерите на някои от хората, с които работих, бяха типични за цялото съвремие.

* * *

Вестниците от онова време, както и сега, повтаряха известната фраза на Максим Горки „Човек, това звучи гордо!". Аз не знам как точно думата човек е звучала на Максим Горки, но от моя личен опит и наблюдение мога да кажа, че тази дума нямаше никакво съдържание за властта както в моята родина, така и в родината на Горки. Но ако в Русия това пълно пренебрежение към отделния обикновен човек има дълбоки исторически корени, то в България дори при най-черните турски издевателства, дори в названието „гяур" се е съдържало известно зачитане на отделното човешко същество. Целият ни народен епос е ярка демонстрация на зачитане на човека. Прочетете пословици и поговорки и вие ще се убедите колко силно е било развито това демократично и толерантно отношение дори спрямо ненавиждани врагове: „И него майка го е раждала", „И той душа носи." До идването на комунистите на власт ние никога не сме имали масови случаи на жестока експлоатация било на селяни, било на работници, както никога не сме имали капиталистическа класа или работническа класа. Всички българи повече или по-малко сме селяни или преки потомци на селяни. И може би характерът на нашия селянин, повлиян от близостта му до природата, от земността му, от традиционното общуване с другите, му е вдъхнал тази съзнателна толерантност и зачитане на човека. Нечие страдание, бедствие или смърт винаги са предизвиквали дълбоко вълнение и съчувствие у нашия истински българин.

Уви, комунистическата партия, която идеологически е противопоставена на обикновения човек и цели превръщането му от всестранно развито, независимо и гордо същество в марионетка, създаде атмосфера на най-брутално пренебрежение и незачитане на отделната човешка душевност. В цялата своя политика от идването си на власт до ден днешен комунистическата партия неотклонно следва основния си принцип: „Човекът е само средство в борбата, а сам за себе си няма никаква стойност." Това е същият принцип, въз основа на който Сталин и Тимошенко в първите дни на войната заповядаха на кавалерийския корпус да атакува германска танкова дивизия. Аз съм видял документални кадри на това безумие, в което хора с коне и саби атакуват танкове, за да бъдат унищожени до крак.

Горе-долу отношението на комунистическата партия към българския работник напомняше на това сражение — саби срещу танкове. Защото през т.нар. черно буржоазно и фашистко минало работниците чрез своите профсъюзи успяха да прокарат закон, който забраняваше работата на акорд, или както сега се казва

„работа по норми". Работническите дейци навремето съвсем правилно смятаха, че гоненето на норми с цел да се увеличи заплащането увлича работника и води до нечестно прекомерно изтощаване на силите му и оттам до съсипване на здравето му. Този закон се смяташе дори от комунистите преди войната за голяма придобивка на българските работници. Но когато те поеха властта, това не им попречи да въведат точно обратното, съветската антиработническа и античовешка практика на нормирания труд. Към всички предприятия бяха създадени отдели „Норми" и съответно се появиха специалисти-нормировчици, за да осъществят най-невижданата работническа експлоатация. За да се застави работникът да гони нормите, първоначалната му надница беше крайно мизерна. Така че, ще, не ще, той трябваше да се стреми да изпълни нормата си и да търси преизпълнение, което щеше да му донесе малко повече пари. Но нормата не беше нещо постоянно. Всяко преизпълнение на тази норма над 10 на сто беше сигнал за незабавното й увеличение. По този начин в течение на времето физически по-силните и по-сръчни работници се превръщаха в убийци на по-слабите и несръчни работници, защото в своя стремеж да спечелят малко повече пари те установяваха норми, които другите никога не можеха дори и насън да догонят, следователно биваха обречени на мизерия. Впоследствие мнозина ръководители на предприятия по своя инициатива, за да ликвидират тази жестока несправедливост, формираха бригади, съставени от различни категории работници, като преизпълнението се отчиташе общо за всички. В много случаи, където нормировчикът беше човечен (както в нашето предприятие), се правеха системи от трикове, за да се заплати на рекордьорите, без те да повдигат нормите на невъзможно високо ниво. Трябва да кажа, че нашето техническо ръководство, инженерският състав изпитваха най-голямо съчувствие към отделните работници и се стараеха да им помагат с всевъзможни хитрости при определянето на нормите, при прекатегоризирането на самите работници и особено при пускането на ново производство. Но държавната политика на тотална експлоатация на работническия труд си оставаше неизменна. Или както един от нашите заместник-министри веднъж се изрази: „Пусни му нормата да го удря по петите, па да видиш няма ли да бяга!"

И тъй като бяха гладни и мизерни години, хората се бореха за всяко левче. По-голямата част от новите ни работници идваше направо от селата, от чистия природен въздух. И попаднали в нашата химическа варилия, чиято атмосфера беше свръхнаситена с терпентин и всевъзможни вредни газове, мнозина от тях туберкулираха. Ние наистина имахме добра здравна служба и резултатно диспансерно лечение, но какъв смисъл имаше да отваряме каверни у хората, а след това да плащаме дълги години лечението им. Виждал съм работници, припаднали над машините. Нека само спомена, че две от нашите пресьорки — Надка и Данчето — бяха достигнали до такава абсолютна механизация на движенията на ръцете си, че даваха около 20 хиляди удара за осем часа на преса, което трябва да е далече над всякакъв световен рекорд. (Нормалният процес е 8 хиляди удара за 8 часа.) Трябва да кажа, че никакъв най-фантастичен цирков номер не ми е правил по-силно впечатление от безспирното движение на ръцете, които подават ламарината на пресата.

Един от моите работници полудя. Беше нов човек, не можа да издържи и се опита да се самоубие. По-късно в психиатрията също бе направил опит за самоубийство и заявяваше на всички, че не иска да живее. Когато отидох да го видя, той ме посрещна кротък, полуусмихнат и ме помоли да уредя да го пуснат, за да умре спокойно. Опитах се да го разубедя и между другото го попитах защо не иска да живее. Той ме погледна втренчено и каза с глас, от който настръхвам и сега: „Няма нареждане да се живее, другарю Марков! Няма нареждане да се живее."

Помислих си, че той беше напълно прав. Имаше нареждане да се работи, да се служи, да се жертва, да се страда, да се умира. Но наистина нямаше нареждане

да се живее. На живота бе отнета всякаква красота, възвишеност и чувствителност. Отношението на партията към овците и кравите не се различаваше по същество от отношението към хората. По време на война те бяха пушечно месо, във време на мир те бяха работен добитък.

Работнически профсъюз, който да защитава интересите на своите членове, у нас нямаше. Профсъюзната организация беше точно обратното — инструмент за улесняване потискането и безправието, налагано на работниците. Председателят на заводската профорганизация се избираше формално, а всъщност беше назначаван от директора. Същото важеше и за партийния секретар на местната организация. Поне в моята практика тези двама обществени дейци винаги бяха избирани от директора, което му спестяваше възможни противоречия и неприятности. Профсъюзното ръководство участвуваше като глас при раздаването на награди, при използуването на директорския фонд за някакво увеселение и при раздаване на карти за почивка в профсъюзни станции. Оттам нататък профсъюзът нямаше никакво отношение по двата главни въпроса, които биха оправдали съществуването му — трудовите условия и заплащането. Централният съвет на профсъюзите беше и е синекурна организация, където се изпращаха на излежаване заслужили, но некадърни за работа другари. Не си спомням нито един случай, когато профсъюзът да е защитил работнически интереси, както впоследствие като член на Съюза на писателите не бях свидетел на нито един случай, при който въпросният съюз да защити интересите на свой пишещ член. В производството това фактически даваше на ръководството на предприятието възможността да нарушава, когато му е нужно, и самия Кодекс на труда. Когато закъсвахме с плана, ние неведнъж задължавахме работниците да полагат извънреден труд, който не се отчиташе и не се заплащаше, а минаваше за сметка на изпълнението. При тази картина на безправие отмъщението на работниците се изразяваше във формално отношение към предприятието и работата. Насилието, наложено от нормите, унищожи съзнателното творческо отношение към производствения процес. Когато по различни причини един работник минаваше на „обща работа", т.е. нямаше норма, тогава и дяволът не можеше да го накара да изпълни възложената му работа. „За толкова пари — толкова се работи." За да може да се поддържа все пак някакъв изкуствен интерес към работата, непрестанно се организираха разни съревнования, цехове, участъци и бригади подписваха тържествени обещания и клетви да изпълнят и преизпълнят производствените си задачи. Това се повтаряше по няколко пъти на годината, докато на хората им омръзна и апатията ликвидира и най-живия интерес към получаването на награди. Ако трябва да характеризирам отношението на обикновения български безпартиен работник към производството, ще кажа, че 90 на сто от работното време минаваше под знака на апатията.

И въпреки това с пот и мъка производството вървеше. Във всяко предприятие имаше по няколко души, които знаеха да работят, обичаха да работят и работеха, защото това беше смисълът на живота им. Мнозинството от тях бяха стари работници или бивши занаятчии, които си разбираха от работата. Винаги съм се удивлявал на високото техническо умение на тези, в по-голямата си част самоуки народни майстори, които проявяваха природен талант в разбирането на най-модерни технологични схеми и вършеха своята собствена работа с чувство на естетическо съвършенство. Нашите майстори, бай Иван, бай Илия, бай Георги и други, бяха образец на съвестно отношение към работата, или както един от тях ми каза: „Ако държавата се е отказала от съвестта си, аз не съм се отказал от моята."

Те пристигаха в предприятието първи, доста време преди започване на работното време, и си отиваха последни. Планирането на тяхната собствена работа беше образец на организираност, техните отдели блестяха от чистота и ред и колкото и да ги оскърбявахме и унижавахме, те никога не си изкривиха

душите да работят под високия си стандарт. Когато мисля за най-хубавото в България, мисля за техните ръце — мазолести, прорязани, с липсващи пръсти. Те бяха основните стълбове на нашето предприятие. Без всекиго можеше, но без тях — не.

И колко по-различни бяха новите работници. Отровени от безотговорността на обществената атмосфера, те имаха безотговорно отношение към работата и държавната собственост. За тях трудът беше ангария, те се чувствуваха жертви, мразеха самата работа, мразеха работните делници, мразеха и предприятието. Много рядко някой от тях изпитваше любов към професията и желание да изучи тънкостите ѝ. Ако старшият майстор, откърмен в стара България, се гордееше с това, което знаеше и можеше, новите работници бяха жертва на този дух на живот от ден за ден, или както един от моите драгалевски съседи казваше: „Карат я, като че светът ще свърши утре!"

Напразно ние организирахме квалификационни и преквалификационни курсове, провеждахме изпити за разряди, прикрепяхме млади хора към старите майстори и се опитвахме да създадем техни заместници. Резултатите бяха посредствени. Веднъж министърът на леката промишленост ме попита какво липсва в работата на новите работници. Отговорих: „Страст!" Не зная дали отговорът ми бе разбран. Нашите хора имаха студено, безстрастно отношение към работата си. Тя нито ги вълнуваше, нито ги интересуваше. Колко пъти ми беше казвано в очите: „Аз не искам работа, служба ми дай!"

Нарочно изтъквам разликата между двата типа работници, старите и новите, за да противопоставя трудовия морал на два различни свята, които така ярко се открояваха в делниците на фабрика „Победа". И едните, и другите бяха излезли от един и същ народ, с едни и същи традиции, а колко много се различаваха. С течение на времето фабриката се разрасна, капацитетът ѝ значително набъбна, внесоха се нови машини и нова технология, но аз не мисля, че основното работническо отношение към работата се измени значително. По-късно и в други предприятия срещнах същото. И това не беше само в индустриалното производство, а навред. Работа през куп за грош, ден за ден, само да се отчете, да се отбие номерът — така беше и в земеделието, и в търговията, и в учебните заведения, и в администрацията, че и в изкуството и литературата.

КИРО И ДРУГИТЕ

Когато за първи път пристигнах във фабриката, портиерът се обади по телефона някому и след малко пристигна ниско прегърбено човече с щръкнала, преждевременно побеляла коса и лице, чиито остри черти щяха да ме придружават през целия ми престой в „Победа". Докато ми пишеха пропуска, той стоеше полуразкрачен, въртеше около показалеца на дясната си ръка синджирче и се взираше в мене с властно повдигната глава. Имаше някакво смешно несъответствие между малкия му пръст, прекалено повдигнатата глава и почти предизвикателната строгост на лицето му. Това беше Киро, партийният секретар на предприятието и същевременно началник на охраната. По-малките предприятия нямаха щатни партийни секретари, затова Киро заемаше длъжност, която най-добре съответствуваше на обществената му заетост. Той беше чист шоп от околните села, но аз много пъти си мислех, че у него може би имаше и друга кръв. Говореше със силен шопски диалект, но се стараеше, където може, да произнася думите литературно, от което се получаваше невъобразимо смешна салата от пошопчени вестникарски фрази, чужди думи и натурални шопски ругатни. Гласът му беше остър, писклив и сякаш отразяваше непримиримостта на характера му. Той живееше в състояние на нестихваща активност, която личеше от скоростта, с която въртеше синджирчето, вървеше бързо и енергично и говореше възбудено, като изяждаше половината от думите.

Киро беше станал партиец след Девети септември и когато междупартийната война във фабриката бе довела до компрометирането на предишните партийни секретари, той внезапно се бе намерил на този пост по волята на Маня. Той беше силно привързан към нея и я следваше като покорно и вярно куче. Всичко, което директорката кажеше, беше без съмнение закон за Киро. Човек само може да си представи какво бе станало в душата на този полуграмотен, умствено и физически ограничен човечец. Голямата власт, която бе попаднала в ръцете му в качеството му на човек, отговорен не само за сигурността в предприятието, но и за цялата партийна работа, беше подлудила бедния му ум.

По мое време Киро беше в стихията си. Партийната пропаганда, че навред гъмжи от врагове, които подготвят саботажи, конспирации и бунтове, беше довела Киро до състояние на екзалтирана бдителност. По негова инициатива се провеждаха мероприятия по сигурността, които превърнаха невинната ваксаджийска фабрика в нещо като свирепо охраняван и пазен център за атомно оръжие. Той удвои броя на щатната охрана, осигури резервно оръжие и за извънредна охрана, опаса цялата ограда с нова тел, а някои места огради с телени мрежи. Имаше цяла вътрешна организация по сигурността, която често пъти бе поставяна на бойна нога. Киро се явяваше всяка сутрин с доклади за сигурността и за поведението на открити и неоткрити врагове. Той беше най-типично оръдие на врагоманията и неговото най-постоянно чувство беше подозрението. На заседание той често обявяваше своето „вето" по нечия работа, като присвиваше устни и категорично заявяваше: „Я мислим да има нещо съмнително у тоа човек."

Маня приемаше дейността му, но не винаги го взимаше на сериозно, което го огорчаваше и той заявяваше: „Вие не ми вервате, ама като подпали фабриката врагo, че ми повервате!"

Киро беше особено строг и непримирим с работниците. Беше епохата на почти всекидневни събрания. Работниците биваха задължавани да остават след работно време. Но тъй като повечето от жените бяха майки, имаха деца, които трябваше да се приберат от училище, имаха своите домакински грижи, те се опитваха набързо да се измъкнат. Но на входа стоеше, решен на всичко, Киро. Чувах пискливия му глас да се извисява с ярост:

„Я ти казвам! Нема да те пущим да си одиш дома! Че идеш на събрание пръво!"

„Абе, Киро — викаха жените, — децата са гладни, чакат."

„И я съм гладен, ама стоим!" — отвръщаше Киро.

Жените ругаеха и кълнеха, но той като зло овчарско куче ги връщаше и натикваше в големия салон на стола, където обикновено ставаха събранията.

„Нечете да идете на събрание! — крещеше Киро. — А сакате да ядете! Не може! Я ви казвам, не може! А кога ви кажем не може, значи не може!"

Негова мания беше също да подозира всеки работник, че е крадец. Когато те напускаха работа, той заставаше при портала и искаше от всички да изтърсват на масата пред него съдържанието на торбичките или мрежите си. Цялата история беше абсурдна, защото в предприятието нямаше нищо, което да си заслужаваше труда да се краде. За отмъщение жените слагаха в торбите си малко гипс и след това ги изтупваха пред Киро, чието лице и дрехи побеляваха като на стар воденичар. Изобщо водеше се някаква постоянна война между Киро и работниците.

„Ако я не съм тука, че пропаднете! — заявяваше Киро и понякога уморен ми се оплакваше: — Омръзна ми да ги вардим, другарю Марков! Нема съзнание и нема съзнание!"

Стихията на Киро обаче беше подсилената охрана. И до ден днешен комунистическият режим вярва, че врагът ще бъде особено активен по време на празници или големи събития. Затова по Първи май, Девети септември, Октомврийската революция, Нова година и в чест на разни конгреси се обявяваше състояние на усилена бдителност. Това означаваше, че към редовната охрана се прибавяха мнозина други работници и служители, за които се вярваше, че не са врагове. Подсилената охрана, въоръжена с пушки, заставаше на пост по четири часа, главно през нощта, и бранеше предприятието от вероятните врагове, които биха дръзнали да смутят празника. Подсилените охрани бяха голямо главоболие и всеки се опитваше да се измъкне от тази безсмислена и глупава задача. В действителност привилегировани бяха само „враговете" в предприятието. А другите не можеха да се отърват от неудържимия Киро, който се превръщаше в нещо като главнокомандуващ армия. Той разставяше постовете из района на предприятието, той ги сменяше, той ги проверяваше и въобще не лягаше да спи през целия период на подсилената охрана. Това беше времето на неговия триумф. Надвесен над картата на фабричния район, той очертаваше пътя за възможни вражески проникванията и поставяше скрити постове, засади и сигурно с удоволствие би засадил цяло минно поле, ако му позволеха. Той обявяваше един или друг обект за „строго секретен" и съответно го пазеше. Мнозина не ще ми повярват, но хората от предприятието могат да потвърдят. Ние имахме някакви резервоари за терпентин, които бяха празни, и край тях имаше само един варел с вазелин, оставен там от времето преди национализацията. Киро внезапно реши, че резервоарите и варелът с вазелин са изключително важни обекти, които врагът вероятно ще нападне, затова постави тройна телена ограда около тях и нещо като телена мрежа. И на това място винаги трябваше да стои двойката на подсилената охрана. Беше през зимата на 53-а година, когато пак бе обявено положение на „усилена бдителност", не помня по какъв повод. Киро отново разстави постовете. Но в двойката, която трябваше да пази варела с вазелин, се бяха паднали двама души, които имаха най-малко общо с Кировата лудост. Те бяха моят колега инженер Боби Захариев и управителят на стола Антон Каравълов. И двамата добряци, веселяци, хора на пийването, хапването и приятния живот, тяхната смяна била от полунощ до 4 часа сутринта. А беше ужасен студ, сняг и виелица. Двамата решили, че е обидно интелигентни и нормални хора да изпълняват дивотии и да пазят във виелицата един варел с вазелин, който никой на света няма намерение нито да открадне, нито да бомбардира, и зарязали поста. Отишли в стола, който по това време като стол-ресторант имаше и алкохол, взели една каса „Гъмза" и половин тарга свински пържоли и туршия, оставили пари и влезли в

съседната на поста им баня. В банята било топло и приятно, те оставили пушките на стената и се заели сладко с виното и свинското. Една по една бутилките се изпразвали и двамата намерили, че не е чак толкова лошо да бъдеш подсилена охрана. Но някъде към четири часа внезапно вратата на банята се отворила и се показал Киро. Той бил почти неузнаваем, цялото му лице било окървавено и раздрано, дрехите му разпокъсани и заснежени, ръцете — премръзнали. Като ги видял, той изпищял с колкото глас имал:

„Що тражите тука, бре?“

И докато двамата му отговорят, той, обзет от безумен гняв, извикал:

„Вие знаете ли, дека я минах под тело!“

Горкият Киро! За да провери бдителността на този пост, в който поначало се съмнявал, някъде след полунощ той започнал да се промъква отвън навътре всред собствените си телени мрежи и вилицата. Той така се заплел в тях и снега, че с големи усилия успял накрая разранен и измръзнал да ги премине. Но какво било горчивото му разочарование, когато не само никой не го забелязал, но въобще нямало хора при варела.

„Па като си щур да се провираш под телта, когато има врата за минаване, кой ти е крив!“ — отвърнал му Антон с пълна уста.

Киро не могъл да понесе това безочие. Той изревал от безсилие и побягнал. На другия ден той докладва с почти бесен, истеричен тон:

„Три часа я се борих със студо и тело. А като стигнах — нема никой! А можеше да не съм я, можеше да е враго! Това е безотговорност! Я се трепам, а они да ядат и пият у банята! Другарьо директор, я сакам да ги накажем, та да запомнат! Или я — или они!“

Едва ли нещо по-оскърбително можеше да се случи в живота на Киро. Той не беше на себе си от гняв и огорчение и за негов хатър двамата получиха някакво наказание. Но по-голямо наказание за тях беше, че те си спечелиха един враг до живот.

Години по-късно на вечеря с важни личности и техните съпруги аз разказах тази история, на която между другото цялото предприятие се смя. На масата също неколцина души се засмяха, но съпругата на един член на Централния комитет на партията се обърна с укор към мен и каза: „За какво се смеете! Та този Киро е просто поет!“

Дори не си заслужаваше човек да спори, защото разликата между поезия и триумф на глупостта е доста очевидна.

За съжаление Киро не беше нито сам, нито единствен. Но той самият безспорно бе най-типичният пример на рожба на обществено-политическата атмосфера. Склонен съм дори да вярвам, че години преди да попадне в нея, Киро е бил добродушен човек с нормален разум. Но зашеметяването бе дошло от несъразмерността между него и дадената му власт. Тази власт му бе внушила, че той заема особено място в живота, че той е важен елемент в този живот, че сам може да определя и решава съдбата на други хора, че от него зависят много неща.

Човек не може да не се усмихне, виждайки как Киро се напъваше да изпълни с малкото си тяло големия ръст, който му бе предоставила властта. Как той се стараеше да изглежда важен, мистериозен, носител на съдбовни тайни. Колко пъти забелязвах, когато се споменеше нечие име, как в очите на Киро блясваше пламъкът на предубеждението, че той знае нещо, което никой друг не знае. Същевременно долавях, че той инстинктивно се стараеше да подражава на хора, които уважаваше, като началника на местната Държавна сигурност, един от заместник-началниците на управлението, даже на един от заместник-министрите. Киро копираше техните жестове, походка, тон. Нас, техническата интелигенция, той презираше, но по своему зачиташе, докато към работниците се отнасяше с пълно незачитане и презрение. За него отделните работници нямаха самоличност, а бяха маса, която трябваше да се води или командува.

А за работниците той беше досаден тип, когото те се стараеха да не взимат сериозно. Когато той прекаляваше със своите охрани и бдителни мероприятия, те си отмъщаваха с дребни шеги. Било като пълнеха джобовете на палтото му с вакса, било като му се обаждаха по телефона от името на районното управление и го пращаха по „спешна задача" на билото на Витоша, било като просто го въвличаха в невъзможни разговори и му се подиграваха. Те не можеха да приемат, че той е повече от тях, и се стараеха да омаловажат и превърнат в шега властта му, което го обиждаше в най-висша степен. Неговото вечно синджирче стана символ на властническо паразитство.

„Всеки може със синджирчето" — беше една от постоянните работнически фрази.

С течение на времето Киро и неговите методи остаряха. И когато трябваше да отстъпи мястото си на новите напиращи партийни кадри, той внезапно се намери самотен, никому ненужен нещастник, който можеше да командува единствено жена си.

ПАРТИЯ И РАБОТА

Една сутрин в моята стая влезе Д., около тридесет-тридесет и пет годишен шоп с голямо добродушно лице и тромави движения, един от най-добрите ни електромонтьори.

- Що че работим днеска? - запита ме той със странна тържественост. Погледнах го учуден, защото работата бе разпределена още в началото на седмицата и той трябваше да знае какво му е възложено.

- Ще работиш това, което си работил вчера! - казах му аз малко сопнато.

- Аааа, не! - възрази той меко, но категорично. - Требе да ми намериш нещо друго.

- Защо?

- Па ти не знаеш ли... от вчера я станах партиец! - той се усмихна като човек, който вече е открил къде зимуват раците.

- Та какво от това! - недоумявах аз.

Д. се надвеси над бюрото ми и с наставнически глас ми каза:

- Я не съм станал партиец, за да работим. Че ми намериш служба. И я сакам като Киро да въртим синджирчето и да се разождам из районо. Щом си у партията, значи си на власт. Щом си на власт, значи нема да се мъчиш! Другите да се мъчат!

Тази декларация на нашия електромонтьор се запечата в главата ми. Тя може би беше примитивен, но абсолютно искрен израз на истинското отношение всред обикновените хора спрямо партийното членство. Впоследствие многократно щях да срещам все повече примери на постъпване в комунистическата партия по силата на тази проста интересчийска логика. Познавам толкова много хора, които са партийни членове, без въобще да споделят комунистически идеали или идеология, за които единственото важно нещо е да бъдат с тези, които са на власт. Сигурно ще трябва да се смята за чудо на природата това фантастично нарастване на броя на партийните членове у нас, които само за пет години след Девети септември от няколко хиляди души достигнаха близо половин милион. Човек може да си представи истинските намерения на всички тия граждани, втурнали се презглава да стават партийни членове.

Но в началото на 50-те години комунистическата партия проведе чистки в своите редове и наложи определен подбор на партийни членове. Този подбор беше насочен срещу интелигенцията в страната. Партията, по примера на съветската партия, изпитваше голямо недоверие към интелигенцията и по-точно

към всеки, който се опитваше да мисли със собствената си глава. Съгласно едно решение ние, иженерите, както и хора от администрацията не можеха да бъдат приемани за партийни членове. Новите партийци се набираха изключително от работниците и хора, дошли от селата.

Точно по съветския пример започна измъкването на хора от дълбоката провинция, или както у нас се казва, от низините и поставянето им на ръководна работа. Необразовани, полуграмотни и интелектуално съвсем бедни граждани, по силата на чисто махленски партийни връзки, но напълно в духа на партийната политика, внезапно се озоваха на важни постове. Колко пъти в моята работа се сблъсквах с невероятно посредствени и напълно негодни за своята работа директори, началници на отдели и управления в министерството. Моите колеги още помнят пословични глупости, казани или извършени от тях. Неспособни да мислят и решават по твърде сложните производствени въпроси, те бяха абсолютно покорни и слепи оръдия на тия, които ги бяха назначили. Животът, който им бе предоставен, надминаваше далече провинциалните им фантазии. Те имаха власт, те се разпореждаха със съдбата на хора, които до вчера едва ли биха разговаряли с тях, те работеха в луксозни кабинети, получаваха модерни жилища, имаха привилегии, те бяха нещо. И всичко това те дължеха на партията. Без нея, при какъвто и да е нормален ход на историята, те биха си останали завинаги там, откъдето бяха дошли. Затова те служеха на партията, т.е. на нейното ръководство с цялата вярност и фанатизъм, с които бранеха собственото си благополучие.

Неведнъж чувах искрени декларации като: „Партията ме издигна, партията ме направи от нищо нещо! Без партията аз съм нула!" Или: „Всичко, което имам, ми го даде партията." И това е абсолютната истина. Същевременно тези хора създаваха нещо като пример за подражание. Както Наполеоновите войници са знаели, че всеки от тях носи в раницата си маршалски жезъл, така и мнозина подобни граждани знаеха пътя на кариерата. Това беше втората голяма вълна на партийна корупция. Първата беше установяването на висшата партийна аристокрация.

Бедата в цялата тази работа е, че верността към партията беше най-малкото нещо, от което се нуждаеше производството. Машините не искаха да работят с лозунги, а с умни глави и сръчни ръце. Въпросните новоизлюпени по партийна линия началници, които донякъде съзнаваха и чувствуваха абсурдността на положението си, действуваха изключително по силата на инстинкта за самосъхранение. Тяхната главна и почти единствена цел и в работата, и в живота беше да се задържат на постовете, които имаха, да бъдат на власт и ако може, да отидат нагоре. Всичко, което те правеха, беше подчинено на този инстинкт. Като някакви индустриални еничари те приемаха сервилно и безкритично всякакви нареждания отгоре и ги провеждаха с фанатична настойчивост, без въобще да се съобразяват с възможности и реалности. Дълги години те съсипваха цели индустрии със своята некомпетентност, липса на опит и най-важно - с нечестно егоистично отношение. Те бяха лакоми, луди за успехи и не щадяха нито хора, нито материали, за да могат да докладват някакъв мним успех, който в края на краищата се оказваше, че е или фалшификация, или пък постигнат на невъзможно висока цена. В случаи на отговорности те страхливо се криеха зад гърбовете на своите попечители. Спомням си не един и два случая на разправии с подобни началства, при които с ужас установявах, че те не знаят въобще за какво става дума. Но те бяха верни и предани партийци и това беше най-важното. Години трябваше да минат, докато партията разбере, че тези верни и предани граждани всъщност нанесоха много повече вреди на стопанството и страната, отколкото всички истински и въображаеми врагове биха могли да нанесат. В армията, милицията и Държавна сигурност те можеха да вреят, защото там не се искаше нищо повече от вярност и послушание. Но в индустрията, в цялото

стопанство, в търговията те бяха невъзможни. По-умните от тях обаче веднага се оградиха с добри и опитни технически съветници и специалисти, вслушваха се в тях и като действуваха внимателно между това, което се искаше отгоре, и действителността в предприятията, успяха поне да се предпазят от големи грешки.

Да бъдеш партиен член, това беше и все още е атестация за важна служба. Както днес, така и тогава за абсолютно всички що-годе сериозни постове се изискваше партийно членство. И беше твърде странно, когато внезапно над главата на един специалист се озоваваше някакво полуграмотно същество, което едва можеше да се подписва и важно клатеше глава за всичко, което му се казваше, без да разбира нито дума. Спомням си един от малцината по-честни директори, които имах. Той беше нисичък, много грозен физически човек, но с някаква природна добрина. Той извика нас, инженерите, при пристигането си и каза горе-долу следното:

„Да ви кажа право, аз не знам за какво съм тук. Нямам никаква представа за това какво работите, как го работите и въобще какво представлява всичко това. Но понеже са ме пратили тука, трябва да седя. И аз викам да не си мешаме енориите. Аз ще съм директор, а пък вие ще си ръководите работата, както знаете, както умеете и не ме питайте, защото нищо не мога да ви кажа!"

Той не се задържа дълго време. Беше прекалено почтен.

Но онова, за което си заслужава да се изпишат цели книги и което ме е водило при литературните ми издирвания по-късно, беше категоричният факт, че партията се превърна на организация за амбициозни, но некадърни хора. Оглеждайки се наоколо, аз виждах, че почти всички калпави инженери и специалисти, некадърни технически ръководители, некадърни майстори бяха вече партийни членове. Онова, което ги обединяваше, беше не толкова партийната идеология, колкото горчивината от собствената им некадърност, която биваше пребогато компенсирана с възможностите на партийния билет. Винаги съм мислил и съм го казвал, че моженето е независимост, че човекът, който е способен, придобива дух на независимост, който го прави непокорен. Способният човек не може да бъде член на дисциплинирана покорна организация. Същевременно много трудно се създава съюз от способни хора. Тъкмо защото са способни и самоуверени, те никога не ще се съгласят един с друг, винаги ще има възражения и противопоставяне. Докато в същото време най-здравият и най-траен съюз е между некадърници. Съюзът или партията им дават това, което те поотделно, самостоятелно никога няма да постигнат. Възможностите на властта идват да компенсират неудачите на отсъствуващия талант. Както ще видим по-късно, това правило е особено валидно в света на изкуството.

Но по онова време животът в нашето предприятие ми даваше достатъчно материал за тези заключения. Наблюдавах поведението на новоназначени работници. И всичко вървеше като по една и съща рецепта. Ако работникът беше добър, обичаше си работата, усъвършенствуваше личното си умение и квалификация, той не проявяваше интерес към партийно членство. Но когато пристигнеше някой, който не беше от много сръчните, работата не му спореше, а амбициите му бяха големи, неизбежно очите му се отправяха към партийната организация и след това чувах, че бил приет за кандидат-член на партията. Между нас, инженерите, даже стана навик да подхвърляме по повод някои работници: „Иван ще стане добър стругар. От Киро излезе матричар. А от Христо - партиец." Явно беше, че Христо не е дошъл за работа, а за служба. След време виждахме въпросният Христо да търчи по профсъюзна или партийна линия, да кара хората по събрания, да организира кръжоци, да следи кой не идва на манифестация, докато накрая го видим седнал в партийното бюро с правото да се бърка в нашата работа.

Пак в нашето предприятие срещнах и друг вариант на корумпиране чрез

властта. При нас пристигна като електротехник едно момче от казармата, чието презиме беше Ангелов. То беше селско момче, скромно, трудолюбиво, с разбираемото желание на всеки човек да осигури по-добър живот за себе си и семейството си. Тъкмо неговата скромност и добро държане с всички спечелиха благоразположението на цялото ръководство. Но шефът, който търсеше да попълни партийната организация със свои хора, реши, че от Ангелов трябва да стане партиец, и го вкара в партията. Като единствен партиец в своя отдел Ангелов моментално бе повишен за началник на отдела, което не съответствуваше много на опита му. И като че първата хапка от властта разпали неподозирани амбиции у момчето. То заряза изцяло своята пряка работа и се хвърли в бясна обществена активност. След две години той беше член на партийното бюро, след още една партиен секретар, член на районния комитет и т.н. Приятната любознателна физиономия на момчето магически се измени. Чертите му се опънаха, лицето му стана суровo, грубо, той придоби навика на класическия партиен ръководител - когато говори, да не гледа хората в очите, когато слуша, да не чува, и да казва само това, което му изнася. Кротките му маниери също претърпяха пълно преображение. Той беше властен, категоричен, служеше си с груби изрази, псуваше работниците и се отнасяше с тях с подчертано презрение. Същевременно сервилно се покланяше на всеки важен началник, съгласяваше се винаги с мнението на всеки по-горен от него и плетеше удивителна мрежа от връзки и приятелства. Той донасяше за нашия директор на района, после донасяше за хората от района в министерството, плетеше куп интриги и игри и просто се чудех на този внезапен изблик на странен талант. Той организираше ефектни на думи инициативи, за които вестниците пишеха, той поемаше гръмогласни обещания по тържествени събрания, той правеше всичко по най-правилната рецепта за постигане на кариера. И той я направи. Още по мое време нашето предприятие стана тясно за този безскрупулен и неуморим пробивач и новите му приятели го изгнаха някъде нагоре.

Години по-късно, когато създавах един от главните образи в романа ми „Мъже“, този Ангелов беше един от прототиповете. Тогава повечето от нашите критици отбелязаха, че образът бил откритие. А пък аз си мислех, че този образ беше един от най-ярко натрапващите се спътници в нашия живот.

СПАСИТЕЛНИЯТ СМЯХ

От всичко, което човек би могъл да уважава в характера на своя народ, най-много се гордея с невероятното чувство за хумор на нашия народ. Колко пъти съм се удивлявал как естествено избликва това чувство и колко тясно то е свързано с обществена оценка, изразяване на политически мнения и дълбока народна философия. Мисля си, че това чувство за хумор има нещо общо със забележителното отсъствие на сляп фанатизъм у нашите българи. Фанатици у нас са само глупаците. Колкото и страстно и убедително да защитавате известна най-вярна и най-съблазнителна кауза, вие ще забележите във вашите събеседници лека усмивка, която мълчаливо ви казва: „Чак пък толкова!“

Това чувство за хумор винаги е съпроводено със самоирония, самоосмиване и точно тази е посоката, която му дава голямата стойност. Всеки знае да се смее другиму, но се иска характер, за да подиграеш себе си. Още по-забележително е, че в най-тежките времена у нас, при най-жестока и мрачна обстановка, чувството за хумор не само не напусна нашите българи, но сякаш стана главен отдушник на болката и мъката. И нека подчертая, че това чувство не принадлежи на шепа интелектуалци, а блика от самите недра на народа. Никъде и никога не съм се смял повече, отколкото в България, където животът така често свири едновременно

на струните на сълзите и на смеха. Мисля, че цялата антидрама, и особено творчеството на Йонеско, се предхожда от разказа за трънчанина Гюро, който отишъл на лов за мечка. Влязъл в бърлогата ѝ, но тя му откъснала главата. И когато приятелите му го извадили, те започнали да се питат дали той въобще е имал глава, преди да влезе в бърлогата. Тогава го отнесли в селото, за да питат жена му. А тя мислила, мислила и накрая казала: „Па не знам дали Гюро имаше глава, или нямаше. Я мислим, требе да е имал глава, оти лани си купува капа!"

Погледнете. Цялата форма на антидрамата е тук, в този трънски разказ.

Никога няма да забравя посрещането на Енвер Ходжа, когато дойде в България навремето. Народът бе докаран покрай линията Перник-Волуяк, за да го приветствува. Когато влакът премина покрай нас, недалеч от село Дивотино, разни агитки започнаха да скандират името му. Но Енвер се държеше с две ръце за отворения прозорец и дори не вдигна ръка да поздрави. Тогава чух двама местни селяни да коментират:

- Защо не махна с ръка поне? - питаше единият.

- Не видиш ли, че го е страх да се пущи от прозореца!

- Е па защо че го е страх!

- Ами цял живот човекът се е возил на магарета, та е навикнал да се държи за самара! Къде е видел влак у Албания!

По време на насилственото вкарване на селяните в текезесетата, агентите на Държавна сигурност използуваха таксита, в които държеха жертвата си, докато не подпише необходимия им документ. В Пернишко бях свидетел, когато призори едно такова такси изхвърли възрастен селянин, чието лице бе разкървавено. Но той се надигна, засмя се и каза: „Цял живот исках да се повозя на такси и даде Господ, навозих се!"

Едва ли бих могъл да забравя бай Васо, файтонджията на владайския санаториум, който ме прибра от автобусната спирка. Беше време, когато книжарниците бяха залети от невъзможна за четене партийна литература, когато почти не се издаваха свестни книги. Забелязал, че нося куфар с книги, бай Васо, който беше бивш гробар, се обърна към мене и замислено ми каза: „Много обичам книгите... сума нещо съм прочел, като бях в гробищата... И какви книги!... Ти ми дай на мене «Под игото»... Ама да е от Иван Вазов!"

Човекът не искаше друго „Под игото" и се безпокоеше, че може и да са го пренаписали. Той си искаше „Под игото" от Иван Вазов. И в тази забележка „Ама да е от Иван Вазов" се съдържа цялата народна оценка за печатаните партийни глупости.

Политическите вицове разцъфтяха като национален жанр. Сигурно през последните тридесет години съм чул няколко хиляди политически вица. Кой не си спомня какво посмешище беше станал Добри Терпешев, който предхождаше вицовете за милиционерите, Хрушчов и Тодор Живков. Един от моите колеги в Съюза на писателите се беше постарал да запише всички чути вицове. Струва ми се, че ако този сборник би могъл да бъде издаден, всеки ще се удивлява на невероятната находчивост и остроумие на безименните създатели на вицовете. Колко чуден и съдържателен е вицът за Вуте, може би най-популярният по онова време. Позволете ми само да го припомня: На събрание, след доклада, партиен представител апелира към присъстващите да задават въпроси. Всички по обичая си мълчат. Той пак настоява „Питайте, другари! Изкажете се, другари!" Те пак мълчат. Накрая става Вуте, пита „Къде е житото?" и сяда. На следващото събрание партийният представител отново подканва хората да се изкажат. И отново те мълчат. И пак той апелира и настоява да се изкажат. Докато накрая някакъв селянин вдига ръка и пита „Къде е Вуте?" Лаконичността и силата на тези вицове могат да съперничат само на епиграмите на Радой Ралин, безспорно най-популярния писател в нашата страна.

В предприятието, където работех, почти не е имало ден някой от работ-

ниците да не ме запита конспиративно: „Чу ли последния виц?" Вицовата вълна заливаше постоянно нашите делници. В самото разказване на вицовете се оформиха майстори разказвачи, които никой не можеше да имитира. Но слушането и разказването на вицове се смяташе от всички за проява на гражданска смелост, за израз на спотаено достойнство. Разбира се, немалко хора пострадаха за разказването на вицове. Нека само спомена съдбата на известния джазов музикант Сашо Сладура, който плати с живота си, за да остане в паметта на хората като неповторим разказвач на вицове. По същество вицовете осмиваха било отсъствието на морал в партийните водачи, било тяхната ужасна неинтелигентност. Впоследствие щеше да дойде ред на чудната серия на вицовете за Радио Ереван, много от които бяха невероятно остроумни: „Какво е лабиринт?" - „Правият път на партията!"; „Какво е българо-съветска дружба?" - „Крава, която пасе в България, но я доят в СССР"; „Може ли Швейцария да стане комунистическа страна?" - „Може, но жалко за хубавата страна!"; „Вярно ли е, че на лъжата краката са къси?" - „Не е вярно, защото първият секретар щеше да се влачи по задните си части"... и т.н.

Не съм в състояние да си спомня дори една стотна от вицовете, които съм чул, но както казах, те най-добре отразяват отношението на широките народни маси към режима. Десетки са например вариантите на вица за българския партиен ръководител, който се вози в самолет с други държавници и където той се проявява винаги в ролята на глупак. В годините, преди да напусна България, най-популярни бяха милиционерските вицове. Всички се свеждаха до едно - да подчертаят ограничеността и неграмотността на милиционерите. Някои от тях се явяват своеобразен български вариант на известните вицове за ирландци. И нека тук отдам дължимото на бившия министър на вътрешните работи Дико Диков, когото съм чул да разказва най-хубавите вицове срещу собствените му милиционери.

Но вицовете са само малка част от голямото богатство на народния хумор. Преиначаването на лозунги, на случки и изказвания, пародирането на думи на видни ръководители или пък на стихове и какво ли не още ни разсмиваше всеки ден. През един септември видях на гара Пазарджик опънат голям лозунг „Да живее 10-и септември, Ден на Народната милиция - единствена опора на народната власт!" Или пък когато отидох да пиша репортаж в едно село в Плевенско във връзка с апела на партията за усилено производство на частни свини, видях из селото разлепени големи лозунги, които буквално гласяха: „Всеки кооператор - свиня! Всеки комунист - две!" Такъв кратък и многосмислен израз бе получила идеята, че комунистите трябва да произвеждат двойно повече частни свини от обикновените кооператори. А в нашето предприятие най-популярният лозунг беше „Дайте да работим, че да построим социализма, пък след него и комунизма, че дано след това си заживеем както преди". Когато партията поиска да изпълним петилетката за четири години, някой окачи лозунга „С всички сили - пет за четири!" Партийните и административните функционери се ползуваха с всеобщо презрение за това, че не работеха нищо полезно и само се разхождаха с чанти, откъдето дойде името им „чантаджии". Нерядко работниците се обръщаха към нас, ръководството, с думите: „Лесно ви е на вас, чантаджиите!" Агентите на Държавна сигурност и тайните сътрудници имаха куп популярни прозвища, от които най-разпространено и общоприето днес стана прозвището „кука". Един от най-популярните изрази, който човек може да чуе днес в България, е: „Какво да правиш, отидох при нашата кука, примолих му се!" или „Брей, да не знам! Па той си бил кука, ама от тия, дето няма откачане!" Особено иронични бяха работниците и селяните спрямо хората на перото - журналисти и писатели. По-нататък ще разкажа за неизбежната стена, която се появява моментално, когато кажете на обикновен гражданин у нас, че сте журналист или писател. Няма да преувелича, ако кажа, че репутацията на пишещите събратя беше тази на професионални

лъжци. Един от моите работници дълго време не четеше вестници, докато един ден внезапно се абонира за „Работническо дело". „Намерих му цаката" - обясни ми той.

- Каквото пише, разбираш го точно обратното. Като пише, че във Франция работниците гладуват, значи си живеят живота, а като пише, че в Румъния са щастливи, значи черно им пред очите! Чиста работа! Колко чудесен е този истински епизод, станал в Драгалевци. Видният писател Георги Караславов беше може би първият, който преди години си издигна голяма вила в Драгалевци. И един ден някакъв журналист пристига на площада на селото и пита група селяни:

- Знаете ли къде живее Караславов? - Те вдигнали мълчаливо рамене.

- Писателят Караславов, този, дето пише книги - пояснил журналистът.

- Сега всички пишат - отвърнал му някой.

- Абе той има нова вила... - продължил журналистът, когато един от селяните възкликнал:

- Аааа! Това е моя, дето си построи прогимназия!

В самия делничен живот многосмислените шеги и иронични подмятания валяха като дъжд. Преиначаваха се думи, заглавия от вестници, филми и книги, пародираха се изказвания, имитираха се важни партийни личности. Познавах един обикновен работник, който имаше голяма дарба да имитира Вълко Червенков, Георги Трайков и Тодор Живков. Имитациите му бяха абсолютно точни и ние го карахме да произнася цели речи. Никнеха като гъби местни народни епиграмисти с повече или по-малко сполучливи произведения като например „Няма кака Цола да се остави гола" (за Цола Драгойчева) или „Гошко се мъчи, а Тошко се пъчи" и т.н.

Имаше нещо много здраво и дълбоко в този народен хумор. Мисля, че чрез него народът се самосъхраняваше. Комунистическата партия и партийните членове, грамадната маса от които, изглежда, не притежаваше никакво чувство за хумор, реагираха остро и непримиримо срещу народния смях. Те знаеха и знаят, че смехът беше насочен срещу тях, но бяха твърде примитивни, за да проявят великодушие. Немалцина народни хумористи биваха задържани, бити, интернирани заради разказване на вицове. В досиетата на много български граждани е записано, че са разказвали или преразказвали вицове. Особено жестоко се преследваше този смях по времето на Сталин. Малко преди да умре, известният сталинистки идеолог Андрей Жданов (улица „Пиротска" в София все още носи името на този тип) излезе със статия за смеха, в която заповядваше на съветските граждани на кого и кога да се смеят. Тази статия, очевидно писана по указание на самия Сталин, стана повод у нас да се предприеме истинска наказателна вълна срещу смеха. Но понякога дори усмивките докарваха представителите на властта у нас до истерика. На погребението на Георги Дамянов в София милиционерски началник пред очите ми искаше да арестува една студентка от Художествената академия, която се била усмихвала. Един бивш следовател в Държавна сигурност, за когото по-нататък ще стане дума, в пиянска изповед ми каза: „Най не можех да понасям усмивките им! Като го видех, че се усмихва, като че ми плюеше в лицето, скачах и виках: «На мене ли ще се смееш, бе!»"

След 1956 година формата на партийното преследване на смеха стана по-мека. Но нещата не са се изменили значително, защото през март 1974 година в София се проведе една невероятна и може би уникална в света партийна теоретична конференция по въпросите на смеха. От нея стана ясно, че българският народ продължава да се смее. На тази конференция първият секретар на партията просто повтори статията на другаря Жданов и се опита да се опълчи срещу това голямо богатство на народния ни характер. Но кой може да застави един народ да не се смее?

СЪВЕТСКИЯТ ФЕОДАЛИЗЪМ

Много трудно ми е да преценя какво комунистическо развитие бихме имали у нас, ако не следвахме т.нар. съветски опит. Може би щяхме да се озовем в положението на днешна Югославия или днешна Албания, или може би щяхме да намерим пътя към български вид социализъм, който би бил най-подходящ и смислен. Днешните български идеолози подминават факта, че в българското обществено устройство преди войната имаше два много силни социални факта. Първият - отсъствието на мощен експлоататорски капитализъм, и вторият - самородният социализъм на силно развитото кооперативно движение. Така че, исторически погледнато, България без комунистическа помощ сама плуваше във водите на свой собствен демократичен социализъм. При това положение едно истинско правителство, което претендира да бъде социалистическо, би заложило на естественото развитие на тези самородни социалистически тенденции и само би ги засилило. И до ден днешен не мога да си обясня защо нашите селяни трябваше да бъдат бити, за да влязат в текезесетата, когато преди войната чувството за кооперране беше масово и селските кооперации бяха израз на най-демократичен и осмислен социализъм. Подчертавам тази страна на нещата, за да изтъкна, че съветският режим у нас въобще не се интересуваше от осъществяването на тези самородни и свойствени на нашия народ социалистически тенденции, както въобще не го интересуваше доброто на този народ. Точно като истински нашественици и верни слуги на чужди господари нашите диктатори се заеха да приложат буквално една напълно чужда и напълно неподходяща схема на обществено устройство. Историята, животът и характерът на съветските народи са безкрайно различни от тези на нашия народ. Дори ако приемем, че известни елементи на съветската система са косвено продължение на елементи на царска Русия, ако приемем, че едно насилие там е отговор на друго, исторически предхождащо го насилие, то тези елементи и това насилие нямат нищо общо с историята и характера на българите. Буквалното прилагане на съветския опит, добър или лош, образно казано, е кръстосване на мечка с гълъб или опит да сЄ присади на лоза тиква. Така че не може да има никакво разумно оправдание на насилственото и против всякакъв разум налагане на съветския образец у нас, освен че това се прави, за да се смачка един народ, за да се убие най-ценното в неговия характер. „По примера на Съветския съюз" се превърна в неспирен речитативен крясък на властвуващите папагали у нас. И до ден днешен не мога да разбера до каква степен нещата бяха заповядани от Москва и до каква степен подражателството бе израз на долно и сляпо верноподаничество. За съветския пример и съветския опит у нас могат да се напишат томове. Прилагането му буквално често пъти имаше абсурден характер и водеше до огромни материални и духовни загуби. Трябваше да минат години, когато под натиска на българската природа на нещата най-после да се заговори срещу буквализирането на съветския опит и мълчаливо да се даде предпочитание на някои български форми. Разбира се, съвсем ограничено и предпазливо.

Но налагането на съветския образец у нас доведе до катастрофални изменения както по отношение на формата, така и по отношение на съдържанието на нашия живот.

Мисля, че приблизително най-точното название на съветския режим е - социалистически феодализъм, както веднъж гневно го нарече един от нашите най-добри поети. Обществената структура на нашето ново общество напомня удивително феодалната обществена структура, като приликата е още по-удивителна, когато сравним правата и задълженията на отделните звена. Сигурен съм, че един историк би направил много интересно сравнение между държавата на Борил и съвременна България. Разликата е, че феодалите от онова време не са

подражавали буквално на византийските феодали. Но нека хвърлим око на обществената структура у нас, каквато тя е установена десет години след навлизането на съветската армия в България. Начело на страната стои главният български феодал, който е назначен от СССР, за да управлява от негово име страната. Българският произход на феодала е въпрос на елементарна куртоазия. Обикновено той е подбиран след аранжирана борба с други претенденти за мястото на пръв феодал. Техните аспирации биват периодически подхранвани от СССР, за да се държи в състояние на несигурност първият феодал и същевременно да се улесни контролирането на действуващите в страната сили. Главният критерий за избирането на първия феодал естествено е верността към СССР, без значение дали начело на последния стои Сталин, Маленков, Хрушчов или Брежнев. По-същество феодалът е висш съветски държавен чиновник и неговата лоялност е към съветската държава. Той притежава властта на абсолютен монарх по отношение на всичко, което не засяга съветските интереси. Той не е длъжен да се отчита пред никого, освен пред тия, които са го назначили. След него в йерархията и в кастово отношение идват феодалите - членове на Политбюро. Всички те, без изключение, са назначени от СССР, често пъти срещу волята и въпреки протестите на първия феодал. Те имат силна, но ограничена власт. Но и те както първия феодал не могат самостоятелно да взимат решение или да действуват по никакъв въпрос, засягащ интересите на техните работодатели. Техните места също не се смятат за гарантирани, тъй като към тях винаги се стремят амбициозни по-нисши феодали. Особено се внимава никой от тях да не се обособи като силна и властна личност. Както е известно от историята, върховният монарх винаги е фаворизирал слабите, неинтелигентните, безличните феодали. Ако случайно между тях се появи силна и независима личност, СССР взима грижата да го ликвидира. Тази група образува най-висшата каста. Тя живее по съветски образец - затворен, изолиран и високопривилегирован живот. Принадлежността към тази каста е нещо като най-благородническо звание от времето на Краля Слънце. Първият феодал, членовете на феодалното Политбюро и приравнените на тях други феодали по принцип се намират над законите на страната. Последните, доколкото съществуват, са предназначени изключително за обикновения, или ако пак използуваме феодалната терминология - крепостния народ. Нито един член на висшата каста, нито членове на неговото семейство могат да бъдат съдени по законите за крепостниците. Те могат да извършват каквито си искат престъпления, предумишлени или случайни грешки, злоупотреби или разхищения, могат да пристъпват клетви или дадени думи, публично да лъжат, да се възползуват за лични облаги от служебното си положение и т.н. - но дотогава, докато те имат благоволението на абсолютния монарх, в случая СССР, тях не ги грози никаква заплаха. Ако към тях можеха да се приложат законите на една нормална демократична страна, като Англия, САЩ или Швеция, то всички от тях без изключение биха се намерили в затвора за престъпления, надвишаващи стократно какъв да е обществен скандал на запад. Те не са отговорни пред крепостния народ, нито пред марионетното Народно събрание, което е съставено от подбрана група подведомствени по-малки феодали, верни слуги и оръженосци, плюс няколко трубадури и фанатично работещи крепостници. В цялото си обществено поведение тази каста служи изключително на собствените си интереси, които по принцип съвпадат с интересите на абсолютния монарх. За оправдаване на своето атавистично съществуване тя разполага с мощна пропагандна машина, за която истина е всичко, от което феодалите имат полза, и лъжа е всичко, което не им изнася. За гарантиране на сигурността си кастата е заобиколена от силна охрана. При първия феодал Червенков например често пътуванията му из страната се правеха с шествие от дузина коли, като в последния момент се решаваше в коя кола да бъде той. За лично развлечение отделните членове на Политбюро разполагат с малки полутайни свои служби, които се следят една друга, но докладите на всички тях в края на

краищата пристигат на едно място - при съветския посланик. Официално Политбюрото на феодалите следи държавната и партийна дейност, като всеки член отговаря за някакъв клон обществена дейност. Но те имат главно контролни функции, а по същество работата се върши от съответните министри и техните заместници. По време на паради и манифестации тази класа се нарежда на трибуните на мавзолея в строго определен йерархичен ред. Нейният вътрешен живот е затворен, техните деца и съпруги се движат във високо изолиран кръг, живеят в бивши царски резиденции и дворци или в новопостроени разкошни вили, имат свои домашни представления, кинопрожекции (главно на избрани западни филми, които се внасят само за тях), често меценатствуват според вкуса си, като покровителствуват някой и друг художник, музикант, поет или артист. По-енергичните феодали имат своите големи любовни истории или пък не толкова красиви чисто сексуални афери. И те, и техните деца живеят с неоспоримото чувство на синята си кръв, че са нещо повече от всички други, че онова, което притежават, им се полага, че то следва по закона на новата аристокрация, наречен „диктатура на пролетариата". Но ако някой сбърка и ги нарече пролетарии, те биха се обидили смъртно, тъй като вътрешно се ласкаят много повече от връзката си с Мария-Антоанета, отколкото от връзката си с Роза Люксембург.

След тази малка, но изключително мощна каста на върховните феодали идва значително по-голямата група на висшите централни и местни феодали, към които човек може да отнесе! членовете на правителството, централния феодален комитет, окръжните феодални комитети и местните председатели на окръзи, генералитета, висшия апарат на феодалната държавна сигурност и за прищявка само неколцина от феодалните трубадури. Вероятният брой на висшите феодали е няколкостотин и фактически те са тези, които пряко управляват страната. Те могат да се подредят в две главни групи - феодали по право и феодали по необходимост. Феодалите по право заемат своите места поради връзките си с върховните феодали и абсолютния монарх. Обикновено те имат представителни функции или ръководят дейности, които нямат съществено значение. Докато феодалите по необходимост често пъти представляват издигнали се със собствени способности организатори или специалисти, от които феодалният строй има най-голяма нужда, за да съществува. Тази каста индивидуално е отговорна пред Политбюро, въпреки че някои от най-изтъкнатите й представители са свързани пряко с абсолютния монарх и сверяват часовника си направо по Кремъл. Животът и дейността на тази каста също се намира над законите. Дотогава, докато са верни на своя монарх, те не подлежат на наказание за каквито и да е престъпления и грехове. Техните привилегии също са огромни, но все пак по-ограничени от тези на върховните феодали. Вътрешният им живот е в значителна степен затворен, макар и не така непристъпен както на техните първенци. Отношенията между самите тях са много сложни и преплетени с неспирно действуващи приятелства и вражди. Главната причина за това са различните лагери, които са обособени около отделни членове на Политбюро и които често се прегрупират съобразно нуждите на момента. По отношение на своите феоди-окръзи или феоди-ведомства феодалите от тази каста са абсолютни господари. Както Полит бюро те не могат да бъдат критикувани от вестници или общественост, за действията си те не отговарят пред Народното събрание или пред какъв да е демократичен форум, освен пред Политбюро и преди всичко пред първия феодал. Че сто пъти те са принудени да жертвуват интересите на службата си поради сложни взаимоотношения и в цялата си дейност са силно зависими от тези над тях. Главна тенденция в техния живот е да се задържат на местата, които имат, и ако могат, да отидат по-нагоре. Между тях се люлеят мътните вълни на клюки, сплетни, кариеристични трикове, задкулисни игри и пр. Всеки от тях почти се е постарал да се обгради с роднини и верни приятели от детинство. Те също живеят при изключителни удобства за себе си и семейства-

та си и също се стараят да се свързват роднински помежду си, като се държат на далечно разстояние от крепостниците.

После идва третата, или средната феодална каста, към която човек може да отнесе всички главни и обикновени директори, заместник-министри, началници управления, главни редактори, по-видни феодални хора на изкуството и феодалната култура, средния партиен апарат, членове на разни комитети и съвети. Това е една доста значителна по брой каста, която според мен наброява няколко хиляди души. Тя е, така да се каже, моторът и шасито на феодалната кола, в която се возят първите две касти. Тази каста е задължителен трамплин за скачане нагоре, тъй като служенето в нея е доказателство за вярност към абсолютния монарх и първия феодал. Тя има също своя висок стандарт на живот, маса привилегии и също не е отговорна пред законите на страната. Поради средното място, което заема, тя се намира в по-голям контакт с крепостния народ, макар и да е кастово осъзната и да се старае да се държи на разстояние. Средните феодали имат особено силна власт в провинцията, където те решават съдбата на придадените им крепостници. Тежко и горко на всеки крепостник, който си навлече ненавистта на местния среден партиен феодал. Може да се каже, че силата на средните феодали е толкова голяма, че никакво решение не може да се проведе без тях, че никаква работа не може да се свърши без тяхното участие. Понякога тълкуването, което средните феодали дават на идеите и нарежданията отгоре, основно променя техния смисъл. Те са тези, които могат да бъдат критикувани, и когато една политика, заповядана отгоре, се провали, висшите феодали измиват ръцете си с наказване на средните феодали. Обикновено явление е там да стават непрестанни размествания, за да се поддържа дисциплината.

И последната група на съветската феодална структура, наложена у нас, това са малките, дребни феодали, към които можем да отнесем: низовите партийни секретари и активисти, нисшите военни и милиционерски чинове, малки началници по партийна и държавна линия, голямата част от пропагандния и идеологически апарат и други дребни функционери. Всички те са изпълнителни слуги на волята на по-горните. В замяна те имат известна власт над заобикалящия ги крепостен народ. Те също ползуват дребни привилегии и могат да избягват законите, когато извършват дребни престъпления. Най-често те са крайната изкупителна жертва на провалена политика на по-висшите феодали. Но в живота на крепостниците те играят най-голяма роля, защото те са непосредствените представители на феодалната власт и черен е животът на онзи, който се намери във война с прекия си феодал. Те се бъркат не само в работата, но и в целия интимен живот на своите крепостници, в живота на техните семейства, дори налагат вето върху разводи, сватби, сменяне на адрес, ползуване на отпуска и т.н. От нравствена гледна точка дребните феодали са най-разнообразна сбирщина от умствено осакатени фанатици, родени лакеи, за които волята на господаря е над всичко, несполучили амбициозни кариеристи, дребни хитреци, за които най-важното е да се наредят на трапезата на властта, и започващи млади пробивачи, които са се устремили нагоре. Обаче поради непосредствения си контакт с крепостниците дребните феодали са по-гъвкави, повече склонни на компромиси и понякога са нещо като буферен пласт между чука, който се стоварва отгоре, и наковалнята на крепостническия свят.

Те живеят с гордостта, че все пак някой и нещо на този свят зависи от тях.

На дъното на тази типична съветска феодална стълба стои крепостният народ. Онзи народ, който по законите на феодализма е прикрепен завинаги към дадено място и дадена работа и който няма право:

да не харесва решима,
да се съмнява във феодалната идеология,
да има свое мнение и да го изказва,

да критикува феодалите,
да се организира свободно,
да избира свободно,
да пътува свободно,
да сменя работа свободно, да разполага с продуктите на труда си,
да се ползува от справедлив съд,
да има своя религия,
да бъде третиран човешки от милицията,
да слуша чужди радиостанции,
да чете книги, неодобрени от феодалите,
да не служи във феодалната армия,
да бъде себе си.

Единственото право, което крепостният народ има, е безропотно и усърдно да произвежда блага за феодалните касти и да се надява, че те ще оставят нещичко й за него. В качеството му на производствен добитък крепостникът има право на известни медицински и социални грижи, за да го поддържат работоспособен.

Това е структурата на съветския феодализъм, която е гръбнакът на режима у нас и във всички източноевропейски страни под съветски контрол.

В СЯНКАТА НА ВИТОША

На стената, точно срещу масата, на която сега пиша, съм окачил една снимка, стара пощенска картичка. Всеки път, когато случайно или нарочно я погледна, тя неспасяемо ме връща назад към хора, картини и събития, които са сякаш „от заник слънце озарени". И всеки път се чудя на странното чувство за разстояние - колко близо съм аз до тях и колко далече са те от мен. Това е общ изглед на Княжево, гората и Витоша отпреди войната. Познавам всеки кът от тази картина, познавам измененията, настъпили естествено с времето, старите и новите къщи, старите и новите пътища, старите и младите хора, които живееха там. Това беше светът на моето детство и младост, на по-късните години и светът, в който изтръпнал се взирах в часа на моето заминаване. За мен малко картини по света съдържат толкова завладяващо чувство за красота, естественост и вечност. Колко утрини съм посрещал по билото на Люлин и колко залези съм изпращал от билото на Витоша. Когато бях малък, баба ми казваше, че Витоша и Люлин тихо разговаряли и че понякога човек можел да ги чуе. И аз дълго и упорито се ослушвах да ги чуя. Години по-късно разбрах, че този разговор не беше размяна на думи, а размяна на ветрове, облаци, на гръмотевици и светкавици, слънце и звезди, размяна на утринен смях или вечерни усмивки, или на неспокоен раздвижен мрак, на птици, дивеч и ловци... Помня хайките за бялата вълчица, която сновеше между манастирската гора в Люлин и връх Селимица на Витоша и която никога не убиха, помня петъчното шумно шествие на владайчани, тръгнали пешком на пазар, и самотния монах от манастира „Свети Крал", който вървеше пеша до София, защото трамваят бил „дяволска работа", и върволиците туристи или скиори от различни поколения... Струва ми се, че бих могъл да разказвам с часове на тема „Общ изглед на Княжево"...

Ала когато погледна в лявата част на снимката, където черното петно на княжевската гора е прорязано от панорамния път между Княжево и Бояна - обзема ме друго, студено и противно чувство. Това вероятно е същото чувство, с което всеки чувствителен човек би откликнал, когато чужди и нечисти ръце докоснат скъпи семейни реликви. Това беше нашата гора, на княжевци. И панорамният път, от който София и софийското поле се виждат като на длан, беше мястото, където обичахме да се разхождаме. В гората нямаше алеи, а пътеки, по които мнозина от нас срещаха сладостите и горчивините на първата любов. Там броехме куканията на кукувицата, разписвахме се по дърветата, съчинявахме сантиментални слухове, изповядвахме се един на друг и говорехме за бъдещето, което от тази височина изглеждаше просторно...

И това бъдеще ни изненада в деня, когато войници със сини шапки и шмайзери застанаха на всеки завой на панорамния път. Помня изненадата от първата ми среща с тях, когато открих, че този тих и интимно наш път се оказа превзет от въоръжени до зъби „сини шапки", които грубо и заповедно подвикваха на всеки минувач:

„Не се спирай! Движение!"

После част от гората се оказа заградена с висока бодлива мрежа, зад която, спотаени между стволовете на дърветата, дебнеха часовои. Хората, които живееха от долната страна на пътя, бяха изгонени, жилищата им иззети и в тях се настани цял батальон на вътрешните войски, които пазеха натрапниците, окупирали всички вили и сгради от горната страна на шосето. После изникнаха караулки, от които през цялото време дебнеха нечии очи. Движението на всеки минувач по пътя биваше проследявано от появата му на първия завой до изчезването му зад последния. Бинокли и фотографски обективи се присъединиха към дулата на шмайзерите. Понякога часовоите искаха да си показваме паспортите, друг път като луди се втурваха, блъскаха ни и крещяха: „Дръпни се от пътя!" - и

покрай нас профучаваха две или повече чайки. Този отрязък от панорамния път беше най-охраняваното място, което съм виждал през живота си. По-късно сините шапки изчезнаха и бяха заменени с равностоен брой милиционери и офицери от Държавна сигурност, които изпълняваха същите функции. Пак в тия години, веднъж, когато отивах на разходка с жена си, милиционери ни забраниха да минем по пътя с категоричното: „Разкарай се и много не питай!"

Свърши се с красотата на нашата гора. Свърши се с броенето на кукувичето кукане, на волното тичане по пътеките, на пламенните разговори. Сигнални, подслушвателни и предупредителни инсталации замениха птиците. Потокът туристи бе отбит в друга посока. Всяко спиране наоколо бе забранено и ако случайна двойка тръгнеше между дърветата, тежки милиционерски ботуши я прогонваха. Това не беше повече нашата гора, а резиденцията на другаря председател, който не бе се посвенил да си присвои нещо, което принадлежеше на хиляди обикновени хора. Толкова непоносимо болезнена беше за мен загубата на панорамния път, че аз го намразих и никога повече не стъпих там. Сутрин ние виждахме чайките да се изнизват оттам, като до шофьора винаги седеше охраната, а отзад, всред перденцата, се очертаваше силуетът на нечие полуголо теме. По-късно чайките правеха втори курс, като откарваха за училище високомерно надзъртащи през прозорците Серьожовци, Володьовци, Зиночки, Светлани и други съвременни наши принцове и принцеси. След тях човек можеше да види колите на специалното снабдяване, които бързаха да заредят хладилниците на нашата народна аристокрация с продукти и стоки, които обикновеният българин и насън нямаше да види. Спомням си как ние висяхме на опашка пред Христо Фурнаджията и по улицата пред нас минаваха чайките и волгите. Колко пъти се опитвахме да уловим погледите на мистериозните пътници между перденцата, но никога не успяхме. Вместо тях срещу нас се изправяше безличното строго лице на охраната. Ние бяхме два свята и впоследствие това щеше да ми бъде напомняно при всяка крачка. Защото съвсем не беше въпросът само за панорамния път...

В ония години нищо не ме потискаше повече от съществуването на тази привилегирована върхушка, което само по себе си етикетираше мен и хората като мен ВТОРО КАЧЕСТВО. И същевременно над нас се поставяха същества, които по никакъв показател не бяха по-умни, по-добри или по-способни от нас. Тъкмо откритото, ярко манифестиране на недостъпност на комунистическата аристокрация ни хвърляше в болезнени сравнения.

От тук, от Лондон, онези години ми се струват толкова чудовищно нелепи, че ми изглеждат неправдоподобни като кошмарен сън. Но чувството, предизвикано от една или друга картина, от един или друг факт, е останало все така свежо и остро, че е гаранция за уродливата истинност в сянката на Витоша.

За всички нас, които бяхме възпитани в буржоазния принцип за равноправие пред законите, произволът на окупаторите на панорамния път изглеждаше невероятна наглост. Взирайки се назад, в близката история на нашия народ, аз виждам, че издигането на привилегията в култ, довеждането на обществените и личните взаимоотношения до придобиване на една или друга степен на привилегия, всичко това е напълно непознато явление преди Девети септември 1944 година и е абсолютно дело на съветския режим. Но какво значи привилегия? Това е даване на известни предимства или облагодетелстване на един гражданин за сметка за останалите граждани. До Девети септември привилегии в почти символична степен се полагаха на инвалидите и героите от войните. Те не надхвърляха скромните рамки на пътуване с намаление по железниците или безплатно ходене на баня. Това си беше в реда на нещата, защото не поставяше нито един гражданин над друг. Привилегията - такава, каквато съществува днес у нас, дойде в резултат на задължителното подражателство на съветския опит. В СССР привилегиите и привилегированата каста бяха оформени през тридесетте години от Сталин и точно този образец българските му подражатели изкопира-

ха и копират до ден днешен. Сталин беше варварин и неговата простащина го тласкаше към пищни титли и безгранични привилегии. Привилегията му беше нужна не само като средство за заплащане на тия, които му служеха, но и като средство за постоянен натиск и деморализиране. Заплащането с привилегия има едно огромно предимство за диктатора пред заплащането с пари. Парите могат да бъдат спестени, могат да създават потенциал на известна независимост и е трудно да бъдат върнати назад, докато привилегията може да бъде отнета с един подпис. Ние вече видяхме случаи, при които довчерашно партийно величие, ползуващо всички огромни привилегии от специалното снабдяване до разкошната вила и лимузина, плюс валутна сметка в банката и привилегии за цялото му семейство, внезапно се озоваваше на улицата. Привилегията е мощно средство за държане на определени хора в пълна зависимост. Тя не е гарантирана само от минали заслуги, а трябва непрестанно да се заслужава. Така човек може да си обясни защо известни партийни дейци, въпреки несъгласието си с вожда, не смеят да го критикуват. Аз съм слушал неведнъж: „Ако не бяха децата ми, щях да му кажа." Защото децата не са на училище с децата на обикновените българи, те са в специална езикова гимназия, те виждат вече местата си в дипломатическия корпус. Нито едно от тези деца не ще отиде да работи в производството или в земеделието, или пък да се поти в някой университет за дипломата си. Всичко следва автоматически от името на татковото. „Ако няма легация за сина, ще му измислим една легация, ще отворим, ако трябва!" - това са думи на още един заселник край панорамния път.

Но какви други привилегии имат тези борци за правдата и свободата на пролетариата? По-лесно може да се отговори на въпроса - какво нямат? Предоставената им от чуждата държава огромна неограничена власт им дава право на всичко. Аз не зная западен държавник, който би дръзнал да си позволи дори една точка от списъка на нашите аристократи. За далеч по-дребно безправие тук, на Запад, би се надигнала неудържима обществена буря. Мога да изброя не един и два случая на купуване на скъпи западни коли и други вещи на безценица за сметка на държавното съкровище. (Как ви се струва да имате мерцедес от пловдивския панаир за 800 лева?) Строене на прескъпи вили, летувания, пътувания навред по света, та чак до ходене на лов в специалните резервати, където зайците едва ли не са вързани за по-лесно. Ако българският народ няма право да гледа западни филми, същите се прожектират по домовете или специално за привилегированите. Същото - за западни плочи или литература... Но привилегиите не се отнасят само за преките материални придобивки. Ако сте на служба и сте най-способният човек във вашата специалност и ако трябва да кандидатствувате за длъжност, която нормално ви се полага, всяко привилегировано същество може да вземе длъжността преди вас. Привилегията доведе в целия съветски блок до невиждан разцвет на връзкаджийството и фактически до царството на „моя човек". Привилегията фактически е поставяне над законите. Гледал съм с очите си как единият от синовете на Боян Българанов караше колата си (БМВ) по тротоарите в центъра на София и пръскаше като пилци минувачите под изумените погледи на чужденци и наведените глави на нашите милиционери. Ако обикновен български гражданин поради небрежност сгази с колата си дете, ще прекара доста време в затвора. Ако привилегирован другар го сгази, ще прекратят веднага делото. Пази Боже да имате частно съдебно дело с някой от свитата на привилегированите. Председателят на Върховния съд е заеквал пред мен при анкетирането на едно скандално дело, решено наопаки само защото виновната беше дъщеря на лекаря на един от най-висшите хора. Сигурно стотици пъти съм се натъквал на гузни погледи, на вдигане на рамене и на израза „Абе разбери, нищо не зависи от мен", което значи - всичко се решава от друго място и по други закони.

Тук съвсем не става дума за отделни прояви на хищни властолюбци, а за основен партиен принцип, който не търпеше изключения. Разказвали са ми как ста-

ият партиен деец Стоян Стоянов, когато бил назначен за първи секретар на Пловдивския окръжен комитет на партията, забранил на специалното снабдяване да му носи храна и изпратил жена си рано сутринта на опашката за мляко. Сред върхушката последвала бурна реакция. Стоянов бил наречен дребнобуржоазен демагог, който се опитвал да си печели популярност сред народните маси по нечестен път. Не след дълго той е бил преместен.

Парадоксално или не, средновековната система на привилегиите, която в наше време рухна навред из света под напора на демокрацията, намери своето ново огнище под знамето на петолъчката. Мисля си, че има едно-единствено логично оправдание на безправието, наложено на обикновения гражданин у нас - ако се приеме, че режимът е окупаторски. Само окупатори могат безогледно да отрекат правата на хората, които са покорили. Само окупатори могат безогледно да пренебрегнат собствените си закони. Но нам бе съдено не само да живеем с безправието, но да свикнем с него, да се приспособим към него и на свой ред сами да го ползуваме. Това е може би най-дяволската промяна, настъпила в живота на нашия народ.

СОФИЙСКОТО МОРЕ

На спирка „Павлово" по линията на княжевския трамвай дълги години стоя един голям надпис: „Тук ще бъде пристанище Павлово". Под надписа беше нарисуван корабоплавателният канал Панчарево-Павлово и бяха означени пристанищата. Зная, че някои от слушателите веднага ще си спомнят анекдота за крокодилите, които ще се въдят в софийски води, за вицовете как ще да превърнем лопатите в гребла, за въпроса - след като ще имаме вода за море и канал, ще можем ли да си поливаме чат-пат и цветята. Но повечето от тях ще си спомнят за онази тъжна поредица от неделни дни, през които всеки простосмъртен гражданин на София трябваше да дава своя безплатен труд за създаването на софийското море.

Вероятно мечтите за преобразяване на природата са нещо много хубаво, най-малкото стимулират въображението. Красиво е човек да си мечтае да види Голо бърдо обрасло във вековна девствена гора, или Владайската река потънала в тропическа растителност като Рупотамо, или пък Дунав, заставен да тече нагоре, по Искърското дефиле, да пресече Шопския край и влезе в коритото на Марица. Някои биха мечтали да видят в България финландски езера, други биха искали алпийски красоти, трети - портокалови дървета и маймуни. Въпреки че природата е дала на нашата земя колкото искаш красота - рилските езера може би са по-красиви от финландските, Пирин изглежда почти алпийски, Кюстендилските ябълки в никакъв случай не са по-лоши от портокалите, а маймуните и без промяна на природата се срещат тук и там. Затова не ми е ясно как се бе родила у нашите партийни и държавни ръководители идеята да имаме море край София. Съвсем не ми е ясно как тази идея от детинска фантазия се бе превърнала в държавна строителна програма, която влезе в действие. Ако някой от новите ръководители на страната беше поискал да преместим Витоша или да зарием Владайското дефиле, това би ми се сторило може би по-оправдано от гледна точка на нормално мислене. Все ми се струва, че произходът на тази Червенкова мечта е съветски. Защото веднъж чух на събрание следното обяснение: „Щом Москва може да има плавателен канал, Москва-река, защо София да няма нещо подобно!" Така че, пренасяйки всички скупи на тях подробности от романтичния им живот в Съветския съюз, нашите партийни ръководители решиха да пренесат и Москва-река. От икономическа, техническа и естетическа гледна точка реализирането на тяхната мечта за море край София беше толкова абсурдно, колкото и създаването на пустинен оазис край Пловдив. Предполагам също, че

названието „софийско море" също дойде по линията на помпозните имена, които инфантилни младежи обичат да произнасят, за да смайват околните. Бедата в цялата работа е, че такива инфантилни младежи управляваха страната ни и притежаваха власт, с която биха могли да се опитат да развъждат крокодили във Владайската река. Слава Богу, че нямаше крокодили в Москва-река. Отгоре на всичко за цялото това мероприятие друг плащаше. Може би нещата биха звучали малко по-другояче, ако Политбюро, Централният комитет и другите отговорни другари сами се бяха запретнали да копаят и накрая заплатеха всички разноски по осъществяването на мечтите си. Но последното нещо, което човек може да търси у този вид хора, е чувството за отговорност.

И така, в началото на петдесетте години, при напълно разстроено стопанство, мизерия, оскъдица и глад из цялата страна, ние бяхме призовани да започнем строежа на софийското море, което щеше да се състои от система канали и езера. Доколкото ми е известно, много от консултираните технически специалисти се бяха изказали решително против тази неоправдана глупост. Но въпреки това партията пусна в действие своя мотор и тежко на този, който дръзнеше да оспорва проекта. Всеки гражданин на голяма София беше задължен да даде известен брой работни дни, които варираха от 3 до 20 (доколкото си спомням). И тъй като почти всички тия хора работеха, то отбиването на ангарията отначало ставаше за сметка на почивните им дни или на годишните отпуски. Ала изглежда, че на вожда, който гореше от нетърпение да плува с яхта от Панчарево до Павлово, това се видя твърде бавно и недостатъчно. Внезапно беше издадено нареждане, което за няколко години всяко лято и есен разстройваше значително нормалната работа на предприятия и учреждения, а именно ония, които имаха да отбиват трудови дни за канала, да правят това в работно време. Всеки у нас си спомня хаоса, който настъпи навред, когато значителна част от служители и работници биваше извеждана всеки работен ден край София, за да копае за мечтата на Червенков и неговите наследници. Маса гишета и важни бюра трябваше да затворят, хора, изпълняващи важни функции в производството, трябваше да оставят текущата си работа и да отидат да копаят. Главната тежест падна върху чиновниците, които по онова време бяха смятани за нещо като лентяи. Ние се събирахме на определени пунктове рано-рано заранта, след това пристигаха камиони, ние се качвахме и с песни пристигахме на съответното място, което представляваше някакъв безнаден ров. Голямата част, разбира се, бяха жени и момичета, които никога през живота си не бяха хващали кирки и лопати. Резултатът от тяхната работа беше почти плачевен. Повечето от тях така стояха, приказваха си и въобще не похващаха работа, въпреки настойчивите апели на съответния отговорник. Аз лично се съмнявам дали средното количество изкопана пръст по време на всички трудови дни надхвърля една кофа на човек. Милиони работни дни бяха пропилени за нещо, което два багера можеха да свършат за един месец. Отгоре на всичко времето съвсем не покровителствуваше идеята за изкуственото море, често валеше дъжд и сума народ се изпоразболя, така че след трудовите дни по работните места се появяваха вместо хора медицински свидетелства. Но партийното и държавното ръководство настояваше. Тогава се запитах - защо те въщност не приложиха сериозна строителна техника, защо не използуваха масово машини! Отговорът неизбежно беше - защото на построяването на изкуственото море се гледаше не само като на строеж, а преди всичко като на средство за тероризиране на хората, за упражняване на непрестанен натиск върху тях, за изнасилването им, за провокиране на нервните им системи, защото онзи, който внезапно въстанеше срещу тази лудост, се изпращаше на доста продължителен трудов курорт край Дунава или другаде. И трябва да кажа, че провокацията беше огромна, защото аз поне не познавам нито един здравомислещ гражданин, който за секунда дори да е повярвал, че ще се вози на кораб около София. Дори най-фанатизирани и дисциплинирани партийци мъмореха и

казваха „На гол корем - чифте пищови". Някои средни партийни ръководители, които имаха важни производствени задачи, остро възразиха срещу отклоняването на хората им за морското строителство. Въобще надигна се цяла вълна на разума срещу лудостта. Но въпреки това работата по каналите край София продължи. Вече съм забравил колко години трая това, може би седем, може би повече, защото беше нещо обикновено да потърсите някого и да ви кажат: „Ами той отбива трудова на канала." Едва ли друг обект в България е предизвикал повече псувни и проклятия от софийското море. Колко пъти чиновничките от предприятието, където работех, са плакали, че не могат да дадат неделите на децата си, а трябва да ги жертвуват заради маниащината на шепа безотговорни ръководители.

Постепенно с годините работата по каналите започна да намалява, но дълго време тя не спря. Партийният и вестникарският ентусиазъм за корабоплаване през боянските ливади се изпари, но хора продължаваха да се изпращат да копаят - просто така, да се намират на работа, въпреки че едва ли някой вярваше в това прехвърляне на пръст. И така нещата продължиха до началото на шестдесетте години. Спомням си добре - бях в „Литературен фронт" този ден, когато главният редактор Гошкин с презрение съобщи, че инженери били открили, че ако се пуснела вода в канала Павлово-Панчарево, цяла София щяла да се издави. Каналът, който беше на по-високо ниво от града, бил пропускал, а освен това имало и някакви стари римски канали, които щели да наводнят София. И така официално се сложи край на първия акт от комунистическата трагикомедия, наречена „софийското море", а именно копаенето на морето. Но хората биха били големи оптимисти, ако си мислеха, че с това се свършваше. Защото следваше второто действие - „зариването на морето", което трябваше да бъде направено от същите ръце на обикновени и безправни хора у нас, които бяха правили копаенето. И това зариване също отне години и предизвика същите псувни и проклятия. Бях вече на работа в издателство, когато мои колежки отиваха да зариват. Достоевски в своите „Записки от мъртвия дом" разказва за различни наказания, налагани от директора на сибирската каторга, някакъв майор изверг, който имал налудни идеи и наричал себе си „Цар и Бог". Каторжниците били в състояние да понасят и най-трудните изпитания, но онова, което бе ги смазало напълно, било чувството за безсмислица. Ако, пише Достоевски, ни наредеха да наливаме вода в каца без дъно. Софийското море, или, ако щете, плавателните канали край София бяха такава каца без дъно, в която изчезнаха не само трудът и парите, но и отговорността за тях.

И така след много години на копаене и зариване една нощ надписът на спирка „Павлово" „Тук ще бъде пристанище Павлово" изчезна. Както опитните криминалисти заличават умело всички следи на извършеното престъпление и прикриват всички улики, така и у нас днес едва ли ще намерите останали следи от канали, кораби и пристанища в землищата на Драгалевци, Симеоново или Дървеница.

Но едно нещо не може да бъде изличено въпреки времето и неспирния заглушаващ паметта вой на партийните високоговорители - споменките на хиляди и хиляди хора, които и до ден днешен повтарят в разни варианти думите на оня драгалевчанин, който, когато го запитали защо е закъснял за работа, отговорил:

„Ами чеках параходо да дойде... па като не дойде, тръгнах пеша..."

За мен тази злощастна история за „софийското море" е извънредно забележителна, защото по най-красноречив начин разкрива типичната безотговорност на режима. Нека започна с това, че в коя да е буржоазна държава подобна идея още от самото начало щеше да бъде посрещната с ураганен огън на опозицията, щеше да бъде разнищена до дъно, щяха да бъдат изнесени на показ стопанската и техническата несъстоятелност и нейното провеждане вероятно щеше да доведе до падане на правителството. У нас не стана нищо подобно. Критичните гласове, доколкото ги имаше, бяха зад вратата или под юргана. Безотговорната

и продажна наша преса не обели нито дума. Въпреки че едва ли имаше главен редактор, който да не смяташе цялата работа за лудост. Когато партийните и разни други обществени организации у нас днес претендират за някакъв вид честност, трябва да кажа, че историята със софийското море дамгоса и тях с неизличимия печат на безчестието. Нито една партийна организация не дръзна открито да възрази срещу това разхищение на човешки сили и материали. Партийният морал тук се изрази в неговия най-точен образ - заешкия. Угодничеството и сервилността от това време са зловещ предвестник за всякаква бъдеща маниашина или лудост на ръководството.

Забележете - до ден днешен под никаква форма не беше направена каква да е критика, самокритика или забележка по отношение на цялата история. Не бе потърсена отговорност от никого и никой не беше наказан. Чувството за отговорност, както казах, изчезна в кацата без дъно. Това, което във всяко уважаващо себе си общество е невъзможно, у нас беше в реда на нещата. Или може би отново невидимите и незнайни врагове бяха виновни?

Понякога, като си припомням проливните дъждове и мокрите до кости, свили се в калта под Драгалевци машинописки, секретарки, чертожнички, лекари, зъболекари, медицински сестри и т.н., се питам: с какви очи нашите вестници вдигат аларми до небесата за това, че един продавач на кисело мляко „леко ударил кантара" или пък някакъв работник задигнал дреболия за двайсет стотинки? С какви очи те се занимават с дребни кражби, дерибейства и произволи, а останаха напълно слепи към една толкова обемиста „морска" история? Що за морал е да се търси отговорност от кондуктори, портиери и метачи за дребни провинения, а да се отминава едно от най-големите и безотговорни разхищения в нашия живот? За какъв вид гражданска честност говорят партийните агитатори, същите, които качваха хората в камионите на два пъти - за да копаят и за да зариват? Нямаше ли в целия Централен комитет една честна душа да стане и да запита открито: „Кой ще плати сметката?" За какво комунистическо верую ми скандират дузина поетчета, когато въздухът звънтеше от тази подигравка с цял народ?

А може би всички те нито знаят, нито помнят, защото никой от тях не бе ходил нито да копае, нито да зарива софийското море.

"ЗНАМ ЛИ ТЕ КОЙ СИ!"

Едва сега, няколко години след като съм напуснал народната република, мога точно да преценя огромната, обезобразяваща сила на подозрението в живота на българските граждани. Както казах миналия път, дългогодишният терор и страх създадоха у нас постоянния инстинкт на подозрението, на тревожното и болезнено очакване нещо лошо да ни се случи, да дойде изневиделица като внезапна подлост. У нас се разви нещо като рефлекс да се озъртаме с подозрение, да снишаваме глас, винаги да>знаем, че не можем да имаме пълно доверие никому. От гледна точка на свободния западен гражданин ние изглеждаме истински параноици с внимателното затваряне на вратата и оглеждането дали няма някой зад нея, с инстинктивната проверка на обстановката, със съмнението в телефона и най-вече с колебанието - доколко може да се вярва на този, който е срещу нас. Едни от най-популярните изрази в нашия делничен живот са: „Не мога да ти кажа това по телефона", или „Тези работи по телефона не се приказват!", или „Много приказваш!" и т.н. Колко пъти, когато приятели пристигаха у дома, за да ми кажат нещо, което най-често беше безобидно, ме молеха най-напред да изключа телефона. Колко пъти в разни домове са ми казвали: „Телефонът е изключен, можеш да приказваш!" При това никой от нас не беше конспиратор, нито имаше някакво намерение да сваля властта. Ние бяхме обикновени български граждани, които

разговаряха по обикновени делнични въпроси. Моторът на подозрението, на цялото това ужасно болестно състояние на духа беше един - Държавна сигурност. Тази организация, която за съжаление се отъждествява с целия режим и хвърля мрачна и зловеща сянка дори и върху най-позитивните му страни. Държавна сигурност, която съществува сякаш за да излъчва безспирни вълни на подозрение във всички посоки и спрямо всекиго, която не оставя вън от подозрението си нито едно човешко същество в страната, било то българин или чужденец, партиец или безпартиен, възрастен или дете. Подозрение, което е доказателство за моралната неустойчивост на режима, за бездънно чувство на страх. Този страх, който при съвременното разположение на силите в света изглежда най-малко неоправдан, е станал втора природа и на подозиращите, и на подозираните. Като неизтощим самозареждащ се акумулатор този страх подхранва подозрението, което поражда нов страх. Това е перпетуум-мобиле на душевното терзание, което е възможно само при условията у нас. Държавна сигурност третира всеки отделен гражданин като потенциален враг. И в отговор всеки отделен гражданин у нас третира Държавна сигурност като свой потенциален враг. С времето методите на тази организация претърпяха значителна промяна, измениха се и подходите, но взаимното подозрение си остана абсолютно непроменено. И дори ако случайно подозрението на един обикновен гражданин отслабнеше поради небрежност, другата страна бързо му помагаше да се коригира. Нека започна с това, че при повечето ми срещи с различни по ранг представители на Държавна сигурност съм установявал колко добре са били информирани върху известни частни, интимни или лични тайни. По някое време ние, които се хранехме в Клуба на журналистите, бяхме убедени, че в някои от масите има скрити микрофони. Веднъж Венелин Коцев, който беше секретар на партията по идеологическите въпроси, заплашително обяви, че притежава запис на разговори на Христо Ганев и приятелите му, водени в Клуба на журналистите. Не зная доколко това беше истина, но трябва да не е било много далеч от нея, защото знам с положителност, че в страната бе внесена най-съвършена американска електронна техника за подслушване с всички апарати за филтриране на шум и гласове. Казвано ми е, че имали пособия за подслушване през стени на разстояние от 300 метра при всякакви условия. А в романа на Богомил Райнов „Реквием за една мръсница" имаше най-подробно описание на използуването на подобна техника, което показва, че България отдавна живее в кошмарния свят на описаната от Джордж Оруел „1984". Приятел, който работеше в телефонната централа, ми повери, че имат два списъка за подслушване на разговори - постоянен списък и временен списък. Друг ми разказа за цяла голяма инсталация за отваряне на писма, в която писмата се движат по конвейер. Колко вярно е всичко това, не зная, но човек имаше пълни основания да предполага, че се правят такива „демократични" проверки. Всеки български гражданин, който кореспондираше с чужбина, можеше да даде пример за нередовна, проверявана или изчезваща кореспонденция. По принцип всяко кореспондиране с чужбина се смята за подозрително. На една огромна част от държавни служители, и особено на офицерите в армията, кореспондирането със Запада е забранено. Но нека оставим чужбината настрана. Вътре в страната подозрението довеждаше до фарсови положения. Един мой приятел мечтаеше да свири на орган и често говореше за това. Но по мое време в цяла България нямаше истински орган. И една вечер в Копривщица на неколцина от нас хрумна идеята да се пошегуваме с приятеля ни в София, като го събудим посред нощ с бърза телеграма. Ние написахме следния текст: „Органът намерен. Прати камион." И тази невинна шега се оказа твърде горчива за нашия приятел. Той наистина бил събуден в полунощ от раздавача, който му дал телеграмата. Но два часа по-късно пристигнала Държавна сигурност. Без никакви обяснения служителите заповядали на нашия човек, който беше млад лекар, да се облече и го отвели със себе си, като оставили майка му припаднала от страх. После започнал разпит, който траял до

обед на следващия ден, и всичко било във връзка с текста на телеграмата. Нито един от следователите не приел, че това би могло да бъде приятелска шега. Те твърдели, че текстът на телеграмата бил шифрован, и въртели бедния доктор да дешифрира. Междувременно милицията в Копривщица също бе алармирана и след щателно издирване успя да ни открие на хижа „Богдан", където нямаше телефон. Както и да е, нещата накрая се оправиха, но нашият приятел не ни говори цяла година заради глупавата шега, която бе съсипала нервите на майка му и която вероятно бе оставила известна въпросителна в досието му. Особено подчертано и недвусмислено беше подозрението на Държавна сигурност спрямо хора, които подаваха молби за паспорти. Самото желание да се пътува в чужбина се смяташе за подозрително. Не по-малко подозрително беше всяко отклонение от шаблона било в работата, било в живота. Подозрителен беше всеки опит човек да се държи като себе си. Подозрителни бяха срещи с чужденци и преди всичко срещи с хора в немилост. Подозрителни бяха неясни думи, двусмислени или многосмислени текстове. Аз лично съм бил викан в Държавна сигурност, за да ми се чете на глас поемата за Съветския съюз на един от най-близките ми приятели, Стефан Цанев, и да ме питат какво разбирам под отделни пасажи. На други колеги са четени пасажи от мои произведения и им е искано мнението и т.н. Но по принцип рядко подозренията на Държавна сигурност бяха изразявани гласно. Човек ги чувствуваше зад мълчанието, недомлъвките, студенината на погледите, присвиването на устните, отделните жестове и многозначителните подмятания... и разбира се, на свой ред подозрението раждаше подозрение. Ние виждахме, чувствувахме или си въобразявахме, че дългата ръка на Държавна сигурност е навсякъде. Фактът, че от тия граждани зависеше целият ни живот, че те бяха в състояние да решават и предопределят всичко, което може да има значение в живота на един български гражданин, фактът, че някъде съществуваше досие, в което се нанасяха данни, които можеха да бъдат най-произволни - всичко това беше предостатъчно да ни накара да чувствуваме, че сме под постоянна заплаха, да подозираме всекиго като възможен личен неприятел.

Най-популярното обвинение, което обикновените български граждани си отправят мълчаливо един към друг, е, че са свързани по таен път с Държавна сигурност. За колко много хора приятели са ми прошепвали: „Внимавай, не се знае кому точно служи." Или друг израз - „Човекът е с две заплати", или „Виждали сме го със специални хора". Предполагам, че на доста хора е казвано същото за мен и приятелите ми. Един голям процент от нашите всекидневни разговори в България бяха на тема кой е кука и кой не е. С някаква болезнена наслада, като параноици ние се опитвахме да отгатнем кой какъв пост заемаше в Държавна сигурност. Много популярен беше един израз на Божидар Божилов, който, сядайки на масата в клуба, веднъж казал на шега: „Другари, хайде сега да си кажем чиновете. Аз съм майор." Знам не един и два случая, когато нищо неподозиращи и напълно невинни хора бяха надарявани от нашите въображения с тайни майорски, полковнишки и дори генералски пагони от Министерството на вътрешните работи. Нашите подозрения доставяха обилна храна за най-долнокачествено клюкарство. Почти всеки човек, когото познавам у нас, в някаква форма е подозирал другите, че тайно служат на Държавна сигурност. Ако някой внезапно го повишеха в службата му, ние подсмърчахме и подмятахме, че вероятно Държавна сигурност е зад гърба му. Ако някой тръгваше за чужбина, първата реакция беше, че е човек на ДС. Ако някой си купеше апартамент или по-особена кола, или просто вечеряше с важна персона, той биваше обявяван за човек на Държавна сигурност. Ако някой проявеше изключителна смелост и критикуваше, или пък се държеше предизвикателно спрямо властите, обяснението пак беше същото. Ако някой имаше хубава любовница, или повече пари, или беше добре информиран, или имаше връзки - без съмнение му лепвахме етикета на таен човек. Ако мразехме някого, просто защото беше по-способен, неизбежно го слагахме в редовете на Държавна сигурност. Ние

винаги намирахме доказателства, че „човекът трябва да е таен". Убедили себе си и другите в това, ние, разбира се, променяхме отношението си и се нагаждахме към предполагаемия ранг на въпросния нищо не-подозиращ гражданин. Един мой познат случайно попадна в плувен басейн с министъра на вътрешните работи. На другия ден половин София го произведе генерал от съответното ведомство. Стигаше се до смешни и абсурдни подозрения... Но ако ние стигахме до тях и действувахме като ненормални, трябва дебело да се подчертае, че основанията ни бяха напълно реални, действителността пребогато подхранваше нашите фантазии с действителна храна. Защото наистина имаше много „тайни хора" и се вършеха много „тайни дела". Имам чувството, че мания за преследване беше умишлено създавана от властите, сякаш се изграждаше образът на една всесилна и стигаща навсякъде Държавна сигурност. Понякога, когато един гражданин у нас започваше да се изявява като личност и ставаше притегателен център на вниманието на другите, жънеше категорични и независими успехи, тогава, за да съсекат с един удар популярността му, самите органи на Държавна сигурност подхвърляха, че той бил „техен човек". И това петно често беше предостатъчно, за да очерни нечие лице за дълги години. Както казах в началото, да подозираме и да бъдем подозирани стана наша втора природа. Но кой печелеше от всичко това?

Подозрението е прекъсване на нормалното общуване между хората. Прекъсване на действителните контакти между човек и човек. Подозрението води до неискреност, притворство, демагогия, лицемерие. Подозрението праща по дяволите откритите честни погледи, откритите честни думи, правото и желанието на човек да представлява себе си, да се държи в обществото като себе си. Вместо прям, искрен и достоен разговор идват мълчанието, недомлъвките, дежурните фрази и мнителността. ПОДОЗРЕНИЕТО Е ЕДИН ОТ ГЛАВНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ НА АЛИЕНАЦИЯТА В КОМУНИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО. То е главният фактор на отчуждението между хората, на отказа им да се разбират, на користни отношения. Колко пъти с неудобство, срам и болка съм установявал, че човекът отсреща не ми вярва, защото смята, че зад всичко, което му казвам, стои нещо друго. Колко пъти сам аз съм бил измъчван от подозрения, че привидно искрената изповед на някого е чисто представление, или че съм се изтървал да кажа нещо, което ще бъде „занесено". Колко пъти, сграбчвай от такова болно подозрение, съм се задушавал в желанието си да се „изприкажа" пред някого. Огромната зависимост на всеки от режима го превръща в малко, подозиращо човече, което действува по силата на инстинкта за самосъхранение.

И от тази оргия на всеобщо подозрение у нас печели този, който е заинтересуван хората да нямат истински контакти, да нямат искрени разговори, да не се познават един друг, да се крият един от друг, да се боят един от друг и всякога да чувствуват, че се намират под микроскопа на Държавна сигурност. За да съществува, режимът има нужда от подозрението и затова го поощрява. Всеки път, когато то отслабне, в кръвта на хората се инжектират нови дози подозрение, което веднага увеличава разстоянието между тях. И тъй като ние предпочитаме да вярваме повече на лошото, отколкото на доброто, внушението става реалност, ние живеем и действуваме с подозрение и в създадения хаос от лъжа и истина навличаме върху лицата си маски, които трябва да ни закрилят от другите. За съжаление нямаме маски, които да ни закрилят от самите нас.

Да живееш с подозрение - това не е живот. Но ме е страх, че ние толкова много свикнахме да подозираме, че много трудно ще отвикнем.

УНГАРСКАТА ЕСЕН

1956-а продължаваше да ни залива с измами и реалности, с разкриване и потулване, с големи обещания и големи разочарования, с много надежди и още повече илюзии. Нещо ставаше. За първи път от толкова години нещо ставаше. Ние не знаехме точно какво беше то, но очевидно цялата система се Люлееше и всички чувствувахме, че стават необикновени събития. Нашата жажда за информация беше огромна. Но по официален път човек не можеше да научи абсолютно нищо. Нашата собствена преса предъвка Двадесетия конгрес на съветската комунистическа партия по такъв начин, че май нямаше голяма разлика между него и предишния конгрес. Режимът сякаш се бе вцепенил от страх да даде гласност на онова, което се предполагаше да бъде нов курс на партията. Цялата наша пропаганда работеше в едно направление - размазването на нещата. Същевременно неофициално, почти безшумно, започнаха да се появяват нови елементи в нашия живот. Най-напред общото смекчаване на атмосферата, като че ревностният фанатизъм на партийните активисти се поохлади и сякаш настъпи време хората да се погледнат като хора. Въпреки инстинктивното благоразумие и страха отношенията бяха малко по-открити. Доста народ напусна затворите, снабдяването, макар и мудно, започна някак да се подобрява. В тази топла и чудесна софийска есенна вечер хората оставаха до късно по улиците или се тълпяха на опашки пред кината, за да намерят билет за някой западен филм, защото, макар и рядко, френски и италиански филми започнаха да посещават нашите екрани. Два пъти седмично пред Дома на киното на улица „Раковски", където се прожектираха само за кинодейци предложени западни филми, от които 99 на сто бивaха връщани, имаше огромна тълпа и снабдяването с пропуски беше изключително трудна работа. Появиха се и първите частни автомобили москвич, които бяха притежание на неколцина по-богати писатели и режисьори. В плановите комисии се разработваше идеята за туристическото бъдеще на България и как ние щяхме да приберем милиони долара от нашите плажове и природни хубости. Всичко това беше безспорно ново и ние смятахме, че може би предвещава промяна за добро. Междувременно се носеха слухове за селско брожение в Северна България и че армия и милиция са били изпратени там, но никога не научихме какво точно е ставало. Отношението на властите в този период беше учудващо меко. Тази есен преподавах в техникума по керамика и в института за учители. Не помня по какви причини по време на една от лекциите разказах виц за Сталин. Как цар Николай Втори и Сталин се срещнали на оня свят и сравнявали своите Русии, за да установят разликата между тях. Вицът беше доста смешен, но на мене не ми беше до смях, когато на третия или четвъртия ден ме извикаха в районното управление на МВР. Оказа се, че някой от курсистите бил човек на Държавна сигурност и веднага бе докладвал. Двамата цивилни другари, които ме приеха, поискаха да им обясня съдържанието на вица, което, между другото, беше толкова антисталинско, колкото и антисъветско. Мисля, че те добре разбираха това, но за моя приятна изненада само ми припомниха, че моята работа е да преподавам химия на стъклото, а не да разказвам вицове, и че ако още веднъж сторя същото, ще вземат мерки. В старите времена подобно меко поведение беше нечувано. Впоследствие можах да си обясня, че отчасти мекотата идваше от току-що извършените промени и мнозина служители във вътрешното министерство още не знаеха на кой бог да се кланят.

И точно тогава, в тази обещаваща, пълна с добри предчувствия есен, като внезапна бомба избухна унгарското въстание. Най-напред ние не можехме да повярваме, че е възможно да се въстане срещу режима. В нашите въображения това беше непробиваема железобетонна стена на вечен затвор, от който не можеше да се бяга и в който не можеше бунт да сполучи. Впоследствие аз много пъти ус-

тановявах колко удобен беше всъщност, колко извинителен бе за самите нас този образ на непобедимия режим.

Но през онези дни за нас сякаш съществуваше една тема, една новина, един интерес - Унгария. Рано в зори, по обяд и веднага след работа всичко живо се лепваше за радиоапаратите, за да чуе от чужбина последните новини. Едва ли някой обаче вярваше, че унгарците ще успеят. И когато армията на окупаторите тръгна, знаехме, че краят беше въпрос на часове. Ние слушахме със затаен дъх как съветските танкове се носеха нагоре по старинните улици на Будапеща, заобикаляха вековния Рибарски замък и овладяваха мостовете, докато долу, в новия град, се водеше бой за радиото. Трагични гласове съобщаваха за миньорите от Татабаня, които продължаваха да се съпротивяват, за деца, тичащи срещу танкове, за тълпи бегълци по пътя на Гьор, за кръв, много кръв...

Като че настъпи някакъв остър и безпощаден хлад. Като че жестоката действителност още веднъж ни изигра зла шега. Ние наистина не вярвахме, че унгарците можеха да успеят, но не вярвахме може би главно от фатализъм, може би за да не ги „урочасаме", може би защото така много искахме да успеят. През цялото време ние чакахме... Западът да се намеси. Партийци и безпартийни в България чувствуваха съдбовната важност на драмата, която се разиграваше в Унгария, слушаха предаванията на всички разбираеми езици (с изключение на езика на режима) и се вълнуваха всеки според мястото и убеждението си. Унгария засягаше всички ни. Унгария се отнасяше към нашия живот така както България. А най-засегнати от развитието на събитията в Унгария бяха десетте хиляди българи, които превантивно бяха арестувани и откарани по лагери, затвори и изселнически пунктове. Години по-късно щях да срещам такива български „унгарци" в Омуртагско или Новопазарско. Ала колкото и луд да беше интересът на всички ни, колкото и силно да напираха въпросите, никой не говореше. Ние вече бяхме развили изкуството да разговаряме с погледи и да се идентифицираме с погледи. Мисля, че мога да твърдя, че почти всеки интелигентен гражданин може да различи лицето на слепите оръдия на властта, и особено на хората от Държавна сигурност. С много малки изключения техният примитивизъм води до примитивни реакции, а квадратното им осакатено мислене веднага характеризира полуграмотните им почерци. В София за такива граждани вървеше изразът: „А моя ще го познаеш от километър и половина!"

Техните лица се безпокояха по различен начин. Това беше безпокойството на виновната съвест, на страха от възмездие, от последствия. Човек можеше да види множество въпросителни и уплашени погледи, чуваха се изтънели гласове, глухи покашлювания и зад всичко се разстилаше море от напрегнато чакане. Моето лично мнение е, че историята едва ли познава по-големи страхливци от хората на комунистическия режим. Те са родени параноици, които сънуват врагове посред бял ден, които си лягат вечер въоръжени до зъби. Мога да посоча списък на хора, които до ден днешен спят със заредени пистолети под възглавниците и не се срамуват да признават това.

Така че Унгария в някаква степен удовлетвори тяхната параноя. Значи имаше враг. И той беше опасен враг. Но тъй като в началото изходът не се знаеше, трябваше да се внимава. Ами ако наистина дяволският Запад влезеше в играта и заставеше Съветите да се оттеглят от Източна Европа? Тогава? И същевременно реалността на унгарската опасност може би накара мнозина да внимават за в бъдеще.

По-трудно беше човек да отгатне настроенията и мислите на нашата интелигенция. Живеех на улица „Екзарх Йосиф" и бях съвсем наблизо до тогавашната редакция на вестник „Вечерни новини", където по онова време се въртеше цяла група млади автори. По работа или без работа там се събирахме на приказки и сякаш оттам започна пътят на мнозина от нас - моят, Радичковият, на Антон Дончев и Димитър Мантов, които бяха съавтори в първата си книга, на Мирон

Иванов и други. В редакцията току-що беше постъпило симпатично мълчаливо момче от Странджанския край - Дико Фучеджиев. Между всички ни съществуваше недекларирано добро чувство, може би защото тогава не подозирахме, че бъдещето щеше да ни предложи общ път, в средата на който имаше неизбежен кръстопът. А може би бяхме млади и невинни и нямахме ясна представа за тежестта на думите, които по-късно щяхме да произведем. Или пък (онова, което най-много искам да вярвам) всеки беше достатъчно интелигентен, за да превъзмогне всякакви предразсъдъци и се опита да отстрани нещата, които ни бяха разделили. Пазя много хубаво чувство от това време и тогавашните мои литературни връстници.

Докато се водеха боевете в Будапеща, ходех всеки ден във „Вечерни новини" с надеждата да приказваме, някак да си чуем мислите. Ала всички бяха изчезнали. В редакцията владееше сурова, неприветлива атмосфера. Единствено Дико беше там и двамата слушахме последните новини. В течение на часове ставаше все по-ясен изходът на унгарското въстание. Представях си трагичната и отчайваща картина на омразни нашественически танкове, които смазват последната надежда на един толкова невероятно силен малък народ. Никога не съм мразил народи и държави, но тогава изпитвах най-силна ненавист и отвращение от всичко съветско. И там, в полутъмната стая, докато слушахме с Дико новините, ми се стори, по игра на въображението или по телепатия, че и той мисли и чувствува почти същото като мен. Ала когато дойде последното съобщение за края на правителството на Имре Наги, чух Дико да казва: „Гадовете получиха каквото си заслужаваха!" „Гадовете" бяха унгарският народ.

За миг ми се стори, че той каза това, защото бе разбрал, че аз отгатнах състоянието му, и той беше длъжен да го каже, за да защити репутацията си на млад партиен член. Години по-късно цялата кариера на Дико ме убеждаваше неведнъж, че той наистина е бил на страната на танковете. И въпреки това, въпреки големите и важни постове, които последователно заемаше и които се дават на най-верните, припомняйки си ноември 1956 година във „Вечерни новини", аз продължавам да имам чувството, че онова мълчаливо момче тогава не беше много далеч от мен.

Гръмотевичната унгарска есен завърши дори без традиционното сиромашко лято. Зимата настъпи със стръвността на съветските танкове и София потъна в отвратителна мъгла. Ако трябва да продължа с това сравнение между хора и природа, трябва да кажа, че това беше най-унилата, най-потискащата зима от 1949-1950 година, когато нашият живот сякаш беше стигнал до дъното. Съветският съюз удари Унгария, но болката с най-остра сила откликна и у нас, защото паралелът Унгария-България беше най-очевидният.

Малко е да кажа, че всеки истински българин беше с унгарците. Те бяха нашите герои - Давидовците, които бяха излезли с гола прашка срещу чудовищно въоръжения Голиат. В нравствено отношение Давидовата прашка бе смазала Голиат. Моралната красота на унгарското народно въстание бе толкова силна и легендарна, че впоследствие партийната пропаганда трябваше да измисля реки от басни и лъжи за това, че американското разузнаване организирало всичко. В техникума по керамика едно от момчетата дръзко възкликна: „Ах, защо не сме унгарци!"

Човек често можеше да чуе, разбира се, насаме: „Унгарците са велик народ! Шапка им свалям на маджарите!"

Подтекстът винаги беше: „Ах, защо и ние не сме като тях!" От друга страна, Съветският съюз се демаскира завинаги като империалистическа, потисническа зла сила. Отначало живеехме с надежди, че Западът ще се намеси, че Унгария ще поведе хорото за изтръгването на цяла Източна Европа, но освен думи... унгарските въстаници не получиха никаква подкрепа. И тук дойде първият голям и най-страшен удар от потъпкването на унгарското въстание. Внезапно и категорично до всички нас в Източна Европа историята изпрати своята истина - ЧЕ

СМЕ ОБРЕЧЕНИ. Че сме обречени не толкова от себе си, колкото от останалия свят. Светът ни беше обрекъл да бъдем зазиданите сенки в сградата на неговото цивилизовано оцеляване. За абсолютно всички у нас - партийци и безпартийни - тази телеграма на историята беше пределно ясна. Пред очите ни се беше разиграла най-поучителната кървава драма. Цял един малък народ беше въстанал срещу империалистическото робство. И цял един свят, претендиращ за цивилизована отговорност, бе гледал бездушно смазването на едно народно въстание от безмилостни окупатори.

„Световно обществено мнение, харта за човешките права, човешки морал... трици!" - казваше моят приятел Д.

Тъкмо след Унгария 1956-а най-настоятелно се заговори, че в Ялта великите сили си били разпределили света и че Унгария, България и другите източноевропейски страни са дадени на Съветския съюз за веки веков. Постепенно времето щеше да доказва правотата на този слух и постепенно той щеше да се превърне в най-ярко осъзнаван факт, който доведе до определена философия, определено гражданско поведение. Ако до унгарските събития всред масите съществуваше все пак смътна илюзия за някаква световна справедливост, то след тях нищо не остава от нея. В България беше популярна една фраза: „Ние сме продадени. Западът ни е продал."

Или пък се казваше: „Светът е поделен. Ние сме отсам чертата и трябва добре да помним това!"

Оттук нататък цялото бъдещо развитие у нас щеше да се предопределя от един най-важен и категоричен урок - Унгария. И трябва да кажа, че този урок беше запомнен много добре и от потисниците, и от потиснатите.

ПЪТУВАНЕ ЗА ЧУЖБИНА

Ако един обикновен англичанин, германец, италианец, американец или който и да е гражданин на страна, която не се радва на придобивките на някаква октомврийска, септемврийска или друга революция, нито се самоназовава социалистическа, народна или народнодемократична, поиска да замине за чужбина, цялата му грижа е да си направи сметка на парите, които ще му трябват, и да се справи с разписанието за съответното превозно средство. Днешният западен свят така дълбоко е свикнал с това неотменимо човешко право, че мнозина не само не могат да разберат, но направо отказват да повярват, че техните събратя от Източна Европа са твърде далече от възможността да пътуват зад граница. Те, разбира се, чуват за разни проблеми, свързани с изселване на малцинства от Източна Европа, знаят, че има Берлинска стена и комунисти граничари, които стрелят по хора като по кучета, но въпреки това съзнанието им отказва да приеме истината за участта на човешките същества в онези страни по същия начин, както техните бащи преди години отказваха да повярват в съществуването на сталинската касапница. Може би това да е наивност, може би неосведоменост, а може би - безотговорност. Всеки българин, който живее на Запад, неведнъж е попадал в компании, където се е водил горе-долу следният абсурден диалог:

- Често ли се виждате с вашите родители?

- Не. Не съм ги виждал от двайсет години.

- Как? В лоши отношения ли сте?

- Не, но нито аз мога да отида да ги видя, нито те могат да дойдат тук!

- Как! Защо да не могат?

- Защото режимът е комунистически и не разрешава на хората да пътуват свободно.

- Но аз чета по вестниците, има хора от Източна Европа, които пътуват... Даже веднъж видях съветска група тук, на главната улица.

- Вярно, има някои, които могат да пътуват, но не и моите родители.

- Защо?... Извинявайте, може би те да са лишени от граждански права...?

- Те никога не са ги имали!

- Как! Нали България членува в ООН, нали е подписала Хартата за правата на човека, споразумението в Хелзинки...

- Моите родители не могат да пътуват просто защото са мои родители. Режимът смята, че по този начин наказва и мене, и тях!

- Но защо ще ги наказва?

Тук вече търпението на българина свършва. Как човек да им обяснява на тия западни деца! А западният гражданин клати глава и казва безпомощно:

- Съвсем не разбирам! - После внезапно задава последния въпрос:

- Значи възможно е вие да не видите родителите си живи до края?

- Да! - казва нашенецът и се отдалечава.

Тъкмо на тези западни граждани искам да разкажа какво означава в България да получиш разрешение за пътуване в чужбина. За тяхно удобство ще взема възможно най-невинния от политическа или комерческа гледна точка случай. Измисленият от мене гражданин се казва Пенчо Данчев и няма нищо общо с известния литературен критик. Той е 52-годишен, старши дърводелец в трамвайното депо в София, женен, с две деца, безпартиен, неосъждан, живущ в държавен блок край депото в „Красно село". Материално той успява да свързва двата края, тъй като големият му син се е върнал от казармата и е започнал сам да печели, а жена му, като помощник-готвач в депото, продължава да спестява почти цялата си заплата. Политически Пенчо Данчев винаги е бил с властта. По събрания, когато всички вдигат ръце, и той вдига, понякога без дори да знае за какво става дума. Пред хората минава за добър и кротък човек. А като работник е смятан за един

от най-добрите, бил е 7 пъти ударник и е награден с Народен орден на труда - бронзов. Никога не е имал никакви връзки с чужбина... Освен една. Тъй като дядо му е от Врабча, Трънско, един от братовчедите му, Тошо, който живял в махалата, останала в югославска територия, впоследствие се преместил да живее в Белград. Този Тошо е също дърводелец като него, но си има частна работилничка и прави гардероби. В последните няколко години Тошо идва в София и гостува на семейството на братовчеда си три или четири пъти. И, разбира се, всеки път той кани Пенчо и жена му да идат в Белград на гости при него. Отначало Пенчо е далече от тази идея, защото пътуването все пак струва пари, а пък те не са в много розово положение. Но внезапно един ден, просто необяснимо, Пенчо изпитва силно желание да иде и види този пусти Белград, да поседи една или две седмици у Тошови, да купи на жена си нещичко (казват, че в Белград е по-евтино) и, така да се каже, да прибави към биографията си факта, че е бил веднъж през живота си в чужбина. Той съобщава на жена си своето желание, а тя му казва:

- Добре, ама дали ще те пуснат! Чувам, че много мъчно се взима паспорт!

- А защо да не ме пуснат? - отвръща Пенчо. - Да не съм убил или откраднал? Цял живот блъскам като добиче, защо да не ме пуснат! Защо Тошо ще може да идва, а пък аз няма да мога да отида там!

- Опитай! - казва жена му.

На другия ден Пенчо се отправя към Паспортния отдел в Дирекцията на милицията край Лъвовия мост и се присъединява към опашката хора, която се е проточила в голямата стая на първия етаж. На Пенчо му прави впечатление напрегнатата тишина, всред която тълпата се придвижва, сериозният, почти богомолски вид на лицата на чакащите, техните прелюбезни и почти угоднически изрази, когато достигнат гишето, и контрастиращият суров и груб глас на служителките, които сякаш нарочно са подбирани, за да приличат на затворнически надзирателки.

- Аз искам да ида на гости на братовчеда в Белград, та дойдох да попитам какви документи трябват... - казва Пенчо с възможно най-любезния си глас.

- Е там на стената пише! Не можеш ли да четеш! За какво си се наредил тука! - отсича някаква маршируваща мъжкарана.

- Ама аз дойдох да попитам... дали човек може да иде при братовчед...

- При братовчед не може. Само пряк роднина - баща, майка, син, дъщеря, брат, сестра! - избърборва другарката оттатък и нетърпеливо се обръща към следващия в редицата.

Пенчо Данчев се отмества, засрамен за това, че е питал за нещо, което би трябвало да знае. И докато с блуждаещи очи се опитва да прочете залепения на стената списък на документите, които се изискват за пътуване в чужбина, към него приближава някакъв смешен старец, който приятелски му казва:

„Ти не ги слушай тях! Подай молба! Като ти откажат, пак подай! И пак! И пак! Докато им омръзне!“

Човекът го потупва утешително по рамото и отминава. И Пенчо решава да се бори. Той взима формуляри и съответното наставление за попълване. Оттам разбира, че се иска заверена в Българското посолство в Белград декларация от Тошо, че го кани и му поема издръжката. Пенчо веднага пише писмо на Тошо да му прати декларация. Той не знае, че тази декларация струва пари, че се издава по усмотрение на консула, че често пъти служи за въдица при разузнавателната дейност всред българските емигранти в чужбина и т.н. Както и да е, той получава декларацията заедно с радостно писмо от Тошо, че го чака. Тогава идва ред на следващите документи - от данъчното, че си е платил данъците, от военните, че може да излиза от страната, от службата, че му се разрешава да пътува в чужбина. Впоследствие всички тия документи ще се усложнят доста и с цел да се снеме отговорността за отказа от паспортните власти отделни предприятия и учреждения сами ще отказват да дадат съгласие за пътуване. Запъващ се, Пенчо

отива при началника на „Личен състав“, или както всички го знаят, „кадровика“, и му обяснява, че иска да иде до Белград. Първата реакция на кадровика е неприятна, сякаш Пенчо му е поискал пари на заем. По-късно той ще каже печално на жена си:

„Ако искаш властта да те намрази, кажи им, че искаш да ходиш в чужбина! Като му казах това, като че ли му бръкнах някъде!“

„Ще говоря с директора“ - казва кадровикът и сега внезапно измества целия разговор. Той разпитва Пенчо как върви работата в дърводелския отдел, какво приказват хората там и особено какво мисли той за някой си Симо, който напоследък много си отварял устата... С мисълта за разрешението за пътуване Пенчо охотно и твърде нашироко разказва какво става в отдела. Подушил, че Симо е мразен от кадровика, той не се свени да каже, че и нему Симо е неприятен, и т.н. Кадровикът го изпраща с одобрение. След няколко дни му се дава бележка, че предприятието няма нищо против Пенчо Данчев да пътува в чужбина. Събрал всички тапии, той ги отнася в паспортното отделение, като отново си взима отпуска, за да се реди на опашката там, плаща (по мое време) 5 лева, което е равно на надница и половина, просто така, за удоволствието на МВР да приеме документите му. Казва му се, че до два месеца ще има решение.

„Аз искам да ида през есента, но ако стане за пролетта, пак няма да е лошо“ - казва си Пенчо.

След около месец съседите на Пенчо, които са и колеги от депото, го викат мистериозно у тях една вечер и тайно, шепнешком му доверяват, че местната „кука“, някой си Мако Таков, идвал да събира сведения за него и разпитвал надълго и нашироко, но Пенчо може да бъде спокоен, те му казали каквото трябва. Най-много питал с какви хора се събира и дружи големият син на Пенчо, Гошо.

„Това ще да е заради онзи бой!“ - сеща се Пенчо. Преди около пет години в спор за някакво момиче Гошо беше напердашил сина на някакъв големец и за малко не го изключиха от училище.

След това този Мако Таков питал подробно за посещенията на Тошо от Белград и що за човек бил. И накрая се интересувал за по-стария брат на самия Пенчо, който навремето като мобилизиран служил в жандармерията.

„Абе за какво ги ровят тия стари работи!“ - мърмори Пенчо и чувствува, че напразно е платил петте лева за документите.

- Аз ти казах, комшу - забелязва съседът, - щом речеш да пътуваш, почват да ровят всичко и само беля може да излезе!

Както и да е, никаква очевидна беля не идва. В замяна точно след два месеца пристига кратка печатна бележка от Паспортния отдел - „НЕ ВИ СЕ РАЗРЕШАВА ДА ПЪТУВАТЕ“.

Пенчо чете бележката веднъж, два пъти, пет пъти, и ръцете му треперят. Може би за пръв път в живота си той чувствува така остро болката от несправедливостта. Той е срещнал и преживял много несправедливости, но тази, паспортната, му се струва най-жестока, защото за пръв път му се казва направо, че той е НИЩО, ЧЕ ТОЙ НЯМА НИКАКВИ ПРАВА, ЧЕ ЦЯЛАТА МУ ДЪЛГОГОДИШНА СЪВЕСТНА РАБОТА НЕ СТРУВА НИЩО, ЧЕ ДОРИ И ОРДЕНЪТ, КОЙТО СА МУ ДАЛИ, ИМА ТИКВЕНА СТОЙНОСТ.

„Защо да не пътувам? Защо? Защо?“ - повтаря той, сякаш целият му живот се е свел до това пътуване, сякаш няма живот без този паспорт. Донякъде Пенчо е бил подготвен за отказа, на толкова хора е било отказано. Но сега сам се изненадва от собствената си болезнена реакция. Това е почти чувството на доведеното или завареното дете, на което мащехата отнема всичко, за да го даде на своето дете.

Дори външността на Пенчо се променя. Той сякаш се изгърбва, лицето му се свива в убито изражение, очите му загубват своята мекота и сякаш стават по-твърди и неподвижни, гласът му хрипти през буцата, заседнала на гърлото.

Напразно жена му се опитва да го утеши и разсее.

„Слушай - казва тя, - не ставай дете. Погледни, на Кирови отказаха, на Цеца също, на Ванчо, а Митко го свалиха от влака... Така е, в такава държава сме се родили! Не си само ти. Като не може, не може, какво да се прави! Хайде сега да се обесим! За едно пътуване!"

Но Пенчо не я слуша. Той знае всички тия доводи, но те не го топлят, те не му помагат нито да забрави, нито да смекчи болката от този почти налуден, изтезаващ въпрос: „Защо да не пътувам?"

Пенчо дори иска да пише до Тодор Живков. Просто два реда. „Другарю Живков, защо аз, дърводелецът Пенчо Данчев, да не мога да пътувам?" Но чувството за реалност му подсказва, че това ще бъде просто изхабяване на хартията.

Той не може и да работи както преди. Дърводелната на депото, самата работа, хората около него, всичко му се вижда чуждо и някак враждебно. По някое време началникът на цеха тича и го моли да свърши нещо извънредно, което е важно и което, разбира се, няма да се плати. Безброй пъти в миналото Пенчо е работил даром. По навик той приема това и сега. Но застанал зад банцига, той се запитва:

„А защо ще им работя, щом не мога да пътувам?"

Оттук нататък болката и горчивината неудържимо се превръщат в озлобление.

В целия си живот кротък и изпълнителен човек, Пенчо Данчев не е мразил никого. Но сега чувствува, че ги мрази - тях, ония, които сякаш са се изхрачили върху лицето му и са викнали: „Ти, нищожество, как смееш да искаш да си равен с нас!"

И тъкмо омразата става моторът, който го раздвижва. Той сякаш иска да знае кого точно да мрази.

- Аз няма да оставя тази работа току-така! - заявява той у дома.

- Я ги остави, пусти да останат! - казва жена му. Но сега синът, Гошо, се намесва и казва:

- Тате, ще се бориш докрай! Ако трябва, и при папата ще идеш!

Пенчо Данчев чувства, че иска да разкаже болката си на всички хора около него, иска някак да получи съчувствието на колегите си, на приятелите, на родините. Но отново инстинктът му подсказва, че не трябва да се говори много за тази работа. За друго може, но не за това. По мазната усмивка на кадровика той разбира, че онзи знае за отказа, но многозначително не му казва нищо.

„Аз ще отида в паспортното да ги питам тях. Да ми кажат - ЗАЩО НЕ МОГА ДА ПЪТУВАМ!" - решава той. И без да се съветва с някого, следващата сутрин той се отправя към Лъвовия мост.

ПАСПОРТНАТА ОДИСЕЯ

И така, дърводелецът от трамвайното депо в Красно село Пенчо Данчев, който искаше да посети братовчед си Тошо в Белград и получи отказ от паспортния отдел на МВР, реши да се бори за паспорт докрай.

Отново, за кой ли път, той се озовава в тази отвратителна сграда край Лъвовия мост. Прекрачвайки прага, той чувствува грубата, безмилостна атмосфера, която много му напомня на свиждане в Централния затвор. През целия си живот Пенчо Данчев се е боял от властта. За него тя е била някакво чуждо, много силно и постоянно враждебно чудовище, което би могло да го смаже - него, простия работник - с лек замах. Неведнъж Пенчо Данчев е признавал пред себе си, че цялото му усърдие, стигащо до раболепие и престараване, всъщност произтича от страха му. Но сега, влязъл в самата уста на чудовището, той усеща непозната преди твърдост, упорито и непримиримо желание да ИЗЯСНИ нещата докрай.

Вътре в себе си той чувствува силата на своя въпрос:

ЗАЩО ДА НЕ МОГА ДА ПЪТУВАМ?

Струва ми се, че едва ли има по-правдива кауза от неговата. И по целия път към кабинета на началника на Паспортния отдел той нарежда своите железни доводи: „Защо да не мога да пътувам аз, който не съм престъпник, който съм работил цял живот като вол за благото на тая държава, който никога с нищо не съм бил против социализма и комунизма... аз, който нямам никакво намерение да бягам, да контрабандирам или да крада... Вие можете да питате всекиго за мене и всеки ще ви каже само хубави думи..."

Пенчо Данчев влиза в полумрачното потискащо помещение вляво от входната врата. В средата има дълга маса с няколко стола около нея, в дъното телефонен автомат и таванът е украсен с някакви деветосептемврийски или първомайски декорации, плюс неизбежните портрети на Ленин, Георги Димитров и Тодор Живков по стените. Слънце никога не надничa в това помещение. Срещу масата има три или четири врати и всички чакащи гледат към тях. Пенчо оглежда хората около него и му се иска да ги заговори, но явно всеки е затънал в собствените си грижи и не обръща внимание на новодошлия. Пък и изглежда някак непристойно да се опитваш да говориш в тая призрачна атмосфера, чиято мрачна студенина сякаш повелява пълно мълчание. От време на време се появяват хора с мистериозни лица, които носят някакви папки и безмълвно снуват между стаите. Пенчо търпеливо се опитва да отгатне кой от тях е могъщият началник, чието име той вече е научил - другарят Воденски. Някаква жена, въоръжена с най-добрата си усмивка, се опитва да заговори един от тези с папките, но получава лаконичен отговор - да чака.

Те чакат, разбира се, за секретарката, при която ще се запишат и ще получат дата за срещата с началника. Точно като в зъболекарски кабинет всеки спазва реда си. Докато чака в тази тържествено-мрачна обстановка, Пенчо се разколебава още веднъж. Изведнъж му се струва, че всичко наоколо е толкова безнадеждно, че цялото му желание да иде в Белград е нелепо и безсмислено, колкото нелепо и безсмислено би било, ако искаше да го коронясат за император на Япония.

„Какво нещо - забелязва Пенчо Данчев, - всичко тука е така направено, че да се чувствуваш виновен, загдето си поискал паспорт!"

Все пак, по силата на необясним за самия него инат, той остава докато му идва редът. Влиза при някакво момиче, което някак изненадващо го посреща със съчувствена усмивка. Може би нещо в неговия вид, простоват и неугледен, я подкупва. Тя наистина е любезна. Той започва със заекване да обяснява, но тя го прекъсва с разбиране, сякаш да му спести излишното усилие, и отваря дневника. Началникът приема един път седмично, и то само определен брой посетители. Но за всички седмици до края на следващия месец броят е попълнен, след това началникът ще отсъствува... така че, ако настоява, Пенчо ще може да види другаря Воденски след около три месеца. Разбира се, ако не се случи нещо непредвидено. Но ако иска по-бърза среща, би могъл да се запише при някой от заместник-началниците... „Не, казва Пенчо, искам да се срещна само с началника!"

След три месеца.

„Ако другарят Воденски ме види, той може би ще разбере, че аз не съм лош гражданин! Нали човек с неговото положение трябва да е кадърен да преценява хората само като ги види!" - казва Пенчо Данчев, за да оправдае желанието си.

Момичето го изпраща с двойно съчувствие.

Следващите три месеца в живота на Пенчо Данчев преминават в някакво ново направление. До този момент Пенчо-Данчевият живот сякаш е имал две измерения: службата и дома. Сега се появява трето - паспортът. Някак постепенно и властно паспортната тема нахлува в дните и нощите на дърводелеца, в семейството му, всред приятели и близки, навред, като мъчна болест тя не го оставя на мира. Ще не ще, той доверява болката си на своите хора. И за негова

голяма изненада среща най-жив отклик. Първото нещо, което Пенчо узнава сега, е, че едва ли не половината от хората около него вече са преминали по същия път, че мнозина са се опитвали да пътуват и са били сполетени от подобни съдби. Едва сега дърводелецът разбира, че паспортът съвсем не е негов проблем, а на всекиго. И тъй като общото разбиране и съчувствие спрямо личната болка излъчва най-утешителна топлота, Пенчо инстинктивно се приобщава към това голямо общество на безпаспортни хора. Болката го води и до нови познанства. И всяко от тях му разкрива нови истини за дълбочината на паспортното блато.

ПАСПОРТЪТ ЗА ЧУЖБИНА става за Пенчо Данчев това, което е ТИКВАТА за Душко Добродушков. Няма ден, може би няма и час, в който той да не разговаря или да не слуша да се говори за паспорти и пътуване за чужбина. Цяло наводнение от информация залива неговия учуден и беден мозък. Като че всички знаят повече от него, като че са далече по-опитни и без съмнение по-умни и по-находчиви. И те му казват, че от срещата с Воденски нищо няма да излезе. В най-добрия случай началникът на Паспортния отдел ще му каже, че те нямат нищо против неговото пътуване, но виждате ли, по валутни съображения Министерството на финансите иска силно ограничаване на пътуващите. И ако Пенчо поиска да декларира, че не желае никаква валута (става дума за 15 долара), тогава Воденски ще му каже, че тия работи не стават така.

„Ами министърът?" - пита той патилите.

А те му казват, че и това ще е пълно губене на време. Ще има да виси в приемната на ъгъла на „Гурко" и „6-и септември", след това ще чака дълго време и министърът я го приеме, я не. Нещо повече, сега вече не приема по паспортни причини и когато иска срещата, трябва да излъже, че е за нещо друго, пък после между другото да заговори и за паспорти. Ангел Ваймана например, за да го приемат бързо, казал, че иска да докладва за някакви врагове по трамваите. И го приели веднага, но номерът не минал. Напротив, министърът се ядосал и го изхвърлил, загдето излъгал. Другият номер е медицинско за болест, която не се лекува в България. Добре, ама не е лесно да се разболееш от чужда болест. И после, кой ще ти даде така медицинско. Трябва да минеш през 40 комисии и понеже държавата трябва да плати лечението, пак няма да те огрее. Трети гражданин опитал да измъкне паспорт чрез документ за уж някакво наследство. Но и това било глупост, защото изпратили документа по официална линия и се разбрало, че ставало дума за наследството на цар Соломона.

- Защо не опиташ с екскурзия за Унгария. Така и така ще спрете в Белград, ще се видиш за ден-два с твоя братовчед и това си е.

- Ама аз искам да поседя две седмици при него! - отвръща Пенчо.

Но и тази идея бива отхвърлена от по-компетентните, защото екскурзиите за Унгария вече ги правели през Румъния.

После на Пенчо подшушват, че имало хора, които могли да уредят паспорта, но трябвало да се плати сериозно. Човекът вършел работа, бил сигурен, но искал 2 хиляди лева на паспорт. Бил съгласен да получи хиляда при заминаването и хиляда при връщането. Пенчо просто повдига рамене:

„Аз не съм видял две хиляди лева накуп през целия си живот!"

Ала всички тия безнадеждни и обезсърчаващи гласове, които предлагат и отхвърлят стотици противоречащи идеи, са напълно единодушни спрямо една идея. И както мохамеданите коленичат пред могъществото на Аллаха, така всички Пенчови близки и приятели поотделно и в хор скандират:

„Намери връзка! С ЧОВЕК всичко може! Без ЧОВЕК няма да стане!"

И за доказателство го угощават с купища истории, които демонстрират фантастичната мощ на Цар Връзка.

На Киро Техника жена му например три пъти ходи в чужбина тази година. Един път в Истанбул и два пъти на Запад. Казват, че била любовница на някаква важна клечка. И Киро знаел това, но понеже всеки път се връща с пълни куфари, трае си.

Иван Куция от счетоводството ходи всяка година, но нали брат му е митничар, а пък там вече става играта. Но той никога няма да услужи. Даже хора, осъждани и в затвора лежали, успяват да пътуват с връзка... Но откъде да се намери тази проклета връзка? Пенчо Данчев е един от ония български граждани, които не са играли като деца на ашици с някой бъдещ министър, нито в рода им има хора с важни държавни и партийни заслуги, нито пък има агенти и доносчици. Просто няма никой. Пенчо даже са ядосва на семейството си, на целия си род:

„Да ги вземат дяволите! - избухва той. - Поне един от нашите да беше станал някакво началство!"

И същевременно в търсенето на тази всемогъща връзка той разбира друго едно неписано правило на живота - НИКОЙ НЕ СИ ДАВА ВРЪЗКАТА. Явно хората имат своите връзки, уреждат си нещата, пътуват нагоре-надолу, но всеки си пази ВРЪЗКАТА за себе си. Кой и за какво ще услужи на един никакъв дърводелец от травмайното депо?

За кой ли път Пенчо прехвърля през ум всички свои познати и дори се напряга да си припомни своите съученици от прогимназията в Трън, но сякаш всичко умишлено се скрива в мъглата на забравата.

Когато на уречената дата Пенчо Данчев, облечен в единствения си свестен костюм, се отправя за срещата си с другаря Воденски, той няма абсолютно никакви илюзии за успех. Единственото, което го води към тази среща, е желанието да му каже: „Какво съм ви направил? Защо не ме пускате? Аз нямам връзки, нямам никого, който да се застъпи, аз съм си аз и искам от закона това, което ми се полага! Ако смятате, че съм враг, кажете ми, защото досега аз не знаех, че съм враг!"

Той чувствува, че трябва да бъде кратък и да каже най-силните думи, които има в главата си. Но когато влиза в полумрачната чакалня, отново го лъхва познатото чувство на несигурност. Пак трябва да чака. Този път с близо дузина други молители като него. От лявата му страна седи и плете възрастна женица, може би на 70, може би на повече години. Когато Пенчо я поглежда, тя му се усмихва топло и първа го заговаря:

- За кой път подаваш, синко? - пита го тя.

- За първи път.

Тя се засмива с незлоблива, топла ирония и казва:

- А аз моите не ги помня. Трябва да съм подавала вече двайсет пъти! Всеки шест месеца! Имам дъщеря в Белгия. Отиде и там си остана. И имам две внучета там. - Тя показва плетката. - По-голямата ще се омъжва другия месец, а пък аз все се мъча да я видя, откакто се е родила. Така и ще си умра, без да ги видя. А пък като я гледаш, като че кожата ми е одрала! - костеливите й ръце бръкват в някаква омазана чанта и вадят загъната в шоколаден станиол снимка. Пенчо вижда хубаво момиче с почти същото като на бабата добродушно изражение на лицето.

- И не те пускат! - казва Пенчо Данчев, който разбира, че трябва да изрази някакво съчувствие.

- Не - обяснява свободно неговата съседка. - Казват: не може и не може! Последния път той (тя посочва вратата) ми вика „много ви е дебела папката, гражданко!". А пък аз му казвам: „Ами като си нямате друга работа, та пълните папките!"

- Не си ли ходила при министъра? - Пенчо пита и мисли за себе си.

- Ходила съм при всички министри досега! Не може и не може!

- А защо да не може?

- Това никой не ти казва!

- Трябва да има нещо в биографията - гадае Пенчо Данчев.

- Че биографиите те ги пишат - отвръща малко припряно жената. - Аз им казах, аз живота си знам, а това, дето вие сте писали, не го знам. Ти може да си

едно, а биографията ти да е съвсем друго!

И докато Пенчо Данчев се замисля върху разликата между живот и биография, той чува името си. Облъхва го студ. Той се надига. Неговата съседка стиска бързо ръката му и с усещането за нейните костеливи, силни пръсти се озовава в кабинета на началника.

Другарят Воденски е малък човек, слаб, с монашески строго лице и неопределима възраст. Пенчо Данчев напразно се опитва да улови погледа му. Воденски гледа някъде в пространството пред себе си и поканва посетителя да седне. Фактът, че не се ръкуват с него, силно смущава и без това объркания Пенчо. Началникът на Паспортния отдел сяда зад бюрото си, измъква някаква папка, разтваря я, поглежда малко листче, забодено най-отгоре, и въпросително вдига вежди към просителя.

Всички силни думи и силни намерения са се изпарили от главата на Пенчо Данчев. Самички са избягали и са го оставили пленник на глупав инат. Сега по-ясно от всякога преди му се струва, че той всъщност няма какво да каже, че нещата са предопределени от тази жълтеникава папка и вероятно от това мъничко листче. Все пак той поема въздух и със заекващ глас обяснява, че искал да иде да види братовчеда си в Белград.

- Като искате да се видите, защо той да не дойде в София? - пита с метално студен тон Воденски.

- Че той идва няколко пъти... и ме кани да отида в Белград... Дето се казва... той може да идва, а пък аз не мога...

- При братовчед не може! - казва Воденски. - Такъв е законът и такова е решението на комисията!

- А защо някои могат да ходят, когато им скимне? - внезапно надига глас Пенчо Данчев.

- Тук не става въпрос за други, а става въпрос за вас! - пресича го бързо и строго началникът и добавя. - Ако някой нарушава закона, аз не мога да го нарушавам!

Следва тишина, от чиято продължителност Пенчо Данчев разбира, че не му остава нищо друго, освен да си отиде. С някакъв полуглас, ставайки, той пита:

- Защо не ме пуснете бе, другарю началник! Пуснете ме, дето се казва, свят да видя! Защо да не ида? - гласът му почти се скъсва, стиснат от внезапна спазма.

Воденски поклаща глава.

- Разбирам - казва той, - че ви се пътува. Но нищо не мога да направя! - и за да му покаже благоразположение, той го изпраща до вратата.

Пенчо Данчев не усеща как излиза от сградата, как тръгва по улицата, как спира на самия Лъвов мост и вижда рояк врабчета немирно да подскачат върху отворените уста на лъвовете. И за първи път в целия си живот дърводелецът от трамвайното депо в „Красно село" Пенчо Данчев си помисля:

„Ех, защо не бях птица!"

* * *

Докато е жив, дърводелецът Пенчо Данчев няма да забрави срещата си с началника на Паспортния отдел при МВР - другаря Воденски. Вместо да отговори на острите въпроси, които чувството за явна неправда бе повдигнало у него, вместо да сложи някаква точка било на надеждите му, било на съмненията му, било на мъката му, срещата с паспортния началник изостря всичко почти до физическа болка.

Пенчо Данчев върви пешком по булевард „Георги Димитров" и си припомня всяка секунда от влизането до излизането си от кабинета.

„Трябва да съм стоял вътре не повече от три минути" - пресмята той и тези ТРИ МИНУТИ му се виждат несъответствуващо нищожно време в сравнение с онази грамада, която се бе напластила у него.

Обяснението, че не могло да се пътува при братовчед, въобще не го задово-

ли, защото дори той би могъл да посочи веднага десетина изключения от правилото. Нещо му подсказва, че това обяснение, както и всяко друго обяснение, е просто измиване на ръцете, че то изобщо не е важно, че със същата логика биха могли да му кажат „не те пускаме заради ланския сняг". Важното за Пенчо Данчев е самият този другар Воденски, самото негово съществуване, което по някакъв абсурден начин се бе преплело с неговото собствено съществуване. Той си припомня с подробности образа на паспортния началник и му става странно, че чертите му постепенно потъват в мъглата на паметта, че той, Воденски, загубва характерното си лице, гласа си и се превръща в някакво чуждо и далечно тяло, някакъв аморфен камък, застанал от другата страна на бюрото. Един камък, който не излъчваше нищо човешко.

„Той не искаше дори да знае за мене. Той не ме запита нищо, кой съм, какво съм, защо толкова съм се залетял за този Белград, имам ли жена, деца... Той не каза никаква човешка дума, дори не ме погледна както трябва... дори не помисли..."

Точно това, последното, че Воденски НЕ БЕ ПОМИСЛИЛ, не бе се опитал дори да помисли, се стори на Пенчо Данчев най-обидно от всичко. С други думи, той, обикновеният работник, бачкаторът, не заслужаваше дори да се помисли за него.

И сега дърводелецът се ядосва отново на себе си. Защо не му каза онова, което искаше да му каже? Защо не си отвори устата и не му надума всичко, което само напираше отвътре. Защо замлъкна и почти позорно глупаво напусна кабинета? Нали цели три месеца почти всяка вечер бе репетирал, бе повтарял на ума си точно какво ще му каже, точно гласа, с който щеше да му каже. И какво излезе? Нищо. Ядът на Пенчо Данчев постепенно преминава в най-неприятната от всички болки.

„Той разбра, че аз съм едно нищо, че съм пълна плюнка, че нямам никого, че не мога да го уплаша с нищо... и затова ме измете от кабинета като боклук... А що не му разказах за онази зима, когато имаше криза за трамваи и всичко живо се изпоразболя, и аз работих 72 часа без почивка, за да могат такива като него да се возят, да идат на работа и да мъчат такива като мене... Що не му казах, че без тия две ръце, дето ги имам, депото не може да мине дори една седмица... Но той сигурно има служебна кола и трамваите не го интересуват... и аз не го интересувам... и никой като мене не го интересува..."

Докато „петорката" го влачи обратно към дома, Пенчо Данчев си помисля как си бе представял пътуването, качването във влака, изпращането, жена му, която сигурно щеше да се разплаче, зер за първи път Пенчо отиваше в чужбина... После непознатата гара Белград и Тошо, който щеше да умре от радост... една кръв... И за кой ли път дърводелецът произнася този съсипващ въпрос:

„ЗАЩО ДА НЕ МОГА ДА ПЪТУВАМ?"

Когато пресича булеварда, за да отиде към своя блок, той вижда някаква дълга бяла кола със свален гюрук, пълна с чужденци, вероятно тръгнали на летуване... и само въздъхва. Вместо да отиде направо в къщи, където жена му с нетърпение го чака (горката, взела си е отпуска следобед, за да е у дома), той влиза в кръчмата на ъгъла. Пенчо никога не е бил сериозен пияч, но сега иска да се натряска, та каквото ще да става. Така и не успява. Не му се услажда. Напротив, пиенето сякаш се прибавя към нелепостта на целия този черен ден.

Но изненадата идва у дома му. Жена му отваря вратата и с един поглед разбира резултата. Ала вместо да каже „остави го, запусти това пътуване, и без него ще се живее", тя внезапно се засмива и му казва:

- Слушай, горе главата! Че ние няма да се оставим, така де!

И докато Пенчо сваля скъпоценния си костюм, тя радостно му разказва, че е успяла да издири една много важна връзка. Другоселецът Иван Шилето се оженил за нейната братовчедка Кина, понеже първата му жена умряла.

- И знаеш ли кой е той сега? - пита Пенчовица тържествуващо. - Той не е оня Ванко Шилето, ами е началникът на гаража на Министерския съвет другарят Ши-

лев.

- Голяма работа, като е началник на гаража! - казва мрачно Пенчо Данчев.

- Ти си глупав и глупав ще си умреш! Че кой става току-така началник на гаража на министрите? На кого те ще дадат да командува колите, в които се возят? Че нали, ако нещо стане с колата... и министърът зян ще иде... Кой проверява, кой контролира всичко това?... Само най-верен човек! А Шилето беше десет години офицер в милицията... Как я мислиш тая работа!

- Е, добре де - съгласява се Пенчо. - Ти мислиш ли, че ще помогне!

- Ако той не помогне, Кина ще помогне! - отсича жена му. - Още утре ще ида в тях!

Пенчо Данчев не вярва в чудеса. Той знае, че връзките са силни и всемогъщи, но му се вижда съвсем нелогично защо тази Кина или този Шилев, които са му никакви, ще се главоболят за него, когато другарят Воденски, комуто е работа да урежда паспортите, въобще не го изслуша.

През следващия ден в живота на дърводелеца се случва едно малко, но знаменателно събитие. Като се движи из района на депото, той вижда, че при бояджийския цех източват вагон-цистерна с терпентин, който се вкарва с дълъг маркуч в резервоара. Но на едно място маркучът явно се е пробил и терпентинът шурти незабелязано в канавката. Първата реакция на Пенчо Данчев е да изтича и да предупреди хората, които отговарят за тази работа, зер това е такава грамадна загуба. Но в следващата секунда той сякаш чува глас:

„А на тебе какво ти влиза в работата това! Да дойде другарят Воденски да ги предупреди! Ти случайно минаваш оттук и нищо не си видял, защото не ти е работа да виждаш! Да виждат тия, които имат право на паспорти!"

Не е лесно за Пенчо Данчев да вземе такова решение. Той се отдалечава от терпентина, тръгва към своя цех, обръща се на няколко пъти с надеждата, че някой друг ще открие пробива и по този начин ще го избави от съвестта му, но няма никой. И все пак Пенчо Данчев не издържа. Казва си:

„Ако те са мръсници, аз не съм!"

Вдига телефона и съобщава на бояджийския цех. И тъкмо тази никаква авария сякаш възстановява самочувствието му. Изведнъж той разбира, че ТОЙ, А НЕ ДРУГАРЯТ ВОДЕНСКИ е предотвратил разхищението на толкова много пари, че ТОЙ ДЪРЖИ В РЪЦЕТЕ СИ НЕЩО, ЧЕ ТОЙ ИМА СИЛА.

И като че от този момент паспортната история тръгва в по-друга посока.

Вечерта жена му се връща триумфираща. Тя била посрещната много добре у Шилеви, които имали съвсем нов апартамент и току-що си построили вила в Симеоново. Пенчовица ахка и охка за килимите и разните машинарии в кухнята и Пенчо тъжно сравнява това със собствената си немотия. Той никога не е имал чувството, че е неудачник, но този непостижим и необясним за него чужд успех го дразни. Жена му казва, че Шилев я изслушал внимателно, засмял се и казал, че ще види да побутне нещата. Записал си име, всичко... Тук Пенчовица прави пауза...

„Но той също има нужда от тебе!" - казва тя.

На излизане Шилев съвсем направо й казал, че му трябва дърводелец за вилата, та не може ли Пенчо, когато му е удобно... през неделите, или пък, ако иска, да вземе ден-два отпуска... Въпросът е за едни полици, за вградени шкафове и разбира се, дюшемето...

Тя гледа мъжа си умолително. В това няма нищо обидно. Услуга за услуга. И ако започне да работи още тази неделя, ще го обвърже и оня - ще не ще, ще дръпне телефоните... Пенчо разбира, че това, което жена му предлага, е най-разумното, но все пак си помисля:

„Как се взима паспорт, ей!"

Следващата неделя той се озовава в Симеоново и започва работа. Шилев се върти край него и му помага. Началникът на правителствения гараж някак допада на дърводелеца. Той е сърдечен, самоуверен и щедър. За първи път през живота

си Пенчо запушва пура и пие френско вино. Сега вече той е убеден, че човек като Шилев ще може да извади паспорт. Работата спори и дюшемето излиза като по калъп. Шилев е щастлив, той подскача върху него, смее се и му казва:

- Земляк, обещавам ти, че ще идеш в Белград! Да не се казвам Шилев, ако не идеш! Само че един съвет от мене... никога не подавай документи долу, без да си оправил играта горе! Ясно ли е! Защото сега малко ще се поизпотя да отменя решението на комисията! А когато няма решение, ми е по-лесно!

Пенчо кимва мълчаливо и сега гледа на Шилев почти с обожание. Ето това е човекът, който ще надвие онзи тип Воденски.

- Земляк - повтаря Шилев. - Закъде сме, ако не си помагаме! Може да не е правилно, може да не е честно, но такъв е животът. Ти на мене, аз на тебе!

Почти цял месец Пенчо работи всяка събота следобед и неделя на вилата на Шилев, който идва и си отива с голям черен мерцедес. Обикновено вечер той откарва дърводелеца у дома. После една вечер той му казва: „А сега ще идем при Додов!“ Пенчо не знае кой е този Додов, но явно другар, който има вземане-даване с паспортите. Черният мерцедес го отвежда в Банкя, където е вилата на Додов. Посреща ги нисък, възбебел гражданин на около 50 години с кисело лице. Но доброто настроение и смехът на Шилев сякаш стопяват леда.

- Пенчо - казва той, - разкажи сега на другаря Додов всичко, от игла до конец!

И Пенчо разказва как му е дошло на ум да иде в Белград и как нещата са се развили. Додов го изслушва мълчаливо. Когато той свършва, Шилев казва тържествено:

- Додов, аз гарантирам за него!

- Ще видя какво мога да направя - промърморва Додов и също си взима бележка, името, презимето и прочие. Явно той не иска да скърши хатъра на Шилев, на когото той, изглежда, дължи нещо.

По обратния път Шилев словоохотливо обяснява:

- Така е, братче. Додов трябва да ми направи тая услуга, защото аз съм го вадил от огъня. А той е полковник и има власт за тия работи. Какви сме ги правили с него! Веднъж направо откраднахме досиетата от Воденски и скъсахме резолюциите, тия листчета отгоре! Друг път по системата човек за човек Воденски искаше да пусне един, който не беше много за пътуване, а Додов казва „не“, и така, докато се споразумяха това за това... Но ти запомни, друг път, преди да подадеш молба, ще дойдеш при мене! Хайде сега, хаирлия да е!

Пенчо Данчев не вярва, че ще пътува. Кой знае защо, и Шилев, и Додов му се виждат представители на същата нелепост, чийто представител беше самият Воденски. Той не вярва нито на другия, нито на третия ден, не вярва до деня, когато пристига съобщението, че му се разрешава да пътува. Жена му подскача от радост и дори го прегръща, нещо, което от дълго време не е правила. Но странно, Пенчо не чувствува никаква радост. Нещо в него е отровено. Няма го онова чисто, лелеяно желание да иде за първи път в чужбина, няма я примамливата представа за белградската гара и площад „Теразия“, нито за Дунава. Всичко е някак осакатено, изнасилено и обезсмислено.

Все пак той следва предписанията на Паспортния отдел. Внася таксата, която е равна на месечната му заплата, реди се отново часове в сградата край Лъвовия мост и с остро любопитство се взира в тълпата около него. Пред вратата той среща отново приятната баба, която имаше дъщеря в Белгия и на която над двайсет пъти бяха отказвали да иде да види внучката си.

- Пак ме отрязаха - казва бабата. - Но щом минат шестте месеца, пак ще подам! Докато съм жива, все ще подавам!

А Пенчо си помисля:

„Ти си подавай, ако си нямаш работа, но щом не познаваш другаря Шилев или другаря Додов, щом не можеш да поставиш дюшеме или да правиш ангария вградени гардероби... никога няма да видиш внучката си!“

И сега му идва на ум единственото правдоподобно обяснение на цялата вар-

варска нелепост. Че единствените хора, които имат нужда от тази затворническа система, които съществуват чрез нея и печелят от нея, са шилевци и додовци, защото тази система им помага да получават безплатни услуги, да ограбват и изстискват всички обикновени и беззащитни хора. Той си припомня за кой ли път всички разкази за млади жени и момичета, които, за да получат паспорти, е трябвало да споделят леглата на сладострастни полковници, за всички ония черноработници, които трябва да правят услуги на разни началства (Киро Шивача например шие без пари на едно голямо началство), спомня си за поръчките за чужбина, за задължителните подаръци, които пътуващият трябва да донесе на оня, който му е уредил паспорта, за чистите подкупи, за продажбите на паспорти, за цялото това социалистическо, комунистическо паспортно гангстерство.

„Аз не знам - помисля си Пенчо Данчев - дали изобщо има един-единствен човек в тая държава, който някога да е получил паспорт така, по закон! Без връзки, без услуги, без приятели, без дюшемета, гардероби и прочие!"

След две или три седмици идва тържественият ден. Пенчо Данчев отива да получи готовия вече паспорт за Югославия. Той е улеснен от обстоятелството, че не му е нужна югославска виза, иначе би последвал нов период на чакане. Сега той отново влиза в помещението вляво, където е кабинетът на Воденски. Този път той чака пред първата врата. Около него пак чакат и други граждани. Само неколцина. Но те са се свили в себе си и отбягват всякакъв разговор. Извикват името му и Пенчо влиза в стая с килим, бюро и стол срещу бюрото. Посреща го мъж на средна възраст с пъпчиво лице и заучени вежливи маниери. Той отваря вече познатото досие, отгоре на което стои паспортът. Гласът му е едновременно тържествен и хриплив. Обявява на дърводелеца Пенчо Данчев, че е удостоен с голямата чест да има паспорт за Югославия, че паспортът му важи един месец и че той иска да му каже някои напътствия. Може някъде в Белград случайно някакви съмнителни българи да го заговорят, могат да му предложат разходка до Триест, могат дори да го придумат да започне да работи нещо. Той не бива да им възразява, не бива да се кара с тях, нито въобще да влиза в някакви отношения. Просто внимателно да запомни имената им и как изглеждат и после, когато се върне, да разкаже тук, в същата тази стая. Разбира се, никой не се съмнява, че гражданинът на народната република Пенчо Данчев знае как да се държи, но това е просто съвет...

Човекът с пъпчивото лице стиска ръката му и му пожелава добър път. За кой ли път дърводелецът Пенчо Данчев минава през моста с лъвовете. Той прелиства със странно чувство паспорта си, тая заветна червена книжка, и кой знае защо така много му се иска да я хвърли долу, в мътната Владайска река. После ненадейно се взира в лъвовете и с удивление забелязва, че в зиналите им уста... няма езици.

НА УЧИЛИЩЕ - УЧИТЕЛИТЕ

Всяка делнична сутрин вземам трамвая от Халите за квартал „Иван Вазов". Заедно с рояк ученици слизам на спирката преди кино „Петър Берон" и се отправям надолу, по посока на железопътната линия, край която са уединените сгради на техникума по керамика и стъкло. В средата на сградите дими коминът на стъкларската пещ на фабрика „СТИНД". В епохата на Хрушчов и Булганин аз съм изпратен за инженер преподавател в този техникум, който преди време имаше славата на едно от най-добрите технически училища в България. Той трябваше да произвежда специалисти за цялата стъкларско-керамична индустрия в страната. Държавата полагаше големи усилия, за да модернизира и увеличи капацитета на тази индустрия, и безспорно въпросът с кадрите беше първостепенен. Но когато министърът на леката промишленост ме изпрати в техникума, ми

беше казано, че там работите не вървят, че „група стари пияници саботирали всичко ново", че аз трябва да внеса прелом в работата. Министърът и неговите съветници въобще не се бяха попитали какъв прелом може да постигне един млад инженер без абсолютно никакъв педагогически и преподавателски опит.

Сега аз зная, че съм много далече от всякакъв прелом, защото той вече е направен - в обратна посока. Хубавото, голямото, полезното е било непоправимо разстроено и това истинско огнище за чудесни стъклари и керамици е сведено от народната власт до инкубатор на „полузнаещи и полуможещи хора", според израза на моя колега, шефа на керамичния отдел инженер Васил Пеев. Сега аз зная, че „групата стари пияници", както министърът ги нарече, бяха възрастните инженери и майстори, които бяха създали славата на това училище и които всепризнато бяха най-добрите специалисти в страната. Много пъти бях чувал из стъкларско-керамичните предприятия да казват:

„Каквото знам, съм го научил от Пеев, Кюньо Георгиев, Димов и другите!" Инженер Пеев е колоритна фигура. Нисък, възпълен, с широко лице и светли очи, с цигара, неизбежно лепната в ъгъла на устните му, той проявява удивителна пъргавост за своите почти 60 години. Зад гърба му е висше образование в Чехия и след това повече от 30 години практика. Знанията му са изумителни. Специалистите го наричат „керамичната библия". Говори ясно, кратко, с източнобългарски оттенък, където „яканието" сякаш става тон на иронията. В първия урок пред новите курсисти той бе казал:

„За някои от вас това тук е училище. За други от вас - преживелище!" „Хората умират от разни болести. Специалистите умират от една-единствена болест - посредствеността!"

Човек може да си представи какво е неговото презрение спрямо всички тия „чели-недочели", „учили-недоучили" младоци, които министерството назначи в техникума, за да се подобри идейно-педагогическият му лик.

И тук, в техникума, човек може да наблюдава един от основните конфликти на комунистическата действителност. От едната страна са старите специалисти с техните солидни знания, с честното им отношение към работата, с убеждението, че знанията са нужни на специалиста, за да работи с тях, а не за да прави евтина кариера, с тяхното безкомпромисно отношение към курсистите. От другата страна бяха тези млади и амбициозни партийни същества, които в използуването на връзките случайно бяха попаднали в техникума. (Все пак 18-часова работна седмица, добра заплата и два месеца годишна отпуска.) Тяхната главна грижа е не да научат курсистите, а да задоволят онова, което началниците от министерството искат от тях. Началниците, като всички началници, искат красиви отчети, искат максимална „успеваемост", т.е. да няма двойки, да няма оставащи. Един от тези началници държа пред нас заплашително слово:

- Всяка двойка, която преподавателят пише на ученика, всъщност я пише на себе си! Двойката означава, че не ученикът не знае, а че преподавателят не го е научил!

Това беше нова, разбира се, съветска теория, която предизвика отвращение у хора като Пеев. Те се отнасят с голямо съмнение към онова, което се насажда като „съветска наука". Убеждението им е, че буквалното прилагане на съветски методи е съсипало българската индустрия. На един изпит курсист трябваше да отговори на въпроса кой пръв е приложил даден метод на изпичане на керамика. Курсистът без колебание отвърна:

- Съветският съюз!

- Ама, разбира се - каза Пеев. - Няма значение, че китайците са ги правили тия работи още преди Христа!

Министерството храни пълно подозрение спрямо старите инженери. Знам, че това подозрение постоянно се подхранва от тайни доноси на някои от младите преподаватели, особено тия, които разчитат единствено на партийния си

актив. От своя страна те събират сведения чрез свои доносчици между посредствените ученици. Почти неизбежно е правилото (както и в живота): щом един ученик е слаб, той веднага търси покровител и го намира в лицето на другаря Б., който между другото е и човекът на Държавна сигурност в техникума. За да напомня постоянно за своето присъствие, министерството изпраща често свои инспектори, които присъствуват на уроците. Човек може само да се прекръсти, ако знае, че обикновено тия инспектори нямат елементарна подготовка и по време на урока не знаят за какво става дума. Шегата настрана, но една от тези инспектиращи персони веднъж отбеляза, че преподаващият инженер не споменал по време на урока нито веднъж Съветския съюз.

- Но аз преподавам физико-химия на стъклото - отвърнал преподавателят.

- Съветският съюз не може да не е на първо място и в тази област! - казала инспекторката.

За да могат да контролират целия процес на преподаването, тези инспектори въведоха за доста дълго време през 50-те години плана скица на преподавателя или учителя. В историята на българското учителство планът скица ще остане вероятно като най-голямата гавра с учителското призвание. Той се състоеше в задължението всеки преподаващ, преди още да започне работния ден, да напише в специална тетрадка точен конспективен план (по съветски образец) на онова, което той възнамерява да преподава в клас. И по време на преподаването да се придържа строго към този план. Нормално инспекторите вземаха плана и следяха урока по него. За млади преподаватели може би правенето на плана помагаше да се систематизира материалът, но за по-опитните, които обичаха да боравят свободно и творчески с урока, планът се превръщаше в собствено изкована решетка. И тъй като преценяването на учителската дейност се извършваше главно въз основа на представените планове, почти всички некадърни учители бяха майстори на плановете, чиято безупречност високо се ценеше от инспекторите.

И тук важеше правилото от производството: „Не е важно какво правиш, важно е какво отчиташ."

Заварвам Пеев сам в преподавателската стая. По стар навик той е дошъл преди другите. Бил е вече в лабораторията, подготвил е всичко за упражнения и сега почива. Останалите още ги няма. Той се обръща към мене:

- В твоя клас - казва той - има един Петко... Добрев... Той е калпазанин! - тук Пеев се усмихва широко и твърдо добавя: - Но от него керамик ще стане!

Чакам продължението. Пеев не бърза, всмуква от цигарата си и добавя:

- Виж там... не е добре с българския... Не иска да учи... Мрази тази с конците!

„Тази с конците" е учителката по български език, която е била шивачка, партиен член и партиен секретар. Тя е 40-годишна, гори от енергия и се движи в коридорите така напористо, че всеки неволно се отмества. Нямам представа как е получила това място, защото тя няма понятие от българска литература и ми се струва, че заради нея учениците ненавиждат уроците по български език. Тя заучава материала си наизуст и след това като латерна го пее от класна стая в класна стая. Преди месец слушах урока и за Йордан Йовков. Тя застана пред черната дъска и издекламира, че Йордан Йовков е „най-яркият изразител на критическия реализъм", че в своите разкази и повести обрисувал тежката съдба на отрудените и експлоатирани от буржоазно-капиталистическия строй бедни селяни и че „Бялата лястовица" е символ на безизходицата и мизерията на черното минало. И така нататък. Като развалена грамофонна плоча другарката повтаряше тия вестникарски клишета, като смяташе, че ги втълпява на учениците. Те мигаха срещу нея, въобще не я слушаха, защото знаеха, че по-късно ще назубрят исканите глупости, които им бяха точно толкова чужди, колкото далечен си оставаше образът на писателя. Урокът по български език не бе онова толкова увлекателно пътуване в чудния свят на родната реч, а урок по скандиране на отчайващи без-

смислици.

Казвам на Пеев, че ми е трудно да разговарям с нея.

„То кой ли може да разговаря с... радиоточка!" - забелязва насмешливо той.

После ми казва, че рано тази сутрин обикалял из работилниците и лабораториите „като някакъв призрак от добрите стари времена", спомнял си колко ентусиазъм, колко усилия, колко радост и надежди са били вложени в създаването на това огнище на българската керамика... и как всичко сега изглежда обречено да стане жертва на посредствеността. Той мрачно натъртва, че след като старият шеф на декоративния отдел се пенсионирал, отделът буквално свършил, същото със стъкларския отдел...

„И аз си отивам утре или вдругиден и искам да оставя това, което съм събрал... Няма на кого... Другарите млади колеги не искат да знаят... тях ги интересува само какво ще кажат инспекторчетата... Откъде се намери това безхарактерно поколение!"

Той млъква, защото в стаята започват да пристигат инженери и учители. Отношенията на всички са формални, доста хладни и неестествени. Като че всеки е нахлупил някаква маска на лицето си и се представя за някой друг. Чувствувам, че в действителност те са доста различни. Дори приятелски забележки звучат изкуствено и кухо. Мисля си, защо в тяхната работа няма никакъв цвят? Защо повечето от тях са хора без инициативи? Защо не смеят да изразят своите човешки особености, своята вероятно интересна индивидуалност?

„Карай си по планчето, та да ти е мирна главата!" - усмихнат казва инженер Н. на младата и хубава учителка по гимнастика.

В учителската стая владее дух на покорно чиновничество. Същият дух владее и в учителските съвети. Страхът да не се сбърка, да не се разгневи някой отгоре като че се бе превърнал в постоянен инстинкт.

Мисля си, че страхът и идеологическите изисквания са обезцветили всички естествени импулси на учителя. Той не смее да се отдели от онова, което му е внушено, че трябва да прави. Той няма право да бъде учител-творец, учител-тълкувател, учител-мечтател, учител-по-възрастен приятел. Нему е разрешено да бъде само радиоточка от централна разпръсквателна система. И това сигурно е драма. Учителят няма право да разкрива своята личност, защото радиоточките нямат личност. Той не може да си позволи да изрази никакво съмнение срещу лозунгите, които преподава, а пък пази, боже да се обяви срещу официалната доктрина. Що се отнася до живота на учениците, учителят не бива да влиза в този живот другояче освен през съответната комсомолска врата.

Колко унижения и горчивини трябваше да преглъщат колегите ми. Бях свидетел на сцени, когато безапелационни команди по телефона заставяха цял учителски съвет да променя бележките на даден ученик. И колко тягостна беше след това срещата с учениците в клас, които вече знаеха какво е станало.

И неволно се връщам назад, към отдавна отминало време. Още виждам пред себе си моята учителка от първо отделение, възрастна госпожица, която нямаше семейство, нямаше нищо друго освен нас, трийсет неудържими хлапета, които я бомбардираха с лудории и въпроси. Тя имаше големи, тъмни и кротки очи. Беше винаги малко уморена, но всеки път намираше сили да отдаде внимание на всекиго от нас. Тя умееше да разказва неподражаемо приказки и успя да превърне класната стая в кът, който не искахме да напуснем. Тя ни научи не само да четем, да пишем, да броим до сто, да разпознаваме цветята, птиците и по-големите звезди, но се опита да ни вдъхне чувство за справедливост, чувство за състрадание и взаимопомощ и казваше, че ние трябва да сме много щастливи, че принадлежим към едно и също поколение и че ще прекараме живота си заедно. Много пъти тя беше за нас повече от майка. И години по-късно, по зла ирония на съдбата, някакъв кадровик ми изпрати писмо, с което ме питаше да му дам някакви сведения за моята учителка. Отговорих: „Тя беше истинска учителка."

От прогимназиалните години най-ярко помня учителя Иванов, който преподаваше естествена история. В неделни дни той бродеше из кърищата на Софийски окръг и мъкнеше на гърба си тежка раница с цимент, зидарски инструменти и парче желязна тръба. Той строеше чешми. Диреше изворчета край пътищата, проверяваше вкуса на водата, после ги каптираше, поставяше чучурчета и отминаваше, без да остави името си. Понякога ни водеше със себе си да помагаме. Беше построил десетки чешми и чешмички. Когато години по-късно го запитах защо е правил това, той ми отговори:

„Нали всеки трябва да прави по нещо!“

А учителите ми от Първа мъжка гимназия в София? Мнозина от тях бяха оригинални, интересни личности със забележителни знания, със свой собствен свят, който ни увличаше и завладяваше. Във времена на политически бури те винаги се опитваха да стоят над делничните страсти и воюващи идеологии. Те смятаха обективността като проява на задължителна честност и искаха от нас да бъдем обективни. Не зная точно какво съм научил от онова време, но паметта ми е запазила учителското чувство за достойнство и благородство. Някои от тях бяха едни от най-обаятелните оратори, които съм чул през живота си. Естествено не липсваха и изключения, които обаче не можеха да помрачат картината.

Но всичко това е много далече от потиснатата, унила атмосфера на учителската стая в техникума по керамика в София.

Пак сме двамата с Пеев, който пали поредната си цигара, гледа към мъглата, която е забулила града, и казва:

„Като четеш историите на другите народи, виждаш, че те са правени от крале, генерали и политици. Нашата история, българската, е правена от учители! Това някои или не го знаят, или не го разбират!“

НА УЧИЛИЩЕ - УЧЕНИЦИТЕ

Застанал съм в средата на директорската стая и се старая да бъда сдържан и внимателен в отговорите си. Директора го няма. Вместо него пред мен са двама души, за които моят ученик Коки би казал: „Тия ще ги познаеш още от Халите кои са!“

Единият, около 35-годишен, с уморено, бледо лице и воднисти очи, облечен в грозен бозав костюм, се бе представил като старши лейтенант Стоянов от Четвърто районно управление. Другият е по-млад, с остри черти и сякаш още по-остри тъмни очи. Той е помощникът, който знае своето място и мрачният израз на лицето му подчертава, че отдава най-сериозно внимание на думите на началника си. Старши лейтенантът се взира в мене, като че се опитва да отгатне що за човек съм. Помощникът следи лицето на началника си, за да приеме автоматически неговата преценка.

Причината за моята неочаквана среща с тях е... един виц за Сталин. Пет години по-рано същият виц би ми струвал безкрайно скъпо, но сега Сталин е развенчай, Варна се казва отново Варна, дори Сталинград се казва Волгоград и ехото на песента „За Сталин живеем, за Сталин ще умрем“ изглежда е напуснало пределите на Слънчевата система. Стоянов иска да знае защо съм разказал вица в клас. А аз искам да знам кой е донесъл. Втриса ме, като си помисля, че някое от момчетата и момичетата, към които бях толкова привързан, е направило донос. Кой е направил това?

Стоянов е неузнаваемо мек, като че Държавна сигурност е станала отдел за ангели.

- Аз разбирам - казва той, - че човек може да е огорчен от някои неща в минало-

то... но защо трябва да се говори за това на подрастващото поколение?

- Защото трябва да знаят! - отвръщам аз.

- Но това не е вашата работа! - леко повишава тон той. - Вие сте изпратен тука, за да преподавате вашата специалност, а не да им говорите за Сталин!

Изведнъж ми се струва, че този Стоянов, с целия си учтив тон, е заклет сталинист, че той спазва формата, която му е наложена от несигурното време, и че с удоволствие би ми дал да разбера колко струва волността да се хвърля кал срещу бившия най-велик, най-гениален водач, баща и учител на... всички като него.

Но старши лейтенантът не отива по-далече от предупреждението да си гледам инженерските науки и да не си позволявам коментарии, за които никой не ме е упълномощил.

„Мисля, че се разбрахме!" - казва той многозначително. Неговият помощник ми отправя още един от своите погледи, пълни с мрачни обещания.

В коридора ме посреща директорът, който тактично се бе изнизал. Подобни посещения явно не са по вкуса му. Той ме отвежда до прозореца и със стиснати зъби ми казва:

- Вие забравяте, че преподавате на 17-годишни! Те не са деца! Те знаят много добре какво правят!

Това е глух упрек срещу моето неблагоразумие да общувам с курсистите по-скоро като приятел, отколкото като учител.

- Аз ви съветвам - добавя той - да спазвате разстоянието! Видяхте какво могат да направят!

Все още не мога да повярвам, че някой е донесъл. Все още искам да мисля, че случайно е стигнало до Държавна сигурност. Когато влизам в клас, обзема ме неприятен трепет, сякаш ми предстои среща с група подлеци. Движейки се от вратата към катедрата, чувствувам, че тишината е по-категорична от друг път. Казвам им да седнат, проверявам ги набързо, без да погледна когото и да е, и преминавам към урока. Няма ги обичайните ни шеги за деня, коментарии за мачове и филми или някакви техни подвизи. Вместо това пиша на черната дъска твърде прозаична задача за изчисляване устойчивостта на високотемпературни пещи.

Но това, което ме изненадва, е, че те не възразяват срещу предложените от мен нови отношения. Те не обелват нито дума, не покашлюват, дори не се въртят на чиновете си. И сега разбирам, че те вече ЗНАЯТ за посещението на Стоянов и колегата му. И вероятно знаят за какво сме разговаряли. И тъкмо защото знаят, те гузно приемат тишината и се захващат да решават задачата с несвойствено усърдие.

Докато пишат в тетрадките си, аз се движа между чиновете и пак се питам кой от тях е доносчикът и какво го е накарало да стори това? Не мога да приема, че причината е някакво дребно ученическо отмъщение за несправедлива бележка. Не в този клас. Моя собствен клас. Повече от две години ние бяхме вървели заедно. Познавах добре всеки един от тях - с родителите му, жилището, приятелите, наклонностите, детството и желанията за бъдещето... Момичетата са само три. Всички останали са момчета, почти мъже, някои на ръст колкото мен, други с добре наболи мустачки.

Когато поех курса, предишният му ръководител ми ги представи като „банда хулигани", на които мястото им не било в училище, а в трудово-поправителен затвор. Всички колеги смятаха, че в училището отдавна не бе имало такъв букет от калпазани. Инженер Н. ме предупреди:

- Те са буйствуваща опасност! Между тях има една група от приятни, даже очарователни, умни и изобретателни... негодници!

Тогава видях красивото и мъжествено лице на Пепи, комуто казваха Бандерата. Пепи беше злият гений на курса. Почти винаги усмихнат, учтив и възпитан, той умело прикриваше своето презрение към света и възрастните и огромната си енергия за пакости. Той вече живееше пълнокръвен мъжки живот, пиеше по-

рядъчно и дирижираше живота на курса според желанията си. До него стоеше мистериозната фигура на Чочо. Винаги добре облечен, с тъмни очила, с елегантни маниери и глас на отегчен английски лорд, който нормално изпълняваше коварни дипломатически мисии до директора. Третата фигура беше мъничкият, но много силен Коки, с нос като камба, защото той се боксираше в Юношеския отбор на „Славия" и специалността му беше да разбива носовете на другите. После идваше едно високо, замислено момче, комуто казваха „Вуйчо", защото той защитаваше юридическата страна на техните подвизи. След това идваха половин дузина футболисти, които тайно, на полупрофесионални начала, играеха в отбора на шоколадената фабрика „Малчика", един от друг по-темпераментни и необуздани, верни последователи на Пепи... Районният организатор на комсомола ми каза, че от тия типове никакви комсомолци няма да излязат. На една манифестация те бяха преминали под лозунга „Колкото хляб, толкова и сирене!", бяха се били с милиционери на игрище „Левски" и след като натупали органите на властта, ревнали с тарзановски гласове любимата фраза на Пепи: „Ела, мечко, изяж ме!" Мнозина от тях много пъти бяха викани в милицията, предупреждавани, заплашвани, но в края на краищата винаги се намираше някаква връзка да ги извади от сериозно наказание. Те като че бяха в постоянна война с всички видове власти - учителска, родителска, обществена. (По-късно, в романа „МЪЖЕ", аз използувах много от този материал.) Те ненавиждаха всякакъв вид поуки и поучавания, не можеха да понасят никакви идейни, литературни или морални лекции. В час по български език си събуваха обувките и започваха усърдно да си режат ноктите на краката, мъкнеха разни животни в класната стая, включително един папагал, вместо да разказват уроците си, ги пееха като литургии, постоянно се забъркваха в някакви любовни отношения с ученички от други училища. А когато бяха в повишено настроение, скачаха върху чиновете и бясно танцуваха в ритъма на въображаем туземски танц. Друг път ревяха до прегракване, имитирайки гласа на Луис Армстронг.

Те сякаш упорито се стараеха да не взимат живота на сериозно, или както Пепи ми изтърси веднъж: „Най-несериозното е да си сериозен!"

Политика, идеология, морал, литература за тях бяха понятия без стойности. И може би за да докажат това, те си служеха с невероятен техен език - съчетание от класически коньовичарски изрази и речника на съвременната улица. Първата фраза, която ми тръснаха, беше: „От вас тарабите, от нас - прескачането!"

Имаше няколко добре обосновани предложения за разтурянето на този курс и изключването на повечето от курсистите. Но единственото, което ги спаси, беше стъкларската им практика. Според майсторите при пещите и докладите от лятната практика те бяха великолепни стъклари. Точно това, от което индустрията имаше най-голяма нужда. И това им качество бе прието като надежда за тяхното „поправяне". Те наистина хранеха искрено уважение към произвеждането, към правенето на неща с техните собствени ръце, към умението те да бъдат по-трайни и по-красиви. Техните преценки за колегите преподаватели бяха безпогрешни. Най-много уважаваха Пеев и презираха тия от колегите, които като говорели, „правели течение".

Единственият ми изход като техен курсов ръководител беше да не им обявявам война, а тъкмо напротив - да се присъединя към тях. Това беше по-скоро инстинктивно решение, защото въпреки всичко техният стремеж към независимост ми харесваше. Всички такости, които правеха, бяха повече или по-малко израз на този стремеж, сякаш те предчувствуваха какво ги чака и се опитваха детински да се противопоставят на сивото, обезцветяващо бъдеще: дълга казармена служба, следвана от убийствената температура край пещите, от борба за жилище, семейство, пари...

Аз тръгнах с тях по кина, по мачове, по екскурзии, танцови забави, „купони", обядвах и вечерях с някои от тях и по-късно можех да твърдя, че тяхната разю-

зданост и пакостничество бяха на повърхността, че зад всичко стоеше именно това чисто и свежо чувство за независимост. Поведението им поне привидно се пооправи. За мой хатър те се постараха да се въздържат от прекалени демонстрации, а освен това аз им създавах толкова работа, че май не им оставаше време. И тъкмо когато можех да си мисля, че съм успял да направя нещо, дойде тази история с вица за Сталин и посещението на Държавна сигурност...

Минавам за кой ли път между чиновете и си припомням колко много тайни има между мен и тях и колко внимателни бяха всички с чуждите тайни. Бях им разказал някои не особено красиви неща за себе си. И в замяна те ми бяха доверили на четири очи свои съкровени неща. Двама искаха да бягат зад граница... за да видели света. Друг възнамеряваше да се захване с черна борса на часовници. Четвърти за отмъщение искаше да обезчести дъщерята на важен другар. Пети искаше да подпали вила, принадлежаща на някой, който се подиграл с майка му... и т.н. Неприятностите, предназначени за хората, които мразеха, те наричаха „кюфтенца".

- Ах какви кюфтенца съм им приготвил! - провикваше се Пепи. Сега излизаше, че бяха приготвили „кюфтенца" и за мен.

Изключвам напълно възможността доносът да е бил направен по идейни причини. Между тях има деца на комунисти, но нито един от тях не изповядва някаква привързаност към политическата религия на деня. Когато произнасят думите „партия" или „комсомол", те се подсмиват. Всеизвестен беше един коварен диалог на Пепи с колегата Б.

- Но вие сте комунист, нали?

- Да - бе отвърнал Б.

- А можете ли да мислите като комунист?

- Разбира се, че мога! - гордо бе декларирал Б.

- Винаги, през цялото време, без да се уморявате...? - нахално бе продължил Пепи, усмихнат като самата невинност, докато курсът се тресял от смях.

Б. неудържимо бе избухнал.

Те чувствуваха, че е опасно да се играе с политиката, и отбягваха политическите теми, или поне, командувани от инстинкта за самосъхранение, не ги разискваха гласно. Те бяха все още много неопитни, за да съзрат изгодите, които прегръщането на партийната линия би им предложило. От друга страна, това вероятно беше смятано за израз на конвенционалност, която би опетнила чувството им за независимост. Но безспорно те съзнаваха тайнствената мощ на партията, която витаеше отвъд прага на тяхната зрелост и която можеше да превърне „нищото" в „нещо". Те съзнаваха, че тази мощ можеше да предопредели съдбите им без оглед на способности, талант, лични качества. И й противопоставяха една от своите чудновати измислици, наречена, Господ знае защо, „японците".

„Всичко ще се оправи, когато дойдат японците!" - подхвърляха те. - „Ами трябва да питаме японците!", „Пиши на японците!".

Явно тези „японци" нямаха нищо общо с жителите на Япония и по съдържание напомняха повече някои от Радичковите верблюди. Една сутрин Коки бе закъснял и на моя въпрос той отговори: „Чаках японците на Халите!"

Другарите му нададоха гръмогласен рев...

Задачата, която им дадох, е решена. Повечето от тях са вдигнали глави и гледат някъде пред себе си. Отново се установява тягостна тишина. Не проговарям нито дума. Отивам при катедрата, сядам и ги гледам в упор. Почти всеки отбягва погледа ми. Чувствувам как тишината сякаш започва да изтънява, как ще се скъса в един момент, за да гръмне някаква експлозия.

Експлозията не закъснява, но идва оттам, откъдето най-малко я чакам. Едно от физически най-слабите, кротки и тихи момчета, Недко, който седи на третия чин вляво, започва да хълца на глас. Целият клас е устремил очи към него. После разбирам, че през цялото време те упорито са гледали в него. Думите и

сълзите му сякаш се смесват и го задавят. Той започва с някакво разпокъсано и много мокро „извинявайте... извинявайте...".

- Кажи точно какво си направил! - извиква силно някой зад него.

Недко разказва и цялото му тяло играе. Той отдавна се съгласил да казва на другаря Б. за всичко, което става в курса. Съгласил се, защото другарят Б. му обещал, че идната година при разпределението ще го остави на работа в София. И този път той искал да не каже за вица... но не можел да лъже. (Това най-много ме поразява - че той не може да лъже.) Разбрал какво е сторил, когато другарят Б. го завел в районното управление, за да разкаже там отново всичко...

Когато той завършва разказа си и молейки отново за извинение, сяда на мястото си, атмосферата сякаш става още по-угнетителна. Просто не зная какво да им кажа, да замазвам ли постъпката на колегата Б., както повелява учителската етика, да омаловажа всичко и им кажа, че доносът не е нищо особено, или пък, противно всякакъв разум, да ги предупредя, че това е само началото на живота, който ги чака. Нямам нито кураж, нито сила да кажа дори една дума. Вместо това чувам звънеца за междучасието и с него гласа на Вуйчо:

„Тия японци много се бавят!"

БЕЗКРАЙНИЯТ ПАРАД

Двамата с моя приятел Киро сме се затворили в читалня номер 3 на Народната библиотека и прелистваме почти всички вестници и списания от тази пролет, защото искаме да видим какви актуални проблеми читателите са поставяли в своите писма и какво най-много ги вълнува. Ние разбираме, че отпечатаните във вестниците писма ще ни предоставят твърде осакатен и подбран материал, но се надяваме, че ще попаднем на нещо неочаквано и интересно. С други думи, търсим житейски материал, за да уплътним вече готов филмов сюжет. Прелистването на хилядите страници се оказва твърде бърза и лека задача. Защото върху всяка страница, корица, притурка, във всяка статия, очерк, критика, отзив, стихотворение, разказ, във всички тия издания - централни и местни, се среща едно име - Георги Димитров. Това име се повтаря десетки пъти в една колона, често пъти многократно в едно и също изречение, заедно с истински потоп от производни: димитровска родина, димитровска правда, димитровска партия, димитровска вярност, димитровски героизъм, димитровски устрем, димитровска мъдрост, димитровска политика, димитровска грижа, димитровско отношение, димитровска младеж, димитровска армия, димитровски успехи, димитровско съзнание, димитровски дълг, димитровско прозрение... и като че на света няма нищо положително, което да не може да бъде димитровско. Хиляди лозунги гласят: да живеем по димитровски, да учим по димитровски, да се борим по димитровски, да произвеждаме по димитровски, да се ориентираме по димитровски и прочие, и прочие. Всичко това се придружава от хиляди портрети, снимки, рисунки, които в разни варианти възкресяват образа на „любимия вожд и учител на българския народ".

„Като че цяла България - казва Киро - е удавена от димитровско наводнение."

Като че обичайният помпозен тон на цялата пропаганда е достигнал своето най-високо кресчендо. Очевидци разказват спомени за Димитров, философи и пропагандатори изнасят дълги реферати за Димитров, шест души писатели пишат романи за Димитров, в театрите се играят няколко пиеси, посветени на Лайпцигския процес, в които се повтарят едни и същи думи, едни и същи жестове, симфонични оркестри свирят димитровски концерти със съответните димитровски творби, художествените галерии са залети от физиономията на вожда в разни варианти. Провеждат се спортни турнири в негова чест, като вся-

ко предприятие работи за отпразнуване на годишнината. Текезесета и машинно-тракторни станции обещават в чест на Димитров да произведат толкова и толкова жито... като че иначе може и да не се произведе. В Съюза на писателите, в Съюза на журналистите и в Академията на науките има национални конференции, в които се разискват обемисти доклади, започващи с прилагателното димитровски. Дори армията провежда димитровски маневри и трамваите в София вървят по димитровски. А моят приятел бай Васо, който пак се върна към гробарската си професия и трябваше да изкопае голям гроб за масово погребение на жени от един старчески дом, които инфлуенцата бе изпратила скоропостижно на оня свят, ми каза:

„Изкопах гроба по димитровски!"

Един италианец, който следва българска филология и също чете в третата читалня на библиотеката, надзърта в нашата работа и клати глава с недоумение:

- Всяка втора дума е димитровска... Не използувате ли думата „Димитров" и като глагол?

- Не - отвръща Киро. - Използуваме я като дума-куршум!

- Как? - мига срещу нас италианецът.

- Ами с нея убиваме съдържанието на всички останали думи!

- Е, не ви ли заболява главата? - пита проклетия италианец, който, изглежда, е научил добре български.

- Имунизирани сме - обясняваме му ние... - Всяка година ни ваксинират с някоя подобна думичка, така че стомашно-чревната ни система остава незасегната!

И ние му посочваме вестниците от 1949 година, когато се чествуваше 70-годишният рожден ден на още по-големия баща, вожд и учител, любимия на всички ни Йосиф Висарионович Сталин. Лицето на италианеца се издължава, когато му четем първата страница на „Работническо дело", и той казва съвсем сериозно:

- Не може да бъде! Това трябва да е вътрешно издание на някоя психиатрия! Нали знаете, понякога разрешават на болните да печатат вестници!

Ние му казваме да внимава какво говори, защото всичките тия кампании ги провеждат горе-долу едни и същи хора, които смятат цялата тая работа за най-важно обществено мероприятие.

- И колко често се провеждат тези кампании? - пита той.

- Безспирно! - казваме ние и му посочваме как цялата 1960 година премина под още по-страхотното наводнение на чествуването на 90-годишнината на Ленин, което пък бе подготовка за най-фантастично чествуване на 100-годишнината през 1970 година.

През „ленинската" 1960 година устата на българските граждани сякаш бяха задължени да произнасят, да разговарят, да се радват, да страдат, да възклицават с една-единствена дума: „Ленин". В речника на годината думата „Ленин" стана синоним на хляб, на вода, на вино, на зарзават, на кебапчета, на всичко. Всичко беше „Ленин". И отново добре тренираната армия от журналисти, писатели, артисти, художници, композитори, циркови клоуни, радио-телевизионни говорители влезе в бойни действия и изстреля милиони такива куршумчета-ленин, които имаха същия убийствен ефект като куршумчетата-сталин или димитров.

- Но всичко това не обезсмисля ли чествуванията? - пита италианецът, който просто си остава италианец.

Ние с Киро се споглеждаме с един и същ мълчалив въпрос: „Знаеш ли го този италианец дали наистина е италианец?" Все пак му казваме:

- Никак даже! Напротив, така в чествуванията се влага определен смисъл. И тъкмо поради това ние не можем да намерим материала, който ни трябва, т.е. всичко друго се спира, за да се даде място на чествуването. Така например, ако в Пазарджик се надига някакъв протест, загдето снабдяването със зеленчук е много лошо, този протест бива залят с вълната на чествуването и съответно остава без последствие. Ако някакъв български писател е написал малко критичен

роман, то поради честването се дава преднина на произведения „тематично актуални“ и романът остава да чака, докато честванията се свършат.

- А те свършват ли се? - италианецът е досадник.

- Много рядко! Те просто са заредени едно след друго! И всичко е планирано отнапред! Щом едно честване свърши, друго веднага започва! Това е като един нестихващ венециански карнавал! - обяснява Киро.

- Но венецианският карнавал е забавен! - забелязва италианецът и си отива.

И ние си отиваме, защото е напълно безсмислено да се търсят делниците на живота във вестници и списания, които са хвърлени в течението на съответната кампания. Коя ли поред?

- Знаеш ли, Киро - казвам аз. - Струва ми се, че всяка кампания, всеки парад, честване, годишнина тук има строго маскировъчна задача.

Киро се подсмихва и ми изважда отдавна забравения детски роман „Конникът без глава“ на Майн Рид, където в уводните страници, описвайки тържествата в стара Испания, авторът горе-долу бе написал:

„Колкото повече са фойерверките и тържествата в една страна, толкова по-бедствено е положението на народа в нея.“

И така ние двамата не можахме да намерим житейски материал поради баражния огън на фойерверки, чествувания, манифестации и нестихващи пропагандни тържества.

След най-тържественото чествуване на двайсетгодишнината на 9-и септември 1944 година партията и държавата взеха решение да се отдели особено внимание на 25-годишнината, тъй като изразът „четвърт век социализъм“ звучеше за някои другари много внушително. Приготовленията започнаха още през 1966-1967 година, усилиха се много през 1968 година (когато се развихри и античехословашката кампания) и достигнаха апогея си през пролетта и лятото на 1969 година. Може да се каже, че цялата страна беше впрегната във всевъзможни комитети, акции, движения, почини, които започваха и свършваха с цифрата 25Т Сам аз участвувах в Господ знае колко инициативи, които изведнъж получиха пълна преднина пред редовната работа. Кино, телевизия, театри, издателства, редакции, опери, симфонични оркестри, самодейни състави и т.н. - всичко бе впрегнато в славословене и превъзнасяне на този „четвърт век“. В предприятията се „разгаряха“ съревнования, в трудовите колективи се „разгръщаха“ почини, в изкуството се „провеждаха“ национални прегледи, всред държавното и партийното ръководство се „подемаха“ мероприятия, в спорта се „организираха“ турнири... и като че единствено само църквата не правеше молебени за този „четвърт век“. Огромна енергия и огромни средства бяха хвърлени за неговото ознаменуване и честно казано, доста хора си позлатиха пръстите.

Аз не зная паради и тържества от такъв мащаб в нито една западна страна. Английските, френските, американските, италианските или германските тържества и годишнини минават несравнимо по-скромно и по-безшумно. При това те са много редки. Дори отпразнуването на 200-годишнината от независимостта на Америка бе далеч по-скромно от кой и да е български или съветски парад.

„Ужасно е, че ние живеем само за паради!“ - бе възкликнал един мой познат, когато му „възложили“ да организира събирането на квартала за манифестация.

Ако се върнем назад, още от времето, когато комунистите поеха властта, ние ще видим, че няма година без някаква голяма, повсеместна кампания на честване. Било кръглата годишнина на Бузлуджанския конгрес, било годишнината на Комунистическия манифест, било годишнините на Благоев и Маркс, плюс тия, за които вече говорихме, било годишнината на Октомврийската революция плюс ежегодните тържествени деветосептемврийски и първомайски паради и манифестации, плюс двата месеца преди всеки партиен конгрес, преди всеки избор на Народно събрание, плюс много други дати, съветски и български. Това са само кампаниите в национален мащаб. А ако към тях прибавите и местните кампании,

май че ще излезе, че българите празнуват безспир цял живот.

А всеки по-възрастен български гражданин си спомня, че явления от такава степен бяха непознати на българския народ преди Девети септември 1944 година. Военният парад на Гергьовден и молебенът на Богоявление бяха милион пъти по скромни събития от пищното честуване например на Първи май. Като че не е в характера на българския народ да участвува в такива прекалено шумни обществени зрелища. Вроденият български скептицизъм и мъдрост винаги са държали хората на почетно разстояние от такива чужди изстъпления на още по-чужд фанатизъм.

Помня добре колко изненадани бяхме от начина, по който се отпразнува първият Първи май през 1945 година. Това беше наистина невиждано зрелище, което трая няколко часа, за да стане още по-внушително през следващите години, когато шествието на площад „Девети септември" в София се превръщаше в център на живота. Започваха да ни подготвят за Първи май месеци отнапред. Колко странно и небългарско звучеше „в чест на Първи май". Всичко трябваше да става в чест на Първи май. Градът потъваше в лозунги, обещания, призиви. По предприятията се водеше и все още продължава да се води първомайско съревнование, хората трябваше да стават и лягат с Първи май. Радиото предаваше трудови „рапорти" за изпълнения и преизпълнения в чест на Първи май. Всеки гражданин, който си изкарваше хляба някъде, биваше хващан в някаква първомайска дейност. Няколко дни преди манифестацията ние бяхме предупреждавани, често пъти срещу подпис, да се явим празнично облечени, с цветя и съответните лозунги на събирателния пункт, да кажем, в 7 часа сутринта, защото трамваите щяха да спрат в осем. По-късно наредбите станаха по-снизходителни. Но в началото цели мрежи от настървени отговорници и престараващи се активисти ни изтезаваха с купища изисквания. Така или иначе на самия ден ние се озовавахме на посоченото място и само смъртта можеше да бъде причина за отсъствие. Запомнил съм това дълго висене на реки от народ, който чакаше понякога по шест часа, за да му дойде редът да мине покрай трибуната. Беше уморително, а когато валеше дъжд, беше и отвратително. Отлъчването от строя се смяташе за голяма простъпка и трябваше да се дават най-изчерпателни обяснения. Дума да няма, че главната сила, която бе подбрала толкова хора из улиците на София, беше принудата. Много се съмнявам дали без принудата, без висящата постоянно заплаха срещу свободата и хляба организаторите биха могли да съберат дори една десета от хората. И в политехниката, и в предприятието тия заплахи често бяха изразявани най-неприкрито: „Който не дойде, да му мисли!" „От всичко можеш да отсъствуваш, но от манифестацията - не можеш!"

Имаше нещо много потискащо и унизително в това висене с часове по улиците. Иронията и презрението по лицата на хората от ония първи манифестации впоследствие бяха удавени в дълготрайна горчивина.

От време на време отговорниците, които носеха ленти на ръцете си, се разтичваха, подбираха ни като стадо и ние се придвижвахме стотина крачки по-нататък към площада. Всеки софийски район си имаше свой собствен маршрут, но на площада обикновено преминаваха колоните на три района едновременно, иначе манифестацията би траяла два дни.

Някъде около обед или рано следобед най-после идваше и нашият ред. Ние внезапно се понасяхме с бърза крачка покрай Народната банка, всред шпалир от милиционери, за да се озовем на самия площад и слеем с движещите се човешки маси. Най-нещастните от нас носеха било грамадни портрети на великите вождове на пролетариата, било огромни лозунги и знамена. Престараващите се предприятия минаваха с цели макети, поставени върху платформи на камиони, където нагледно демонстрираха политически или трудови моменти. Така например върху една платформа облечени в бяло жени показваха как в шоколадената фабрика „Малчика" се произвежда шоколад, а в следващата платформа прекарваха Тито

затворен в клетка, после преминаваше някакъв макет на локомотив, зад който идваха, поставени върху високи пръти, няколко плашила, чиито лица се сменяха с годините, според случая - Никола Петков бе заменен с Трайчо Костов, който пък бе заменен с Тито или генерал Франко, или Аденауер, или Айзенхауер. След това върху друга платформа жени беряха рози, или предяха, или тъчеха, партизани с шмайзери атакуваха невидим враг, после преминаваше змеят или крокодилът на международната реакция, от чиито уста излизаше пушек, и т.н.

Мисля, че най-непоносимото - във всяка манифестация беше ужасният потоп, който се лееше от хилядите високоговорители. Изведнъж влезе в действие някаква антимузика, наречена партийна песен или масова песен, където мощни хорове ревяха безсмислени думи в безсмислени звуци. Но върхът принадлежеше на актьорите, застанали зад микрофоните на Радио София, които с непоносимо приповдигнат, фалшив патос ревяха някакви поеми, писани от поетическия еквивалент на Рачко Пръдлето. И до ден днешен помня тези нечовешки гласове да реват патетично:

Родино моя, червена родино,
твоят народ днес ликува...!
Или:
Ликувай, народе, Димитров те води!
Или Панталей-Матеевия стих:
Вдигни се, родна шир!

Когато този поетически материал, изглежда, се свърши, защото стахановците-поети не бяха успели да насмогнат, тогава влизаха в действие някакви словоизлияния, в които най-честата, любимата дума беше: „ликувай". Всичко ликуваше. Народът ликуваше, партията ликуваше, дърветата ликуваха, птичките ликуваха, поетите ликуваха, Съветският съюз ликуваше, горите и реките ликуваха, армията ликуваше и „Работническо дело" ликуваше на първата си страница.

И най-после идваше тържественият момент, когато ние, масата от човешки тела, преминавахме покрай високата трибуна на вожда, който също ликуваше...

* * *

И ето го сюблимния момент на всички манифестации. Нашата колона завива пред ъгъла на Народната банка и от самия завой редиците се разстройват, левият фланг силно изостава, в резултат на което грамадният лозунг, който Пешо и Наско носят, се накланя застрашително назад и удря жените по главите, като разваля прическата на високата Вера.

„Дивянета!" - крещи Вера, която е загубила четири часа, за да си направи фризурата.

„Давай! Давай! Не изоставай!" - блъска ни с все сила нашият вечен отговорник Мончо и се втурва да изправя килнатия лозунг, на който пише „Да живеем и работим по Димитровски". Ние принадлежим към Четвърти благоевски район, а успоредно на нашата колона върви Първи ленински район, т.е. работнички от някакво печатарско предприятие, чийто лозунг, смешно или не, е „Да живеем и работим по Ленински!". Часът е един, слънцето напича и блузите на печатарките блестят като сняг. Те изглеждат доста приятни и хубави момичета и нашата мъжка колона извръща глави към тях, наляво, вместо да ги обърне към трибуната, която е надясно. Това кара Киро да побеснее. С червено от гняв и потно от горещината лице той, който гордо крачи пред колоната, се обръща към нас и като продължава да върви заднишком, крещи:

„Не зяпайте момите! Обърни главата надесно! Чуваш ли какво ти казвам!"

И цяла България ликува пред твоя взор,
свободна от ярем и позор...!

- кънти по близкия високоговорител гласът на моя приятел Данчо Матев.

„Надесно! Обърни се надесно, ти казвам! - от устата на Киро хвърчат слюнки.

- Мончо - вика той на отговорника, - подхвани ги тия отзад!"

Мончо отново се втурва назад, за да отдели нашето предприятие от следващото, което е някаква кожарска фабрика. Техният авангард и нашият ариергард, в който се намирам аз, са се слели.

„Назад! - вика Мончо. - Не ни замърсявайте предприятието, кожодери!" - вика той с ненавист, вместо да каже „кожари".

„Остави хората, нали е все едно!" - казвам на Мончо, докато всички се устремяваме напред.

„Не може! - реве Мончо, за да надвика високоговорителите. - Не може те да минават под нашите проценти!"

Мончо иска да каже, че ние сме си изпълнили плана, а те не са, и те не бива да получат поздравленията, които се полагат нам. И докато той води война да раздели нас от кожарите, всред нашата колона става нещо. Точно в средата изведнъж се образува дупка и целият строй отива на кино.

Както слънцето свети,
както върховете блестят,
така и ти, партийо...!

Този път гласът е на Мирослав Миндов.

„Абе вие на манифестация ли се намирате или на пазар!" - чувам гласа на Киро, който се е намерил в средата на бъркотията.

„Киро бе, патъкът бе, Киро! Нов беше!" - говори му бай Дикран и разблъсква всички назад. Ние вървим напред към трибуните, а бай Дикран върви назад и си проправя коридор. Киро тръгва след него и пищи:

„Остави го, ти казвам, бе! Бос ще минеш! За резил станахме, бе!"

Оказва се, че горкият бай Дикран си е загубил едната обувка. Той взел назаем по-нови обувки от брат си и сега беше загубил братовата си обувка.

„Ако беше моя, нямаше да я търся! Ами е на брат ми бе, Киро!" - контраатакува той и успява да се отдалечи. Защото ние вече се изравняваме с трибуната и Киро не може повече да рискува. И докато бай Дикран изчезва назад в човешките вълни по дирите на потъналата братова обувка, Киро пак извисява глас:

„Агитката!"

Това са дузина момичета и момчета отпред, които цял месец са репетирали разни лозунги.

„Вечна слава, трудови народе!" - се лее от високоговорителя женски глас, който не мога да идентифицирам.

„Вечна слава!" - крещи Киро.

„Вечна слава! Веч-на сла-ва! Веч-на сла-ва! Веч-на (сла-ва! Ура-а-а-а!" - викат пискливо тия от агитката и вдигнат ръце, в които има отдавна удушени цветя. Размахват ги.

Сега сме точно срещу трибуната, където в монументални пози са застанали дузина дебели хора. Някои от тях, вероятно уморени от дългата манифестация, са се подпрели на парапета, други са скръстили ръце, а един дори се чеше по главата.

„С Бе-Ка-Пе на-пред! С Бе-Ка-Пе на-пред!" - скандира нашата агитка.

А отзад чувам силния грохот на кожарите, които реват невероятен лозунг:

„По-ве-че ко-жи за пар-ти-я-та!"

Хубавите печатарки също имат агитка, но тя не е гласовита и буквално нищо не се разбира в цялата тази гласова канонада. Отчаяни, те поемат следващия лозунг на Киро:

„При-вет, лю-би-ми ръ-ко-во-ди-те-ли!"

Цялото ни преминаване пред трибуните трае не повече от половин минута, но сигурно това е минутата на най-голямото изпитание за моите уши. Това е някакво всемирно състезание по надвикване - групово и индивидуално, плюс военната музика отсреща, която безспирно свири „Да живей, живей труда!", плюс

залповете, които изстрелват високоговорителите, където патетиката продължава да се лее с ново производство:

Една страна, един народ,

тебе славят, партийо чудесна...!

Мисля си дали бай Дикран си е намерил обувката и се опитвам да отгатна дали е лявата или дясната. Представям си сцената, която ще разиграе брат му, голяма пинтия... И сега внезапно ми идва на ум, че цялата тая история с обувките е умишлена, че нашият дърводелец сигурно се е хванал на бас, че ще си загуби обувката пред трибуната, и се засмивам:

„Ха така! - вика Киро, който неусетно се е озовал до мене. - Усмихнете се като другаря Марков! Какво се влачите като на погребение! Засмейте се! И надесно!"

Поглеждам надясно. Между мене и трибуната се изпречва бухналата фризура на Вера. Когато тя отминава, виждам апапите от вътрешните войски, образували плътен кордон между ония на трибуната и ликуващия народ. Вглеждам се в лицата на войничетата. Те са замръзнали в някакви гюромихайловски пози, като че всеки се е съсредоточил в някаква точка пред себе си, оглушал е и е онемял. Минава ми през ума, че вероятно така им е било наредено, да стоят в позата на неодушевени предмети.

„Да живее народната армия!" - викат печатарките, но войничетата от вътрешните войски не трепват.

Вместо тях отгоре, откъм трибуната, една ръка уморено се раздвижва.

„Ура-а-а!" - викат кожарите, които не са си изпълнили плана, и печатарките, които са го преизпълнили.

И така отминаваме. Ние завиваме надясно край военното министерство, а печатарките триумфално отминават с белите си блузки по булевард „Руски" към хотел „България". Някои от нашите младежи гледат с въздишка след тях и явно биха сменили колоната, ако не е застрашителният глас на Киро:

„Не се отклонявай! Манифестацията не е свършила!"

„Киро - обръща се към него Наско, - кажи на някой друг да вземе лозунга, че ръцете ни отмаляха!"

„Ами някой друг да вземе Георги Димитров!" - пискат тия изпод големия портрет на вожда и учителя.

„Ами какво да кажем ние!" - обаждат се двама от общите работници, които мъкнат гигантски портрет на Ленин.

„Още малко, другари!" - казва насърчително Киро, защото знае, че никой няма да се нагърби да мъкне тези тежести.

Пред Народния театър за миг спираме, защото улиците пред нас са задръстени. Киро не крие възторга си.

„Видехте ли! - казва той. - Другарят... махна специално за нас! Като прочетоха на плаката сто и десет процента! Специално на нас!"

„Може да са махнали и на печатарките! - казва някой. - С тия бели блузи и така младички...!"

„Какво искаш да кажеш? - срязва го Киро. - Другарите не са пезевенци! На тебе като акълът ти е в белите блузки, хората гледат на тия работи отвисоко!"

„Да!" - съгласява се с него Мончо, за който работниците говореха, че имал документ за тъпост.

До мене Марин и Христо водят разговор с прекалена сериозност:

„Аз - казва Христо - мисля, че другарят Иван Михайлов е малко поостарял. Така ми се видя... и така понапълнял!"

„Не - отвръща Марин, - точно същият си е, какъвто беше миналата година и по-миналата година!"

„Но тая година нещо не беше в кеф... Друг път се поусмихне, а сега стои и гледа в небето!"

„И другарят Енчо Стайков не беше в настроение!" - добавя многозначително

Марин.

„То трябва да е много тежко да стоиш няколко часа на трибуната - намесва се в разговора Георги. - Аз не бих могъл да издържа! Злато да ми дават!"

„Ами сигурно трябва от време на време да си почиват... Сигурно трябва да има столове отзад... па може и кафенце...!"

„Нема! - категорично казва Киро, който е чул разговора. - Нема ни кафенца, ни столове! Това са нашите ръководители! Те стоят и ще стоят там докрай! Тия работи не стават с кафенца и столове!"

Той възмутено отминава. Едва сега отнякъде се появява олющената фигура на бай Дикран, който обаче не може да си пробие път към нас. Всички гледат към него и викат: „Обувката! Намери ли я?"

Бай Дикран внезапно се навежда и после вдига ръце във въздуха и ни показва и двете си обувки.

„Ура-а-а!" - викат тия от агитката, но този път весело и искрено.

Колоната се изтегля по посока на пощата, където Мончо и Киро ни казват, че можем да си вървим. Ние се разпиляваме всред човешкото стълпотворение. Но манифестацията продължава и високоговорителите продължават да ни преследват настойчиво от всяко второ дърво. Мирослав, Данчо, Спас и дузина други продължават неизтощимо своя свръхпатос от същите клишета, които бяхме слушали предишните години и щяхме да слушаме през следващите-години. Манифестацията, както винаги, щеше да завърши с физкултурен парад и след него щяха да се понесат неизбежните танцови ансамбли, изпълняващи народни хора.

После високоговорителите щяха да замлъкнат, за да настъпи най-желаната тишина на света.

Княжевският трамвай работи от площад „Македония", който прекръстиха на „Благоев". Но не е възможно да се вземе трамвай, защото огромни тълпи са изпълнили пространството около спирката. Там някъде виждам моя съученик и приятел Сашо. Той е много странно момче, винаги затворен в себе си и унесен в книгите. Тръгваме заедно пешком до Руски паметник, а оттам по дългата алея между тополите. Може би ще успеем да вземем трамвая от Красно село. Около нас продължава да тече човешката река. Сашо ми изглежда много нервен, очите му блестят.

„На следващата манифестация - казва той - ще се запаля! Там на площада, точно пред трибуната, ще драсна клечката кибрит и ще се подпаля!"

„Глупости! - отвръщам аз. - Защо взимаш нещата насериозно! Кой нормален човек ги взима насериозно!"

„Но те ме унижават! - изпищява той. - Те ме унижават и ме предизвикват!"

И сега следва цяла тирада, която Сашо бълва като луд:

„Да те накарат да се строиш в редица, да заемеш място в стадото, след това да преминеш покрай високата трибуна, да се обърнеш към нея, да си свалиш шапката (нас ни накараха да свалим шапки), да се усмихнеш с най-угодническата усмивка и да ревеш някакви глупости! На кого? На хора, които не ме превишават с абсолютно нищо освен с властта, която имат!"

„Това не е малко!" - казвам аз.

„И трябва да им се поклониш, както не си се покланял на майка си и баща си! А къде е моето достойнство! Аз мисля, че съм равноправно и равностойно същество, а не някаква маймуна! Ето там побеснях, моментът на унижението! Защото те ми отричат човешката същност, отричат личността ми, характера ми, всичко, което съм! Всяка година, по два пъти на година!" - крещи той.

„Е, не можеш ли да свикнеш?" - забелязвам аз без никакво съчувствие.

„Не! - казва той. - И никога няма да свикна!"

„Тогава запали се! - казвам. - Аз ще ти дам кибрита идния път!"

Той няма да се запали и никой от тия, които познавам, няма да се запали. Все пак много по-лесно е да се унижиш, отколкото да изгориш.

Това е на Първи май. Само след 4 месеца, на 9-и септември, щеше да стане същата манифестация, по същия начин, със същите хора, същата музика, същите жестове, същите лозунги, все същото. Подготовката за честването на Девети септември щеше да започне след седмица или две, без дори да има отдих. Навсякъде първомайските съревнования, подеми, инициативи, почини, акции, мероприятия щяха да се заменят с деветосептемврийски и така щеше да върви. Честване след честване, парад след парад. 25-годишнина, 30-годишнина от Девети септември, 50-годишнина, 60-годишнина на съветската държава, Ленин, Маркс, Георги Димитров, всички кръгли годишнини, 13 века българска държава, век от освобождението... - всичко това бяха поводи за заливане на българската атмосфера с какофонията на един и същ вид патос, чиято единствена главна задача, изглежда, е да не позволи на хората да помислят за себе си, да не могат да се намерят в спокоен и тих свят, където човек може да се почувствува човек и да се съсредоточи върху своята действителна съдба.

Болезнените теми на живота, неприятните въпроси за справедливост, свобода, независимост, достойнство, делничните болки и протести, хилядите „малки правди" плюс спокойствието и хармонията вътре във всеки човек - биват удавени и отвлечени от мътните вълни на безкрайните паради.

ЦЕНЗУРАТА - ОРЪЖИЕ НА БЕЗДАРНИЦИТЕ

Вероятно всеки човек на този свят преминава през доста мъглив период в своя живот, когато здравото му самокритично чувство го изоставя и той си въобразява, че може да стане нещо, за което не притежава дори най-необходимите качества. Това е особено присъщо на по-младите хора, при които амбиции и мечти често водят в посока, обратна на способностите. Така мои приятели с очевиден талант в техническите науки се опитваха да станат певци или цигулари, а аз самият прахосах няколко години в най-фантастични тренировки, за да стана първокласен футболист, какъвто никога не станах. Мнозина мои познати пишеха стихове, разкази и пиеси, някои от които не бяха съвсем лоши, но времето, този най-велик съдия и мъдрец, им възвърна самокритичното чувство и те се отдадоха на по-полезни занятия. Цялото това лутане, в което човек търси да разбере себе си, е напълно нормален, макар и мъчителен процес. Понякога той е кратък, а друг път може да обхване цял човешки живот. Бедата в цялата работа е, че ние, хората, сякаш инстинктивно се стремим да бъдем това, което не сме, но самокритичното чувство в края на краищата ни избавя от неудобството да се превърнем в маниаци.

Но представете си две усложняващи този процес обстоятелства. Първо, че вие нямате необходимото самокритично чувство, което да ви възпре. И второ, че обществото, всред което живеете, не разполага с ясен критерий за това, което вършите. Тогава вие сте в много опасно положение, защото съществува истинска възможност нескопосаните ви стихове да бъдат напечатани и вие да си помислите, че сте поет, или бездарната ви картина да бъде приета за изложба и вие да си помислите, че сте художник, или пък театралната ви постановка да се приеме и да си въобразите, че вече сте режисьор. Тежко ви, защото ще ви трябва много време, за да признаете (ако въобще някога признаете), че всъщност това не било лъжица за вашите уста. Спирам се нарочно на изкуството, където за разлика от науката субективността на вкусовете често господствува над обективността на мерките.

Сега, за да получим пълната картина на изкуството в България, нека прибавим още две обстоятелства. Че вие живеете под режим, който приема изкуството дотолкова, доколкото то е пряка пропаганда, което по принцип отблъсква истинските таланти, и че този режим няма нужда от истинско изкуство, защото по принцип изкуството е утвърждаване на човешката индивидуалност, срещу която режимът се бори. И ето че вие, неможещият, неталантливият, непризваният да прави изкуство, разбирате, че ако се заемете с тази пропагандна задача (за която не се иска никакъв талант), вие ще получите пълната подкрепа на режима. Нещо повече, осъзнаването от време на време, че не ви бива за никакво изкуство, ще ви изпълва с всичката горчивина, завист и злоба срещу всички ония, които ги бива. Те ще са вашите естествени врагове. И в тази борба вие нямате никакъв шанс, освен да бъдете най-верен идеологически войник на партията и режима.

Казвал съм много пъти и пак ще повторя - за мен първият белег на таланта е НЕЗАВИСИМОСТТА - най-често творческа, не рядко и гражданска. Логично първият белег на несамопризнатото бездарие са ПОДЧИНЕНИЕТО, РАБОЛЕПИЕТО, СЕРВИЛНОСТТА.

Но тъй като в открития океан на истинската литература вие, бездарникът, нямате абсолютно никаква възможност за успех, защото сравнението ще бъде между китове и хамсия, режимът ви спестява това неудобство, като ви поставя да плувате в свой специален гьол, наречен социалистически реализъм. Гьол, в който китове, делфини и изобщо големи риби не могат да съществуват. Но той пък е царството на хамсията и цацата. И жабите. Смисълът на този гьол е да

подмени океанския простор, безкрайните хоризонти, свободата човек да се движи във всички посоки, истинските бури и истинските корабокрушения на истинското изкуство с някаква имитация, която не ще развива чувството за красота и свобода, а тъкмо обратното - ще се опита да притъпи всяка чувствителност на ушите, очите, сърцето и ума. Предназначението на гьола е читателят да не може да прави разлика между чудната реч на Яворов и мъртвите думи на „народната" хамсия Младен Исаев, между силните земни образи на Йовков и нескопосаните измишльотини на друга „народна" хамсия - Богомил Райнов, между тъжната красота на „Крадецът на праскови" от намиращия се в океана Емилиян Станев и жалката нищожност на „Язовецът" от намиращия се в гьола Емилиян Станев...

Принципите на този гьол доведоха до създаването на многобройна армия от псевдопоети, псевдороманисти, псевдорежисьори, псевдокритици, псевдохудожници, псевдоредактори и т.н. Освен това в талантливи хора бяха поощрявани и утвърждавани псевдочертите, т.е. хората бяха тласкани сами срещу себе си.

С други думи, режимът създаде свое ведомство по изкуството и литературата и си назначи свои чиновници, които да се занимават с него. И тъй като задачите на социалистическия реализъм не са творчески, а фалшификаторски и цензурни, то и дейността на тази армия беше фалшификаторска и цензурна. Ето това са всъщност главните и най-опасни агенти на тоталната цензура. Бездарниците. Колко много пъти талантливи дейци на изкуството са казвали, че предпочитат да решават своите проблеми с некомпетентните партийни организационни функционери, отколкото с псевдотворците и тяхната псевдокомпетентност.

Чрез гьола и неговите обитатели могат да се обяснят цензурни явления, които другояче не са обясними. Но нека сега видим как точно армията на бездарниците упражнява контрол върху талантливите.

В основата на цензурирането стои така наречената революционна бдителност. Най-общо цели се да се предотврати разпространяването на произведения, които малко или много са вън от идеологичната линия и които пряко или косвено не служат на целите на партията. Първият проблем възниква с определянето на кое е ВРЕДНО произведение. И вторият проблем идва с въпроса КОЙ определя това.

В първите години ВРЕДНИ бяха всички произведения, които не акламираха с пълен глас текущата линия на партията. По-късно това просто и ясно определение претърпя сложно развитие, като в дадени моменти аршинът се свиваше или разпускаше в съответствие с изискванията на деня. Но при всички случаи ВРЕДНИ произведения бяха онези, които критикуваха партията и нейното ръководство и преди всичко Съветския съюз. Произведения, които всяваха съмнение, подозрение, недоверие в партийната политика или я осмиваха, или проповядваха чужди на партията идеи. ВРЕДНИ бяха и произведения, които „отдалечават" трудещите се от строителството на социализма и борбите на партията. Никога на произведения на изкуството не бе признато неутрално качество. Ако едно произведение беше безразлично към партията и нейното присъствие в живота, то това му безразличие го поставяше в категорията ВРЕДНИ.

Тематично ние бяхме свидетели на множество противоречиви промени на понятието ВРЕДНО. Ако през 1949 година някой само посмееше да спомене за култ към личността, това би му струвало главата. Ако десет години по-късно се опитваше да утвърди този култ, то произведението му щеше да бъде вредно. Ако още десет години по-късно припишеше всички грехове на култа - пак щеше да бъде вредно. Ако през 1948 година някой пишеше, че българите и сърбите не са братя - щеше да иде по дяволите. Ако пет години по-късно пишеше, че са братя - пак щеше да иде по дяволите. А ако сега твърди това, просто няма да го напечатат. Ако през 1949 година човек дръзнеше да заяви, че е българин и че се гордее с миналото на България, да напише роман за това как конницата на генерал Колев е обърнала в бягство руската армия в Северна Добруджа - щеше да изгние в Белене

или Пазарджик. Ако 20 години по-късно се опълчи срещу използването на патриотизма за политически игри - щеше да бъде смятан за враг. Могат да се намерят десетки примери от този род. Често промените в идеологическата линия имат кръгова графика - т.е. нещата се връщат там, където са били. Например прави се повик за честно и открито отношение към недостатъците в обществото. После повикът се смачква и нищо честно и открито не се печата, докато една сутрин отново се отправя такъв повик и ако сте пръв на опашката, произведението ви може да мине, защото след това пак ще дойде затягането...

Дума да няма, че всеки човек на изкуството се обърква пред тази вечно променяща се идеологическа обстановка. Не се объркват само бдителните другари и особено ония, на които се плаща, за да бдят. Отчасти поради тази причина се стигна до дълъг период на бягство от действителността. Българската литература като че се изчерпваше с две тематични области - историята и разузнаването.

От съвсем друга и не по-малко важна страна ВРЕДНО беше всяко произведение, борбата срещу което би допринесла за личната кариера на всеки литературен чиновник. Така могат да бъдат обяснени доста случаи на намиране на теле под вола. Има цяла категория хора в България, чиято единствена работа се състои в това да дирят под дърво и камък вражеско или вредно произведение, а когато не го намерят, имат правото да го измислят.

Ето че стигаме до втория въпрос - КОЙ определя кое произведение е ВРЕДНО. Аз вече изразих моите (и на много други като мене) съжаления, че срещу нас не стоеше класическият цензор, а огромна, всеобхватна цензурна мъгла. Но нека се опитам да поставя нещата все пак в някакъв ред. Цензурните линии се определят не в София, а в Москва. Тъй като управлението в София просто следва най-педантично указанията, давани от идеологическото ръководство в СССР. Затова не рядко човек можеше да чуе от българските ръководители на самия връх фразата: „Това не зависи от мен. Аз не съм решавал този въпрос!“, което е пряк намек за това, че известни решения за цензуриране са били взимани извънграниците на страната. Все пак допускам, че те имат общ, директивен характер и че конкретните решения се взимат на самото място. Два института имат главната дума за забраната, спирането или цензурирането на произведения на изкуството - идеологическите отдели на ЦК на партията и идеологическото управление на Държавна сигурност. Тези два института и особено Държавна сигурност бяха оплели в своите мрежи абсолютно всички културни учреждения. По същество всеки малък ръководител на културна единица - редакция, издателство, театър, кинопроизводствена група, оркестър и пр., беше подотчетен на двата института. Твърде често, особено напоследък, кадрови офицери на Държавна сигурност или нейни платени сътрудници оглавиха възлови места в света на изкуството и литературата. Само преди няколко дни прочетох, че първи заместник генерален директор на ДО „Театър, музика и цирк“ е небезизвестният полковник от Държавна сигурност и някогашен сталински следовател Марин Гинев. Мисля, че този пример е абсолютно красноречиво доказателство за железните клещи на тоталната цензура. Марин Гинев е човекът, който сега решава какво да се играе в българския театър и в голяма степен как да се играе. След функционерите на ЦК и Държавна сигурност идват първичните партийни организации, където разни идеологически обвинения се повдигат твърде често във връзка с вътрешно котерийни борби.

Но всичко това е само външната част на цензурната структура, която въпреки неуморната си бдителност не би била така действена, ако не бе подпомагана от вътрешната част, а именно света на бездарниците. Тази вътрешна част е по-активната, защото дейността ѝ произтича не от служебния интерес, а от личния. И ако проследите историята на забранени, спрени или осакатени произведения, вие ще видите, че нещата са започнали с бясната атака на бездарието.

Личният интерес вдигна тревогата срещу филми, като „Партизани" „Понеделник сутрин", „Балонът", „Подводничари", „Кит" и много други. Бездарни киноделци бяха първите, които се втурнаха в ЦК, за да сигнализират и нападат произведения, които те никога не биха могли да създадат. Без да влизам в подробности, бил съм всред некадърни филмови режисьори, когато са решавали да се борят за спирането на известен филм. Бездарни поети (нека им бъдат спестени имената) бяха първите, които телефонираха в Държавна сигурност за предложени за печат стихове на Константин Павлов и Стефан Цанев. Други бездарни поети злобно донесоха за Николай Кънчев. Известен партиен режисьор, бивш директор на Народния театър и най-нахалното бездарие, което българската сцена знае, бе този, който следеше всяка стъпка на Вили Цанков, Леон Даниел и други, за да донася за съществуващи или несъществуващи грехове. Други дребни творчески душици откриха атаката срещу чудесния Бургаски театър и успяха да го унищожат. Псевдохудожници бяха тия, които нашепваха на идеологическите секретари и полковници за чужди тенденции в творчеството на един или друг талантлив художник. Пак те искаха забраната на изложби. Неосъществени литератори бяха тези, които тълкуваха на най-висшето началство епиграмите на Радой Ралин или тези на Добри Жотев. Писатели бяха тези, които се опитаха да спрат някои произведения на Радичков и така нататък. Никой не ги е задължавал да правят тези доноси. Но тук действува личната инициатива: „Защо други ще плуват в океана, а пък аз ще бъда в гьола?" Въпреки че на гражданина нито му стиска, нито пък може да излезе в океана.

Изглежда, че няма по-жестоко нещо от съзнанието за некадърност. Затова всеки път, когато някъде се появи ново талантливо произведение, то поражда тази пареща завист, която се превръща в неудържимо озлобление, в силна омраза и кара ръката да замахне, за да унищожи този противен провокатор.

Никак не е трудно във всяко произведение да се открият антипартийни загатвания да се посочи скрита умисъл, да се дешифрират антипартийни символи, да се изтълкуват вражески алегории, да се пошушне на важен държавен ръководител, че в тази работа се съдържа неговата собствена карикатура. И като се има предвид изключително ниския естетически критерий на много отговорни лица, непознаването на изкуството и общата им културна неграмотност, се вижда колко лесно могат да бъдат накарани да изгорят Юргана заради бълхата. Особено силни са тези граждани, когато плашат нещастните функционери с купешки изрази, като „формализъм", „сюрреализъм", „модернизъм", „екзистенциализъм" и дори „маоизъм" в изкуството.

Както вече неведнъж подчертах, убеден съм, че най-здравият съюз на този свят е този между бездарниците. Те са тези, които в условията на всеки тоталитарен режим успяват да изкопаят по някакъв гьол, съответствуващ на техните размери, в който се опитват да натикат и умъртвят онези, които са родени, за да кръстосват океаните.

КАПИТАНЪТ СЪС СИНЯТА ШАПКА

Борис, моят съсед по легло, с когото деляхме стая номер 216 в болницата, умря. Внезапно получи страшен кръвоизлив и докато дежурните лекари дойдат, той издъхна пред очите ми. Леглото му, подът, стените, всичко беше опръскано с кръв. За да намалят някак тежкия ефект на станалото и ме разсеят, лекарите наредиха да ме преместят в друга стая. Съобщавайки ми тяхното решение, шефът на нашето отделение внезапно си спомни, че Борис беше 4 третият мой съквартирант, който умря през последните седмици.

- Сега ще те сложим при един, който, аз поне не вярвам, че ще умре през следващите сто години! - ми каза той с многозначителен тон.

- Кой знае! - отвърнах аз.

- Ако не си срещал роден оптимист, ще имаш тая възможност! - продължи лекарят. - Той е страшен оптимист - той наблегна на думата страшен, значението на която щеше да ми стане ясно по-късно.

Този лекар беше странен субект. Той опериращe безмилостно хората, а след това пишеше дълги сантиментални поеми, които четеше на неколцина избраници в акомпанимент на стари шлагери.

Санитарите вдигнаха вещите ми и след малко се намерих на другия край на болничната тераса. Влязох в невероятно чиста стая, от която лъхаше спартанска атмосфера. Всички врати и прозорци бяха широко отворени (а беше посред зима), леглото беше идеално оправено, нощното шкафче беше напълно голо и изобщо нямаше никакви следи, че стаята беше обитавана. Неволно я сравних с току-що напуснатата стая, където покойният Борис и аз живеехме всред купища разхвърляни книги, полупразни кутии с шоколадови бонбони, едва прикрити бутилки вино, безчет пакети с бисквити, разни салами, консервени кутии, книжни кесии с ябълки и лимони и дори една тиква, която Борис държеше с декоративни цели. Имахме и радио, плюс грамофон. Двамата бяхме живели в постоянно и всестранно безредие. Затова аптекарската атмосфера на новата стая ме смути. Криво-ляво се настаних, когато вътре влезе новият ми съсед. Той беше облякъл хавлията си и явно излизаше от банята. Без да каже нито дума, той изтича на терасата, хвърли хавлията върху парапета и оставайки гол, по гащета, започна да прави бързи гимнастически упражнения. Беше висок, с твърде атлетично телосложение, широки рамена и мускулести ръце. Косата му беше ниско остригана и това му придаваше особен вид. Той изглеждаше по-здрав и от най-здравите. Това чувство за явна физическа сила особено се подчертаваше от червендалестото му лице, което беше такава рядкост в нашия охтичав свят.

Той завърши упражненията си и пръхтящ от удоволствие, влезе в стаята.

- Здрасти - каза той и ме изгледа с известно любопитство. Очите му бяха сиви, доста подвижни и самоуверени. В няколко секунди той огледа моя багаж и внезапно ме запита:

- За какво са ти толкова много книги? - и без да дочака моя отговор, каза: - Аз чета само една книга. Но книга, която струва повече от всичките твои книги заедно!

После той извади от шкафчето си чистичко томче, обвито в пластмасова подвързия. Беше „Как се каляваше стоманата" на Островски. Помислих си, че от всичко видяно и чуто до този момент това беше книгата, която най му подхождаше.

- Сигурно съм я прочел сто пъти - каза той, - а може би и повече. Гласът му издаваше човек от Западна България, който дисциплинирано се опитваше да ползува литературния език. Бях повече от сигурен, че той беше активен партиен член и вероятно имаше някаква власт, специална власт. Или както казваше покойният Борис: „Той е специален."

Моят нов познайник никак не скри подробностите около своята личност. До вечерта научих, че той беше от ботевградските села, че служеше като капитан от вътрешните войски, че имаше жена и две деца, че беше заболял от воден плеврит, в резултат на което беше получил леко затъмнение, но всичко беше минало и наскоро щели да го изпишат. Казваше се Коцов, но явно предпочиташе да се обръщам към него с „другарю капитан". Забелязах, че той веднага много точно определи разстоянието между двама ни и през цялото време на нашето болнично съжителство стриктно го спазваше. Началното му отношение към мен не беше като към равен, а по-скоро като към временно гостуващ чужденец. Впоследствие открих, че той се отнасяше с всички по същия начин и някак ми се поиска да разбия неговата студена самоувереност и по някакъв начин да преодолея ничията земя помежду ни.

Безусловно той беше най-дисциплинираният пациент на болницата. Спазваше режима с абсолютна педантичност, взимаше лекарствата си на секундата и изяждаше отвратителната болнична храна докрай. Беше невъзможно да разговаряш с него във време, определено за спане, нито пък да го задържиш в стаята, когато бяха предписани разходки. И тъкмо тук забелязах нещо, с което той ярко се отличаваше от другите. Това беше отношението му към дисциплината, към реда. Ако за всеки друг болничният ред и изобщо режимът представляваха бреме и изискваха усилия, за да се спазват, за капитана те бяха източник на своеобразно щастие. Той наистина беше щастлив да изпълнява предписанията и вероятно щеше да бъде много нещастен, ако не му предписваха нищо. Всеки може да си представи как погледна той на моята недисциплинираност.

- Ние - каза ми той с тона на класен наставник - сме изпратени тук от народа, за да се лекуваме! Народът плаща, за да се лекуваме! И нашата единствена задача е да оздравеем колкото може по-скоро!

Гледайки това силно и здраво тяло, аз си мислех колко несправедлива беше съдбата, защото го беше дала на този квадратен тип, а в същото време беше определила разкапано тяло на толкова умния, толкова проницателен и чувствителен човек, какъвто беше Борис.

Очаквах, че капитанът ще продължи да разговаря с мен с всички очеркови клишета, които той старателно заучаваше всяка сутрин от партийния вестник. Но постепенно между нас започнаха да се завързват разговори, в които клишетата отидоха на заден план и капитанът ми разказа нещо от своя живот. Взел участие в пиринските акции срещу бунтовници, бил по границата и се сражавал два пъти с диверсанти, после бил в специална школа, която завършил с отличие, и министърът на вътрешните работи лично го наградил. Най-голямата му чест била да служи като охрана на министър-председателя.

- Добре - казах аз, - приятна ли ти е тая професия?

- Разбира се - отвърна той с някакво недоумение. - Приятно ми е да съм това, което съм!

- Никога ли не ти се е искало да вършиш нещо друго?

- Не! - каза капитанът. - Защо трябва да работя нещо друго, като тука ми е мястото!... Е, като млад опитвах... дърводелство, бояджия даже бях..., но не можеш да сравниш нищо с милицията, с армията!

- Какво толкова му е хубавото - властта ли, парите ли? - продължих да разпитвам.

Той са засмя:

- Не бе, Марков! Хич не си мисли, че заради парите или заради властта. Нито парите са много, нито властта е голяма!

- Е, тогава какво ти харесва в служенето? Капитанът се замисли и после буквално каза:

- Служи ми се! Разбираш ли, служи ми се! Както на птицата й се лети, както на кучето му се гони дивеч, както когато човек върши нещо, за което е призван...

КОГАТО СЛУЖА, АЗ СЪМ СИ АЗ...!

- Ти си си ти? - пародирах аз.

- Да - отвърна невинно и искрено той. - Когато служа, всичко ми е на място!

- И си щастлив?

- Ами разбира се!

- И когато блъскаш нощно време из дъжд и студ, и когато те вдигат по тревога, и когато арестуваш някакви хора или влизаш някъде, където всички те мразят... - изредих аз.

- Защо не! - каза той. - Това е част от службата!

- Хубаво, ама ти не служиш на себе си! - провокационно попитах. - Служиш на някой друг, на държавата, на партията, на твоя командир.

Бях сигурен, че отговорът щеше да бъде клише от рода на „партията, това съм аз".

Капитанът ме изненада:

- Нищо подобно, Марков! - каза той с присмех, зад който за първи път долових дълбоко убеждение. - Грешката на всички като тебе е, че мерят хората по себе си. Всички сантиментални чешити, които от сантименталност или от глупост, ако щеш, не искат да признаят, че има и ПО-ДРУГИ ХОРА, от ПО-ДРУГО тесто! Ако искаш да знаеш истината, АЗ СЛУЖА НА СЕБЕ СИ! Запомни го това! Партията, държавата, моят командир са само повод. Нищо повече. В действителност АЗ СЛУЖА НА СЕБЕ СИ. Помисли малко по-сериозно, и ще разбереш какво ти говоря!

Това обяснение съвсем ме смая. Почти всички подобни служители, които познавах, искрено или неискрено говореха за службата си като за тежест, като нещо, което с удоволствие биха захвърлили, ако можеха да се препитават другояче. Стори ми се, че на моите провокативни въпроси капитанът отвръщаше с още по-голяма провокация.

- Чакай малко! - казах на този щастлив служител. - Какво точно правиш, когато служиш?

- Изпълнявам! - отвърна веднага той.

- Чуждата воля! - наблегнах аз.

- Ама ти не разбра ли, че това няма никакво значение! - пак се изсмя той. - Чия е волята, това е важно за сантиментални и честолюбиви хора. Произходът на волята мен не ме интересува, защото мое е нещо много по-важно - изпълнението! В книжките пишат „процесът на изпълнението". Този процес е мой процес! Кой ме е пратил на акция, защо ме е пратил, какви съображения стоят зад това - не ме интересува! Самата акция е моя! Там съм аз!

Почувствувах, че не бях в състояния да смеля нищо от това, което бях чул. Този партиен член дръзваше да постави нещата далече над партията, която той смяташе само за повод на неговите собствени прояви. Помислих си, че той или глупаво оригиналничеше, или пък не знаеше какво говори.

- От това, което казваш, човек може да си помисли, че на тебе ти е все едно кой ти е работодателят? - забелязах предпазливо.

Той махна с ръка снизходително:

- Очаквах да ме попиташ това! Не е все едно кой ми е работодателят, защото той е този, когото вече съм избрал! Аз съм избрал партията и с нея се разбираме отлично! Инициативата е нейна, изпълнението е мое!

- Но някога не ти ли се е случвало поне за миг да почувствуваш, че изпълняваш задължение, което не би желал да изпълниш?

- Никога! - отвърна капитанът. - Щом като знам, че нещо трябва да се направи, правя го. Няма никакво значение дали е лека работа или тежка работа. Аз съм там, за да свърша работата!

- Ами ако е станало грешка? - продължавах опитите си да го извадя от невъзможната му логика. - Ако, да кажем, са те изпратили да ликвидираш някого, а след това се разбере, че си ликвидирал невинен човек, тогава?

- Какво тогава? - сопна се той. - Все същото е. Дали човекът е виновен или невинен - няма нищо общо с мен. Аз си изпълнявам службата и моето изпълнение няма нищо общо с това дали нареждането е правилно или неправилно.

- И тебе не би те заболяло, че невинен човек е изгорял?

- Защо ще ме заболи. Грешката не е моя! - отвърна с все същия тон той.

- А кога би било твоя грешка?

- Ако, да кажем... лицето, което съм задържал, избяга...

- Някой някога избягал ли ти е?

С този въпрос можах да наблюдавам пълния триумф на лицето му. Той се извърна към мене, изгледа ме и с щастлива усмивка каза:

- Така, както ме виждаш, мислиш ли, че някой може да ми избяга! На мене никой никога не ми е избягал! Хайде да спим, че е време!

Той се обърна в леглото на другата си страна и веднага заспа, като че това беше част от службата му.

Не можах да мигна. Припомних си за кой ли път отговорите му и те ми се виждаха все по-точни, все по-верни. Той беше казал това, което мислеше, това, в което вярваше. За миг си представих какво бяха вършили и какво бяха способни да вършат неговите здрави мускули, неговата желязна дисциплинираност... И ме втресе. Вдигнах се всред нощ и отидох в дежурната лекарска стая. Шефът на нашето отделение попълваше книжата си.

- Върнете ме обратно в стая 216! - настоях с някакъв болезнен глас. Лекарят ме погледна с тъжно добродушие:

- Извинявай - каза той, - мислех, че ще ти подействува насърчаващо!

ЧУВСТВО ЗА НЕПОНОСИМОСТ

Тази заключителна глава от моите „Задочни репортажи за България" беше отдавна написана. В нея аз се опитах да обясня причините, които доведоха до моята „задочност". Но само преди няколко дни дойде вестта за смъртта на баща ми в България. И точно болката по неговата смърт и това, че не можах да бъда край него в последните му дни - ми показаха съвсем ясно името на главната причина, което преди се опитвах да опиша с много думи, но което просто е:

ЧУВСТВО ЗА НЕПОНОСИМОСТ.

Миналата неделя, от десет часа сутринта, аз стоях на 500 километра далече от софийския булевард „9-и септември" и мислено следвах погребалната процесия с ковчега на баща ми. Виждах, като че бях там, лицата на хората, роднини, близки, приятели, сам вървях с техните стъпки и знаех точно в коя минута покрай чия къща минаваха. Следвах сълзите на майка ми и думите на свещеника с отчаяната надежда, че всичко това беше лош сън. Но когато дойде страшният момент в 11 часа и земята прибра завинаги онзи, който ми беше дал живот, внезапно се почувствувах смазващо безсилен. Защото истината беше, че нито аз, нито брат ми, нито жените ни, нито децата ни бяхме там, където трябваше да бъдем. В течение на толкова години ние не можехме да го видим, нито нему беше позволено да види нас. През всичките тези години той живя с надеждата за тази среща, която никога не стана. И чувството за непоносимост дойде у мен в момента, когато си представих колко ужасно обезправен се е почувствувал той в дните, преди да настъпи краят. Тъкмо мислейки за това обезправяване, за това отричане, ако щете оплюване на най-разбираеми и уважавани човешки копнежи, аз разпознах точно същото чувство, което неизбежно ме изхвърли зад граница. Тук не ставаше дума за идеологически, политически или естетически различия, а за безогледното погазване на правата и чувствата на един обикновен българин. Баща ми беше типичният обикновен българин, един от ония милиони безименни, трудолюбиви и добросъвестни българи със старомодните принципи за честност и достойнство. Той се опитваше да приеме по своему, да си обясни, да свикне със съдбовната обреченост на всички българи като него. Но онова, което той нито можеше да си обясни, нито да приеме, нито пък да свикне с него, беше забраната да се види с онези, в чиито жили тече неговата кръв. Той все пак помнеше, че беше роден свободен българин, и предчувствуваше, че ще умре крепостник.

Започнах със смъртта на баща ми като най-очевиден източник на чувството за непоносимост, което разполагаше с многобройни други и вероятно еднакво силни източници. За мен поне цялата атмосфера, всред която живеех в България, беше пропита от това същото чувство за непоносимост.

Беше неделя, 15 юни 1969 година. Според астролозите - съдбоносна за рибите година. В 11,30 заранта в Държавния сатиричен театър в София започна закритата премиера на пиесата ми „АЗ БЯХ ТОЙ". В 11,30 вечерта бях в хотел „Екселсьор" в Белград. Един от основните принципи, върху които бяха изградени всичките ми пиеси, беше този, че те се състояха само от 2 действия, като второто действие винаги отричаше първото. След всичко станало до днес мога да кажа, че тия 12 часа не бяха границата между две различни пиеси, а просто краят на първото и началото на второто действие на една и съща пиеса, която жанрово бих означил като „съвременна трагикомедия с фарсови интермедии". На по-ясен език казано, „пиеса, където често пъти не знаеш дали да плачеш, дали да се смееш".

Въпреки дългия път и прекараните преди това напрегнати часове, когато влязох в Белград, не чувствувах никаква умора. Възбудата ми от заранта, от раздялата с най-близките ми хора, от странната обиколка на София се беше превърнала в остра въпросителна към онова, което щеше да последва.

Не беше въпросът за съдбата на пиесата ми в Сатиричния театър. За мен

и за всички беше ясно, че щяха да я спрат. В края на краищата театърът беше техен. Истинският въпрос беше за това, че аз никога не успях (въпреки опитите ми) да се идентифицирам с тях. Винаги усещах ясна предопределеност, която категорично определяше кое беше мое и кое беше тяхно. Нещо повече, често пъти тази разлика беше почти като разликата между огъня и водата - с двете възможни алтернативи на тяхната принудителна общност - или огънят да угасне, или водата да се изпари.

Закритата премиера беше насрочена от ръководството на театъра с две цели - да се разбере какво мислят властите и да се потърси подкрепата на публиката. Режисираше Методи Андонов, а титулярният режисьор Нейчо Попов дойде от болницата, за да гледа нашето представление. Горкият Нейчо, той продължаваше да вярва, че можеш да създадеш честна и остра сатира, без да засегнеш режим, който винаги е бил против каквато и да е съществена критика. За мен, а струва ми се и за Методи нямаше илюзии. От всички принципи, които някакво изкуство може да следва, най-невалиден е принципът: „И вълкът сит, и агнето цяло." А в голямата литература, в голямото изкуство принципът неотменно е бил: „Или вълкът, или агнето."

Реакцията на публиката надмина и най-добрите ни очаквания. Парцалев беше великолепен и залата се тресеше от смях. Но колкото по смешно ставаше първо действие, толкова по-мрачни бяха някои лица в салона. > В антракта към мене си проби път известен полковник от Държавна сигурност.

„Абе - каза той, - ти каква чешка пиеса си написал?"

Отговорих му, че пиесата е българска, и отминах. После дойде Стефан Цанев, който беше драматург на театъра, и ми каза, че след представлението ще има заседание на съвета заедно с хора от Комитета, за да се реши съдбата на спектакъла. Казах му, че не желая да присъствам на заседанието, защото знаех накъде отиваха нещата. Помолих го да ме представлява. Краят на закритата премиера беше изпратен от публиката със силни аплодисменти. Отвън, на тротоара, баща ми, който гледа пиесата, ми каза:

„Ще береш ядове с тая пиеса!"

Отидох да обядвам в Руския клуб. Междувременно от три месеца имах паспорт и виза за Италия, но все отлагах да замина заради пиесата. Все пак бях решил да тръгна тези дни. Към два часа и половина Стефан дойде от съвета и каза, че нещата са много зле. Пиесата засега се спираше. Той изглеждаше потиснат, но твърд. После в клуба влезе един от моите по-важни приятели. Той ме извика настрана и ме попита:

- Паспортът и визата ти в ред ли са?

- Да - отвърнах.

- Тогава - каза той - съветвам те да се махнеш веднага. Струва ми се, че утре ще има разправии за днешното представление и може и да не пътуваш. Разкарай се за месец-два, всяко чудо за три дни!

Отидох у дома да взема някакъв багаж. Баща ми и майка ми ме изпратиха до колата. Казах им, че след няколко седмици ще се видим. И тръгнах. Стигнах до околовръстния път. Току-що беше се излял пороен летен дъжд и когато облаците отминаха, небето над Витоша и цялата буйна зеленина навред блеснаха под слънцето. Изведнъж инстинктивно реших, вместо да се отправя по прекия път към Калотина, да обиколя цяла София по околовръстния път. Колата вървеше по сухнещия асфалт и всичко наоколо ми изглеждаше странно и неописуемо красиво. Безмилостно красиво. Като че природата беше решила да ми покаже безценното богатство на една земя, която бях обречен да загубя. Може би осъдените на смърт посрещат последния изгрев на слънцето с това нечовешки дълго чувство, че виждат всичко за последен път.

„Гледай! Никога повече не ще видиш тази земя, тази природа!" - крещеше у мен издевателски глас.

Нищо не бях решил. Едно от малкото неща, на които животът ме беше научил, беше да не взимам предварителни решения, а да оставя нещата да се решат по собствената си логика. Но този път, обикаляйки София, чувствувах, че решението е било вече взето - от ангелите или от дяволите, които ръководеха съдбата ми.

Около шест и нещо бях на границата. Всички служители и митничари се бяха струпали да гледат по телевизията мача за световно първенство между България и Полша. Дежурният офицер ме позна и най-любезно ме покани да се присъединя към тях и да гледам мача. Извиних се, че бързам. После, отвъд югославската бариера, спрях край някаква ливада. Погледнах назад към България и ми се стори, че тъкмо природната хубост изостряше още повече чувството за непоносимост спрямо грозния живот, който лично аз и мнозина като мен трябваше да живеят. Като че природа, история и национален дух бяха установили твърде ясен критерий за красиво и грозно. Почувствувах, че не можех повече да понасям атмосферата, в която живеех, работата, която вършех, отношенията, в които се намирах. Непоносимост колкото спрямо външния свят, толкова и спрямо себе си. Помислих си, че от много години не бях се радвал на нищо, че всичко беше не само предварително отровено, но и обречено да бъде отровено от това чувство за непоносимост. Ако вие сте имали някаква идея за себе си, ако сте си мислили за едно, а откривате как бавно и безпощадно се превръщате в нещо съвсем друго, тогава вероятно настъпва мигът, в който искате да счупите или огледалото, или главата си. Чисто нравствено, това беше усещане за двойна подлост - и спрямо другите, и спрямо себе си. Извън нравствено - това беше усещане за безизходица.

Разхождайки се из нощния Белград, аз си мислех, че беше наистина невъзможно за мен да остана да живея в България и да бъда себе си. Самото живеене в страната представляваше безкрайна верига от компромиси. Дори борбата срещу компромисите беше компромисна. Нивото на отношенията между общество и индивид беше извънредно низко. И старият закон, че човек постепенно възприема чертите на онова, срещу което се бори - ми се струваше, че действува безпогрешно. Все по-често откривах у себе си (макар и с обратен знак) същите елементи на примитивност, инстинктивност, безчувственост и дори безогледност, присъщи на хората, които ненавиждах. За разлика от мнозина, които съзнаваха, че с тях ставаше същото, но вярваха, че това беше временно, че нещата щяха да се оправят, аз нямах никакви илюзии, че по отношение на мен нещата бяха поправими. Може би моето чувство беше по-себично, може би бях прекалено зает със собственото раздвоение.

Затова тук не става и въпрос за проявена гражданска честност или доблест, а само за собствено чувство за непоносимост. Ако аз притежавах истинско чувство за гражданска честност и доблест, най-последователният му израз би бил да си стоя в България и да се опитвам да се боря оттам, както правят далече по-храбри, по-честни и по-доблестни от мен хора.

В процеса на тези репортажи аз се старах с най-голямо усилие да дам точна и обективна картина на живота, чийто свидетел бях. Аз съзнавах моето огромно предимство пред писателите, които живеят в България - това, че никой не ме направляваше или пък ограничаваше при писането на репортажите - и се опитах да кажа онова, което много от тях биха искали да кажат. Все пак аз бях активен участник в този живот и това би могло да бъде обяснение, ако някъде моята емоционалност е засенчила обективността.

Герчо Джамбазов

Роден през 1929 г. в с. Неново, Варненско /Провадийско/, потомък на поборнически род, той е закърмен с непримиримост към тиранията.

Следвал за късо време българска филология в СУ „Св. Климент Охридски" и изключен заради характеристиката си като „неблагонадежден" за властите. През 1950 г. за земеделска конспиративна дейност е осъден на 8 години затвор. Килиите на Варненския затвор и концлагерът в Беленския остров Персин го оставят с разклатено здраве за цял живот.

Персинци

От тъмно до тъмно - във труд непосилен,
изпълваме морни, изпити тела.
Ний - роби, стаили гнева си безсилен!
Ний - волни орли със превити крила!

С наган и нагайка началникът злобен
следи ни от коня със поглед свиреп!
Ту съска ехидно, ту с рев безподобен
разтърсва и плаши смълчаната степ!

Когато каторжник назад изостане,
усуква той бича по голата гръб!
За ужас, когато бесът го е хванал,
с нагана си сее куршуми и смърт!

И страшен е задух - горят небесата!
О, „слънцето спряно, сърдито пече"!
От жега и жажда се пукат устата!
А Дунав наблизо - тече ли, тече ...

И бледи, и болни, и жадни, и гладни,
Работим, дордето припаднем в несвяст!
И мъка в душите гори безотрадна!
И мреме - кълнейки престъпната власт!

Но вярваме - идва животът свободен!
Тъй близо е вече мечтаният час.
Свободно да дишаме ние с народа!
Да бъде глас Божи - народният глас!

Димитър Инкьов

Писателят Димитър Янакиев Инкьов с псевдоним Велко Верин е роден на 10 октомври 1932 в Хасково. Средното си образование завършва в Перник, Минно-техническа гимназия, а след това продължава обучението си във ВИТИЗ (днес НАТФИЗ) "Кръстю Сарафов". Работи в списание "Наука и техника за младежта", сътрудничи на в. "Стършел" и списание "Авто-мото".

През 1965 напуска България и се установява в Мюнхен, а от следващата година започва да работи в радио "Свободна Европа" където остава до края на 1991г. като журналист и автор на сатира и фейлетони, осмиващи червената диктатура. Главен герой на фейлетоните му е комунистическият генерал Ботуш Каишев.

В предговора си към издадената едва през 2003 г. у нас книга „Ботуш Каишев и другите" Димитър Инкьов пише:

„Фейлетоните, които ще прочетете по-нататък, са писани в периода 1966-1989 г. Те бяха предавани по радио „Свободна Европа". За преразказването им се присъждаше затвор. Някои, които са излежавали такива присъди, са още живи. На тях посвещавам книгата."

Държавна сигурност е правила опит да отвлече Димитър Инкьов. Колегата му от радио „Свободна Европа" - писателят Георги Марков е убит от ДС в Лондон.

След 1991 г. творческата биография на Димитър Инкьов е свързана с писането на детски книги.

През 1973 започва да пише на немски език детски разкази за Баварското радио. През 1974 издава първата си детска книга "Куклата, която искаше да си има бебе". Тя веднага става бестселър във ФРГ и е отличена като една от най-хубавите детски книги за годината. Преведена е на 16 езика.

Димитър Инкьов е много продуктивен автор. Той издава годишно около 4-5 книги, като до смъртта му те са общо 112. В Националната библиотека в София като негово дарение, са каталогизирани 76 негови заглавия на 16 езика.

От 2000 Димитър Инкьов е доктор хонорис кауза на НАТФИЗ "Кр. Сарафов". През 1995 писателят дари на изучаващите немски училища в България 30 000 екземпляра от своите книги и още 30 000 екземпляра книги от немски автори.

През 1989 Димитър Инкьов е удостоен с почетната награда "Златно перо" (Goldenes Feder). Късите детски разкази, които той пише, са влезли в учебниците на основните училища в Германия, Австрия, Швейцария, Гърция, Канада, Южна Корея и др. Неговите произведения за деца са преведени на над 25 езика и са издадени в над 50 страни по всички континенти.

В България детските книги на Д. Инкьов са непознати. Повечето от тях дори не са превеждани на български език, тъй като авторът пише на немски.

Димитър Инкьов умира през 2003 в Мюнхен, Германия.

Пълните текстове на книгите на Димитър Инкьов „Ботуш Каишев и другите" и „Ботуш Каишев и новото време" са публикувани в Интернет на адрес: http://www.diktaturata.bg/index.php/2013-08-01-14-02-55

ИНТЕРВЮ С ПРОЧУТИЯ ПАРТИЗАНСКИ ГЕНЕРАЛ БОТУШ КАИШЕВ ПО СЛУЧАЙ НЕГОВАТА СЕДЕМДЕСЕТГОДИШНИНА

- Другарю Ботуш Каишев, честита седемдесетгодишнина и честито звание Герой на Република.

- Абе, кой се обажда, бе?

- Вашият биограф и най-голям почитател Велко Верин.

- Мерси, мерси.

- Другарю Ботуш Каишев, геройското звание, с което бяхте награден тези дни, е, така да се каже, венецът на Вашата дейност. Може ли да споделите с нашите слушатели как се става герой в една милиционерсоциалистическа държава?

- Чрез ревностно изпълнение на повелите на Партията. Целият ми живот бе посветен на Партията. Всичко съм изпълнявал точно и акуратно. Никога не съм се оставял да ме гризат съмнения. Точно това е заветът ми към младото поколение.

- Да, но Маркс е казал, че се съмнява във всичко. Значи ли това, че не сте марксист?

- Маркс е имал предвид буржоазното общество.

- Като погледнете назад от височината на своите седемдесет години, няма ли неща, за които да съжалявате?

- А-а-аз?! Аз мога гордо да заявя: ако можех да изживея живота си отново, щях да го изживея по същия начин - в служба на Партията.

- Имах предвид периода веднага след Девети септември, през който завеждахте, като полковник в милицията, отдел "Бий врага".

- Това бяха бурни времена. А в бурни времена покрай сухото гори и суровото.

- Вашият отдел подготви по онова време материалите за много наказателни процеси.

- Такива бяха директивите на Партията. Ние изпълнявахме партийни задачи.

- Но в изпълнението на партийните задачи отделът "Бий врага" изпонаби много партийни дейци, които също бяха посветили живота си на Партията. По-късно нещата се измениха и мнозина от тях, които отново заеха отговорни постове, бяха реабилитирани напълно .

- Това доказва нашата грижа за човека.

- Когато се срещахте с тези хора по заседания, след като те отново заеха отговорните си постове, не Ви ли беше някак неудобно?

- Не. Защото те знаеха, че аз, разследвайки ги, изпълнявах партийна задача. Аз дори мога гордо да заявя, че по онова време най-съзнателните от тях признаха най-бързо и написаха най-обширни самопризнания, защото аз им обясних, че Партията иска от тях да направят признания, че това за тях е последната партийна задача. Имаше някои, които в началото не можеха да се ориентират и отделът ни трябваше да положи известни усилия. По-късно, когато Сталин умря, нещата се изясниха и хората бяха реабилитирани, един от тях стана даже мой заместник и ми каза: "Ботушче, помниш ли как ми скубеше косата. Заради тебе нямам коса!" А аз: "Да, но те мислех за враг... " - А той : "Прав си, на твое място и аз щях да постъпя така..."

- Разбирам, другарю генерал - въздъхна неговият биограф и най-голям почитател Велко Верин.

- Съмнявам се, че го разбираш. Това може да разбере само човек, посветил се изцяло на Партията.

- По-късно, другарю Ботуш Каишев, Вие бяхте произведен генерал, напуснахте следствения отдел и поехте отговорността за провеждането на акции срещу бур-

жоазното влияние в цялата страна. Под вашето ръководство се водеше борбата срещу тесните панталони, дългите коси, брадите и късите рокли. След като модата на късите рокли отмина и се появи модата на дългите рокли, подехте борба срещу дългите рокли. Днес как бихте преценили тези борби?

- Борбите срещу тесните панталони, дългите коси, брадите и късите рокли бяха част от комунистическото възпитание на народа и особено на младежта. Най-важното бе младежта да разбере, че Партията може да се меси във всичко, включително и в нещата, които не са нейна работа, щом се касае за благото на народа и неговото щастие. Наистина, при рязането на брадите бяха отрязани и брадите на университетски професори и художници, партийни членове, но това от друга страна доказва, че у нас всички са равни. Трябва да кажа, че под мое ръководство милицията се справи добре със задачата; а когато някой протестираше: "и Ботев е носил брада", бях дал нареждане да се отговаря с думите: "ти да не си Ботев, бе!" На хората на изкуството по този начин беше показано конкретно, че изкуството трябва да познава собствените си граници... Трябва да кажа още, че буржоазното влияние проявяваше издръжливост и гъвкавост и се нагаждаше веднага към измененията условия. Например, когато носителките на къси рокли видяха, че губят борбата, те преминаха веднага към дълги рокли, но ние не се оставихме да бъдем подведени, ние веднага поведохме борбата срещу дългите рокли. Ножиците, които милиционерите бяха получили в борбата срещу брадите и тесните панталони, влязоха отново в действие. Най-тежка беше борбата срещу бръснатите глави. Защото, когато някой си обръсне косата, просто не знаеш какво да го правиш. Трябва да го затвориш, докато не му порасне коса. Въобще, врагът ни създаваше и ни създава идеологически неприятности - диверсията в идеологията не е престанала, но ние сме на поста си! Ние водим борбата. И ще я водим срещу всичко ново, което се появи!

- Другарю генерал, мислите ли да напишете партизански спомени?

- Хора, които въобще не са били партизани, написаха партизански спомени - защо да не напиша и аз?

- Кога ще можем да ги прочетем?

- Дал съм ги на двама писатели да ги пишат, като ги напишат и аз ги прочета, после ще ги прочетете и Вие.

- Кое ще бъде най-важното в тях?

- Вярата ми в Партията и организирането на Шеста партизанска дивизия. Както и битката край Вълчи камък и разгромяването на трети жандармейско-ловджийски корпус от Шеста партизанска дивизия.

- Доколкото ми е известно, другарю генерал, Вашата партизанска дивизия се е състояла само от шест души?

- Така е. Тя бе малка дивизия. Едва след Девети септември достигнахме попълването на личния състав.

- И вие, шест души, разгромихте целия трети жандармейско-ловджийски корпус?

- Така е. Но това беше малък корпус. Трима души пъдари.

- Другарю Ботуш Каишев, какви са Вашите завети към новото поколение?

- Да остарее по-бързо, за да започне да мисли като нас.

- Искате да кажете, да не мисли?

- Искам да кажа, да служи на Партията и да й вярва.

- Вярвате ли, че то й вярва?

Тук Ботуш Каишев въздъхна тежко:

- Точно туй не ми се вярва.

20 юни 1984

МИСЛИ ЗА РЕАЛНИЯ СОЦИАЛИЗЪМ

Разговаряме с моя стар приятел, прочутият партизански генерал Ботуш Каишев за реалния социализъм.

- По-рано - викам му, - другарю Ботуш Каишев, по-рано, ако си спомняте, се говореше само за социализъм. Но от известно време се говори само за „реален социализъм". Каква е тази работа? Защо бе необходимо това изменение?

- Много ясно защо! Много ясно защо!

- Можете ли да ми го обясните?

- Разбира се. За да не става, значи, объркване между теория и практика. Разбра ли ме сега?

- Да Ви кажа право, не.

- Абе... виж какво. Има хора, които са чели, да кажем, за социализма. Теория са чели. А ние, както знаеш, от практика, нямаме време да четем теорията, но строим социализма, тъй да се каже, реално. Тези хора, дето са чели теорията, ни обвиняват понякога, понеже си нямат друга работа, че нашият социализъм нямал нищо общо със социализма. А ние им казваме, че нашият социализъм е реален социализъм.

- Значи ли това, че той няма нищо общо с теорията?

Над този въпрос, Ботуш Каишев дълбоко се замисли, косматото му чело се намръщи и по лицето му се появи недоумение. Той явно се чудеше.

- Възможно е да има, възможно е и да няма. Откъде да знам?! Това, според мен, не е важното. Важното е, че това е реалният социализъм и край. Това е реалността, която изграждаме и над която работим.

- Няма ли тук, все пак, известно противоречие?

- Защо?

- Защото, както знаем, при реалния социализъм всички говорят за работа, но никой не работи!

- Ха! Никой не работи, но производителността расте!

- Производителността расте, другарю Ботуш Каишев, но както знаем, магазините са празни!

- Добре, магазините са празни, но никой не гладува!!

- Съгласен съм, че никой не гладува, но всички са недоволни!!!

- Всички са недоволни, а на избори всички гласуват за Партията и правителството!! - отвърна ядосан Ботуш Каишев. - Или не е така?

- Така е - викам му, - че за кого другиго да гласуват.

- Слушай сега, ти искаш да ме ядосваш ли?

- Искам само да изясня какво е това реален социализъм.

- Социализъм значи, който съществува реално, за разлика от онзи, който съществува чисто теоретически. За да не се бърка социализмът на теория и на практика, въведохме, значи, понятието „реален". Сега вече ясно ли ти е?

- Сега започнаха да ми се изясняват много противоречия.

- Какви противоречия?

- Социалистически противоречия.

- Например?

- При социализма всички трябваше да са равни. Но при реалния социализъм, реално погледнато, може ли един обикновен работник да се сравнява с един генерал като Вас, другарю Ботуш Каишев?

- Да се сравнява реално с мене?! Изключено! Ами аз защо съм се борил преди Девети септември, аз защо като партизанин съм мръзнал по дерета и лозя, щом всеки сулю и пулю днес ще се сравнява с мен?

- Именно. Това е, значи, реален социализъм. Генералът си е генерал, работникът

си е работник. Членът на ЦК си е член на ЦК. А безпартийният си е... безпартиен. Но ако си спомняте, другарю Ботуш Каишев, вие някога се борехте за равенство?

- Борехме се. Много се борехме даже.
- И Вие, тъй да се каже, се издигнахте в тази борба?
- Така е.
- Реално се издигнахте високо над тези, за чието равенството се борихте?
- Понеже победихме в борбата, бе човек. Ако не бяхме победили, нямаше да се издигнем. Победихме благодарение на съветската помощ и затова нашата благодарност към великия Съветски съюз е вечна.

-Другарю Ботуш Каишев, реално погледнато, мислите ли, че реалният социализъм има реални шансове да остане реален без Съветския съюз?

- Над този въпрос реално не съм мислил, но Съветски съюз е реално. Така че, според мен, опасност за реалния социализъм няма.
- Разбирам.
- И после - продължи Ботуш Каишев, - като кажем реален социализъм, искаме да гледат реалността и не си правят разни илюзии. Защото илюзиите са едно, а реалността нещо друго. И нашият социализъм не е илюзия, а е реален.
- Както реална е милицията.
- Именно! Хората значи да се научат да гледат реалностите. И като прочетат в една реч на някой отговорен другар, предназначена за Запада, че сме за разширяване на контактите и свобода на пътуванията да знаят, че речите са едно, а реалността нещо друго. Та затова ние винаги викаме и ще викаме - реален социализъм.

КАК ЕДНО ГОЛЯМО ОТКРИТИЕ ОСТАНА НЕОТКРИТО

Не знам защо, но партийното ръководство в науката и изкуството ми прилича на голяма ножица. Голяма ножица, измислена от партийното ръководство за подрязване крилата на всички способни хора.

Защото този, който цял живот е свикнал да пълзи и така с пълзене и с превиване на гръб пред по-силните постепенно се е издигнал до най-горе - един, в крайна сметка, колосален труд! - не може да не се ядоса, като се срещне в живота с човек, който не може да пълзи, а винаги е ходил изправен. „А този - ще запита той, - знае ли да пълзи? Защо и пред мене ходи изправен? Какво е партийното му положение? А дядо му, баба му, майка му и баща му знаят ли да пълзят?“

И, не дай Боже, да се окаже, че те не са пълзели. Тогава нашият човек взима ножницата и се насочва към ходещия изправен, за да подреже крилата му и го бутне надолу. Всеки да си знае мястото в милиционерсоциалистическото общество.

Какви загуби е понесло човечеството от партийното ръководство в науката и изкуството - това не може да изчисли нито един компютър. Какви открития са останали неоткрити, какви изобретения - неизобретени, това никой не може да знае. Стойността на неоткритото и несъздаденото е неизвестна, така както е и самото неоткрито, което е затова неоткрито, защото просто не е открито.

Мислите ли, че един Пикасо би бил възможен под егидата на партийното ръководство в изкуството? Или един Салвадор Дали?

Ножицата на партийността в изкуството реже ли, реже крила.

Ножицата на партийността в науката и образованието реже ли, реже крила.

Колко способни хора не са били допуснати да станат научни работници, или пък да следват и т.н., и то в целия лагер на милиционерсоциализма; и какви загуби е понесло от това човечеството - това също не може да изчисли никой. Никой не знае какво недопуснатите по партийни причини - тези с подрязаните криле - са

могли да постигнат.

А те може би биха могли да постигнат много.

Те, може би, биха помогнали милиционерсоциализма да се измъкне от батака, в който го самонатика партийната непримиримост на полуможещите. А партийната непримиримост на полуможещите е велика сила, която им дава крила в борбата им с можещите.

Точно такива крила придоби преди време и тогава още младият научен сътрудник Каишчо Каишев, син на известния, възпяван не веднъж от мен партизански генерал Ботуш Каишев. Вие се сещате, става дума за същия Ботуш Каишев, когото Партията праща, както знаем, винаги там, където положението е пълен батак - след което всички се убеждават, че може да има и още по-голям батак. Та именно този прочут партиен деятел имаше син. И ако аз досега не споменавах за него, това беше само защото момчето следваше. Следваше в университета и за свое собствено учудване редовно си взимаше изпитите, дори когато нищо не знаеше. Причината беше, че професорите знаеха чий син е Каишчо.

Когато си взе дипломата, Каишчо реши да стане научен работник и по-късно - професор.

Като чу това, генерал Ботуш Каишев се замисли и каза:

- Абе, татковото, защо да си блъскаш главата да учиш още и да имаш главоболие? Не искаш ли да те направим полковник в Държавна сигурност, че да си клатиш краката и всички да ги е страх от тебе или дипломат в чужбина?

- Не ща - отвърна Каишчо, - аз, ако искаш да знаеш, съм решил да се прочуя, да открия като научен работник нещо и да ми дадат Нобелова награда!

- Остави го детето да открие нещо, щом иска да открива - намеси се тук майка му, другарката Мара Каишева.

Щом тя си каза тежката дума, нямаше как. Три дни по-късно

Каишчо Каишев стана научен сътрудник в Академията на науките, в Института за нови научни открития. Понеже не му беше ясно какво точно иска да открие, той се въртеше главно по коридорите и надничаше по стаите, което му донесе славата на любознателен другар. Така няколко месеца по-късно се стигна до деня, когато чу зад една затворена врата радостен вик:

- Става! Ще го открия! Ще го открия!

Каишчо Каишев веднага се втурна в стаята и попита какво става и какво колегата му смята да открие - но колегата, потънал в разни книги и изчисления, отказа да говори. Той само накъсо обясни, че се касае за нещо ново и епохално, за което може би ще му дадат Нобелова награда, и то - за първи път в историята на България. После каза:

- Остави ме сега на мира!

Каишчо Каишев, естествено, се обиди. Той се качи на колата си и отиде да се оплаче на баща си с думите:

- Татко, ще ми открият откритието!

- Как така ще ти го открият, татковото?

- Ей така, ще го открият и ще ми вземат Нобеловата награда под носа.

И Каишчо Каишев обясни на баща си, че неоткритите открития в света, останали още за откриване, не са чак толкова много. И че един колега е на път да открие откритието, което иначе той самият ще открие, ако колегата го няма, а Каишчо Каишев получи за разработка неговата тема. Не може ли този колега ... например, да го отстранят от Института.

- Как се казва? - запита баща му и вдигна телефона.

Той веднага нареди - където трябва! - да намерят досието на колегата на сина му и да го допълнят с негативни неща.

- Защото - каза той, - имам сведения, че при него нещо не е наред! Проучете го, ако трябва до девето коляно!

До девето коляно дори не се стигна. Защото при проучването до петото

коляно се оказа, че трета братовчедка по майчина линия на чичото на колегата живее в Израел, а брата на дядо му имал национализирана мелница - значи, пострадал от мероприятията на народната власт.

Самият колега не бе ходил три пъти доброволно на бригади в помощ на селското стопанство, казвайки, че това не му е работа: неговият труд бил много скъп, за да го разпилява за глупости. На всичкото отгоре, той не беше и партиен член.

- И такъв човек - каза, възмутен, където трябва, генерал Ботуш Каишев, - сме дали възможност да работи в Академията на науките. На такъв човек се създават възможности да прави научни открития! Да получи един ден дори Нобелова награда! Един човек, който нарича героичните бригади за бране на царевица в селското стопанство „глупости"! Другари, ето докъде се стига, когато се подценява партийното ръководство на науката! Така повече не бива да продължава.

Щом генерал Ботуш Каишев каже, че така повече не бива да продължава - няма как. Изгониха колегата на Каишчо от Института. Каишчо получи, разбира се, темата на изгонения колега и възможността да продължи работата му. Поради което неоткритото откритие, което колегата без малко щеше да открие, остана неоткрито.

Затова Нобеловата награда продължава да чака първия българин.

ПРОПАГАНДА И ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

Има хора, които не могат да различават пропаганда и действителност и на които им се струва, че действителността е точно такава, каквато я описва пропагандата. Ако има успехи, то те са успехи на Партията. А ако има опашки, това е поради временни грешки в снабдяването, с които Партията, разбира се, няма нищо общо. Виж, тя се опитва да оправи грешките, но отделни хора й пречат. Поради липса на достатъчно съзнание. И липса на квалификация. И някакви субективни причини, объркани с обективни причини. Но един ден всичко ще се оправи: така казва пропагандата.

Пак според пропагандата - работникът у нас е творецът на благата. От тук пропагандата прави извода - той е господарят на държавата. Но това, всеки знае, е чиста пропаганда.

Кой е господарят на държавата - пак се знае.

А ако работникът мине покрай новата правителствена резиденция, няма и да го пуснат вътре. Дори за половин час, да я поразгледа - да види как живеят неговите "представители". Въпреки че подобно нещо в капиталистическите държави, макар и в определени часове, е възможно. Когато човек чете у нас одите за работника-господар на държавата и управляващ, може да си помисли, че ръководните другари чакат с нетърпение децата им да пораснат и да станат работници. Но... има, има разлика между ПРОПАГАНДА и ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ и точно за нея разказва следният случай:

Ботушка, дъщерята на многоотговорния другар генерал Ботуш Каишев, се влюби. Влюби се в някакъв съвсем неизвестен тип. И, както вкъщи започна да се подразбира, той не беше нито доктор, нито писател, нито дори научен сътрудник.

- Какъв е, ма?

- Няма да кажа !

- Може би той е син на член на ЦК? Или син на министър?

Виж, един син на член на Политбюро щеше да подхожда повече на положението на Ботуш Каишев, но и срещу сина на един министър, който, да речем, сега е научен сътрудник и когото по-късно можеха да направят директор на научно-изследователски институт или да пратят в чужбина като посланик, Ботуш Каишев не би имал нищо против. Добре, но Ботушка не искаше да каже кой е избраникът

и на всички въпроси вкъщи, на "какъв е, ма?" отговаряше с "няма да кажа!", нещо, което на всички изглеждаше доста подозрително, но не чак толкова. И това продължи известно време, докато един ден Ботушка пристигна вкъщи и изтърси: "Ние мислим в неделя да се женим, защото аз май ще имам бебе!"

- Как тъй "май" ще имаш бебе?! - викна майка й. - Ти или ще имаш, или няма да имаш бебе! Как тъй - май???! - ще имаш?

- Май ще имам - повтори Ботушка и почервеня.

Сега вече не можеше повече да се изчаква и семейният съвет се събра, за да се изясни положението - кой е приятелят, може ли той да стане зет на многоотговорния другар генерал Ботуш Каишев.

- Казвай кой е! - ревна генерал Ботуш Каишев. - И да знаеш, че аз всекиго в къщата си не пущам! Да не би да е някакъв си от разложено семейство или пък да има баща, съден от Народния съд? Или е поклонник на Запада, а?

- Не бой се, татко! - отвърна Ботушка - Той е от най-здраво семейство - и той, и баща му са членове на Партията. И майка му също е членка на Партията.

- Искаш да кажеш, на ЦК на Партията? - предположи Ботуш Каишев и започна да прехвърля през ума си имената на членовете на ЦК, за да види с кого май ще се сроди.

- Не на ЦК, ами само на Партията - обясни Ботушка и поясни - майка му е чистачка в Градската болница и там е членка на Партията, а баща му е член на Партията в тухларните фабрики, той е там тухлар. Има Народен орден на труда, златен!

- А той, той какво работи? - хвана се за сърцето генерал Ботуш Каишев, предвиждайки най-лошото - и той ли е тухлар?

- Не е! - успокои го Ботушка - той, татко, произхожда от най-здравите редици на работническата класа. Ръцете му са обгорели от работа, силни и големи като лопати. Той, татко, като те сграбчи, оставаш без дъх! Той, татко, е стоманолеяр, в "Георги Димитров"!

- Стоманолеяр? Искаш да кажеш инженер-стоманолеяр?

- Не бе, татко. Стоманолеяр! Работник!

Като чу това, генерал Ботуш Каишев, както си беше с униформата, се просна на дивана и припадна. Неговата другарка в живота и тя припадна. Точно под препарирания орел, който е разперил криле над двамата. Генералското куче, вълча порода, се хвърли да им лиже ръцете и да ги спасява. Стана нещо като жива картина, но не на Балкана, а в домашна обстановка.

И за какво, като си помислите ?

Само защото дъщерята на работническия генерал и ръководител обяви, че ще се омъжи за работник.

Пръв се съвзе генерал Ботуш Каишев и изрече присъдата: "Дума да не става!"

- Ама, защо бе, татко?

- Ти за смях на другарите ли искаш да ме направиш, ма? Работник! Затова ли те пратихме в Английската гимназия? Работник! Откъде го измисли? Откъде, а?

- Оттук! - обясни дъщеря му и донесе стар брой на вестник "Народна младеж" и после на списание "Младеж", посочи в тях снимка на двама стоманолеяри. - Ето, единият е той! И тука пише: "Най-добрите представители на нашия народ в съревнование!" Аз помислих, че ще те зарадвам! Ами нали и ти едно време си бил работник?

- Аз бях - каза Ботуш Каишев - революционер!

- Ами да го направим и него революционер!

- Революционер? Това значи веднага да го пратят в Белене, тъкмо го откриха! Абе, ти луда ли си, ма?!! - викна генерал Ботуш Каишев и закрачи напред-назад из стаята да обмисля положението. - Революционер! Глупости! Единственото нещо - да го запишем във вечерна гимназия. После да следва задочно. И след това може нещо да се нареди! Но той ще учи ли, ма?

В този момент другарката Каишева се съвзе и каза:

- Ще учи! Колкото ти едно време учеше! Не може ли да го наредиш някак си и без да учи?

- Не може! Времената се измениха! Но аз... аз знам нещо много по-добро!

И генерал Ботуш Каишев опъна униформата си и излезе от къщи.

После се върна с един млад, надежден майор, който веднага се влюби в Ботушка Каишева. И тези дни, както чувам, била сватбата им. Знатният стоманолеяр така и не можа да се запознае с легендарния генерал Ботуш Каишев. нито пък да му стане зет.

17 декември 1975

ТЪРСЕНЕ НА НЕСЪЗНАТЕЛНИТЕ

На известния на всички заслужил другар Ботуш Каишев беше възложена отговорна задача: да проучи защо строителството на социализма не върви. Ботуш Каишев запретна ръкави, затвори се в кабинета си, седна в креслото, скръсти космати ръце над шкембето си и потъна в дълбок размисъл. После пи две ракии за засилване на мисълта - шишето и чашата поддържаха бойна готовност в бюрото му - и при третата ракия удари с длан: "Несъзнателните! Несъзнателните са виновни, че строителството на социализма не върви! Никой друг не може да бъде виновен, това е ясно! Кръшкачите са виновни! Ако всички бяха съзнателни, щеше да върви, това е ясно!"

Точно каза това, на вратата се почука. Един полковник влезе и докладва:

- Хванахме единадесет души, които разправят, че строителството на социализма не върви. Какво да ги правим?

- Разправят? Публично?

- Тъй вярно! Публично.

- Да се дадат под съд! За клевета!

- Тъй вярно! За клевета.

Полковникът излезе и известният другар Ботуш Каишев се възмути още повече: "И го разправят на всичкото отгоре! Не стига, че не върви, но и го разправят, и публично го разправят! Клеветници! Но аз ще оправя положението. Ботуш Каишев е оправял толкоз много неща, и с туй ще се справи!"

- Иванкеее! - викна той на секретарката си, така викна, че портретите на Ленин, Димитров, и дори големият портрет на другаря Тодор Живков се разлюляха. - Иванкеее!

Секретарката дотърча през двойната врата:

- Заповядайте, другарю Каишев.

- Компютърните специалисти! Веднага!

- Ама всичките ли, другарю Каишев?

- Всичките! Заедно с чистачките на компютрите! Моментално. В голямата заседателна зала!

Събраха се всички, както бе наредено, в голямата заседателна зала. Другарят Каишев пи още две ракии, за да си прочисти набързо гърлото преди речта; и започна:

- Другари, дошло е време да използваме пълнокръвно модерната техника за строителството на социализма, нали така. Защото, както ви е напълно известно, строителството на социализма още някак си не върви. Не върви и това е. И за съжаление туй се разправя. Днеска пак дадохме единадесет души под съд за това, че го разправят. Под съд за клевета, нали така. А другарите "отгоре" ми викат: "Ботушче, провери защо строителството на социализма не върви?" Аз

мислих, мислих, другари, и стигнах до следното заключение. Несъзнателните са виновни, че строителството на социализма не върви. Никой друг. Кръшкачите са виновни. Тези, дето не ходят по ОФ и квартални събрания, които не излизат по трудови дни, които не ходят на доброволни бригади в строителството и въобще не участват в мероприятията на народната власт, и въобще не се съревновават и не съкращават петилетките. Докато нямаше компютри, другари, тези несъзнателни елементи можеха да се измъкват между дупките на мрежата, да се промъкват, дето се вика, между капките. Но сега тяхната е свършена, другари, благодарение на новата техника. Ние трябва да ги пипнем тези несъзнателни елементи, които, тъй да се каже, само консумират от плодовете на социализма, но нищо не дават за социализма. Съгласни ли сте, другари?

- Съгласни сме, другарю Каишев - викнаха отдолу. - Да ги пипнем! Да ги пипнем, ама как?

- Много просто, другари! Първо трябва да установим от кои слоеве на населението произлизат те, за да действуваме, тъй да се каже, целенасочено. За тази цел ще направим една анкета-допитване. С въпроси като следните: Колко пъти сте били на ОФ-събрания през последните две години? В колко доброволни трудови дни сте взели през последните години участие? Колко пъти сте участвували в бригада по прибиране на реколтата? Колко доброволни дни сте дали в строителството? По ОФ-организациите нали за туй се държи сметка? Ще вземем, значи, един софийски район. Да речем - нашия. И всеки трябва да отговори на тези въпроси - без изключение. Включително и на въпроса "каква заплата получавате?" И после, като умножим заплатата по брой участия в трудови дни, доброволни бригади, ОФ-събрания и така нататък, ще получим коефициентът на съзнателност. Защото, другари, както знаем, големината на заплатата все пак у нас е известно мерило на съзнателността - по- съзнателните, по-отговорните другари имат по-големи заплати, но като умножим заплатата и по активността, и по участието в мероприятията на народната власт, ето ви коефициент на съзнателност: тогава несъзнателните веднага ще изплуват. И после ще ги пипнем, ще ги огледаме, ще ги анализираме и ще видим накрая, кои са тези, дето спъват строителството на социализма и защо строителството на социализма не върви! Напред и на работа!

Щом Ботуш Каишев каже "напред и на работа", няма как. Хукнаха другарите да изготвят анкетата и подготвят списъци, даващи представа за това кой как участва в мероприятията на народната власт, кой ходи и кой не ходи на събрания и така нататък. Скъсаха се от работа. Междувременно "отгоре" непрекъснато звъняха, за да питат: "Ботушче, намери ли защо строителството на социализма не върви?"

- Не съм още, другари, но съм на път! Имайте търпение!

- Добре, - отвръщаха другарите. - Ние двайсет години, какви ти двайсет, гледай как бързо лети времето, трийсет и три години имахме търпение, ще почакаме още малко.

- Почакайте!

- Мислиш ли, че ще успееш, Ботушче?

- Кога не съм успявал аз, че сега ли? Аз търся, другари, с помощта на високата техника как се разпределя коефициентът на социалистическата съзнателност между населението: пипнем ли кръшкачите, положението ще се оправи!

- Ха дано, ха дано!

След осем месеца дойдоха другарите компютърни специалисти при Ботуш Каишев и казаха:

- Готово, другарю Каишев, остава само да натиснем копчето!

- Чакайте - викна Ботуш Каишев, - ще го натисна аз! Чакайте да пийна и една ракия по този случай!

Пийна той две ракии и още една и дори подаде шишето на другарите, такъв

велик момент не може да не се полее. Още малко, значи, и ще се знаят имената на кръшкачите, на тези, дето не ходят по ОФ-събрания, не ходят по трудови дни и бригади, за прибирането на реколтата да не говорим, и въобще имат нисък коефициент на съзнателност.

- Хайде да е хаирлия! - каза Ботуш Каишев и натисна копчето. И в следващия миг се ококори, защото компютърът натрака първо неговото име и после имената на най- отговорните хора от района, имената на жените и децата им - по семеен ред. Защото се оказа, че именно те не участват в масовите мероприятия и никога не ходят по бригади. Това, въпреки големите им заплати, твърде много понижаваше техния коефициент на съзнателност и го свеждаше до нула.

- Бре!

Добре, но с компютър спори ли се?

Добре, че Ботуш Каишев бързо се осъзна, ритна два пъти компютъра в знак на възмущение и каза:

- Абе, американска техника. Какво друго можеш да очакваш от нея? Капиталистическа провокация!

Така търсенето на несъзнателните бе окончателно прекратено.

17 август 1977

ЗА ВЕЛИКДЕН

* * *

Не знам, приятели, вие как сте с антирелигиозната агитация, но ми се ще да ви разправя една великденска случка, за която ми казаха, че е истинска. Дали сте я чували - не знам, може и да сте я чували, може и да не сте. Но понеже е Великден и антирелигиозната агитация е в разгара си, ще ми се да ви я разправя отново:

В нашето село пристигна оратор, партиен другар - агитатор. По плана за антирелигиозната агитация да възпитава в атеизъм българската нация. „Посещението доброволно - казаха официално на леля Ветка, - ама... ако не дойдеш, ще ти се държи сметка!“

Един вид - доброволно-зорноволно.

Щом ще се държи сметка, леля Ветка хвърли точилката, свали си престилката, взе си една плетка, надяна новата жилетка, и тръгна полека-лека жената, че я болят краката, към читалищния салон. Гледа агитатор, едър като слон, ще държи реч на тема: „Възкръснал ли е някога Христос?“ Човекът идеологически явно не е бос.

„Бре-бре-бре“ - чуди се леля Ветка, и нали не държи на устата си сметка, изтърсва на двора пред всичките хора: „Да ме извинява другарят секретар, ама тоз другар е по-дебел от нашия шопар! Какво ли е ял, че е толкоз надебелял?“ „Мълчи ма!“ - обаждат се съзнателни хора от тълпата и веднага и затварят устата, - „човекът е важна градска клечка. Той е ораторът, той е агитаторът!“

Добре, че в тоз момент се чува звън, партийният секретар се развиква:

„Влизайте, влизайте“ - и хората напълват читалищния салон, начело с агитатора-слон.

Агитаторът се изкачва на сцената, поизкашля се, за авторитет, и започва с плътен бас:

- Другари и другарки, днес ще поговорим по следния въпрос, възкръснал ли е някога Христос. Но първо питам, кой е тоз от вас, от нас, видял Христос?

Щом пита човекът, няма как: и леля Ветка, дето не държи на устата си сметка, се обажда от единия край на салона:

- В нашето село само на баба Сава - един ангел нощем и се явява...

Агитаторът почервенява:

- Бабини деветини! Всеки умен човек ще ви каже, че туй са измишльотини! Туй са въздушни миражи! Исторически няма следи от Христос. Нито от някакъв си дядо Боже! Ако имаше дядо Боже, нека покаже какво може сега, на дело, пред цялото село!"

И агитаторът тропна с крак.

Тропна с крак и храс-прас-трас пропадна надолу в облаци прах.

В облаци прах пропадна с крах!

Изчезна от президиума на народа от лицето - отиде направо в мазето.

Дюшемето. Дюшемето на сцената беше изгнило и от удара се беше пробило. Добре, но народът прост. Иди обясняй, че туй не е боже знамение, а обикновено физическо явление. „Видяхте ли, Бог го наказа. Показа ли му какво може? Показа!"

Напразно разправя учителят Мето - „дюшемето, бе, дюшемето!" Така си остана неизяснен големият въпрос - възкръснал ли е някога Христос.

* * *

Партията майка, седи и се вайка. За новия век трябва нов човек. Човек едър, здрав, със сили юнашки, като Мирчо Спасов или майор Газдов. Човек, още издръжлив по опашки, издръжлив по събрания, заседания и съревнования. Човек със здрава основа и с прогресивен цокъл. Който - както му приляга - държи тояга, да бие врага, като майор Газдов - но не се бори за голям кокал, че големи кокали свободни няма.

А който се е хванал за един голям кокал, държи и не пуща.

И накрая, приятели една картинка от близкото минало:

В нашето село пристигна оратор, партиен другар агитатор. Пристигна човекът във връзка с просвещението на българската нация и антирелигиозната агитация. Човек един отговорен, голям като слон. Същият, който веднъж се продъни в читалищния салон в момента, в който изясняваше парливия въпрос - „родил ли се е някога Христос". Сега пак по плана на антирелигиозната агитация идваше да просвети българската нация по друг подобен, пак парлив въпрос: възкръснал ли е някога Христос?

Посрещна го тържествено селският цар, другарят партсекретар. Тук нека отворя скоба и поясня: понеже за Коледа, както знаете, дюшемето се продъни, сега човекът стоеше като на тръни и от време - навреме проверяваше - потропваше с крак да не вземе да се продъни пак. „Не бой се - успокоява го учителят Мето, - ние отдавна оправихме дюшемето. Дъските са нови, те са наред. Приказвай спокойно и гледай напред!"

Е, щом е наред - агитаторът се изкашля и започна: „Дами и господа, другари и другарки, баби и стрини, сега ще изясним големия въпрос, възкръснал ли е някога Христос. Но питам аз, кой е този от вас, от нас, видял Христос. Аз питам, кой е този?"

Щом пита човекът, няма как, и леля Ветка, дето не държи на устата си сметка, се обажда веднага: „От наше село на баба Сава само един ангел снощи се явява!"

Агитаторът почервенява:

Бабини деветини! Слушайте дядовци и стрини — исторически няма следи от Христос! Също няма от дядо Боже! Ако имаше дядо Боже, нека покаже как може пред вас на дело пред цялото село!"

Агитаторът удря с крак по пода и гледа направо: знае дюшемето е здраво. И понеже нищо не стана, повтори: „Нека покаже дядо Ви Боже сега какво може тука на дело пред цялото село!"

И пак силно с крак тупна.

Добре, но сега нещо отгоре се пукна - чу се трясък - запопада пясък!

Боже, тя стана, каквато стана! На главата на агитатора падна тавана!

Събранието цяло в прах побеля. Голяма беля! Агитаторът едва оцеля!

Три кила лук накълца леля Тина да му ги налага по главата, че тя цицина до цицина! Човекът получи мозъчно сътресение! Най-лошо бе - иди и обяснявай сега - че станалото беше случайно явление, а не Боже знамение. Обяснявай де!

Така остана неизяснен големият въпрос възкръснал ли е някога Христос и всички сега вярват, че е възкръснал. Христос возкресе!

БОТУШ КАИШЕВ И ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА

- Ленче, Ленче ма! - викна Ботуш Каишев към жена си, която в момента чистеше магданоз в кухнята.

- К'во, бре?

- Ела, че искам да се посъветвам нещо с тебе!

- Да си почистя магданоза, че тогава!

- Намери и ти кога да чистиш магданоз! Нямам време да те чакам, ма! Ела, че трябва да се посъветвам нещо с тебе, че имам да пиша доклад за човешките права и не знам какво да пиша. Ела да си поговорим малко на тази тема. Ти като представител на народа, аз като представител на ръководството, че да знам какво да пиша!

Жена му се появи, както си беше с престилката, и го съжали:

- Тебе пък все те мъчат. Защо някой друг не го напише този доклад? Защо не го даде на помощника си?

- Защото е важен! Скоро ще има международна конференция и другарите искат да знаят каква е нашата позиция за правата на човека. Че много ни критикуват напоследък на тази тема. И ние ще трябва да сме подготвени, знаеш, че да се измъкнем някак си!

- Откъде да се измъкнете?

- От критиката, ма!

- От коя критика?

- За правата на човека!

- Че кой ви критикува?

- Как кой? Целият свят!

- Че вие защо позволявате?

- Абе, ние не позволяваме, но няма как да им запушим устата! Това е въпросът! Та затова сега трябва да се подготви един доклад за човешките права. И преди да седна да пиша, рекох си, значи, да се посъветвам с теб!

- За кое?

- За човешките права!

- Че какви са тези човешки права? - учуди се другарката Ленче Каишева. - Аз нито ги знам, нито съм ги чувала! То у нас правата са на Партията!

- И аз не ги знаех - въздъхна тежко Ботуш Каишев, - докато не ми тупнаха на главата този доклад. Има, ще знаеш, една Харта на правата на човека, приета от ООН. Там са записани. Човек има правото, например, на свобода на словото, свобода на събранията, свобода на съвестта и вероизповеданията, свобода на избор на местожителство и свобода на придвижванията... И още един куп други свободи!

- Брей - каза жена му, - че туй всичкото не е ли буржоазна провокация?

- Не е! Че отдолу стои подписът и на нашето правителство!

- Стои???

- Стои я!

- Ами вие подобни неща защо ги подписвате?

Тук вече Ботуш Каишев почти избухна:

- Как няма да ги подпишем, ма? Че да не сме в Средновековието? Нима ще застанем пред целия свят като последни реакционери, а? Че нали ние сме прогресивното човечество?!

Жена му се замисли и каза умно:

- Ами като сте подписвали, да сте мислили! Сега защо ме питаш?

- Виж какво - ядоса се Ботуш Каишев, - искаш ли сега да си поговорим за правата на човека или не? Искаш ли да ми помогнеш или не?

- Ами да ти помогна бе, Ботуше, да ти помогна, ама как? Вие сте подписвали тези права на човека, не съм ги подписвала аз. Като сте ги подписвали, излиза, че ще трябва някак си и да се спазват! Аз, например, четох онзи ден нещо за турското робство. Чета и се чудя, чета и се чудя....

- На какво се чудиш?

- Ами, на един търговец там. Веднъж си е в България, веднъж - в чужбина при комитите, после - във Виена, после - в Лайпциг на някакъв панаир, после пак в България, после пак при хъшовете... Това, в Турско, нямало ли Паспортно отделение, нямало ли е милиция? Българите са си влизали и излизали от Турско, както им скимне! Така де!

- Виж какво - каза Ботуш Каишев, - точно в това е въпросът. През турското робство да искаш да напуснеш поробена България е било нещо друго - нещо прогресивно! И турците са го разбирали! Давали са паспорти, значи тескерета, на всекиго! От своя страна, значи, са гледали да се отърват от бунтарите... Но сега, в наше време, да даваш паспорти на хората да пътуват в чужбина, е нещо съвсем друго. Туй значи, според мен, да не мислиш за тях. Значи да ги пускаш от хубавото да отиват на лошото! Туй ние, поради грижа за човека, не можем да позволим! Защото хората, като видят Запада, може и да се разложат. Не е ли така?

- Не е - каза жена му. - Ние с теб, като пътувахме две лета подред с колата из Запада, разложихме ли се?

- Ти нас двамата с другите ли ще сравняваш, ма? - кресна ядосан Ботуш Каишев. - Затова на мен паспорт никой не ми отказва! Ние сме нещо друго! Ние сме идейно подковани! Макар че, ако говорим лично за теб, ти беше кривнала малко по пътя на разложението, че търчеше като бясна от магазин на магазин, ремарке трябваше да купувам, че да натоваря всичко, дето беше накупила! Спомняш ли си, а? Туй защо го няма у нас, другото защо го няма у нас, трето защо го няма!?! Е, като помислиш сега - щом ти, жената на Ботуш Каишев, побесня, като видя Запада, какво остава за другите? Ти можеш ли да си представиш последствията!?!

Не можеш! Къде ще си представиш ти последствията!?! Но аз мога да си ги представя! Даже много добре мога да си ги представя! Така че като четеш разни романчета, няма какво ми се чудиш. Едно време е било друго! Турците не са претендирали, че имат най-доброто общество в света! За туй и през ума им не е минавало да претендират! А ние претендираме! И туй, ще знаеш, променя ситуацията!

. Е - каза жена му, - щом претендирате, ще трябва и да го направите! Само че за правата на човека ще трябва да си мълчите. Я си представи, ако хората у нас научат за човешките права. Затуй, според мен, никакъв доклад. Толкова!

- Ако зависеше от мен - отчая се Ботуш Каишев, - щяхме да си мълчим! Но какво да правим, като сега целият свят само за правата на човека говори?

И той започна съвсем отчаяно да се разхожда из стаята.

23 март 1977

ИЗЧЕЗНАЛИТЕ ВРАГОВЕ

Другарят генерал от милицията Ботуш Каишев се върна от едно много важно заседание, посветено, разбира се, на враговете, удари по пижама две ракии и заспа. И в момента, в който затвори очи, му стана ясно нещо много важно: враговете на комунизма бяха изчезнали. Нямаше ги. Неговото храбро поделение, което от сутрин до вечер се бореше с враговете, ги беше избило, разобличило, променило и сега цялото прогресивно човечество оставаше без врагове.

Невероятно!

Впрочем, това отдавна трябваше да се очаква, като се има предвид активната борба на Ботуш Каишев и цялата Партия срещу врага.

Генерал Ботуш Каишев още не можеше да повярва на станалото, когато телефонът иззвъня и един разтревожен глас запита: "Другарю Генерал, какво да правим? Обажда се началникът на групата за заглушаване на западните радиостанции. В предаванията си на български език западните радиостанции предават само курсове по марксизъм и четат уводната статия на "Работническо дело"! При това положение има ли смисъл да ги заглушаваме?" - "Не!" отговори генералът. "Да, но тогава какво да правим?" - "Ще видим! Засега можете да не правите нищо! Отпразнувайте победата над врага!"

Отпразнуването на победата над врага трая няколко седмици и през това време всички другари, които бяха посветили живота си на борбата с него, пяха и се радваха, след което изтрезняха и се огледаха. Само че врагът вече го нямаше. Те нямаше с кого да се борят.

Идеолозите бяха ужасени от това, че няма западно влияние. Изчезнали бяха и остатъците от миналото.

Хиляди полковници стояха със скръстени ръце и не знаеха какво ще правят по-нататък. "Армията пропада! - викаха те. - Щом няма армия, ние за къде сме? Но как да има армия, когато няма враг?"

Агитаторите нямаше срещу кого да агитират.

Най-зле беше Държавна сигурност - нея трябваше да я разтурят.

На всичкото отгоре младежта надигаше глас: "Вече няма врагове! Западът стана комунистически! Хайде, отворете границите да идем и ние да видим свят!" Какво да отговориш? По-рано човек можеше да плаши със западно влияние, със западен упадък и разложение. Но сега? Това вече го нямаше. Враговете бяха изчезнали. Сега вече всеки искаше "свобода на словото", защото вече нямаше врагове, които да се възползват от свободата на словото.

Сега всеки искаше свобода на движението, да иде и опознава братски народи. Как да откажеш? Започнаха да искат и равенство и да питат защо "горе" едни живеят в разкош, а "долу" в мизерия, а човек не можеше да скръцне със зъби на питащите и да каже: "Мълчи бе, враг!", защото дори на децата беше известно, че врагове вече няма. Храброто поделение на известния генерал Ботуш Каишев ги беше изтребило.

"Най-горе", в самото Политбюро, се стъписаха от всеобщото оборкване, настъпило в живота от това, че вече нямаше врагове. От партийното небе другарите погледнаха надолу към недоволния народ, който за пръв път не мълчеше. „Къде е оня идиот, който се престара!" викнаха те. "Доведете веднага при нас генерал Ботуш Каишев!"

Генерал Ботуш Каишев пристигна веднага и изпъчи гърди в очакване да му закачат орден. Вместо това му извъртяха един шамар и му викнаха: "Глупако, ти ли си този, дето се престара? Ти ли си този, дето унищожи враговете? На тебе не ти ли е известно, че прогресивното човечество не може без вътрешни и външни врагове? Не виждаш ли, че пропадаме? Вече всеки говори каквото си иска, критикува каквото си иска, защото никой не го е страх, че ще го сметнат за враг!

Хиляди полковници стоят безработни. Десетки хиляди разузнавачи стоят безработни. Никой не подслушва по опашките какво говорят хората и те си говорят каквото си щат! Още малко и гледаш - свалили ни! И то защо!?! Не разбираш ли, че социализмът пропада? Врагът, другарю генерал, ни е необходим... тъй, както слънцето и въздуха за всяко живо същество! Разбра ли какво си направил?"

"Разбрах! - отговори разтреперан Ботуш Каишев. - Колко е права диалектиката, другари! Всяко нещо се превръща в своята противоположност! Аз унищожих враговете уж за доброто на комунизма, а то стана точно обратното!"

"Тичай тогава! - наредиха му отгоре. - Надеждата ни е в тебе! На нас са ни нужни врагове!"

Генерал Ботуш Каишев удари токове: "Не се безпокойте, другари! Милицията ще се справи с поставената задача! Милицията винаги е откривала врагове, и в най-трудни минути, дори и тогава, когато ги няма!"

И той изчезна да търси врагове. Но никъде нямаше ни враг, ни врагове. А положението долу по места ставаше все по-неудържимо. На всяка цена трябваше да се намери един враг, за да се накара народът да мълкне и да си трае, както си бе траял досега. Един враг, за да се спаси социализмът. Един враг, който бе нужен както слънцето и въздуха за всяко живо същество!

Но врагове вече нямаше. Вместо тях имаше хора, които не се плашеха. Как да се намери един враг, от когото този народ да се изплаши?

Генерал Ботуш Каишев, посветил целият си живот на Партията, не искаше повече да живее. Заедно с него не искаха да живеят още няколко хиляди полковници, незнаещи с кого да се борят, десетки хиляди партийни агитатори, незнаещи срещу кого да агитират, и още много и много хора, които изкарваха прехраната си, борейки се срещу съществуващи и несъществуващи врагове.

И в това всеобщо отчаяние генерал Ботуш Каишев удари с длан в момент на проблясък челото си и рече: "Врагът не е изчезнал! Врагът съм аз! Аз унищожих враговете на социализма и с това се проявих като негов най-рафиниран враг. Защото без врагове социализмът не може да съществува. Затова всичко пропада! Другари-и-и-и-и! - викна той. - Врагът е тук. Врагът съм аз!"

"Бягай! - извикаха му другарите. Бягай, за да има кого да гоним и с кого да плашим хората, че да мълчат!"

Генерал Ботуш Каишев хукна да бяга, спъна се, падна... и се събуди...

Слава Богу, всичко бе сън.

2 октомври 1973

МИЛИЦИОНЕРСОЦИАЛИЗМЪТ И НОВИЯТ ЕЗИК

- Може да ти се вижда невероятно - започна разказа си старият професор по български език и литература, - но най-голямата опора на комунистите не е милицията, нито войската, както си мислят мнозина. Най-голямата им опора не е даже партийната маса, от която партийното ръководство често най-много се плаши. Най-голямата им опора се крие някъде другаде.
- В Москва?
- В Москва донякъде. Но къде се крие опората на московските комунисти?
- В терора?
- Не. В езика.
- Ти се шегуваш.
- В новия език. Искаш ли да ти дам един пример?
- Давай.

- Един затвор може да има различни размери. Един затвор може да има размерите на здание, на комплекс от здания, на цял град. Но той може да има размерите и на цяла една държава - заградена с бодливи телени мрежи, минни полета, автомати, наблюдателни кули и дресирани да се нахвърлят върху хора кучета. И кой живее зад подобни граници? Не друг, а "освободеното човечество". Ако кажеш "затвореното човечество", това е нещо друго. Ако кажеш "поробеното човечество", също ще бъде друго. Тогава човечеството може да изпита желание да се освободи. Но когато кажеш "освободеното човечество", тогава вече човечеството няма как да се освобождава. Защо ще се освобождава някой, който е свободен? Знаеш ли какво казват думите на една съветска песен, пята непрекъснато, задължително, по време на най-големия сталински терор, когато никой не смееше да каже "гък" и когато хиляди хора изчезваха всеки ден, безследно и никой не смееше дори да попита къде са те? "Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек..." В превод; "Аз не зная друга страна, в която човек да диша толкова свободно..."

- Как ще познават хората, когато никой не ги пуска да пътуват в чужбина?

- Та затова ти казвам, че езикът е голямата опора на Партията, по-голяма и от войската и от милицията. Робството бе наречено свобода. Диктатурата на неколцина души над целия народ - демократически централизъм. Партията постепенно успя да вдъхне в думите обратно съдържание. Те бяха тук, но вече не бяха онова, което някога бяха. Например думата "избор". За един магазин, в който има много стоки, казваме: "там има голям избор". За друг - с малко стоки, казваме: "няма избор ". Но, от трета страна, Партията "прави избори", в които въобще няма какво да се избира. Ти би ли отишъл на голямо надбягване, в което ще вземе участие само един кон?

- Да не съм луд?

- Да, но цялото затворено човечество, редовно, всеки няколко години, трябва да иде под строй, "доброволно", което ще рече задължително, до избирателните урни. Всеки знае, че от цялата тази предизборна, уж изборна и неизборна комедия, няма никакъв смисъл, че това е хвърляне на пари, сили и време на вятъра, знаят го и избирателите, и така наречените "народни представители", които имат толкова общо с народа, колкото черното с бялото, знаят го и "горе" - но го правят. За да могат да нарекат назначените от Политбюро, автогласувачи "народни представители..."

Автогласувачите знаят, разбира се, че са автогласувачи и затова автоматично гласуват за всичко, каквото им бъде предложено: всички са "за", винаги сто процента, и така онова, което бива решено от неколцината олигарси, "най-горе", бива обявявано за народна воля и народно решение.

Така постепенно бе създаден "новият език". Нов по роля, нов по съдържание - език за оборкване на хората, в служба на Партията. Лъжата бе наречена истина. А голямата лъжа стана голямата истина за живота. За разпространяване на истини хората биват вкарвани в затвора за "клевета срещу властта". Свободата на словото стана свобода на хвалебствието към тираните. Всичко остана на пръв поглед по-старому: само че с обратно съдържание. Вестниците започнаха да служат за дезинформация на хората, а когато радио София или Москва започнат да предават "информационен бюлетин", информацията е в същност дезинформация, скрита под формата на информация.

Постепенно новият език започна да върши чудеса. Той замести цели дивизии от милиционери, агенти и доносчици и неговите хубави думи с обратно съдържание отнеха постепенно способността на много хора да мислят. Защото всеки иска да е "прогресивен". Никой не иска да е реакционер. А всеки, който каже пред всемогъщите партийни паши нещо в защита на народа, изведнъж научава, че самият той е "враг на народа". И всемогъщите партийни паши с един жест го изпращат в затвора, не за друго, а за "антинародна дейност". "Чакайте - вика той,

- аз искам свобода на пътуванията за доброто на народа. Как може по границите да се стреля по народа?!" - Отвръщат му" "Мълчи бе, враг на народа! Нашите граници са свещени и неприкосновени".

- "Включително и за народа?" - "Такива са законите. Всичко се прави по решение на народа." - "Така е, така е" - обаждат се тогава автогласувачите и вдигайки автоматично ръце, гласуват, в името на народа, закони против народа закони, от които той тегли. После се изправят и колективно скандират: "Да живее народът!"

А какво прави през това време народа?

Народът под строй е поведен към следващата манифестация. Денят на неговото поробване се нарича 'празник на свободата" в точно съответствие с новия език, в който всичко означава обратното. "Да живее народното правителство" - вика народът и мисли обратното.

Отговорните хора знаят какво може би си мисли той и са подредили милиционерски вериги пред трибуните и са поставили хора да наблюдават кой район, кое предприятие, кое учреждение не се радва достатъчно, не приветства достатъчно, не вика "ура" достатъчно силно, за да му се поиска, разбира се, сметка.

"Народ и ръководство са едно цяло" - скандират агитките и всеки знае, че е точно обратното.

Но го знае за себе си.

И не е сигурен дали другите го знаят.

Не е сигурен дали другите са готови да го изрекат.

Положението е като в приказката на Андерсен - малко преди детето да извика: "ЦАРЯТ Е ГОЛ!"

8 март 1984

ПОЛИТИЧЕСКАТА КАРИЕРА НА ЕДИН ПАПАГАЛ

Историята, която ще ви разкажа, не се отнася за папагала, който миналата седмица избяга през отворения прозорец на един варненски апартамент. С този вражески настроен папагал аз нямам никакво намерение да се занимавам. Залавянето му предоставям на агентите на Държавна сигурност, които в момента още усилено го търсят за разпространение на политически вицове срещу властта, дори собственикът на горепосочения папагал се отказа официално от него и го денонсира с едно писмо, изпратен до всички възможни инстанции.

„С настоящето - писа той, - публично заявявам, че нямам нищо общо с политическите възгледи на моя бивш папагал. Самото бягство на папагала от дома ми е доказателство за политическите разправии, които съм си имал с него всеки ден.

С комунистически поздрав, Иван Стоилов, моряк-пенсионер."

Папагалът, за който аз ще ви разправя, беше прогресивен папагал. И вие може да вярвате или да не вярвате - но той вярваше в Партията.

Счупил веригите на колониализма някъде в черна Африка, той бе потърсил свободата на палубата на един български кораб. Там моряците, естествено, го хванаха и го сложиха в кафез. По една случайност кафезът бе закачен в корабната трапезария, където непрекъснато работеше радиоточката: връзката на моряците с родината.

Така папагалът от сутрин до вечер слушаше радио София.

От време на време, по радиоточката, отговорникът по политическата част четеше на моряците беседи по марксизъм- ленинизъм, както и глави от историята на БКП.

Папагалът отначало не знаеше български. Затова, макар да се опитваше, той не успя да обясни на капитана, че търси на кораба политическо убежище. Той подскачаше и пърхаше в кафеза, крякайки: „крец-кру-кра-кри-кри", но никой от екипажа не разбираше африкано-папагалски и затова папагалът остана неразбран.

Така го и оставиха в кафеза, макар че той мечтаеше за свобода. Но от друга страна, престоят му там имаше и своите положителна страни.

Защото в течение на времето той започна да разбира български.

Всички разбраха това през една тиха нощ в Средиземно море, когато спящите матроси бяха разбудени от викове:"Напред към нови успехи - напред към нови успехи... Да живее Бе-ка-пе... да живее Бе- ка-пе..."

Капитанът скочи, мислейки, че някой от моряците се е напил, че само пиян човек може да крещи в полунощ подобни лозунги. По долни гащи той хукна по посока на гласа, който го заведе в трапезарията. Но трапезарията беше празна. Капитанът започна да гледа под масите, после влезе в кухнята. Докато претърсваше кухнята, от трапезарията отново прогърмя гласът: „...към нови успехи в отглеждането на говеда! Говеда! Говеда... Септември - знаме и победа... победа... победа..."

Капитанът се втурна в трапезарията и остана закован от изненада, по бели гащи, проумявайки невероятното - папагалът бе проговорил български!

„Папагалът проговорил български! Папагалът проговорил български!"

„Чухте ли, другари, папагалът проговорил български!" - се разнесе из кораба. Моряците, кой гол, кой бос, наскачаха от креватите да видят говорещото чудо.

- Този папагал може да излиза в цирк! - каза боцманът. - Той ще стане сензацията в София. С него ще спечелим един куп пари и ще дадем банкет за колектива!

- Печалбарството е остатък от капитализма... Трябва да се затяга дисциплината.Само така ще влезем в комунизма! - кресна под носа му папагалът. Печалбарството е осъдително! Кра! Кра! Кра!

Сега всички го гледаха изумени и никой не посмя повече да предложи да го да-

дат в цирка.

От този момент събитията около папагала се развиха с голяма бързина. Папагалът се сприятели с отговорника по политическата част. И понеже папагалът имаше по-добра памет от отговорника, започна да му помага в политическата работа. Например, когато в трапезарията отговорникът по политическата част изнасяше доклад и се запъна на един марксов цитат, папагалът му подсказа, просто каза цитата наизуст, без да му мигне окото.

Понеже кафезът, както казах, висеше в трапезарията, папагалът вземаше участие и в партийните събрания, които ставаха там и, тъй да се каже, от само себе си стана партиен член. Когато имаше лекции по политическа просвета, той отговаряше на въпросите по-добре от моряците и отговорникът по политическата част непрекъснато го сочеше за пример.

- Другари, учете се от нашия папагал!

- Другарят папагал - поправяше го папагалът.

Един ден отговорникът по политическата част се разболя. Хвана го някаква тежка морска болест. Кой да го замести? Може ли хората да останат без политическа просвета далеч от родината, в един такъв тежък идеологически момент?

- Според мен - каза тогава със слаб глас отговорникът, - единственият, който е способен да върши моята работа, е папагалът. Пуснете го клетката. Ние имаме работа с един изключителен папагал... Папагал-марксист... Той знае марксизма наизуст. Какво се иска повече?

- Правилно! - съгласи се капитанът, - Този папагал е другар с голямо бъдеще. Не бива да го държим повече в клетка.

Така папагалът-марксист стана член на корабния екипаж. Неговите политически беседи бяха изключително съдържателни. Той ги повтаряше точно така, както ги бе чул по радио София.

След като се научи да чете, го взеха в политическото управление на търговския флот. Следващата му служба беше в ЦК на Партията. Там той се ожени за една здрава другарка, която му народи много папагалчета-марксистчета-агитаторчета-инструкторчета.

Те днес повтарят по събрания и по вестници това, което им кажат да повтарят от ЦК.

Повтарят - повтарят - повтарят. Никой не мисли. Няма опасност от ревизионизъм или политическа грешка; грешки правят мислещите.

Че папагалите са много, не може да не сте го забелязали.

Те всички са наследници на първия партиен папагал.

19 март 1986

ПРОГРЕСИВНИЯТ РОБОВЛАДЕЛЕЦ
Приказка от Люточушкония

Учебниците по история учат, че робовладелският строй е един от най-реакционните в света и че робовладелците са били реакционери - почти толкова, колкото капиталистите. Те не смятали робите си за хора и когато някой роб се опитвал да избяга, го гонели - дори с кучета. И ако не стреляли по тях с автомати, това било защото по онова време нямало още автомати.

Че имало и прогресивни робовладелци, за това почти никой не знае и точно на това е посветена люточушконската история, чиято цел е да подобри историческите познания на подрастващото поколение и да покаже, че прогресивни робовладелци е имало дори в онези тъмни времена. Робовладелският строй, както знаем, се разпаднал, защото трудът на робовладелците - какво ти на робовладел-

ците! - на робите!, станал непроизводителен и от тях вече нямало, така да се каже, сметка. Точно това забелязал и един прогресивен люточушконски робовладелец, който един ден казал на главния си роб:

- Абе, каква е тази работа, уж толкова много роби имам и толкоз много земя, а вечно съм пред фалит!

- Така е! - отговорил главният му роб, - но няма какво да се направи! Исторически погледнато, робовладелският строй е пред разлагане!

- Виж какво, - казал робовладелецът, - да направим нещо, докато е време! Защото, ако фалирам, длъжниците ми ще ме продадат като роб, но и вас ще ви продадат на търг и тогава надали ще останеш главен роб! Да направим нещо, докато е време!

- Да, но какво?

Седнали да размишляват.

- Да увеличим робите надзиратели - казал главният роб, - надали ще има сметка! Защото роби надзиравали роби и робите надзиратели имат, тъй да се каже, угризения на съвестта! Защо ще насилват братята си да работят за теб? Виж, ако те имаха чувството, че работят за себе си, щеше да е друго! Но те са роби и там е цялата работа!

Замислили се те още по-дълбоко.

И изведнъж прогресивният робовладелец се ударил по челото, целунал главния си роб и извикал: "ЕВРИКА!"

По онова време, както знаем, музите са били на почит. Хората от ръководната класа обичали да пишат стихове и да композират, та така и нашият робовладелец. Той се затворил в палата си, писал цяла нощ, писал и задрасквал - чувало се как дрънка с китарата си, т.е., с арфата си - на другия ден тръгнал по полята, където работели робите му, и запял: Повдигнете си челата роби, роби на труда!

Вий царе сте за земята, да живей, живей труда!

И после било свикано събрание, на което робовладелецът обявил на своите роби, че от този момент те вече са свободни хора. "Настъпи краят на робството - извикал той, - братя роби, аз ви освобождавам! Снощи направих революция срещу самия себе си - аз, както знаете, ви наследих от баща си! За всеки прогресивен човек е ясно, че вие сте царете на земята, да живей, живей трудът! За да премахнем всякаква разлика между нас, нека отсега нататък да се наричаме "другари"! Върнете сега по полята и работете, но работете с ентусиазъм, както знаете, вече сте свободни хора! Всичко, което виждате наоколо, ви принадлежи! А довечера, след работа, ще се съберем отново, за да видим как да организираме вашия свободен живот!

Освободените роби не вярвали на ушите си. Те хукнали да работят. Понеже работели за себе си, работели наистина с голям ентусиазъм. Вечерта главният роб докладвал, че е изработено два пъти повече от обикновеното.

Вечерта, капнали от работа, освободените роби се събрали на събрание, на което прогресивният робовладелец изнесъл доклад за бъдещото развитие на стопанството. За да се подчертае другарството между всички - роби, надзиратели, обикновени роби, главен роб и прогресивен робовладелец, била образувана Партия на другарите, начело на която застанал прогресивният робовладелец. Като ръководител той останал да живее в палата си и на палата било написано "Народен палат" и робите, като минавали покрай него, знаели, че той им принадлежи.

Това ги карало да работят още повече.

Въобще - животът на освободените роби се изменил само в това отношение - те вече се скъсвали от работа. На всичко отгоре след работа посещавали събрания за увеличаване производителността на труда.

Ще кажете - нима са били толкова глупави? Щом вече са свободни, защо не се махнат от стопанството на прогресивния робовладелец ?

Нямало как. Стопанството се пазело повече, отколкото по-рано, и прогресив-

ният робовладелец от Партията на другарите обяснявал: "Другари - казвал той, - известно е, че вие сте единствените освободени роби в тази област. Робовладелците наоколо чакат само някой от вас да избяга, да го хванат и да го обявят отново за роб! Може ли ние да позволим това? Не може и не бива! И затова, ако сега ви пазя повече от по-рано, това е за ваше добро! Ако работите повече от по-рано, това е пак за ваше добро... Защото всичко това, както знаете, ви принадлежи... Работете повече и ще видите, че ще имате повече!

Освободените роби слушали и работели повече, но повече нямали. Прогресивният робовладелец взимал всичко за себе си. Той си купувал неща, за които по-рано не можел и да мечтае. Иначе всичко си продължило по старому: роби пазели роби, роби надзиравали роби, само че никой нямал угризения на съвестта и нямал чувството, че служи някому. А най-интелигентните роби пишели песни за възхвала на бившия робовладелец - нещо, което по-рано било немислимо.

"Всичко ни принадлежи! Всичко ни принадлежи!"

А прогресивният робовладелец и бившият му главен раб се подсмивали тихомълком.

- Нека им принадлежи. Важното е, че ние го ползваме!

Така фалитът на западащото робовладелско стопанство бил предотвратен.

13 октомври 1976

БЕЗРАБОТИЦА ПРИ КОМУНИЗМА

„Едно от големите предимства на комунизма - ни учи Партията - е, че у нас няма безработни!"

Реших да се замисля дълбоко над това твърдение, за да не кажат, че не виждам големите предимства, за които непрекъснато говорят другарите. Защото при милиционер социализма, както знаете, има разделение не само на труда, но и на приказките на хората: народът говори за недостатъците, а ръководството - за предимствата. За това си има, разбира се, обективни причини, че народът тегли от недостатъците, а ръководството се ползва от предимствата.

Но да се върна на безработицата и безработните. Обективно погледнато, ръководството се грижи много за потенциалните безработни. Толкова много, че те дори получават повече, отколкото получават тези, които работят. Ето, например, както ми казаха оня ден, в пощата в Ловеч седи един другар, който отговаря за това да се спират международните разговори, например, за моя телефон. А в милицията имало един друг другар, който отговарял за търсенето на тези, които ми се обаждат по телефона. Сега, като умножите тези двама другари общо по градовете в страната, ще получите цяла рота от хора - цяло учреждение добре платени хора, които наливат от пусто в празно и които, на Запад например, щяха да са безработни.

Виж, под слънцето на милиционер социализма е друго. Партийното и държавното ръководство смятат, изглежда, че тези хора вършат нещо много, ама много важно и затова им дава големи заплати. За тези големи заплати трябва да работят други хора - с малки заплати.

Грижата за безработните, значи, е голяма.

Защото това, което работят тези другари, вие работа ли го наричате?

СЪВЕТСКИТЕ СТЪПКИ И КАК СЕ ВЪРВИ ПО ТЯХ В СОФИЯ

Чета на челно място във вестник „Работническо дело“ - „Ние вървим по съветските стъпки“... Чета във вестник „Вечерни новини - „Прилагат съветския опит...“ Слушам по радио София: „Ние вървим по съветския път...“

Е, браво!

От една страна, значи, софийските другари прилагат съветския опит, от друга - вървят по съветските стъпки, разбирай - по съветския път. Въпросът е къде ли ще стигнат?

Е, може ли на тази тема сега да се напише фейлетон? Има ли тук нещо за смях? Или цялата работа е по-скоро доста тъжна?!

На тази тема не може да се напише фейлетон - тя, според мен, е прекалено сериозна. В нея няма нищо смешно. Смешно ли е например, че съветските другари правят грешки? И софийските им последователи, които вървят по техния път и внимават да не изпуснат някоя погрешна стъпка, ги повтарят? Не, не и не. На тази тема по-скоро може да се напише исторически преглед, в който от гледната точка на историята да се опишат съветските грешки, които в София ентусиазирано се повтарят.

Защо?

Защото, както пише вестник „Работническо дело“: „Ние вървим по съветските стъпки“. Срещам един софиянец и го питам: до кога ще вървите? А той ме гледа и казва:

- Няма какво друго да правим! Ние сме част от целия социалистически лагер. Съветският съюз върви напред, ние крачим след него - като лагеристи.

Върви, значи, цялото прогресивно човечество крачка по крачка в пътешки строй след великия Съветски съюз - но защо пък да не върви? Съветските ботуши са здрави ботуши и още през 1944-та година като минаха през България добре я поутъпкаха. Тогава Партията разбра, че в съветските ботуши е нейното спасение, хвана се за тях и те я поведоха към победата. Опозицията беше стъпкана. Тогава Георги Димитров, който говореше български с руски акцент, каза цитираната и до днес мисъл, че вървенето по съветските стъпки е нещо като въздуха и водата за всяко живо същество. От него излезе модата всред някои партийни софийски ръководители да говорят български с руски акцент, един вид за да показват откъде идват и кому служат.

По онова време започна вървенето по съветските стъпки, въпреки големия исторически прахоляк. Ентусиазмът беше голям, защото хората още не знаеха докъде ще ги доведат съветските стъпки. По онова време Тито дойде на гости в София и всички му хвърляха цветя и му се радваха като на брат, другар и приятел.

Точно по това време обаче съветските другари направиха една решителна стъпка: те скъсаха с Тито. Тогава софийските другари се обърнаха към Тито и му казаха, че той или ще върви по съветските стъпки, или стъпкват по съветски пример дружбата си с него. Така се стигна до голямото скарване с Югославия - въпреки че от него никой нямаше полза. Но какво да се прави: съветска стъпка.

След нея дойде следващата стъпка. От Москва позвъниха по телефона и запитаха: „Другари, вие вървите ли по нашите стъпки или не?“ „Вървим - отвърнаха от София, - как да не вървим?“ „Ами тогава къде са ви осъдените титовисти и троцкисти?“

В София в първия момент се умърлушиха, но после си казаха: „Какъв голям пропуск! Как може строителство на комунизма без врагове и вредители? Нима унищожаването на враг вътре в Партията не е стъпка напред в нашето развитие?“

Те отвориха съветската история и видяха, че съветските другари още през трийсетте години са направили тази голяма стъпка, разстрелвайки един куп на-

родни врагове и троцкисти, всички промъкнали се на най-ръководни места в ЦК на Партията. Щом съветският опит показва, че най-много врагове и шпиони се намират в ЦК на Партията, защо да не се учим от него? Нима не вървим по съветския път?

Крачката си е крачка - трябваше да се направи. Още повече, че съветските другари настояваха да бъдат изловени вътрешните врагове. Така се озова в затвора Трайчо Костов, заедно с един куп отговорни другари - нямаше как - той трябваше да поеме дадената му от историята роля.

Оттук нататък всичко продължи стъпка по стъпка.

В Съветския съюз мавзолей - в София мавзолей. В Москва - Кремъл със звезда. В София - партиен дом със звезда. В Съветския съюз - град Сталинград. В България град Варна бе обявен за град Сталин. В Съветския съюз - култ към личността, в София - култ към личността. В Съветския съюз процес срещу вредители - в София - процес срещу вредители. В Съветския съюз - лагери в Сибир, в България - лагери в Добруджа.

Там - скръб голяма, че Сталин умря. В София - скръб още по-голяма, че Сталин си отиде. В Съветския съюз после - радост голяма, че Сталин го разобличиха. В София радост голяма, че Сталин го разобличиха, а Червенков го махнаха. В Москва - крачка голяма: реабилитират погрешно осъдени, В София - също крачка голяма реабилитират погрешно осъдени. В Москва - краска още по-голяма подобряват се отношенията със Югославия. В София - крачка също голяма - подобряват се отношенията с Югославия.

- Добре, но защо ги развалихме?
- Как защо - нали следвахме Съветския съюз?
- А сега ?
- Сега ще засаждаме царевица по квадратно-гнездовия метод.
- Защо?
- Защото в Съветския съюз също засяват.
- Как?
- Ами по квадратно-гнездовия метод!
- А после?
- После ще разобличаваме китайците!
- Защо?
- Защото и Съветския съюз ги разобличава!

И така, вървенето по съветските стъпки в София продължава.

Съветските другари се карат с целия свят: софийските им последователи бързат да ги последват. До кога ли ще карат така?

Мисля си нещо: ако съветските другари решат да повдигнат нивото на мечковъдството и започнат да развъждат изкуствено бели мечки, дали няма да бъдат внесени за развъждане бели мечки и сибирски лед и на Витоша?

12 декември 1984

КУЛТУРА ПО ПЛАН

Радвай, се, български народе!

От днес нататък е планирана не само твоята раждаемост и броят на цървулите, които трябва да скъсаш през следващото тримесечие. От днес нататък са планирани не само потта, която трябва да пролееш над тази измъчена земя, и броят на букетчетата, които трябва да размахаш за чест и слава на заплануваните манифестации, за радост на твоите любими ръководители. От днес нататък е планирана и твоята култура!

Това ще рече: от днес нататък са планирани твоите мисли, твоите чувства, твоите усмивки и твоите сълзи. Планирана е привързаността ти към твоите тирани, енту-сиазмът ти, готовността ти да дадеш живота си за тях, защото те са си твои, те са се качили на твоя гръб и ти трябва да си ги обичаш. Както магарето обича самара! Дори още повече!

Но как и откъде да избликне тази обич, и не само да избликне, ами и да нараства от петилетка на петилетка, така, както всичко у нас нараства, като започнеш от броя на говедата и завършиш с големите успехи на последните избори, в които народното единодушие за малко не надхвърли стотe процента?

Как ли? Ето как! Чрез планиране на културата!

Партийните теоретици запрятат ръкави, измъкват от джобовете си идеологическите скалпели, чукове и длета и започват хирургическа интервенция в народния мозък. Операцията е сложна, но специалистите не са малко. Тайните служби се промъкват първи през направения отвор. Те душат, подслушват, гледат, записват и докладват: какво е видяла в главата на народа, какъв е разрезът на народното съзнание. Агенти с окървавени ръце изскачат разтревожени и бързат да пишат секретни донесения: "Онова, което е в главата на народа, няма нищо общо с онова, което е в устата му. Хората приказват на събрания едно, а мислят друго! Положението в народното съзнание е критично. Нещо трябва да се направи, докато е време. Защото, представяте ли си какво би станало, ако всички изведнъж започнат да приказват това, което мислят?"

"Да приказват това, което мислят?!?" - възмутени са партийните водачи, които от купищата донесения вече много добре знаят какво мисли народът. Това би било ужасно. Това би било неописуемо. Тогава те биха паднали веднага от народния гръб, от този гръб, на който са се настанили така хубаво; от височината на който светът изглежда тъй прекрасен. "Не, това не бива да се допуска в никакъв случай!" - викат те единодушно, припомняйки си колко усилия, колко кръв и борби им е струвало покатерването върху народния гръб. - "Този гръб със сила сме го взели, със сила ще го дадем! Никакво слизане!" - И стискат автоматите, готови на всякакви подвизи. Какво ли не правят родолюбието и патриотизмът!

През това време теоретиците със скалпелите и длетата вече са нарязали и изследвали под микроскоп частици от народния мозък. Те разнасят трептящата мека материя от епруветка в епруветка. Изследване за любов към народното правителство. Резултат: няма дори и следи... Изследване за българо-съветската дружба: отрицателна реакция. Изследване за вярата в светлото бъдеще: в епруветката се отдели само безверие. "Не може да бъде!" - удивляват се теоретиците и трескаво прелистват теорията, според която народният мозък трябва да е пропит от любов към правителството, реакцията за българо-съветската дружба трябва да бъде положителна и в епруветката не бива да се отделя никакво безверие. Сега, на всичкото отгоре, вярата в бъдещето се е изпарила, ентусиазмът не може да бъде открит с никакви химикали и, което е най-ужасното - народното търпение е намаляло! Скъпоценното народно търпение!

Това е катастрофа. Това е дори повече от катастрофа, защото, свърши ли се търпението, този хубав, широк, удобен народен гръб може изведнъж да се раз-

търси и покатерилите се по него да изпопадат. А какво по-ужасно от това?

И всички, разтреперани, започват да гледат надолу и да мислят за синините, с които биха се сдобили при подобно падане.

Но те обичат своя народ и не могат да си представят, че е възможно да паднат от неговия гръб. Най-експедитивните веднага предлагат: време за мислене няма. Трябва да се действа. Как? Много просто. През отворената дупка трябва веднага да се пристъпи към идеологическо промиване на мозъка на народа. И понеже мозъкът е най-фина материя, трябва да се приложат най-фини средства. Например музика: "Кантата за Партията". И: "Песен за комуниста". И: "Чичко Димитров ни води"... Човек слуша музиката и идеологическите медикаменти, разтворени в нея, постепенно се наслояват в съзнанието му. След музикалната обработка следва театрална. Народът трябва да ходи на театър и какво трябва да гледа там? Революция! Инжекциите в народното съзнание се бият от сцената. Гениално, нали? После така подложения на лечение пациент се връща у дома си и включва радиото: беседа за комунистическото възпитание. Водопад от вяра в светлото бъдеще. Настоящето не ни интересува. Не, пациентът се интересува от настоящето и прекъсва водопада - изключва радиото. Той започва да чете книга. И тук, в художествени образи, той лапа идеологическите хапчета. Лапа ги ей така, без въобще да се усети. Лап-лап-лап...

Ето го спасението! Така може да се направи генерално промиване на народния мозък, той може да се пропие от любов към правителството, реакцията за българо-съветската дружба да стане отново положителна, а степента на съдържанието на търпение отново да се увеличи. Операцията се нарича "социалистическа култура". С приготвянето на медикаментите се захващат опитни алхимици: композитори и художници, писатели и журналисти. Над главите им стоят партийните пазачи. "Искаме произведения. Съгласно плана: 58% за светлото бъдеще, 22% за дружбата, 16% за героичното минало и 14% за ентусиазма и необходимостта от повече търпение!" -"Че то станаха 110%?!?"-"Нищо! Трябва да преизпълняваме плана!"

Така културата стана по план.

Мислите - по план.

Чувствата - по план.

Усмивките - също по план.

По план са билетите за кина и театри, които трябва да се продадат. Книгите, които трябва да се прочетат. Мислите, които трябва да се мислят: днес, утре, след година, след две години, след пет години. Народният гръб не бива да се разтърсва. Тези, които са го яхнали, имат грижата.

30.03.1967

КАК СЕ ПРАВИ КОНГРЕС

Първо искам да кажа, че този фейлетон въобще не бива да бъде свързван с открития онзи ден, 20 април 1971 година, Десети партиен конгрес. Умните приказки бяха казани преди Конгреса, когато, например, другарят Станко Тодоров заяви, че: за нас е истинско щастие, че българската земя е родила такъв ръководител като Тодор Живков, който вижда проблемите отдалеч, отдалеч... С това съм съгласен, той вижда проблемите отдалече и затова те му се виждат дребни като бълхи. Но за това друг път.

И тъй, понеже преди малко стана дума за бълхи, искам да ви разкажа как животните от една гора решиха да си направят конгрес.

Как и от кого излезе тази идея, остана неизвестно. Може би животните бяха чули за съветските партийни конгреси. Може би. Във всеки случай, те живееха в една социалистическа гора, в която отдавна бе ликвидирана експлоатацията на животно от животното и всички - овце, кози, сърни, лисици, зайци и вълци - живееха щастливо и свободно. Те колективно пасяха по свободните горски пасища.

Разбира се, в гората имаше социалистическо разделение на труда.

Вълците се грижеха за обществената сигурност и се бореха срещу врага. Те бяха оградили гората с яка телена мрежа и обикаляха около мрежата по двойки, за да не би някое заблудено от капиталистическата пропаганда сърне да прескочи в съседната гора, където, както се чуваше, съществувала страшна експлоатация на животно от животното. В такъв случай те схрускваха сърнето за негово добро.

Лисиците, като по-сладкодумни, бяха поели грижата за пропагандата и агитацията: те разясняваха на останалото горско население за страхотиите в съседните гори, откъдето нощем се чувал воят на вълците на капитализма. Те агитираха птиците да снасят повече яйца за всеобщото горско благо, както казваха те, и при това, в обществените полози, защото какво означава да имаш собствено гнездо. Това не е ли делене от колектива?

Козите биваха доени. Овцете - доени и стригани. И всичко - в името на всеобщото горско благо, в името на времето, когато ще настъпи денят на всеобщото горско щастие, когато всички сърнета, агънца и козлета ще имат достатъчно мляко - да пият, колкото си искат. Но за този ден трябваше да се пести и животните биваха призовавани да се самоиздояват по-основно, да пасат по-ентусиазирано и да вярват в светлото бъдеще, когато няма да бъдат вече доени и стригани и опасната телена мрежа около гората ще бъде махната, защото всички околни гори ще тръгнат по пътя на равенството. Но кога ще дойде този ден?

Та затова се реши да се направи конгрес - да се изяснят перспективите.

Вълците, като преден отряд в животинското царство, тръгнаха от поляна на поляна, придружени от лисиците, за да изберат делегати за Конгреса.

- Скъпи другари елени, сърни и сърнета! Мили братя зайци и овце! Вие, които със своя труд създавате богатството на гората! Вие, които бивате доени и стригани в името на всеобщото горско щастие! Събираме се на Конгрес, за да начертаем перспективите на светлото бъдеще! На Конгреса не могат да дойдат всички, затова нека изберем най-достойните за ваши делегати! Аз предлагам да си изберете един вълк... - каза една от лисиците.

- Защо не изберем сърна? - изблея наивно една от козите.

- Как? Нима нямате доверие в нас, в предния отряд на животинското царство? - възмутени, вълците скочиха към нея и зачатками с големите си зъби.

Сърните си глътнаха езиците. Наивната коза се разтрепери и веднага оттегли предложението си. Една овца взе думата и каза, че тя винаги е смятала, че вълците са най-добрите защитници на овчите интереси и че тя се учудва на козето предложение...

Така сърните избраха за свой представител на Конгреса вълк. Козите също избраха вълк. Вълк избраха и овцете. Зайците избраха за свои представители няколко лисици.

С две думи - представени бяха всички горски животни. Всяка поляна изпрати вълк или лисица. Сега вече Конгресът можеше да се състои и от здрави, класови позиции да обсъди положението на трудовите горски животни.

От една далечна африканска гора на Конгреса пристигна лично Лъвът.

Нищо вече не можеше да спре триумфа на горския Конгрес. Светлите перспективи бяха начертани, капиталистическите вълци разобличени, подчерта се морално-политическото единство на цялата гора. Горските животни бяха призовани да се оставят да бъдат доени по-основно и стригани по-дълбоко в името на светлото бъдеще, за да може по-скоро да се стигне до деня, когато всички трудови сърнета, агънца и козлета ще имат да пият мляко, колкото пожелаят. Засега обаче те трябваше да пият само вода. Прие се обръщение към горското население, в което се казваше: "Сега, когато е известно, че в гората вече няма експлоатация на животно от животното, вие не бива да се питате защо сте доени и стригани повече от когато и да било. Подобни въпроси само подкопават вярата в светлото горско бъдеще!"

Накрая се състоя закрит банкет, където бяха поднесени заловени при опит да избягат от гората зайци, сърни и други. Всички поднесени приеха с благодарност това тежко, но справедливо наказание. Някои заявиха, че не са очаквали подобна чест и се надяват, че ще бъдат достатъчно вкусни за ръководството.

С това горският Конгрес завърши своята работа. Делегатите се облизаха и се прибраха по места.

Ето така се правят конгреси в гората, за разлика от хората.

Животните, дори и да искат, не могат да викат "Ура!"

20 април 1971

ПАСПОРТЕН ЗАКОН БЕЗ ПАСПОРТИ

Щом като си имаме Народно събрание, в което няма опозиция, щом като имаме Закон за печата, без да имаме свобода на печата, щом като у нас се говори за демокрация, без въобще да има демокрация - защо пък тогава да си нямаме Паспортен закон без паспорти? Според мен, само това ни липсваше.

Защо, моля ви се, беззаконието да не се облече в законна форма и да стане едно законно беззаконие? Защо трябва да показваме, че сме изостанали от демократичните държави? Защо трябва да даваме поводи да ни обвиняват, че у нас се вършат беззакония и се нарушават правата на човека - тогава, когато беззаконията могат да се узаконят?

Беззаконие бе милицията да отказва на гражданите издаването на паспорти за пътуване в чужбина и другарите от Държавна сигурност знаеха, че вършат беззаконие. Получаваше се неудобно положение - най-големи беззакония се вършеха от пазителите на закона. Нима това трябваше да се търпи? И беше много умно от страна на другаря Солаков, пазителят на закона, да се реши да узакони беззаконията, които се вършеха по негово нареждане.

Законът е закон!

Затова - радвайте се, български граждани!

Макар и да нямате паспорти за пътуване в чужбина, вече има закон, който урежда това неуредено до този момент положение. В упадъчните западни държави паспорт за пътуване в чужбина има всеки гражданин. У нас подобен паспорт имат малцина, но затова пък има закон. Ето едно от големите предимства на комунизма. Това е също като закона за петилетката и решението за подобряване

жизненото равнище на трудещите се. На Запад петилетки и решения за подобряване на жизненото равнище няма и затова там то се подобрява: дотам води стихийността на капитализма. У нас решения за подобряване жизненото равнище се взимат редовно; ако то се влошава, това е временна трудност - дотам води плановостта на комунизма.

Иначе Законът за задграничните паспорти е дори много добър; когато започне да го чете, човек може да си помисли - аха, само да иде в Паспортния отдел, там ще му се поклонят до земята: "Искате паспорт? Почакайте, моля, сега ще ви го издадем. Няма нужда от снимки, ние имаме снимката Ви в досието. Ах, много се извиняваме, че ще се забавим с десетина минути. Нашата задача е да служим на народа, защото ние никога не забравяме, че народът ни храни!"

И когато човек погледне колко охранени изглеждат другарите, ще стигне до извода, че народът ги храни наистина добре.

Но човекът, който така си представя посещението си в Паспортния отдел на милицията, явно не е чел закона добре. Защото, ако беше внимавал, той щеше да е видял там едно изречение, което доказва, че Законът за задграничните паспорти всъщност узаконява досегашното беззаконие, а беззаконието пак си е беззаконие.

В такъв случай действителният разговор придобива следната форма:

- Добър ден, искам задграничен паспорт.
- Аха, искате задграничен паспорт???
- Аха!
- За къде?
- За Париж.
- Аха.
- Искам да видя Айфеловата кула.
- За да видите една Айфелова кула, сте хукнали да ходите чак в Париж?
- Аха!
- Ето една снимка от Париж. Това тук в средата е Айфеловата кула. Видяхте ли я сега?
- Видях я.
- Значи няма смисъл да ходите. Бъдете прогресивен, другарю. Хората защо са измислили фотографията? Следващият, моля! Виждате ли как спестихте цяло едно пътуване? Следващият!

Следващият е една баба:

- Ти за къде искаш паспорт, бабо?
- За Виена.
- И какво ще правиш във Виена?
- Искам да видя сина си. Не съм го виждала десет години.
- Ами как се казваше синът ти?
- Стоян Димитров.
- Чакай малко... Стоян Димитров... Д... Д... Данев... Димитров, Ангел... Димитров... Димитър... Димитров, Стоян! Ето го синът ти в картотеката! Ето го тук на снимката. Видя ли го сега? Ха така! Благодари, че ти спестихме цяло пътуване. Следващият, моля! Следващият.
- А, Вие сте следващият. Вас поначало не можем да ви пуснем, другарю! Не за друго, ами защото какво ще правим без вас? Ние ви ценим! Хора като вас се намират рядко. Без Вас ще страда производството, ще се забави преизпълнението на петилетката, ще се понижи жизненото равнище на трудещите се. Не-е-е! Ние не можем да си позволим подобно нещо! Да Ви пуснем да се разхождате из чужбина при този напрегнат план, това е направо безотговорност! Не е законно, че Ви от-казваме, ли? Но ние Ви отказваме, защото Ви ценим. Ето какво пише в Закона, щом Вие се осмелявате да твърдите, че постъпвам незаконно. Ето го Закона: " Не се издават паспорти на лица, чието пътуване в чужбина не съответства на

интересите на държавата..." Помислете си, ако Ви пуснем, кой ще разтоварва вагони на гарата? Аз ли? Следващият!

20 ноември 1969

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА - МЛЕЧНА КРАВА

Какво е българската държава?

Географски погледнато, това е пространството, заградено между Черно море на изток, Дунав на север, Родопите на юг и долината на река Струма и Югославия на запад. Но, освен географското определение, ние си имаме и други определения, и тези определения и представи са се променяли в зависимост от хората. Според борците за Освобождение от турско робство, българската държава е олтар, пред който те бяха готови да сложат живота си.

По-късно, след Освобождението, бяхме освободени за втори път, този път от робството на капитализма. Партията ни отвори очите, разясни ни заблудата от религията и при това ново положение държавата вече не можеше да се разглежда като олтар - олтарът е църковно понятие.

Слънцето на социализма изгря.

Заваля дъжд от партийни обещания.

Почвата се напои. Всичко започна да расте и избуява: грешки на растежа, култ към личността и т.н. Защо при това положение да не избуят и нови представи за държавата? Дори поетите се вдъхновиха и един от тях седна и написа: "България, от граница до граница - обърнаха те в огромна баница и тези, дето уж над тебе бдят, от тебе те ядат, ядат, ядат!"

Но, според мен, този поет не е прав, той страда от известен примитивизъм. Така, както от примитивизъм страда и представата, че държавата е гърне с мед и че не може да не си оближе пръстите този, който бърка в гърнето.

Една баница, от която тези, дето уж над нея бдят, ядат, ядат, ядат, както и едно гърне, в което тези, които го пазят, бъркат и си бижат пръстите, накрая ще свършат. Няма да има повече от какво да се яде. А нима нашата социалистическа родина се свършва?

Не се свършва!

Социалистическата държава не се свършва, защото тя е един жив организъм; ако искаме да си представим нещата по-нагледно, трябва да намерим по-подходящо сравнение. И то вече е намерено: българската държава - млечна крава. При това имаме и социалистическо разпределение на труда. Едни доят кравата, смучат от нея, други я хранят. Но това не значи, че тези, които смучат, са телета. Напротив. Те са уважавани хитри другари-службогонци, те гледат по марксистки на нещата, те знаят, че всяка крава, колкото повече се дои, толкова повече пуска, при условие, че се храни добре. Но когато един човек е зает с доенето на държавата, той не може да е зает и с прехраната ѝ. За тази цел съществуват трудовите хора.

- Другари - казват партийните водачи. - Погледнете тази държава! Ние някога поехме тежко наследство. Държавата ни беше съвсем издоена, финансите ѝ бяха разклатени и едва се държаха на краката си. Някога вие не бяхте заинтересовани от състоянието на държавата, но сега тя е ваша! Тези, които десетилетия дояха българската държава, за да пълнят авоарите си в швейцарските банки, са в затворите. Те си получиха заслуженото. Сега ние трябва да храним държавата, която е наша, за да оправим мършавите ѝ финанси!

При подобна реч един трудов човек би бил най-големият неблагодарник, ако не се зарадва. Досега той нямаше нищо, освен двете си ръце. А сега, освен двете си ръце и жена си и децата си, той има държава. Негова собствена държава, на

която е господар. Нима това е малко? И трудовият човек веднага започва да си мисли, че сега, вече като собственик на цяла държава, той трябва да я храни така, както всеки собственик си храни добичето, било то магаре или кон.

И народът възторжено запретна ръкави, за да работи и храни държавата. А държавата, разбрала, че за нея са настъпили благодатни времена, наведе глава и започна да яде. Мършавите й финанси започнаха да се пооправят, ръководството, зарадвано, издаваше апели за нови трудови дни, за държавни заеми, за подаряване на безплатен труд на държавата.

- Държавата е наша! За първи път в историята държавата ни принадлежи! - викаха възторжени партийните другари. - Давайте да я храним!

Междувременно ръководителите забелязаха, че държавата вече може да се дои. И те запретнаха ръкави да я доят, докато народът бе запретнал ръкави да я храни. От държавното виме в ръководителските ръце започнаха да текат все по-големи и по-големи заплати, мерцедеси, вили, луксозни апартаменти. И ръководителите започнаха да забелязват, че колкото повече доят държавата, толкова повече им се услажда.

- Държавата е ваша! Хранете я, другари! Не скъпете труда си за социалистическата държава!

Народът не може да скъпи труда си. Народът тича. Блъска се. Работи. Държавата, отворила огромна уста, поглъща всичко.

Народът я храни.

- Хранете държавата! Тя е ваша! - продължават да апелират ръководителите. - Не забравяйте, за първи път в историята на човечеството държавата ви принадлежи.

За да няма съмнения чия е държавата, навсякъде се поставят надписи: "Пазете тревата — тя е ваша! Работете повече - заводът е ваш! Тази болница е ваша! Държавата е ваша!"

"Абе - наша! Наша! - казват си измерените хора. - Наша, ама въпросът е кой я дои!"

МОБИЛИЗИРАНЕ НА МЪРТВИТЕ

Крайно време беше да се мобилизират и мъртвите български писатели за делото на Партията. Защо да ги оставяме да бездействат? Още повече, вече на всеки е ясно, че живите носители на перото, макар и мобилизирани, макар и да изписват тонове хартия и кофи с мастило, някак си не могат да накарат народа да повярва в делото на Партията. Щом е така, защо да не се облегнем на умрелите? Знаменитите ни покойници не могат да протестират. Ще им сложим за успокоение по един венец на гробовете. Ще им издигнем тук- там по някой и друг паметник и ще обявим: ако бяха живи, първата им работа би била веднага да подадат заявление за влизане в Партията и после да помолят да бъдат приети лично от другаря Тодор Живков, за да му изразят своята безпределна вярност и благодарност за паметниците и грижите, полагани за гробовете им. После щяха да сключат договори с "Партиздат" за написване на книги на съвременна партийна тематика.

И тогава капналите от безплодна агитация партийни агитатори щяха да вдигнат потни чела. Да спрат да преливат от пусто в празно. Да спрат да разясняват цитати от последния Първи секретар на Партията. И да викнат към населението: "Виждате ли бе! Другарите хан Крум, отец Паисий и Иван Вазов подкрепят политиката на Партията! Как не ви е срам да недоволствате!"

И хората щяха да се засрамят и да спрат да недоволстват.

Ето така хубаво щеше да бъде.

Защото, както писа другарят Тодор Живков в Писмото си по случай сто и

двадесетата годишнина от рождението на Иван Вазов, "...ако Иван Вазов беше жив... ако беше доживял до наши дни, той щеше да измине целият този път заедно с нас, българските комунисти... Защото ние сме наследниците на възрожденците..." - допълни за себе си и за партийните си другари в изблик на скромност той. Как може при това положение някой си да бъде недоволен от управлението на "наследниците на възрожденците"? Как може някой да говори, че партийното ръководство е яхнало българския народ? Дори и да го е яхнало, българският народ трябва само да бъде предоволен и да препуска по пътя на социализма, пришпорван чрез лозунги: "Ха така! Давай напред! Не се спъвай от повишението на цените! Не се плаши от временните трудности! Хоризонтът е близо! Стигнем ли до хоризонта - влизаме в комунизма!"

Възкръсналият Вазов не можеше да не изпадне във възторг от тази мила картина. И понеже, както знаем от литературната история, душата му като чувствителна струна е откликвала на всяко събитие, тя не можеше да не откликне и сега.

- Каква е тази опашка? - щеше да попита той, като минава покрай Лъвов мост, за да види дали лъвовете са същите, каквито са били и по негово време.

- Коя опашка, другарю Вазов? - ще попитат придружаващите го партийни агитатори. - Тази пред зарзаватчийския магазин ли?

- Не, другата, ей онази пред това ниското жълтото здание.

- А-а-а, това е опашка от хора, дето искат да пътуват в чужбина. Тук те идват да си подават документите, после идват да проверяват какво става и накрая идват да питат защо са им отказали...

- Какво са им отказали?

- Ами отказват им пътуването в чужбина, другарю Вазов.

- Отказват им? - изненадва се народния поет. - Защо им отказват? Че дори в края на турското робство всеки търговец можеше да си извади тескере и да иде и до Браила, и до Белград, и до Париж, и до Виена, до където си иска!

- Ами тогава беше робство, другарю Вазов - обясняват му агитаторите. - Тогава турците бяха заинтересовани да пускат българите да остават в чужбина и да се скитат, както вие хубаво сте го написали, "немили-недраги". Пък сега е свобода! По-голяма свобода у нас въобще не е имало! Ами ние при тази голяма свобода, ако отворим границите, колко души, мислите, ще останат в България? Ще има да се скитат, ще знаете, "немили-недраги" и няма въобще да помислят да се връщат...

Тук Вазов се замисля и, като се сеща пак за едно време, пита:

- Ами не минават ли нелегално? Едно време много комити нелегално ходеха до Браила и се връщаха!

- Ами! Ще минават! Ние, другарю Вазов, знаем да си пазим свободата и тази свободна България така сме я опасали с телени мрежи и минни полета по границите, че не човек, ами пиле не може да прехвръкне! Вие тази работа как си я мислите? На нас свободата ни е скъпа. Тези милиционери - какво мислите - свободата ни пазят! Пък за тайните агенти да не говорим! Елате сега да ви покажем и Парка на Свободата, да видите какви цветя цъфтят в него, че да се вдъхновите както вие си знаете и да му теглите едно стихотворение: "Отечество любезно, как хубаво си ти!..." Пък после ще дадем Димитровска награда, наш човек си, в началото не те признавахме, но си поправихме грешката. На ти сега едно перо, на ти и бели листа, колкото си искаш, седни и му тегли една "Епопея за съвременна България", че да чете народът и да спре да ни ругае! Несъзнателни хора, ще знаеш, не е за разправяне!

И Вазов получава от агитаторите свободен апартамент в хотел "Рила", само и само да седне да напише новата епопея на съвременна България.

Народният поет се затваря там, потапя перото в мастилницата и започва да пише:

"ПОД ИГОТО - осемдесет години по-късно..."

ПОСЛЕСЛОВ. Така, драги слушатели, би пропаднало мобилизирането на починалите български знаменитости за делото на Партията. Но само при условие, че те можеха да възкръснат. Тогава, според мен, Иван Вазов можеше да напише не само ново продължение на "Под игото", той би написал сигурно и нова комедия "Службогонци", а на българските журналисти, които се надпреварват да хвалят Партията, щеше да посвети фарса "Кандидати за славата" Той нямаше да забрави и падналите в борбата срещу фашизма и щеше да напише "Епопея на забравените ... идеали".

Но мъртвите не могат да възкръснат, не са в състояние да протестират и затова партийните хитреци се мъчат да направят свой капитал с делото им. И понеже вие, живите, не ги аплодирате, те ви уверяват, че мъртвите сигурно ще сторят това.

ДА КАЖЕШ ИЛИ ДА НЕ КАЖЕШ

Били ли сте нейде на Запад? Тогава вие познавате големия проблем „да кажеш или да не кажеш" - с който се сблъска завърналият се от Запада известен български специалист по строеж на пътища инженер Петко Перушанов. Петко Перушанов първо беше изпратен на специализация по шосета и аутобани в Съветския съюз, за да може да види, да разучи и да приложи съветския опит в българското пътно строителство. После се установи, че в Съветския съюз аутобани няма, а и шосетата са целите в дупки. Та затова го пратиха отново на специализация, този път на Запад.

Той се завърна, натоварен с подаръци за жена си, децата и най-близките роднини и точно разпредели подаръците и започна да подрежда снимките, книгите и чертежите, които трябваше да му послужат по-късно за строежа на български шосета и аутобани, на вратата се почука.

Беше кварталният партиен секретар.

- Другарю инженер Перушанов - каза тържествено партийният секретар, - Вие, както знаем, се връщате от една дълга командировка във великия Съветски съюз и от една също дълга командировка от Запада. Наистина, Вие сега сте зает с подреждането на насъбрания технически опит, но вашите две командировки, другарю Перушанов, дават невиждана възможност за съпоставяне на двете системи, за разкриване на истинската същност на социализма и капитализма. Затова, скъпи другарю Перушанов, ние решихме да свикаме едно квартално събрание, на което единственият докладчик ще сте вие, за да можете да разкажете за личните си впечатления от двете пътувания, за голямата истина на живота и за прилагането на съветския опит в пътното строителство у нас! Всичко това е запланувано във връзка с идеологическото възпитание на трудещите се. Какво ще кажете?

- Нищо - отвърна зашеметен от тази реч инженер Петко Перушанов, - в момента не мога да кажа нищо!

- Но на събранието ще кажете - отсече партийният секретар. - Значи, в,събота, в шест часа вечерта в кварталното клубче.

И си излезе.

- Стана тя, каквато стана - рече зашеметен Петко Перушанов на жена си. - Тя стана каквато стана. Какво ще им разправям на това събрание?!

- Как какво? - каза жена му. - Каквото трябва! Щом те канят хората, не можеш да откажеш. Досега все други са изнасяли доклади в клубчето, защо да не изнесеш един доклад и ти?

- Да, но какво ще кажа? Да им покажа снимки от съветските пътища? Да разправя, че те, дето се вика, дори не знаят какво е аутобан? За дупките по пътищата да не говорим, пък и че няма бензиностанции да си мълчим; и че въобще, ако има някой, дето трябва да се учи от другия в пътното строителство, това не сме ние от тях, ами те - от нас! Това ли да им кажа? Ами аз това, дето го видях на Запад, съветските другари не са го и сънували. Ами те комунизма в най-добрите си сънища не си го представят така, вярвай ми!

- Абе ти луд ли си? - викна жена му.

- Не съм, ами се чудя какво ще кажа, и да кажа или да не кажа, това е въпросът. Да кажа или да не кажа?

Три дни до събота се измъчва другарят инженер Петко Перушанов над въпроса да каже или да не каже, защото това за него беше принципен въпрос, човекът не искаше да лъже. Жена му ходеше след него ядосана и мърмореше, че не е случайно, че на дядо му хората викали Перушана, човек трябва да е перушан, за да се мъчи така, впрочем какво има и толкоз за мислене?

Той питаше ядосан:

- Как какво? Как какво?

- Ами виж какво - отвръщаше тя, - кой те прати тебе на тези две командировки бе, неблагодарнико? Кой ти даде възможност да видиш света и ни накупиш толкоз много работи?

Той отвръщаше замислен:

- Партията!

- Добре, и какво очаква тази Партия от тебе?

- Да построя хубави пътища.

- Друго, друго!

- Какво друго?

- Ами защо те канят на това събрание, а?!

- Защо ме канят?

- Да разправиш впечатленията си!

- Да ги разправя, да ги разправя - ама наистина ли??

- Значи - продължаваше тя, - значи, какво очаква Партията от тебе?

- Какво очаква?

- Да разобличиш капитализма, диване такова!

- Значи, да лъжа!

- Няма да лъжеш, ами ще разобличаваш! - поучаваше го тя.

- Ти чувал ли си за голямата и малката правда на живота?

- Чувал съм!

- Тогава какво има за мислене? Тези големите аутобани на Запад са малката правда на живота, големите магазини, дето си видял, са пак малката правда, а големите дупки по тесните съветски шосета въобще нямат нищо общо с правдата - те са остатъци от миналото! Въобще няма за тях да споменаваш!

- Добре, и тогава за какво да говоря? - попита той.

Жена му се замисли:

- Виж какво - защо не говориш обратното? - сети се изведнъж тя. - Онова, което си видял на Запад, ще казваш, че си го видял в Съветския съюз. И онова, което си видял в Съветския съюз, ще казваш, че си видял на Запад. Така въобще няма да се объркваш. И ще се покажеш, значи, благодарен към Партията! Какво има да се чудиш? Ти искаш ли още веднъж да те пратят в командировка в чужбина, или не?

- Искам! - отвърна той.

- Като искаш, какво има да се питаш да кажеш ли, или да не кажеш? А?

4 август 1976

КАКВО ЗНАЧИ БЕЗВИЗОВ РЕЖИМ

ООН обяви тази година за международна туристическа година и жадният за пътешествия българин извика „ура". Тодор Живков даде личен пример, като отиде до Франция. Иван Башев го последва и отиде да види скандинавските държави. След него Георги Джагаров тръгна да наобиколи Англия.

- Ура-а-а! - продължи да вика жадният за пътешествия българин, следейки с умиление всички репортажи, с които пресата го информираше за всяка стъпка на тези видни туристи. - Щом те тръгнаха, полека-лека ще дойде време и за мене. Ето, членовете на Политбюро се изредиха, министрите - и те минаха по реда си и вече стигнахме до председателите на различните съюзи. Сега вече, щом и те си направят туристическата обиколка из Европа, няма как - накрая ще дойде и моят ред... Ще дойде, не може да не дойде! Едно време, в ония черни буржоазни времена, Алеко Константинов ходи чак до Чикаго, защо сега аз, при моя светъл и слънчев социализъм, да не мога да ида поне на световното изложение в Монреал?

- Иди на Черно море! - прошепват му от туристическата организация.

- Не ща! - казва жадният за пътешествия българин. - Не ща! Причерняло ми е от това Черно море. Аз искам да видя свят!

- А-а-а! Стой, драги! Какви са тези упадъчни изказвания? Че ние не сме ли свят?

- Абе, вие може да сте свят, но не сте свят за гледане! Аз искам да видя нещо чуждо. Искам да видя чужбина. Ето, Тодор Живков видя Франция, Башев видя Швеция, Джагаров видя Англия, защо аз, да речем, да не видя Италия?! Нали сме за равенство?

- Какво равенство?

- Е, такова, каквото го пише в Конституцията!

- Виж какво - разсърдват се вече съответните другари, - ти много да не знаеш, че можеш да закъсаш с това равенство. Равенството си е равенство, но ти внимавай с кого се равняваш. Ти с отговорните другари ли ще се равняваш, бе?!

- Защо? Че те нали едно време се бореха за равенство? „Свобода, равенство, братство!"

- А-а-а! И вражески лозунги издигаш, а?

- Не, моля ви се, не - стресна се жадният за пътешествия човек, - аз, нали така, припомнях си само как едно време... борба за равенство... нали за равенство се борихме, нали и тези другари, така, паднали в борбата за равенство умираха...

- Точно затова днес ти не можеш да се равняваш с тях... Да не си споменал вече за равенство! Равенство! Не те е срам! Ти имаш още много хляб да ядеш, докато вземеш да се сравняваш дори с малкото пръстче на тези другари, наши отговорни. Ти трябва да си щастлив, като ги гледаш само на снимките по вестниците, бе! Или не си щастлив, а?

- Щастлив съм, много съм щастлив, като ги гледам. Само че като ги гледам и като чета как те пътешестват насам и натам, да знаеш, искам и аз да последвам примера им. Нещо ми кипи отвътре. Искам и аз така, ако не в друго, поне в това да им подражавам малко. Добрият пример заразява! Не съм ли прав?

Тук съответните другари не могат нищо да възразят, защото човекът - ето на - иска да последва примера на ръководството, иска да върви по стъпките на ръководството, а нали за това - да се върви по стъпките на ръководството, пишат вестниците от сутрин до вечер. Защото комунистическото ръководство единствено в света е свято и непогрешимо. Щом човекът иска да следва ръководството, няма как.

- Чакай - успокояват го те, - все някога ще ти дойде редът!

- Аз на това се надявам - заявява искащият да пътешества човек, - особено сега, в тази международна туристическа година, не може да не ми дойде редът.

А докато искащият да пътешества човек се надява, международната туристическа година се търкаля, ден след ден. Отговорните по туризма комунистически другари, подострили големи моливи, смятат в дебели тефтери колко капиталисти-

ческа валута ще влезе в нашата социалистическа държава, защото без валута нещо строителството на социализма не върви. „Хайде - викат си те, - дано дойдат тази година повече западногермански реваншисти и англо-американски империалисти да се попекат на социалистическите ни плажове. Революционни компромиси направихме за тях - на, и игрално казино отворихме. Само дано дойдат проклетниците, че без техните пари закъде сме?"

„За никъде не сме!" - потриват ръце келнерите и се учат да смятат: две и две - шест. Шест и три - дванайсет.

Народната милиция усилено тренира, учи чужди езици и провежда курсове как с едно ухо може да се подслушват на плажа едновременно шест разговора, като при това човек се прави, че спи. От учене на чужди езици главите на всички шефове са се подули, поради което ги стягат шапките. Но няма как - туризмът изисква жертви. На всичкото отгоре в курс с туристическия сезон вестниците изведнъж обявяват: България едностранно премахва визите. Въвежда се безвизов режим. Пътуването става лесно като две и две - четири.

- Ура-а-а! - стряска се в своето чакане отново жадният за пътешествия българин - най-сетне отвориха границите. Тръгвам на един тур из Европа. И аз свят да видя, и светът мен да види!

- Тръгваш ти, ама не може! - отговарят му любезно, и дори много любезно, от народната милиция, защото наскоро са се включили в почина за културно обслужване. - Много съжаляваме! Просто нямаш представа как съжаляваме.

- За какво съжалявате?

- За това, че не можем да те пуснем. Не можем да ти дадем виза. Ти не знаеш ли, че за всяко пътуване в чужбина трябва виза?

- Да, но вече не трябва! - отговаря жадният за пътешествия гражданин и отваря вестниците. - Не четете ли вестници? Ето, народното ни правителство реши да премахне визите. Това е по случай международната туристическа година. При безвизов режим международните пътувания стават лесни и прости тъй, както две и две - четири. Ето! Пише го черно на бяло!

- Дете наивно, ти живота не познаваш! - изпява милиционерската чиновничка, а мустакатият капитан поучително казва:

- Така е! Грешка няма. Визите са премахнати - но кои?

- Кои? - пита гражданинът.

- Входните, а не и изходните. Това ще рече, че може да се влиза, но не и да се излиза...

- Значи границите не са отворени?

- Отворени са. Само че за едната страна.

- А за другата?

- Абе, ти си наивен човек - казва капитанът. - Ти не знаеш ли вица за Гарабед и жилищната криза?

- Знам. Дето Гарабед казал, че ще разреши жилищната криза в България за два часа, като се отворят всички граници. И после - дето казал, че приеме ли се рационализаторското му предложение, веднага ще се качи на едно дърво, за да не го смачкат в навалицата.

- Добре, а като го знаеш, тогава защо ми го разказваш, че на всичкото отгоре и пред свидетели? Я ела сега оттатък в стаичката, че ми трябваш! - и мустакатият капитан арестува жадния за пътешествия гражданин за разпространение на вражески вицове.

27.04.1967

ПОДСТРИГВАНЕ ПО ВСИЧКИ ЛИНИИ

Нашенските политически бръснари са хванали ножиците и стрижат, ли стрижат. След като подстригаха политическите права на хората, те преминаха към подстригването на различните свободи. И дотолкова се увлякоха, че дори ги остригаха. Но и това им се видя малко.

За да бъдат в крак със своята велика идеология, те решиха, че вече трябва да се заемат с подстригване на човешките мозъци, с тяхното марксическо фризиране и ондулиране, за да бъдат всички те нагънати идеологически правилно и да нямат чуждестранни извивки и забежки. Щом могат да се подстригват коси, защо да не могат и мозъци? Наистина, човешкият мозък е малко фина материя, но затова има и фини методи. При това, въобще няма нужда мозъкът да се вади и заменя с друг, произведен в братския Съветски съюз, както това препоръча преди известно време един член на идеологическата комисия на ЦК. Това може да се прави само в редки случаи, когато се подготвя, да кажем, някой другар за някаква много важна служба и ръководството трябва да бъде сигурно, че той никога няма да спре да повтаря като папагал, че „дружбата с великия Съветски съюз е за нас необходима, тъй както слънцето и въздуха за всяко живо същество". Или пък, че „отношението към КПСС и СССР е пробен камък за всяко прогресивно движение". Тези неща в един вносен съветски мозък, който днес, за съжаление, все още не може да ощастливи всяка глава, са си щамповани фабрично на принципа на грамофонните плочи. И щом другарят си отвори устата, лостчето към челюстта му включва вносния му съветски мозък в действие и всичко по-нататък си върви съвършено безгрешно, точно по линията на марксизма; нито наляво, към Китай, нито надясно, към империализма. Един съветски дипломат ми каза, че Съветския съюз нарочно купил нови автомобилни заводи от Италия - цеховете на стария завод Москва се преустройвали за производство на мозъци. Машините се сменяли, но името щяло да остане същото. Засега, разбира се, тези неща се пазят в тайна и никой не знае, че когато някои твърде отговорни наши другари отиват на Висша партийна школа в Съветския съюз, те всъщност отиват на ремонт. След време, когато се върнат, те, естествено, заемат веднага най-големи постове, защото мозъците им са от Москвич, последен модел.

Но изкуствените съветски мозъци струват скъпо и затова, ползвайки постиженията на мичуринското учение, у нас се разработва друг метод. Метод, при който нашенските политически бръснари могат да покажат цялото си коафьорско изкуство. Те тракат с ножиците. Задъхват се от вълнение. Нагорещяват с патриотизъм ондулационните машини и посягат към всяка глава. Остригани до голо поети им помагат, създавайки песнички за чичко Димитров и чичко Ленин, за Москва и за звездата, която свети отгоре на Кремъл. За часовника, който звъни: дан-дън-дан. Пейте сега, дечица!

Пейте, бе!

„Чичко Димитров ни води..." Ха така-а-а! Ха сега за звездата... ха сега за Москва... Ха тъй! Хайде сега за кремълския часовник... За туй, че целият свят гледа сега натам. Защото там е пъпът на света. Там е центърът. Там е екваторът. Там са и полюсите. Всичко е там. Земята вече не се върти около Слънцето. Около него тя се вртеше преди революцията. Днес нищо не може да се сравни с притегателната сила на Москва. Това е! Какво искаш да питаш ти, малкият? Кога е построен кремълският часовник? Разбира се, след революцията! Нима може един цар да построи такъв исторически часовник? Всичко хубаво, прочуто и историческо е направено след революцията, така, както всичко лошо, грозно и назадничаво е отпреди нея. Всичко хубаво, добро, весело и щастливо на този свят - хубава природа, добри хора, весело прекарване и щастливо детство, се намират в социалистическия лагер. А лошите хора, тъжните дни и нещастното детство са

при капитализма. Дори лошото време е там: в Англия от сутрин до вечер вали, духа, а на всичко отгоре има и мъгла. Големи са предимствата на социализма...

И тъй, словесните ножички тракат ли, тракат. От радио, от книжки, от телевизия. Бръснарски ръце се подават отвсякъде, за да вчесват невчесани мисли и насочват мозъчните гънки по посока: Москва, Маркс, Енгелс. Никакво отклонение. Това е посоката, по която ще плава фризираното човечество...

„Има ли закон за подстригването?" - провиква се онзи ден във вестник „Народна младеж" миньорът Божидар Велев и се оплаква, че както си седял в ресторанта „Абритус" в Разград, дошло при него едно яко служебно лице, хванало го за яката и пред цялата смаяна ресторантска публика го изнесло на улицата, взело му паспорта и му казало, че ще си получи обратно документите, след като се подстриже.

Представителю на управляващата в България работническа класа! На нас наистина ни е непонятен твоят гняв. У нас се подстрига Търновската конституция, подстригаха се политическите права, остригаха се народните свободи, сега с една масова акция се подстригват по марксически мозъците на младото поколение, а ти си взел да се оплакваш, че искали да подстрижат твоята коса! Ами ако всеки вземеше да се оплаква от това подстригване, което у нас се провежда планово по всички линии, къде ще му излезе края?

Тогава историците би трябвало да се разбунтуват срещу подстригването на старата и новата ни история. Писателите срещу подстригването на техните произведения. Юристите срещу подстриганото правосъдие. Селяните - срещу стригането на трудодните им. Но те оплакват ли се?

Погледни само как хитро е подстриган и отговорът, който ти дава редакцията на „Народна младеж". Изпращат те при кооперация „Хигиена". За тези, които искат да те подстригват, тебе - управляващо лице в България - нито дума. Нито дума за служебното лице, за взетия паспорт и за политическите бръснари, които стоят зад цялата тази история. Е, какво ще кажеш? Чети Конституцията, приятелю, за да разбереш колко много права имаш, които не можеш да ползваш - това ти препоръчва редакцията. А ние ще ти кажем накрая един стих във връзка с подстригването, написан от един велик руски поет от миналия век:

Паситесь, мирнне народи!
Вас не разбудит честн клнч.
К чему стадам дарм свободи?
Их должно резать или стричь.
Което, преведено на български език, ще рече:
Пасете, кротички народи!
Зовът на честта няма да ви пробуди.
Защо са им на стадата даровете на свободата?
Те трябва да се колят или стрижат.
Но това - пардон - не се отнася за нас.

03.08.1967

ЛОЗУНГИ И ЗАГЛАВИЯ

Заглавието „25 години народна власт - 25 години обикновен локум" не е измислено от мен. Казвам го предварително, защото не искам да отнема славата на онези големи мислители от ДОО „Захарна промишленост", които отпечатаха този крилат лозунг върху десетки хиляди локумени кутии, пуснати в чест на великата годишнина. Моля, славата си е тяхна. И ако вестник „Поглед" се възмущава от локумения лозунг, то е, защото вестникът вероятно се чувствува засегнат и надминат от захарната промишленост. Вярно, захарната промишленост произвежда локуми. Но нима малко локуми се разтягат по вестниците? Нима малко

локуми бяха разтегнати в деветосептемврийските речи? Отворете деветосептемврийския брой на самия вестник „Поглед“ и вие ще имате чувството, че влизате в ДИП „Малчика“.

Статия до статия - локум до локума. 25 години народна власт - 25 години обикновен локум. Народът ни, както виждате, има чувство за хумор.

Цирковите артисти също не са останали назад и, както научаваме, в чест на годишнината са издигнали лозунга „25 години народна власт - 25 години народен цирк!“

В ТКЗС „Червена звезда“ пък бе издигнат лозунгът „Да дадем образцово комунистическо стадо“, както и лозунгът „В всеки дом - говедо“. Народната милиция не можа да манифестира на Девети септември - тя бе заета да пази народните ръководители. Участъците бяха украсени с надписи „Народната милиция - единствена опора на народната власт“.

Могат да се изброят още много лозунги, но локумджийския лозунг „25 години народна власт - 25 години обикновен локум“ наистина няма равен на себе си, той отразява цялата действителност като в капка вода.

На 20 август, когато в Прага населението облича черни дрехи, за да посрещне в траур годишнината от съветска окупация, когато танкове и патрули обикаляха улиците на града, вестник „Отечествен фронт“ поднесе на българските читатели поредния си локум: „Укрепва съветско-чехословашката дружба - открит е паметник на Ленин“.

Преглътнете, български читатели, да ви е сладко!

Вестникът пропусна само да отбележи, че съветските другари сами си построили паметника, на чешка територия, но в средата на своя гарнизон, за да се повдигне, може би, духът войниците, като чуват, че отвън народът вика: „Руснаци, върнете се!“

Но един локум по чехословашките събития се е видял недостатъчен на вестник „Отечествен Фронт“ и на третата си страница пуска втори локум под заглавие „Равноправно и изгодно“, в който се опитва да изкара, че търговията между Чехословакия и Съветския съюз е равноправна и изгодна. Още един локум, читателю, да ти е сладко.

Българските списания могат направо да се разглеждат като цели кутии с различни локуми - т.е., локуми на различни теми. Едни са по-големи, други са по-мънички: едни са по-разтегнати, други са по-свити. Един голям локум поднесе по случай 25-та годишнина списание „Ново време“, опакован във вид на статия със заглавие „Политиката на БКП за повишаване на жизненото равнище на българския народ“.

От тази статия българският народ с удивление научи, че у нас била уж ликвидирана скритата и откритата безработица и за всеки български гражданин вече имало работа. При това реалните доходи на населението в сравнение с 1952 година се увеличили почти три пъти. Как реалните доходи на хората са се увеличили почти три пъти, след като заплатите са се повишили през това време с по 15-20 лева, а в същото време цените на един куп стоки са нараснали почти двойно - остава загадка не само за читателя, но изглежда, и за автора на статията.

Но важното е, че човек прочита статията и му става сладко. Дори много сладко. Той не знае просто на кого да вярва: на празното си портмоне, на цените по витрините, или пък - на статиите, които го уверяват, че той живее в най-добрия възможен свят, управляван от най-доброто възможно правителство, информиран от възможно най-добрите журналисти.

От цялата тази работа една е вярно - че на социалистическия нов човек у нас се поднася възможно най-добър локум. Този локум може да се разтяга до безкрайност. Той става за всякакви цели. И най-вече за агитация и пропаганда.

Но онова, което нашенските специалисти локумджии забравят, е: от много локум на всеки му става байгън.

СТЕНАТА И МИРА

Виждали ли сте я? Не сте? Идете да я видите при първа възможност. Заслужава си. Много хубава стена. Всичкото й е наред. При това - най-прогресивната Стена в света. Нощем свети като слънцето на социализма. Прожектори я обливат със светлина от всички страни. Прогресивни граничари, въоръжени с картечници - с картечниците на мира! - пазят някой да не я прескочи и да иде да гние на капиталистическа територия. А наоколо, още от далеч - предупредителни надписи: „Внимание! Още 50 метра и стреляме без предупреждение! Внимание! Не вървете по-нататък! Още 20 метра и стреляме без предупреждение!" Грижа за социалистическия човек. И като се има предвид, че благодарение на Партията неграмотни вече няма, нищо случайно не може да се случи. Ето още едно от предимствата на огромотяването.

Около Стената, разбира се, народ. Разглеждат я и от едната, и от другата страна. Защото Стената има рожден ден. На 18-ти август ще навърши 12 години.

Какви ли не чудеса се раждат под слънцето на социализма!

От социалистическата източно-германска страна Стената я разглеждат отдалече. Във връзка с предупредителните надписи. И поради минното поле. Впрочем, то не е поле, а поленце. На Запад му казват „Ивицата на смъртта". На Изток: „Ивицата на мира", може би защото всеки, който попадне в нея, отива направо в царството на вечния мир. Но като се има предвид разяснителната работа, агитацията, накрая - предупредителните надписи, ако някой се опита да бяга, той, тъй да се каже, си го заслужава.

Какво мислят хората за Стената?

По случай годишнината се срещнах с няколко души, за да ги разпитам за мнението им и ето какво казаха те:

Един директор на затвор: „Като директор на затвор, трябва да заявя, че Стената ми направи много добро впечатление. Погледнете, например, осветлението нощем и наблюдателните кули. Колко затвори в света могат да се похвалят с подобно нещо? Аз мисля, че всеки директор на затвор може много да се поучи от Берлинската стена. Онова, на което се чудя, е - ако човек живее в държава, оградена с подобна стена, няма ли да има чувството, че се намира в затвор?"

Партиен отговорник от Източен Берлин: „Другарят, който се изказа преди малко, явно беше директор на затвор от западна държава, защото никой наш социалистически директор на затвор няма да направи подобно изказване. Разликата между една затворническа стена и Берлинската стена е тази, че Берлинската стена е стена на мира. Освен това, всеки прогресивен човек знае, че тя е най-прогресивната стена в света, защото раздели два свята - света на освободеното човечество от света на разложението. Че по Стената се стреля, не е наша вина. Ако никой не се опитва да бяга, няма и да стреляме. Освен това - всеки, който се опитва да бяга, по начало знае, че се стреля, защото има предупредителни надписи. Така че той сам си е виновен. А ако не стреляме, знаете ли какво ще стане?"

Директорът на затвор пита: „Какво?"

Партийният отговорник се ядосва: „Я не ми задавайте провокационни въпроси. Директорът на затвор се извинява, като казва: „Моля, моля"

В разговора се намесва един човек, за когото по-късно се установява, че се казва Гарабед и е от Пловдив, по-скоро е бил някога от Пловдив, а сега е от Париж.

Гарабед: „Аз ще ви кажа какво ще стане - ще стане много лошо, защото като не се стреля, хората ще вземат да се катерят по стената със стълби, аз знам какво ще стане... Същото ще стане, ако отворят границите. Затова казвам, че ако сега отворят Берлинската стена, ще се кача веднага с най-голяма бързина на едно дърво."

Директорът на затвор изненадано пита: „Защо?"

Гарабед: „Когато хората хукнат да бягат, да не ме смачкат в калабалъка..."

В този момент към нас се приближава много странна личност с голяма брада и лъвска грива. Всички имаме чувството, че сме го виждали някъде и затова започваме да го оглеждаме с интерес. Човекът вижда това, приближава още повече и започва да ни говори:

„Аз предвидих в съчиненията си много неща, но това не можах да го предвидя... Стена! Стена, която да разделя два свята! От едната страна е светът на свободата и социализма, светът на освободения труд и щастливото човечество, строящо нов живот, и от другата страна - светът на упадъка и капитализма, светът на жестоката експлоатация и мизерията! Бедни капиталистически работници! Можех ли някога да зная, че в своята безкрайна алчност за печалби, при нарасналата и постоянно растяща експлоатация, това съм го описал така хубаво в „Капиталът", след сто години капиталистите ще стигнат дотам, че ще са принудени да строят стени, за да предпазят работниците си да не избягат? Можех ли да предвидя подобно развитие?... А сега... Сега всичко е ясно. Наемни войници, вероятно добре платени, пазят работническата класа да не избяга. Защото - тук аз пак някога съм сбъркал - в една част на света, там, където индустриализацията е напреднала, социалистическата революция е победила. Аз мислех, че революцията ще победи в целия свят наведнъж. А ето, че е станало нещо друго. В една част от света, както разбирам - не е ли така? - социалистическата революция е победила, там свободната работническа класа е взела съдбата си в свои ръце, установила е царството на равенството и свободата и ето какво е станало! Капиталистите са били принудени да издигнат една стена, една затворническа стена, за да спрат експлоатираните си работници от бягство към царството на равенството, благоденствието и свободата! Ето до какво падение е стигнал капитализмът! Не съм ли прав?"

Ние го слушахме изумени.

„Извинете - казах аз, - но кой сте Вие?"

Човекът с брадата отговори: „Аз съм Маркс."

Партийният отговорник от източен Берлин му каза: „Вие сте провокатор! Маркс отдавна е мъртъв!"

Човекът с брадата каза: „Моля, не се плашете, ако ви кажа, че аз също съм мъртъв. Аз просто дойдох да видя как са се осъществили моите идеи. Имам малко отпуска от оня свят. И понеже на младини бях в Берлин, дойдох да видя града. И... какво виждам - стена! Капиталистическа стена, издигната, за да не може работническата класа да бяга към социализма! Не съм ли прав?

„Прав сте - казах му, - но с една малка разлика. Всичко е обратното. Стената не е капиталистическа, а социалистическа."

„Но по нея стрелят!" - извика възмутен Маркс.

„Да. Защото е стена на мира..."

Маркс явно не можеше да ми повярва. Но после, после той видя надписа „Германска демократическа република" и се хвана за главата.

И като каза: „Наследници мои, аз ли криво описах социализма или вие криво ме разбрахте?" - изчезна във въздуха.

Така интервюто ми по случай 12-годишнината на стената приключиха.

ХУМОРИСТИЧНА ТРАГЕДИЯ

Ужасно натъжен, хуморът пиеше горчиво кафе в ресторанта на Съюза на българските писатели и се усмихваше през сълзи. Положението му никак не беше весело, но горкият хумор се утешаваше, че положението на българската сатира е още по-лошо.

„Като се сравнявам с нея, викаше си той, аз съм добре. Е, нов Алеко Константинов няма, скоро няма и да има, за сметка на това пък неговите герои управляват страната! После, какво пък толкова има за смях? Положението е даже тъжно. Да се смеем на опашките за хляб - не можем, да се смеем на ръководството - не смеем. Добре, че отвреме-навреме отговорните другари съобщават на хумористите: „Смейте се на това! Смейте се на онова!“ и те се смеят, хората. Щом има нареждане, как няма да се смеят? Хайде, де! Да ти кажат от ЦК: „Осмей келнерите по ресторантите, че надписват сметките на населението“, да видим няма ли и ти да ги осмееш! Е, че правителството надписва сметката на целия народ, туй е вече друга работа. Аз с политика не се занимавам! Аз съм един съвършено неутрален хумор!“

- В днешно време никой не бива да бъде неутрален! - обади се в този момент марксическата философия, която ядеше локум на клечка. - В един момент, когато борбата между идеологиите се изостря, никой не може да бъде неутрален! Ето например, аз разсипвам буржоазната идеология по всички линии и непрекъснато доказвам предимствата на социализма, макар и да няма такива!

- Твоята е лесна! - отвърна й хуморът, - но моето е трагедия! Хумористична трагедия!

- Защо?

- Ти видяла ли си положителен хумор?

- Не съм.

- И аз не съм! Но аз трябва да бъда положителен. Как ли не се опитвах да бъда положителен. Не става и не става. Ето, по повод двайсет и пет години народна власт накарах в цирка да напишат лозунг „Двайсет и пет години народна власт - двайсет и пет години народен цирк!“. Хем положително - хем смешно. Свалиха го. И тези, които измислиха лозунга, закъсаха покрай мен. По-късно, когато трябваше да се развива личното животновъдство, измислих друг лозунг: „Във всеки дом - говедо!“ Пак не стана! По същото време измислих и лозунга, който бе залепен по локумените кутии: „25 години народна власт - 25 години народен локум!“ Този лозунг вървя известно време, докато „отгоре“ го откриха и махнаха.

- Ти не бива да се занимаваш с вътрешни проблеми! - поучи го философията. - Гледай мен! Аз с вътрешни проблеми, например, въобще не се занимавам! Занимавай се, например, с Швейцария!

- Опитах! „Може ли да се построи социализъм в Швейцария? Може, но жалко за Швейцария!“

- Хм! - замисли се философията. - Това явно също не върви! Знаеш ли какво. Защо не измислиш нещо смешно, например, за борбата с враговете? Нещо смешно, което при това да възвеличава борбата на Партията с враговете, сигурно ще има голям успех и никой няма да те критикува за него!

- Мислиш ли, че тогава отгоре няма да ми се сърдят?

- Разбира се, че няма!

- О-о-о! Чудесно! Може би това е спасението ми! - засмя се хуморът, плати горчивото си кафе и се изправи. - Довиждане, скъпа марксическа философийо! Добре, че се срещнахме! Положението ми е може би не толкова трагично, колкото ми се струваше в началото! Идеята е отлична! Ако чуеш, че са ме наградили с орден, не се учудвай! Това ще бъде, защото съм измислил нещо много смешно за борбата на Партията с враговете!

И той изскочи навън, подскачайки от радост.

Няколко дни за него не се чуваше нищо. Няколко дни марксическата философия заедно с литературната критика си пиеха кафето в ресторанта на Съюза на българските писатели сами, докато един ден хуморът отново пристигна, с превързана глава и целият в синини.

- Пак ли те биха?
- О-о-о-о-о!
- Седни и разказвай! Къде те биха така? Защо?
- Не питайте!
- Аз ти казах да измислиш нещо смешно за борбата на Партията срещу враговете! Ти не ме слушаш! Кои знае пак какво си измислил! Щом не ме слушаш, пада ти се! - скара му се марксическата философия.
- Напротив! Послушах те!
- Е, и?
- Затова ме биха!

Марксическата философия и критиката се спогледаха изненадани:

- Затова те биха?
- Именно!
- Не може да бъде!
- Може!
- Я разправи!
- Едно горчиво кафе! - поръча си хуморът и започна. - Значи, темата беше, както се уточнихме, борбата на Партията срещу враговете. Представете си Пленум на Централния комитет. И на този пленум, в средата на залата, един милиционер открива западен шпионин. Облечен и маскиран като член на ЦК. Изненадата е всеобща. На другия ден награждават милиционера и, разбира се, го питат: „Другарю, това е невероятно! Как успяхте да го откриете този западен шпионин посред пленум на Централния комитет!?“ „Ах - отговоря милиционерът - Много просто! Аз редовно чета Ленин!“ „Е, и??“ „Ленин ни учи, че класовият враг не спи! На пленума само той не спеше!“
- Той наистина е непоправим! - спогледаха се критиката и философията.
- Аз мисля дори, че малко са го били!

Хуморът пиеше горчивото си кафе и тъжно се усмихваше. При толкова синини положението му наистина никак не бе смешно.

4 декември 1973

НОВОТО ИМЕ НА БОТУШ КАИШЕВ

Какво ли мисли пред изборите прочутият партизански генерал Ботуш Каишев?

Я да му звънна един телефон.

Вдигам телефона, набирам номера и чувам познатото:

- Да! Кой там?
- Тук Велко Верин, как сте, другарю Ботуш Каишев?
- Няма такъв!!!
- Няма такъв?
- Тук Велко Верин, другарю генерал Ботуш Каишев.
- Тук няма такова лице...
- Другарю Ботуш Каишев, вие се шегувате. Нали Ви познах гласа? Или, може би, бъркам?
- Бъркате.
- Извинете, но не сте ли вие прочутия партизански генерал Ботуш Каишев, от чавдарците?
- Абе сега не ме разпитвайте, нали ви казвам, че няма такъв? Щом няма такъв, нищо не може да се направи.
- Разбирам. Само че едно не мога да разбера. По рано - до края на март може би - да, до края на март на този телефон с вашия глас се обаждаше винаги прочутия партизански генерал Ботуш Каишев. С едни глас - ама наистина, също като вашия.
- Може-може.
- А сега казвате - вече го няма и не мога да го намеря?
- Вече го няма и не можете.
- Тогава доларите пропадат.
- Какви долари?
- Ами доларите, които една българка, живееща на Запад, му остави като наследство...
- Какво наследство?
- Вие защо се интересувате - нали не сте Ботуш Каишев? Нали казахте преди малко, че нямате нищо общо с него?
- Аааа, не - не - не е така. Аз казах, че тука няма генерал Ботуш Каишев, но не съм казал, че нямам нищо общо с него. То, всъщност... аз даже имам много общо с него - всъщност, това съм аз де - само че съм прекръстен. Вече не съм генерал Ботуш Каишев. Посъветваха ме другарите да се прекръстя, във връзка с изборите, нали, както Партията се прекръсти. Вече не сме комунистическа партия, както ти е известно, вече сме социалистическа партия. Пак сме си същите де, ама си сменихме името. И понеже Партията си смени името, за да няма нищо общо със себе си и с миналото си, тя пак си е тя де, но не е тя, ми казаха другарите: „Абе... Ботуш, знаеш, името ти е свързано с много лоши неща, с потъпквания и така нататък и с размахвани каиши - името ти ни пречи, ми казаха - затова даваме ти една седмица срок да се прекръстиш." Аз им казах веднага:"другари, чакайте, аз да не съм турчин", а те ми казах: „ти много недей приказва, ние цяла Партия се прекръстихме, с тебе няма да се церемоним. Избери си едно подходящо име, но да не вземеш да се наречеш Камшиков или нещо подобно. Че всички веднага ще се сетят, че ти завеждаше отдел „Бий врага" - значи нещо меко, благоговейно, разбра ли?" И аз: „Разбрах - викам, - нямаше как трябваше да се прекръстя, за да не навява името ми разни асоциации, за ония дойни времена, когато завеждах отдел „Бий врага" - тогава ми дадоха званието „Герой" - и нямаше как, трябваше да се прекръстя - с известен протест го направих, но го направих за Партията. Така че съм преименуван де, но това, според мен, за наследство не важи, нали? Решиха другарите въобще повече да не казвам, че съм съществувал като Ботуш Каишев.

Сега се казвам генерал Пантофко Босилков.

- Пантофко Босилков?

- Меко име. Меко - както искаха другарите. Звучи като социалистическа партия. Друго беше Ботуш Каишев - комунист. Завеждащ отдел „Бий врага". А сега - Пантофко Босилков, социалист, завеждащ отдел „Братска помощ."

- Вие завеждате отдел „Братска помощ?"

- Да.

- И какво прави отдел „Братска помощ"?

- Същото, което правеше отдел „Бий врага". Помагаме на враговете да ни станат братя.

- Другарю Ботуш Каишев, извинете, Пантофко Босилков, как стигнахте до идеята да се наречете така?

- Ами нали вече казах, че другарите искаха името ми да звучи благоговейно, като социалистическа партия. Ботуш и грубо: но Пантоф е нещо меко, удобно. После, аз наистина вече ходя у дома само с пантофи. Ботушите ме стягат, остарях, не съм вече за ботуши. И за да не забравям как се казвам, си казах, по-рано Ботуш, сега Пантоф и затова, де. А Босилков също звучи благоговейно: та значи аз се поучих от Партията.

- Разбирам. Само че наследството е за Ботуш Каишев, а не за Пантоф Босилков.

- Ама аз съм същият - никаква разлика няма. Както Партията си е същата, така и аз съм си същият. Смених си името само за изборите.

- Разбирам - казах му аз, - последвал си примера на Партията.

13 май 1990

Змей Горянин

Змей Горянин е псевдоним на Светозар Димитров, роден през 1905 в Русе. Той е автор на над 50 книги и брошури.

Един факт от биографията на Змей Горянин слага тежък отпечатък върху житейската му и творческа съдба. През 1942 той за кратко е цензор в Дирекцията по печата. Поради това "Народният" съд след 9 септември 1944 го осъжда през април 1945 г. на една година затвор.

Книгите му попадат в т. нар. "Списък на фашистката литература" и са иззети от библиотеките. Когато излиза от затвора, неговите идейни наставници Георги Караславов, Христо Радевски, Младен Исаев няколко пъти му предлагат публично да се разкае, за да бъде реабилитиран. Той категорично отказва, като казва: "Та именно те най-добре знаят, че не съм спирал ничий труд да излезе. Защо да декларирам нещо, което е факт."

Днес можем да се запознаем с част от творчеството му чрез книгата му "Епиграми".

Последните години от живота си прекарва в манастира "Седемте престола". Умира при неизяснени обстоятелства през 1958 г., в немилост от комунистическата власт. Погребан е в двора на манастира.

ЕПИГРАМИ

СВОБОДАТА 1

Ех, сладко нещо е, безспорно, свободата:
живей човек и й се радва — славно!
Но в друго нещо тука е бедата —
да: гладна свобода е робство най-безправно! (1946)

БЪЛГАРИЙО ЛЮБЕЗНА

Българийо любезна,
как хубава си ти!
Където да излезна —
зад мен стражар слухти... (1937)

НЕ Е ЛОШО

Не е лошо да си бил министър,
стига да не си бил много тъп, —
а с ума си „далновидно-бистър"
да си се сдобил с имотец скъп. (1947)

АХ, ЗАЩО ЛИ

Всички честни патриоти
Ботев имитират, —
ах, защо ли като Ботев
и те не умират... (1950)

НА ИВАН ВАЗОВ

Измина век, а векове ще минат
и твойте песни все ще се четат.
Но пак добре, че овреме почина,
та се изплъзна от Народен съд... (1950)

СВОБОДАТА 2

Тез, що се бориха за свобода, измряха,
до свободата други доживяха, —
а тези други готвят ново време —
пак шии във хомота да навреме. (1943)

ГОДИНИТЕ

Какви години, Боже! Да си печелим хляба
с това, което можем, а не с което трябва!... (1950)

БЛАТОТО

На живота в блатото
все така си става:
все потъва златото,
а боклукът плава. (1950)

СВЕТОВНИТЕ СЪБИТИЯ

Така се днес развиват
световните събития,
че щом се не посвива
пак бит ще бъде бития. (1949)

ЗА ОБИДАТА

Ти не мисли, че на обидите
бих отговорил със обида;
да се сравнява с какавидите,
могла би само какавида. (1950)

НЯМА НУЖДА ОТ ПРОРОЦИ

Няма нужда от пророци
днеска на земята; —
натежала от пороци —
тя си знай съдбата. (1950)

НА ЕДИН ПОЕТ

Че ти не си поет — не е беда, —
не са поети твърде много хора;
бедата, драгий, идва от това,
че пишеш и печатиш без умора. (1950)

НАПЪТСТВИЕ

Писателю, за жътвата не трябва
ни сърп, ни жетварка, ами семе;
от книгите за да си вадиш хляба,
ще трябва да ги сееш дълго време. (1950)

PRO DOMO SUA

Каква файда, че тук „зората
ме й огряла първи път“,
щом пак тя си гря когато
ме съди „Народен съд“?! (1951)

ЩЕ ДОЙДЕ

Ще дойде пролетта, но тя
едва ли с цвят ще е накитена; —
та как ще разцъфтят цветя
върху земя на кръв наситена?! (1951)

ХАМЕЛЕОН

Другарят —
господин —
бай Атанас
стои на сигурна позиция:
да бъде винаги на власт
и никога във опозиция! (1950)

SI VIS PACEM

Капка по капка — сбира се вир;
бомба по бомба — сигурен мир! (1950)

ГОСПОДИ, АКО СПАСИШ СВЕТА

Господи, ако спасиш света
от нощите зли на завистта,
той от друго сам ще се избави
и ще Те възлюби и прослави! (1951)

ТАКА Е НАРЕДЕН СВЕТА

Така е нареден света,
че всяко зло е за добро:
загубиш ли си съвестта —
намираш злато и сребро. (1951)

ТРУДНО И ЛЕСНО

Трудно е да победиш с любов,
лесна е победата със злоба;
но с любов печели се Небо,
а със злоба - само място в гроба. (1950)

РАЗГОВОР

- Кариера той направи
някак бързо и загадъчно.
- Да, със яростна ненавист
към това, що е порядъчно. (1954)

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ПСИХОАНАЛИЗА

Дай на глупеца власт,
а на мъдреца слава -
и двамата тогаз
за смях и укор стават! (1951)

НЕ ИЗКУШАВАЙ БОГА!

Не изкушавай Бога
с безчислени въпроси!
Преди да го попиташ,
той знай какво ще просиш! (1951)

РЕЗИГНАЦИЯ

Кому ли е нужно сега християнството,
кой мисли какво го очаква Отвъд?
На хората дай им любов и пиянство,
кажи им, че грях е кога не грешат... (1951) .

ЗА СЕНАТА И СОКРАТА

Добре направил е Сената
осъждайки на смърт Сократа -
та инак би ли бил Сократ
по цялата земя познат?! (1950)

ПРЕМЪДРОСТ

Не плачи за мъртвия поет -
той ще заживее занапред. (1951)

Йордан Русков

Писателят е роден през 1926 г. в Плевен, но израства и живее в Пловдив. За да не бъде "псалмопевец на новото общество", самоограничава творчеството си в стиховете за деца. Малка част от лириката и сатирата му може да бъде публикувана, останалата е крита в тайници и споделяна с тесен кръг приятели. Въпреки това тези произведения се оказват документирани в донесенията и архивите на ДС.

В един от дните на Унгарското въстание, 9 ноември 1956 г., Йордан Русков написва "Зов за свобода" в порив на съпричастност с унгарците. Стихотворението е и призив към българите да ги последват ("призивно стихотворение", "стихотворение позив" го назовава авторът) и Йордан Русков не го крие при следствения разпит:

Следователят Йото Йотов Пашов: "В стихотворението вие сте писали "О, българино с честна кръв, с мъжествени гърди! Макар и не в борбата пръв, последен не бъди!" Какво сте искали да кажете с това? За коя борба?"

Йордан Русков: "С това съм искал българинът да последва пътя на унгарците."

Йордан Русков решава да разпространи стихотворението си. Подписва го с псевдонима Румен Друмев и вечерта на написването го размножава в стотина екземпляра на циклостила в месторабота си в отдел "Култура" на Градския народен съвет. На следващия ден изпраща писма с листовката до тридесетина писатели.

26 агенти на ДС са ангажирани по случая "Румен Друмев". ДС се обръща към писатели комунисти като Андрей Гуляшки, Павел Матев, Христо Радевски, Камен Калчев, Иван Мартинов, Христо Пелитев за мнение за стихотворението и предположения за авторството. Заподозрени са 37 писатели - "вражески елементи", между които Васил Попов, Димитър Симидов, Димитър Спространов, Димитър Талев, Змей Горянин, Йордан

Стратиев, Йосиф Петров, Константин Константинов, Любен Дилов, Любен Станев, Мирослав Минев, Николай Цонев, Павел Спасов, Пламен Цонев, Славчо Красински, Славчо Чернишев, Стоян Бакърджиев, Цветан Марангозов, Михаил Величков и Невена Стефанова - последните двама "антипартийно и антисъветски настроени".

Издирването на Държавна сигурност продължава две години. Невероятно е, че комунистическата власт впряга за цели три години такъв огромен апарат, за да издири и накаже този смел човек, който с изричането на истината, с един-единствен стих застрашава устоите на съществуващия ред.

На 20 януари 1959 арестуват автора на "Зов за свобода". В обвинението са включени и други негови стихотворения и сатири, за които получава присъда от 4 години затвор. Отделно за "Зов за свобода" е осъден на 7 години затвор. Общият срок на присъдите е 19 години, като на изтърпяване подлежи най-голямата присъда - 7-годишната, намалена от Върховния съд на 5-годишна. Излиза от затвора през 1962 г. До 1989 Йордан Русков работи като библиотекар в училищна библиотека.

През 2006 г. по случай 50-годишнината от Унгарското въстание с указ на президента на Унгария Ласло Шойом Йордан Русков е награден с най-високото унгарско отличие - Рицарски орден за храброст.

Зов за свобода

Унгарио! Народе скъп на Кошут и Петьофи!
Сърцето ти, сърцето ти пламти и в моите строфи.

Пои унгарската земя кръвта на твоите чеда -
от тая кръв назрява плод чудесен - свобода.

Жадуван плод. Очакван плод. По-скъп и от живота,
когато му е шията на робството в хомота.

О, българино с честна кръв, с мъжествени гърди!
Макар и не в борбата пръв - последен не бъди!

Народи, вдигайте се! Път на вяра и на слънце
сияй пред българи, поляци, пред чехи и румънци.

Светът следи борбата наша, приятел е светът.
Ще се разчупи бронята, препречила ни път.
Ще се разчупи бронята съветска в нашта гръд!

Драги сънародници,

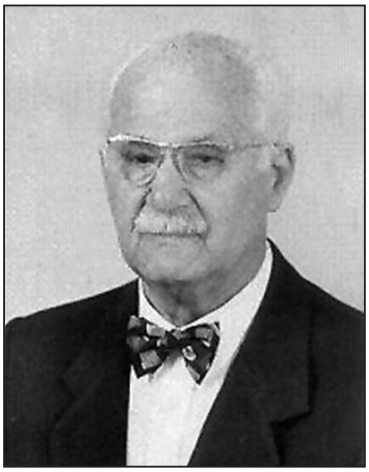
Революцията в Унгария откри истинския лик на болшевишкото господство в така наречените "народно-демократични" страни. Никакви "обяснения" не могат да скрият петнадесетте хиляди убити и хиляди други ранени унгарци. Светът спонтанно дава своята помощ на пострадалия народ.

Тези ярки събития прозвучаха и в лирата на швейцарския поет Ервин Шнайтер, на българина Р. Друмев, чието стихотворение поднасяме с тази листовка, и др. Все повече и повече творци тръгват с народа си - против тиранията на болшевизма.

Да живее народната воля за свобода!

От групата "Свободолюбци"

1956

Йосиф Петров

Роден е на 14 май 1909 г. в с. Чирен, Врачанско в семейството на средни селяни. Баща му е бил кмет на родното му село. Майка му, макар и будна жена, останала неграмотна. Основно образование Йосиф Петров завършва в родното си село. Средно образование - в Средно механотехническо училище в София. През 1931 г. завършва Школата за запасни офицери в София. От 1936 до 1940 г. следва в Свободния университет в София „Консулство и дипломация“, но по семейни причини не се дипломира. Като учител по галванотехника е бил Хумболтов стипендиант в Германия през 1942-1943 г.

От 1956 до 1959 г. заради свободомислието му е политически затворник на комунистическия режим в концлагера на остров Персин край Белене.

През 1969 г. се пенсионира като учител.

През 1990 г. е избран за депутат от БЗНС "Никола Петков". Той е доайен в VII Велико Народно Събрание и като такъв е бил първият негов председател.

Започва да пише стихове още на 16-годишна възраст. Първата си стихосбирка „Родна земя“ издава през 1939 г. Следват „Под развети знамена“ (1944), „Селски и войнишки хуморески“ (1945), „Босилкова китка“ (1946), „Оранжева земя“ (1947), „Чорапът се разплита“ - комедия (1948).

От 1948 до 1990 г. Йосиф Петров е творил, но не е издавал и едва след промяната през 1989 г. излезе стихосбирката му „Вик от каторгата“. През 1991-1993 г. издателство „Звезди“ издаде още три негови стихосбирки - „Разпилени пъстроцветия“ (лирика), „Ти ли ме повика, мое родно село“ и „Смях и жлъч“ (хумор и сатира). През 1999 г. се появи книгата му „Декамеронки като бонбонки“, а през 2000 г. - „Избрано“

През 1937 г. спечелва първа награда за написване на химн на селските кооператори в анонимен национален конкурс, обявен от Общия съюз на

земеделските кооперации, в който участват 52 души. Журито се състои от поета Теодор Траянов, литературния критик Иван Радославов и Симеон Патев.

През 1946 г. отново спечелва първа награда на национален конкурс за Марш на тру-довата повинност.

Той е доайен в VII Велико Народно Събрание и като такъв е бил първият негов председател.

През 1991 г. в. „Народна армия" го награждава с голямата си награда за най-хубаво стихотворение, отпечатано във вестника през годината. В Писателския съюз членува от 1948 г. През 1957 г. го заличават от списъка и едва през 1989 г. Общото годишно събрание възстановява членството му по предложение на писателя Радой Ралин. През 1996 г. напуска Съюза на писателите по свое желание, като пише Отворено писмо до председателя му Н. Хайтов, публикувано във в. „Демокрация". До края на живота си през 2004 г. членува в Сдружение на българските писатели.

Селякът

През сталиново време беше.
В един затънтен полски кът
възстар селяк едвам вървеше
из прашния неравен път.

Повеждаха стада пастири
във утринния синкав здрач.
Нагоре въз Алтън баири
настигна го колоездач.

- Добра ти стига, стари дядо,
къде по този час сега?
- Сполай на теб, Юначе младо,
за хляб отивам във града.

- Как тъй? Нали във теб е хляба?
Та той е твоя занаят!
- Годинката ни беше слаба
и взеха всичкото наряд!

Младежът дума не продума,
като платнище стана блед,
качи се и изчезна в друма
със бързия велосипед.

Селякът с празната торбичка
изгледа младия човек
и не похапнал ни трошичка,
закрета пак полек, полек.

С походка на болнава баба,
прегърбен, грохнал, сух и слаб,
производителят на хляба
отиваше в града за хляб! (1954)

Пощенска картичка

На дъщеря ми

Моя малка Звездомира,
със разплакани очи,
в скръб сърцето ти примира,
зная, ала не плачи!

Ако нейде чужди хора
ти подхвърлят с намек лек,
че баща ти е в затвора,
хвърлен като лош човек,

ти, дете, не се срамувай
и баща си не вини,
със очи отнегодувай
и безмълвна отмини!

Аз съм, рожбо, днес затворник,
хвърлен във подземен мрак,
не че съм бандит, злосторник,
нито зъл народен враг,

ни разбойник, ни предател,
ни престъпник, ни крадец,
а защото съм писател,
на безгласните певец!

Повест

Напусна той тъмничната стена.
Жена му го причака пред затвора.
От хълцъка на младата жена
разплакаха се надошлите хора!

След дългата раздяла със света
той бащин праг отново ще прекрачи,
където сълзите на радостта
ще мокрят дълго бузи и клепачи!

Ала не зърнал роден дом с очи,
пресрещнаха го двама непознати,
с очи, в които кървав грях личи,
със погледи на сталински джелати!

Повея остър октомврийски хлад
в душата на нещастната женица:
- Не давам ви го вече ! Не ! Назад ! -
тя с ярост се разпери като птица!

-За малка справка вика го властта -
със дрезгав глас единият продума.
И плачещата, с клетви на уста,
заситни подир тримата по друма.

Денят загасваше. Звънеше шест.
И като грак на закъсняла птица
Замлъкна сиротинският протест
на бедната, отрудена женица !

Зачакала отвън, след четвърт час
зловещо профуча край нея джипа.
Тя чу отвътре мъжовия глас
и с глуха скръб подире му изхлипа!

Безпомощно протегнала ръце,
тя дълго, дълго подир джипа плака,
догдето той с моторното сърце
изчезна като горски хищник в мрака!

Над Пловдив падаше вечерен здрач,
злочестата, с подута долна бърна
и със очи, подпухнали от плач,
с вързопче дрехи в къщи се завърна!

Години минаха се оттогаз,
не свършва още кървавата справка.
С една жена една престъпна власт
се подигра с жестока подигравка!

S O S

Живеем в страшно време.
Светът за мир е глух.
Ах, кой от нас ще снеме
на Марса злия дух?

Безумна мъст клокочи
в човешките души
и кървав меч се точи
лют спор да разреши!

Чудовища фабрични
буботят ден и нощ.
Сатрапи демонични
натрупват взривна мощ!

По етера се носи
омраза и злина
и парят ни въпроси:
„Кога? Къде? Война?"

Инфаркти, рак, невроза
нападат и косят.
От атомна угроза
обзет е днес светът!

Планетата трепери:
След ядрения взрив
дали ще се намери
един останал жив?

След страшната разруха,
под пламнал небосвод,
ще бъде пустош глуха,
без искрица живот!

Човечество, свести се!
Спри ярост, мъст и злост!
От Марса отречи се!
Върни се при Христос!

1969 г.

Защо мълчим ?

Тотална власт. Злочест народ. Жестоко време!
Та можем ли това живот да наречем:
работим и мълчим, и спиме, и ядеме
като впрегатния добитък под ярем.

А във сърцата смут, уплаха във душите,
зад стиснати зъби е свит сърдит език,
че някъде свисти високо над главите
на узурпатора железният камшик!

Не, не живеем, не горим, а пепелеем
като изтлели въглени от буйна жар,
безропотно мълчим, безрадостни немеем,
понесли страшен исторически товар.

И питам се: в туй време мрачно и сурово,
защо мълчим и чезнем тихо, без следа?
Човекът е човек с протестното си слово,
С неукротимия си вик за свобода!

1974 г.

Диктатори

На Хитлер, Мусолини, Ленин,
Сталин и всички тям подобни

Всесилни колоси с крака от глина!
Престъпници със маска на светци!
Историята гордо ви отмина
с насмешка зла, не с лаврови венци!

Че вий нахлухте вероломно в нея
с плакати, униформи и барут.
И със похвата тъмен на злодея
посяхне вредом ужас, страх и смут!

Народът стана куклена играчка
в ръцете ви. Гневът бе ваша страст.
На алчните вий обещахте плячка,
свирепите облякохте във власт.

Наивните измамихте със слово,
сервилните обсипахте с разкош,
достойните наказахте сурово,
най-смелите пък минаха под нож!

Разтреляхте с декрети свободата
и правдата набучихте на щик,
възведохте в партиен култ лъжата,
жестокостта направихте войник!

В държавата ви - бащина мошия -
припадна тягостен, гробовен мрак,
че на превитата народна шия
жестоко стъпил бе железен крак!

Със звонк от златната държавна каса
издигнахте палати и дворци
и обградихте се с безделна класа
от верноподани лъжеборци!

Замаяни от тяхното „Осанна",
с омразата на древен мизантроп,
вий следвахте злокобната закана
На Людвика: „След мене и потоп!"

Без капка свян се самообявихте
за вождове, пророци, мъдреци,
но скоро вълчия си нрав разкрихте
в разправата с народните борци.

За власт и кръв неутолимо жадни,
прогонили от себе си Христос,
създадохте идеи човекоядни
и философия на мъст и злост!

Концлагерите мрачни и зловещи
претъпкахте със милионен свят
и хиляди погинаха във пещи
или в каторжен труд и студ, и глад.

А вий, глупци, устройвахте паради
и шумни тържества и пиршества,
взаимно си раздавахте награди,
разменяхте хвалебствени слова!

Закичвахте се с клонче от маслина,
а криехте в шинелите си нож.
Превърнахте злощастната Родина
в барутен погреб със зловеща мощ!

И всеки спор решавахте с куршума,
със всяко слово бълвахте злина,
мир беше най-любимата ви дума,
а съкровената мечта - война!

И тя дойде. И пламнаха градища.
От вашата тротилова главня
превърнаха се в жални пепелища.
Земята цяла грозна погрозня!

Потекоха реки от кръв човешка
И стон раздра небесен безпредел!
И паднаха безброй в борбата тежка
невинни жертви на безумна цел!

Но в грозния ви път и вас, тирани,
Настигна ви възмездният топор!
Мечтахте с лаври да сте овенчани,
А свършихте с безславие, позор!

От истината светлина извира!
От правдата се ражда доброта!
А вас светът вовек ще ви презира
за жертвите, за сълзите, скръбта!

Години и столетия ще минат,
но милионите не ще простят!
С горчиви думи те ще ви проклинат!
Със люти клетви лято ще кълнат!

Проклети да сте, колоси на злото,
престъпници със маски на светци!
Историята ви дари, деспоти,
с презрение, не с лаврови венци!

И не изсечен камък с думи прости
ще сочи гроба ви, обрасъл в мак!
Не! Планини от черепи и кости
ще бъдат вам позорен гробен знак!

Равносметка

В двубой със властодръжци деспотични
премина вихрено живот нерад:
аз ги гърмях със стихове лирични,
те ме захвърляха в каторжен ад!

Ала и там не секнах аз да пея,
пред тъмничаря не превих гръбнак,
със стих проклех насилника, злодея,
каторгата и тюрмения мрак!

И ако нещо до несвяст намразих,
туй бе гнетът жесток над личността!
И ако нещо чисто в мен опазих,
то е сърцето ми и съвестта!

Че как без тях любящата Родина
би ме притиснала до свойта гръд?
Със тях желал бих аз да си отмина
и с тях да съм в безмълвното Отвъд!

Коста Георгиев - Босяк

Роден през 1930 г. в с. Трилистник, Пловдивско. Основното си образование завършва в родното си село, а гимназия - в Пловдив.

Членува в Младежкия земеделски съюз до неговото разтуряне през 1947 г. Защитава смело вековечното право на българина върху земята, не се огъва въпреки многократните заплахи и арести. Поетичната му дарба се бунтува срещу всякаква цензура и една непредпазливост му струва много - при обиск в квартирата му са намерени стихотворения с антикомунистическо съдържание, заради които е изпратен в лагера Белене - остров Персин, през 1958 г.

Той и до последния си ден не изостави родния край и земляците си.

Докога?

Бавно крачат тъмни векове
по гърба на времето всевечно.
Раждат се и гаснат светове
в сянката на орис бързотечна.

И сега отправяме очи -
Ту страхливи, ту безумно смели,
в миналото тъмно ... Но мълчи
гробът на безброите измрели.

Само мирис на пролята кръв!
Само робски ужас и тегло!
Само страшна нечовешка стръв
Кичат, земьо, твоето чело!

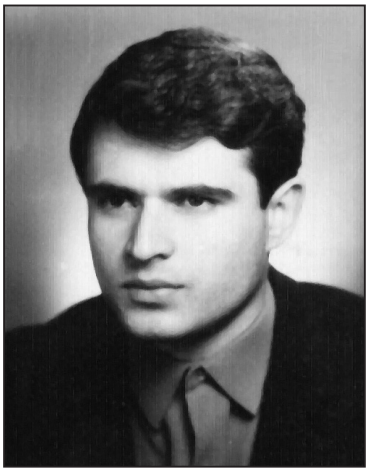
Докога ще дращим по стените
на затворническите килии
с посинели нокти на ръце?
С кървав пламък докога гърдите
ще обгарят жълтооки змии,
с присмех злобен в каменно сърце?

Докога решетките ще спират
порива на неспокойна младост?
И стозъба злоба ще раздира
робата на разцъфтяла радост?

Докога в утробата ти плодна
ще зачеват змии и герои?
Докога ще влачиме бездомни
бремето на кървави окови?

Бавно крачат тъмни векове...
Не проблясва никъде брега...
Глухо вият диви ветрове...
Докога, о, земьо? Докога?

Остров Белене, 1958 г.

Мехмед Карахюсеинов

Мехмед Хасанов Карахюсеинов, е български поет и художник, етнически турчин. Роден е на 5 октомври 1945 в с. Севар, Разградско. Учи в столичната Руска гимназия, завършва задочно техникум по полиграфия, следва руска филология във Великотърновския университет, без да се дипломира.

Военната си служба отбива в Карлово - като зенитчик в 11-а танкова бригада - рядко за онова време явление, турците обикновено са изпращани трудоваци. След казармата постъпва на работа в СИФ "Бояна", като осветител. По-късно работи като уредник в сп. "Нов живот" и като метрампажист в полиграфическия комбинат "Д. Благоев" и ИПК "Родина". Първите му поетични опити вероятно датират още от гимназията, но най-ранните му запазени творби са от средата на 60-те години. Мехмед има художествени заложби. Кандидатства няколко пъти и в Художествената академия, но тогава това е изключително трудно достъпно учебно заведение и не успява да влезе в него. През 1966 г. се оженва за голямата си любов - Шемсие. Четири години по-късно се ражда дъщеря им Севара.

Мехмед е български поет - пише на български език, обича родината си - но чувствителната му нежна, лирична и ранима душа не може да понесе обидата от насилието, милиционерщината и гаврата с човешкото достоинство на развилнялите се комунистически властници.

На 1 февруари 1985г. поетът се самозапалва в двора на скромната малка семейна вила край Княжево. Прави го не демонстративно, но като протест срещу насилствената смяна на имената на българските турци.

Случаен таксиметров шофьор откарва обгорелия и търкалящ се в снега човек в „Пирогов". Докато е в безсъзнание, сменят името му на Методи Асенов Караханов - под това име по-късно и умира. За да не се разчуе за трагичния му протест, Държавна сигурност охранява болничната му стая и не допуска дори и близките му до него. Единствено баща му Хасан Карахюсеинов успява да получи ограничен достъп до

сина си. Лекарите спасяват живота на поета, но обгаряниятa са изключително тежки и предизвикват нелечима болест. На 3 май 1990 г. Мехмед умира. Отива си от живота така, както го е описал в стиховете си - сякаш го е казал за себе си:

Добрите хора си отиват незабележимо,
без шествия помпозни,
без пищни некролози...
Добрите си отиват незабележимо -
тихичко,
за да не ни тревожат,
но дълго след смъртта им
съвестта ни гложди.

Синът му Аспар се ражда два месеца и половина след неговата смърт.

След двете самиздатски стихосбирки (“Стърнище”, 1989 г. и “Слухар”, 1990 г.) издателство "Стигмати" издава през 1999 г. стихосбирката му "Не по ноти" - с предговор от Константин Павлов, който пише:

“В това време на фалшиви герои и показни жестове, той ни доказва, че човешкото достойнство е по-велико от пресметливата смелост... Скъпи Мехмед, твоите кръстници сега правят опит да заличат следите - прекръщават самите себе си. Това не е утешение, не е възмездие. Аз знам, че ти няма да злорадстваш, няма да се усмихнеш дори - разплатата на поета е по-висша. Сбогом. И здравей...”

Слухар

Какво да ви разправям за живота!
В тази щура полифония
хвърля всеки своята си нота.
Някой свирка,
друг докосва струни,
трети с органа и с лирата,
с там-тами ли, с чинели ли,
с фаготи...

Какво ще ви разправям за живота -
Той не върви по ноти.

1980 г.

Новорелигиозно

Господи,
какво е това лумване,
тази люта прогара?
Каква ли незнайна сила,
накъде ли ме кара?
Пламъче ли съм аз,
клада ли?
Какви божества,
какви бесове са ме страдали -
губя преди да достигна
доброто, красивото...
Защо дойдох, господи?
Защо си отивам?

1981г.

КОНСТРУКТИВНО ЧЕРТАНЕ
или
ЗА ВУЛКАНИТЕ

Колко време ще чертаят мойте стъпки
тези закопнели хиксове по хола -
любов и истина не може да се крие
в коприна или в кръпки:
изложена на всички рискове
витае някъде у нас
гола...

Дребнави уродства излети в красиви форми!
Грозота навлечена с франтантна мода!
Властници се мъчат да наложат норми
за поведението на народа.
Малкото ентусиасти се винят
в наивитет и демагогия,
а шества с охраната си Бог...
Ефектни униформи ме оглеждат подозрително и
строго -
оркестър свири туш,
зове английски рог!..

Защо си мислите, че аз съм само мим?

Вулканите изригват пепел, дим,
Но истинска материя е огнената лава.

Борбата продължава...

За тъгата

Не позволявай на тъгата
да те скове - бездеен и нещастен !
Стани и тръгвай след мечтата си
към свят без кланове и касти !

Не позволявай на тъгата
да те обрули и да те съсипе !
Крачи, напирай срещу вятъра,
разкъсвай го, разбивай го, раздипляй !

Не позволявай на тъгата
да те накара тъй да онемееш !
И нито слава, нито пък богатство -
светът се движи от една идея !

Не позволявай на тъгата !

1987 г.

Старите пътища

Старите пътища водят заникъде...
Съветват ме да зарежа тези илюзии.
От безсъние вече имам тикове -
нощта разтваря своите шлюзове.

Старите пътища...
Те полека обрастват -
хората търсят широките друми.
Обособиха се вече касти,
които са наши само на думи.

Старите пътища, трудните пътища...
Крачим по тях и умираме
с трънен букет в ръката,
някъде в самота,
сред тревите...

Някъде, някоя все ще запали свещица
за упокой
и някой младок ще налучка следите ни...

1982 г.

Идеалисти

Точно тъй, момчета! Били сме и ще бъдем смели
в най-неочаквани мигове за подлеца...
Какво ли не наглася наглостта, за да ни види онемели,
но ние пет пари не даваме за живеца си.

Точно тъй, момчета! Умирахме на път и из предградия,
затърсили против лъжата цяр.
Не се продадохме за фойерверки и ферии,
не сме целували сандала на някой-си
августейший другар...

Вярно е - не спастрихме за своите чеда и внуци,
но кой от нас е имал време да е добър за свойте близки!
Обичахме красиво и дръзко
онеправдани, наивни, откачени, грозни и куци -
така се запазихме да не станем подли и низки...

Точно тъй, момчета! Малко останахме идеалистите,
но нашето месиво е било дълго и е здраво!
Няма да оставим на тениите и глистите
тази многострадална държава!

1986 г.

Пенко Керемидчиев

Роден на 11.1.1927 г. в Панагюрище.

При отбиване на военната си служба в снабдителната рота в София е задържан на 2.4.1949 г. от органите на Военноразузнавателния отдел. Осъден е на доживотен строг тъмничен затвор. Прекарал 10 години и 4 месеца в затвора при извънредно тежък режим.

Майчини тръпки

Аз знам - ти като мене тръпнеш
при всеки зов за свобода.
Очакваш пак да ме прегърнеш,
заглъхне ли в сън града.

На прага чакаш всяка вечер,
глава подпряла на ръка.
При всяко близка стъпка тръпнеш:
„Дали се връща радостта?"

Знам - мойто слънце те огрява,
все тъй унесена в нощта.
И гледаш - пролет подмладява
десети път без мен листа.

Кого най-първо да оплакваш:
Там гроб на мъртъв, тук - на жив.
Години тягостно очакваш
да дойде син ти - лъч щастлив.

В съня си милваш ми косата,
подвиваш в немощ колена
и шепнеш: „Цъфна пак липата,
а теб те няма ... Докога?"

Клетва

На сестра ми

За теб, за обичта ти вярна,
гердан от бисери плета.
Какво си ти, о, смърт коварна,
пред силата на обичта?

Че, сестро, с мене до Голгота
вървя - подкрепа ми дава!
Без тебе можех ли хомота
да нося с вдигната глава?

За клетвата, за верността ти,
изстрадани докрай със мен,
ще ти изплача обичта си
във първия свободен ден!

Мечта

Ний някога ще тръгнем пак обратно,
окичени с цветя на любовта.
И слънцето, мечтано многократно,
ще сипе щедро жар над младостта.

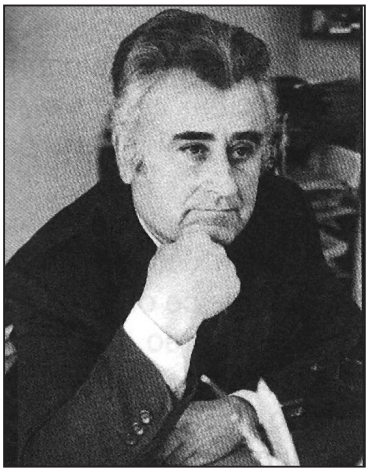
Зад нас ще чезнат островът, върбите
и вишките със кървави петна.
Потискани, разядени - гърдите
ще пият жадно въздух, светлина.

А улиците, празнични и шумни,
ухаещи на люляк и липа,
ще ни припомнят нощите безлунни,
и чувства, що килията приспа.

И всеки дом една душа ще стопли,
била задълго в плен на яростта.
А времето ще скрие всички вопли,
за да разцъфне волно пролетта.

Понякога, подобно призрак черен,
ще се вестяват островът, смъртта.
Но винаги животът властен, верен,
ще ги запраща нейде в пропастта.

Петко Огойски

Петко Георгиев Михайлов-Огойски е роден в село Огоя на 1 ноември 1929 г. в местността Войкин дол. Произхожда от огойския род "Заяците". Учи в родното си село, след което завършва гимназия в София. През 1950 г. е осъден от комунистически съд на 5 години затвор за "вражески стихове и заговорническа дейност". Присъдата изтърпява в няколко затвора и в концлагера Белене. Следва в Историко-филологическия факултет на Софийския университет. На следването му слага край повторно осъждане на две години затвор през 1962 г. - отново за стихове. Депутат от БЗНС-Никола Петков в VII Велико народно събрание през 1990 - 1991 г. Бил е главен редактор на в-к „Народно земеделско знаме". Член е на СБП, на СБЖ, на Българското историческо дружество и на Съюза на краеведите в България.

Още като ученик пише стихове, а по-късно и разкази, есета, статии и афоризми. Любовта към свободата, отечеството, към героичното минало на народа ни, както и нравствено-етичните проблеми са доминираща тема в творчеството му.

В трилогията си "Записки за българските страдания" пресъздава съпротивата на българския народ срещу комунистическата диктатура.

Книги:

"Записки за българските страдания", кн. 1,2,3.

Книгата е публикувана на: http://www.diktaturata.bg/index.php/2013-08-01-14-02-55

"Българска кръв", изд. 1971 (стихотворения)

"Шепа земя", изд. 1971 (стихове и разкази)

"Мургашка легенда", изд. 1972 (поема)

"През кривия плет", изд. 1974 (шеговити миниатюри)

"Шарени истории", изд. 1975 (разкази)

„Трицветие" , „Трохи от хляб" 1981 г.

„Прости изповеди" 1989 г.

Сборници: "Гласове" и "Поетичен свитък".

Из "Записки за българските страдания"

СТРАННИЯТ "ОТПУСК"

Граничарското поделение „Тополница" беше съставено от около двеста души, оказали се срednисти от набор 1929 г. Тук помещенията, складовете и плацовете се използваха за обучението от 4 месеца, наричано „единично", след което те бяха разпределяни по различните сухоземни граници на страната.

Този ден - 12 март 1950 г., пред утринния сбор на поделението заместник-командирът по политическата част подпоручик Емил Христов Младенов заяви:

- Драги бойци-граничари, вашата първоначална бойна подготовка като бранители на границите завърши. През този период ние, вашите командири, партийната организация и младежката, огледахме и преценихме кой откъде е дошъл и какъв е и къде трябва да отиде. Най-достойните - на южната и западната граница, отдето реакционна Турция, монархо-фашистка Гърция и титофашистка Югославия заплашват мирния съзидателен труд на народа. Други ще отиdат на северната граница, а някои - и там, където железният юмрук на партията ги отпрати...

Разпуснаха ни да се перем край Дунава, да подготвяме багажа си за издаване и след едноседмичен отпуск да се явим в новите си предназначения. Но само след час нечий глас откъм щаба се провикна:

- Я внимавай! Къде е Петко? Веднага пред зам.-командира...

- Кой Петко, имаме четирима Петковци? - запитаха най- близкостоящите.

- Този от Софийско, огойския Петко, Петко Георгиев - потвърди гласът.

Нещо ме сряза отвътре и аз закрачих едвам-едвам за където ме викаха. Политическият неведнъж съвсем загадъчно ме беше разпитвал за произхода ми, за близките, за убежденията ми...

- Отиваш си в отпуск! - заяви ми подпоручик Младенов, пред когото се явих. - След два дена всички си отиват, но за имаше телеграма, че нещо майка ти не била добре - допълни той и една ехидна усмивка се плъзна върху сковаките му устни. - Побързай, че влакът за София е в 12,30 часа...

Грабнах билета за отпуск и без да го поглеждам, се разтърчах да издавам вещите си. Оръжието, старата униформа - на едно място, бельото - на друго. Склададжията за бельото го нямаше.

- Още ли се моташ? - сподири ме отново подпоручик Младенов. - Остави чаршафите, там ще ти ги зачислят, слагай ги в походната торба и бягай!

След минути аз вече минавах под сводестия изход на „Стамбол-капия" и след

мостчето над опасващия я ров видях да стои един тънък, висок, сух и русоляв подпоручик със знаците на гранични войски. Той прегради пътя ми и две сивосто-манени очи се вперихa в мен:

- Я, ти, войника, ела с мен за малко!

- Извинявайте, другарю подпоручик (тогава такива бяха чиновете), но аз бързам, ще изпусна влака, спешно ме пуснаха, майка ми е болна.

- Само за минути, бе, момче, ей тука в управлението един гардероб да преместим. Ти пагон познаваш ли, устав, заповед знаеш ли какво е? Ако се наложи, ще съобщим да задържат влака...

Въздъхнах дълбоко, но няма как, тръгнах след него през площада, изкачихме стъпалата и пред входа на окръжното управление на МВР набит капитан със сталински мустаци ми посочи стълбите и тръгна подир мен.

- Четвърти етаж, вляво...

- Говори сега за своята вражеска дейност! - заяви капитанът, като се настани зад бюрото си.

- Що за въпрос, другарю капитан? Аз съм в отпуск, ще изпусна влака, дайте каквото има да местим и да тръгвам.

- Дълго ще местим, ако не говориш, бе, гад с гад! - изрече неочаквано злостно той.

- Вие не можете да отменяте отпуска, даден ми от командира! - тръснах аз и тръгнах към вратата, но нещо ме резна в слабините и тутакси паднах на пода. Извъртях се светкавично и вдигнах юмруци срещу този, който ме беше ударил, защото се оказа, че е влязъл подир мен, без да го усетя при разправиите си с капитана. След миг само капитанът и този (цивилен) ме повлякоха с извити ръце надолу по стълбите. Някакво вътрешно дворче, железен капак с катинар и отвесна стълба като за изба.

- Някаква грешка имате, каква вражеска дейност? Законен отпуск съм! - протестирах отново, преди да тръгна надолу, но един удар зад врата ме строполи на кълбо надолу.

Двама униформени милиционери слязоха и ме заключиха в някаква килийка откъм площада. До вечерта никой не ме потърси. Стъпките на хора през площада все повече заглъхваха и като че ли с това ме оставяха, по-скоро изоставяха на произвола на съдбата. Но какъв произвол на съдбата, ко-гато тя се явяваше в лицето на ниския, набит сталиновиден капитан (Цоков), който търсеше от мен някаква „вражеска дейност"...

Опитах се да осмисля станалото, някаква наистина „дейност", за която да съм заслужил това, което стана. Мислите ми летяха в надпревара и повече ме зашеметяваха, отколкото да ми изяснят нещо. Някой някъде заскимтя провлечено и млъкна. Заслушах се снишен до долната цепка на вратата и усетих, че дълбината около мен диша и... въздиша.

Не беше първо това ми арестуване. Няколко пъти съм преспивал стоешком в кални арести-мазета, но този път имах усещането, че нещо фатално и преломно има да става. Другите случаи бяха около родното ми село, в Своге и София и винаги го смятах като „сплашване" за някои изказвания, за разпръснати неизвестно от кого позиви, за лепнат лист или плакат. А тука съм като войник, за когото са премисляли и кроили как да арестуват. Кой знае кои и какви са тези хора, дето са в тази дълбина? Дали не е някаква повсеместна акция на властта, за да прочисти своя тил, заради скорошна външна опасност? Мнението ми се потвърждаваше най-вече от това, че и на другия ден, като ме изкараха на следствие, зададоха пак неопределения си въпрос:

- Говори за твоята вражеска дейност!

Аз само протестирах за отпуската и твърдях, че е някаква грешка в името, че ме бъркат с някого и т. н.

- Абе тая гадина е от Софийско, дървен шоп е, а такъв кютук-глава не увира

лесно - заяви пред сътрудниците си капитанът. - Я му дайте по-добър кабинет за размисъл, вие знаете...

Това бе третият ден. Влязохме в дупката и аз осъзнах, че вървим долу по коридорче с много (може би 10-12) врати, но този път ме забутаха някъде встрани. Отвориха една малка, като на кокошарник вратичка, натиснаха ми главата надолу и с колене и юмруци ме натикаха вътре. Така сгърчен, на колене, с опряла в тухли глава, лактите ми също опираха в тухли, милиционерите притиснаха насила вратичката зад гърба ми и я заключиха с катинар. „Ключа на капитана, той знае до кога" - чух да си казват, като се оттегляха.

Сигурно така безшумно искат да ме задушат и ликвидират - помислих си на първо време и ми дойде на ум да викам.

Да викам и да си казвам името и селото, та дано някой от околните арести чуе и съобщи на близките ми.

Опитвайки обаче тухления си сандък (после разбрах, че така са го и наричали), напипах току под носа си, че една тухла е избита, и мушнах ръка в нея. Оттам идваше хлад и предположението ми за тихото удушване отпадна. Отново някъде се зачу глас, този път отчетлив и горък плач, за раз-лика от предишното скимтене. Плачът бе на млад човек. Аз се усетих най-наказан от наказаните, частица от отбрани да страдат, сред които съм окачествен като най-опасен. Тогава нещо като отвращение, като телесен и душевен протест възбликна в цялото ми същество. Та кой решава това, питах се мислено аз. Нито съм бил или убил някого, нито съм крал или лъгал, нито развратничил, да ме третират както и куче никой не би мъчил? И името си вече няма да им повторя, та ако ще на парчета да ме режат - заканвах се в себе си. На скръстените ми отпред ръце нещо мокро падна. Учудих се дали от тавана не е инсталирано с капки вода да ме мъчат. Бях чел някъде, че в Шильонския затвор (Швейцария) някакъв владетел така измъчвал до смърт противниците си. Но капките вече усещах по лицето и по носа си: сълзи и пот обливаха обилно лицето ми. Скръцнах със зъби в някакво яростно потресение и вече с желание чаках да ме викнат на следствие, за да видят ще проговоря ли вече.

Колко време съм бил там и днес не знам. Изгубих представа за ден и нощ, защото все беше тъмно. Чувах някакво движение на хора, но дали бе по площада, или извикване и връщане от следствие, не се разбираше. Изглежда, че моят „сандък" е доста изолиран от всичко живо. Жестоко болеше вече и опряното в тухлите чело, и притиснатият от вратичката гръб, и изтръпналите и вдървени вече крака. Всичко нескончаемо болеше.

А какво пречи да имат и по-мъчително изобретение, сещах се да се запитам. Но все пак, оттук е логично да ме викат пак на следствие и това може би ми е последният шанс, преди да ме вкарат в това още по-мъчително място? Не трябва да позволя още да се наслаждават на моите мъки. Като слизаме по стълбите, трябва да връхлетя на часовия, край когото минаваме, и... или да ме застрелят, или пък ако успея да му взема шмайзера (автомата), и по тях откос, и в главата си...

Точно при тези ми мисли се чуха стъпки и дрънкане на ключове. Заотключваха някаква килия далеч от мен, чух гласа на плачещия отпреди човек, който отново плачеше и нещо говореше. Но стъпките и ключовете се чуха и съвсем близо зад мен. Отвориха вратата и аз паднах по гръб назад и опитах да се изпъна в цял ръст, но се отметнах вкочанясан встрани. А щях да връхлитам на часовоя, помислих си аз и скръцнах зъби в безсилна злоба.

- Дигай се, бе! - сритаха ме двамата милиционери. - Дигай се, какво се глезиш такъв? Дигай се веднага, че ще ти строшим всичките ребра!

И те наистина ме ритаха в ребрата, но аз така се стегнах, че ритниците им не ме засегнаха кой знае колко. Изглежда и да не бяха много силни, защото, както се оказа, трябвало да ме „командироват" оттук.

Хванаха ме под мишниците от двете страни и ме понесоха по коридора, като

краката ми се влачеха. При отвесната стълба единият от милиционерите се качи и ме задърпа, а другият ме удряше, щипеше и повдигаше.

- Айде, до нощеска сте в Белград - пъшкайки викаше задният. - Тито е изпратил джип да ви вземе, нали там искате да бегате.

Нещо ми проблясна в главата. На ротните учения в с. Градец някои от приятелите ми предлагаха това, но аз отказах. Дори убедих и тях да не бягаме. Но откъде ще го знаят тези? Ако го знаят, трябва поне още 5-6 души да са арестували? Тази първа догадка за вида на обвинението ми така ме стресна, че аз почти почнах да стъпвам на краката си. Преклатушкахме се край постовия на входа и навън наистина стоеше запален джип със загасени фарове. Тъмно беше, но усещах като да е още вечер. Натикаха ме на задната седалка до някакво съвсем смахмузено човече, което бе обх-ванало с ръце лицето си и се друсаше от плач. Същият плач, дето чувах в ареста. Двама цивилни седнаха от двете ни страни, а отпред до шофьора се настани офицер, който държеше в ръце папка с книжа.

КЪМ НЕЗНАЙНА УЧАСТ

- Никакво мърдане, никакво гледане встрани и ни гък помежду си! - предупреди офицерът и джипът с подскок ни понесе нанякъде през града. След няколко минути излязохме от града и... изненада: седящият до мене се поизправи, престана да плаче. След малко ме дръпна за панталона отдолу и ме потупа по коляното. Чергилото на джипа бе така уплътнено, че не можах да го позная. Джипът бясно летеше, Мярна се някаква табелка за населено място и аз неволно мръднах с глава да я разчета.

- Казах ли да не гледаш бе, любопитна Гано? - изръмжа офицерът и в говора му ми се стори нещо познато.

- Спирай тук! - почти крясна той на шофьора. - Или, завий малко вдясно и спри! Сега всички да слязат! - тихо, но твърдо изрече офицерът, като слезе от джипа и насочи пистолета си към нас двамата. Цивилните заеха позиция зад нас и, не разбрах откъде ги взеха, насочиха към нас автомати.

- Вземи шансов инструмент и идвай насам! - процеди през зъби офицерът.

Подкараха ни край някаква вадичка, зад едни върбалаци. Пристъпвах ледено студен и някак без страх, без жал, без мисъл. Механично. Спряхме, помня, до вадичката (нещо като рекичка, долче) и шофьорът подаде на другия лопатка, а на мен кирка с къса дръжка, войнишки тип.

- Сега - дотук! - изрече тихо, злобно, през зъби офицерът. - Стигат ни една седмица вашите маймунджилъци. Или казвайте какви вражески действия сте вършили, или тук ви е краят!... Ясно ли е? - изкрещя в ухото ми, като опря пистолета си в слепоочието ми. Без да чака отговор, какъвто аз и не дадох, отскочи до другия и направи същото.

По шосето внезапно просветна сноп светлина от фаровете на камион, перна през нас и си отлетя . Ах, тия шофьори, как никога не обръщат внимание какво може да стане нощем при спрял край пътя джип?

- Ще говорите ли - изсъска някак съвсем змийски офицерът, - или почвайте да си копаете гупките, няма ние да ви ги копаме. Протокол за бягство и това е...

- Какво говорене, другарю началник? - изрече другият.

- По-добре да свършиме, та да се не мъчиме повече. - И се наведе да рине с лопатката. А аз мълчах, защото нов стрес ме погълна: познах по гласа моя колега по изпитание - Петър Захариев Иванов от София, от нашата втора рота...

- А ти, бе, дивак? Копай, щом мълчиш! Завинаги ще мълчиш...

Аз мълчах и стоях. Не от някакво героично упорство. Точно тогава ме слетя мисълта за майка ми. Как ще пищи, колко ще ме дири. Порой сълзи течеше по ли-

цето ми, но нито хлипах, нито мислех какво да правя, нужно ми бе само да мисля за майка ми...

Копай, твойта мамица фашистка! - почти изкрещя офицерът и ме заудря с пистолета по главата.

Инстинктивно наведох глава и я обхванах с ръце, без да мръдна от мястото си.

Шефе, дай да тръгваме, че ни чакат, пък тия и майчиното мляко ще си кажат утре, обещавам ти - обади се един от цивилните, дето стоеше зад гърба ми с автомата.

- Тая ли дъбова глава ще каже? - изръмжа той и отново ме удари по главата, но защитен с ръцете, вече не бе така страшно.

Не чух нищо да каже, с глава ли е кимнал, как ли, но този зад мен ме подбутна с дулото и рече:

- Бързо към колата!

В същия порядък джипът ни понесе в предишната посока. В главата ми беше такава бъркотия, че не помня как стигнахме пред някаква сграда в някакъв град. Пред нея стоеше милиционер с автомат. Офицерът влезе през една врата, а ние продължихме към двора по стълбище, съвсем късо, надолу. Мен тикнаха в една широка стая, поне така я усещах, с цимент отдолу, а Пешо - някъде в друга. Тогава усетих, че нещо стяга лицето ми. Попипах - спечената кръв беше сплъстила и косата ми, макар че беше по войнишки къса.

В някакъв унес, полусън, полубуден, при кошмарни размисли завърши тази нощ. В прозореца откъм двора нахлуваше измъчената светлина на деня.

Целият ми ден премина в размисли и опити за раздвижване на краката. Разтривах ги, лежешком ги свивах и разпусках и до вечерта проходих. Ако с краката обхождах дълбока си килия от стена до стена, с мисълта си бях непрекъснато около плочените колиби на моята махала Заяковци в родния Войкин дол от землището на село Огоя, Софийско. Там в този дол, една от гънките на Западна Стара планина между връх Мургаш и Искърското дефиле, майка ми и баща ми, двамата ми братя и омъжените наблизо две сестри, сигурно сядаха и ставаха, спяха и се събуждаха с мисълта за мен. Мислех си, че не повече от седмица е минала от моето арестуване и те едва ли знаят за трагедията, която ги очаква. След първоначалния стрес и ужасните часове в „сандъка", след насилието да копая гроба си, като че ли бях претръпнал за себе си. Сега главният ужас, който ме сподиряше, бе моментът, когато вкъщи разберат, че Петко е изчезнал... Когато, облегнат в един ъгъл, опитвах да заспя, непрекъснато потъвах в някакъв дълбок кладенец надолу с главата и сам чувах да викам: „Мамо-о, къде си, умирам!"...

В такъв унес усетих с цялото си тяло, че някой закри малката светлина, идваща от прозорчето, и се надигнах. Там беше приклекнал един човек, който подвикна:

- Ти откога си тук? Храна разрешено ли ти е?

- Ами, разрешено ми е, но никой не ми е давал - отговорих веднага.

- Цветане, я на моя в номер едно, хвърли нещо! - разпореди някому той.

След малко на вратата се появи един висок, слабоват мъж с парче хляб в ръка.

- Я, а, войник. Ами да ти си носят от казармата, бе! - изрече учуден той и хвърли към мен хляба. Той тропна като камък на цимента, понеже беше твърд и мухлясал.

На разпит ме изкараха чак на третия ден. Зад бюрото на следователя се оказа същият подпоручик, който ме арестува и който ни караше да си копаем гробовете... Той дълго рови из някакви папки и преди да вдигне поглед към мен, започна:

- Значи ти си зрънцето, дето не си разбира интереса и пречи на следствието със своето... Я, какъва пърлица имаш, бе - извика, като погледна. - Иван Костов... Иван да дойде! - извика към вратата и един старшина милиционер влезе. - Измий му пърлицата (зурлата, муцуната по ломски) на тоя серсемин, че не мога да го

гледам.

Бях забравил, че лицето ми бе спечено от кръв при ударите с пистолета преди три дни край върбалаците. Като се върнах от чешмата, подпоручикът продължи:

- Ти не разбираш ли, че срещу нас и нашата партия няма да има герои? Както Петър Захариев, така и другите твои апапи си изпяха всичко от игла до конец, а ти ще ми се правиш на вода ненапита, а? Говори, че мамицата ти ще разплача, ей сега! - крещеше следователят и чукаше с някакви ключове по бюрото.

- Ами дайте ги да кажат, аз не знам да съм вършил нещо лошо - започнах със заекване, защото долната ми челюст съвсем не ме слушаше.

- Мълкни! Няма да слушам повече твоите глупашки брътвежи... Костов, Иван Костов - извика подпоручикът и в стаята влезе слабоватият дългуч, дето ми подхвърли хляба.

- А, Цветане, веднага в девета! В девета, докато изгние. Докато сам поиска да говори...

КАРЦЕРЪТ

Цветан ме подбра надолу по стълбите и ме вкара в някаква баня.

- Абе, момче, каква ти е файдата да мълчиш и да не казваш, когато загубиш здравето си, когато излезнеш оттук сакат и негоден за нищо? - редеше той, като заключваше.

Отдолу мозайка, стените с фаянсови плочки, душ нямаше, но някъде високо към тавана от една затапена тръба съскаше тънка струйка вода и поръсваше като с прашец цялата два на три метра баня. На пода имаше около един сантиметър постоянен пласт вода...

Първоначално не си давах сметка за ужаса, който имаше да изпитам тук. Банята имаше едно високо поставено прозорче, което се оказа почти до краката на постовия милиционер при входа на неизвестната за мен сграда. Там идваха хора, преди всичко жени, и питаха за този или онзи арес-тант.

- Не знам! Нищо не знам! - отговаряше милиционерът.

- Има си началства, них питайте, ако ви приемат.

- Ама не ги знаеме, бре - вайкаха се някои. - Те нощеска мою го взеа и какво ще става не знам. Деца реват дома, а я о да чина?

- Кой какво е дробил, да си го яде! Яс немам право да го изкарам - обясняваше постът и замълчаваше.

Понякога се заварваха по няколко жени, здрависваха се като познати, оплакваха се или се хвалеха за нещо си.

- Боже, боже свао, ваш Моно бил лицумер - фъфлеше някаква, като че ли беззъба баба. - Па и форма му дали, ма?

Това обаче беше първия и донякъде втория ден от моето пребиваване в банята карцер. Все още стоях и се мъчех да се гуша в ъгъл, дето си внушавах, че водната струйка не ме засяга много. На третия ден вече усетих, че съм мокър до кости, краката ми се подгъваха, без да искам. Макар да не усещах глад, виеше ми се свят от слабост. В единия ъгъл имаше парче от тухла половинка, но твърдо изпечена. Седнах на една кълка върху нея, за да не седна във водата. След час-два поместих от другата страна, докато до другия ден така ме заболя мястото на бедрата, като че на рана сядам.

Но и нямах вече сили да стоя. Започнах да чукам по вратата. Никой не идваше, никой не се обаждаше. Знам, че милиционерът на входа ме чуваше, но си мълчеше. Седях вече долу във водата, опрял гръб в ъгъла. Бях в някакъв постоянен полусън и като че се възнасях някъде нагоре, нагоре... Освен честото уриниране, никаква друга нужда не усещах, само в полудрямката ми се привиждаше разчупен топъл

хляб, средата му изпъкнала така и парата погалва ноздрите ми. По-сягах да го взема и като усетех ръката си във въздуха, се стряскаx. Не съм ли вече откачен, побъркан, си задавах почти гласно въпроси и се надигах да чукам. Опитвах да махам с ръце и крака, да дишам по-дълбоко, но ръцете ми не се подчиняваха. Разголих бедрата си и видях, че от кисненето във водата там е така бяло и подпухнало, сякаш са варени. Късах цели парчета и не чувствах болка. Поради прозорчето, дните тук мисля, че отчитах, беше вече седми ден, когато започнах да викам на самия милиционер на входа:

- Ало-о, другарю милиционер, тука ме забравиха. Кой ще отговаря, аз загинах от глад и вода тука...

Той дълго си мълча, но на осмия ден, когато гласът ми беше вече и плач, преминаващ в рев на умиращ, се обади:

- Какво искаш, бе? Аз само външни посрещам, вътре се не бъркам. Има си началства, кой те е турил там, него го търси.

- Ама нема никой, забравили са ме-е-е - ревях аз и вече нему давах мира.

В такъв момент чух, че някой влизаше, и аз извиках още по-силно. Той надникна от прозорчето и си отмина. След малко някой отвори вратата и известният ми вече Цветан се показа на нея.

- Какво искаш, бе, момче? - рече той и допълни - Подпоручикът е в София и ние нямаме право да те отваряме.

Зад него се подаде старшината Иван Костов и също допълни:

- Отиде да доведе Хитлер, да правите очна ставка...

- Ония от Сливата чакат Хитлер, на тоя ще дирим Никола Петков. При него ще го пратим изглежда... - поправи го Цветан и ми хвърли един комат хляб. Аз инстинктивно скочих да го хвана като кученце, но се строполих във водата... Грабнал хляба с двете ръце, го натисках към устата си. Не бе много твърд, но се оказа, че зъбите ми не могат да дъвчат, болят и се клатят. От устата ми потече кръв. Изглежда от осемдневния глад бърните и устната кухина така са се изнежили, че допирът до хляба ги разкървавява.

- Глей, глей как се бори със хлебо! - каза старшината.

- Дай да бегаме, че не мога да гледам повече - отвърна Цветан и затвориха вратата.

Аз размачквах хляба във водата и с два пръста го натиквах в уста. Парчето беше около една трета от цял хляб (300 г), но като го изгълтах, стомахът ми така закъкра, такава непонятна тежест почувствах отвътре, че ми се повдигаше. Без да мисля, гребях с шепи вода и гълтах... Като че потуших някакъв бунт в червата си и след час нещо ме позатопли отвътре.

Спрях да викам. Изкарах още една кошмарна нощ във водата и на деветия ден към обяд старшина Костов и Цветан отново дойдоха.

Хайде на следствие, па дано ти сменят квартирата - рече някак съучастнически Цветан.

Опитах да стана, но краката ми се подгънаха. Опрях ръце о плочките на стената, но отново се свлякох.

Я не се прави на ударен с мокър парцал - рече Костов и се

спусна да ме вдига.

- Айде, мокър от дъжд се не бои - допълни Цветан и на свой ред се зае с мен.

Почти на ръце ме изнесоха на първия етаж, оставиха ме в коридора и единият отиде към стаята на следователя. Млада жена, почти момиче, излезе с папки в ръка от някаква стая и като ме видя, изписка:

- Ох, Боже-е, ще умра тука от тия гледки! Враг ли е, идиот ли е, да го убият по нема да ми е жал, отколкото да го мъчат така! - и се върна отново в стаята си. А край мен вече се образува локвичка вода.

Внесоха ме двамата при подпоручика и ме тръснаха пред бюрото му.

- Я стани, бе! - извика той. - Какво караш да те носят като турски бей. Когато

си върши подмолните вражески дейности, не знаеше ли, че и такъв господ има за такива, а?

В това време в стаята влезе един човек и макар аз още да не го виждах зад себе си, подпоручикът застана мирно и чукна токовете си.

- Цветков, какво става? Този от „петорките" ли е? Защо лежи така?

- От тях е, другарю Каменов, ама се прави на госпожица сега, мисли, че сме го докарали да го глезим - отговори подпоручикът и се спусна да ме вдига. Влезлият се опита да му помага, но аз не можех да стъпя на краката си, пък и както схващах положението, не трябваше сега да ставам, за нищо на света.

- Да сте имали ревматизъм някога? - запита Каменов.

- Никога - отговорих аз. - Но девет дена бях във вода и без храна.

- Е, тука не е най-престижният хотел, но... Цветков, защо не потърсиш доктор Генов. Сутринта беше тук за... намекна Каменов и си излезе.

Дойде докторът и вместо мен запита следователя какво ми е, защо не мога да ставам.

Нищо му няма на тоя простак - обясни подпоручикът, - но симулира. та ми пречи на работата.

А, а, бързо ги дигам аз такива, Динко. Такава инжекция у подготвя, че и умрял бивол на крак ще вдигне. От нея не стане, въобще няма да стане - закани се докторът и отвори куфарчето си.

Аз се проснах по очи на пода и захапах със зъби част от ръкава на куртката си, та ако много боли, както предположих да не строша зъбите си. Като разголи дясното ми бедро докторът възкликна: „Я, каква сварена кожа!" и заби спринцовката. Усетих как опря в кокала и повече нищо не помня. Стиснах зъби, само едно „ъ-ъ-ъ-ъ-ъх" се изтръгна от мене и не мръднах... Отворих очи едва когато Костов и Цветан ме вдигаха от пода и мярнах сложената на бюрото спринцовка, извита като въпросителна, върху окървавено парче хартия...

СМЪРТНИ ОБВИНЕНИЯ

Изнесоха ме и ме положиха на пода на някаква таванска стаичка на най-горния етаж на зловещата сграда. Подът беше от дъски, сух, имаше малко прозорче капандура, отворено изпод керемидите на покрива. След малко ми донесоха едно войнишко канче с картофена яхния, без лъжица. Ядох лежешком, гребейки с пръсти. На Втория и третия ден усещах, че мога да ставам, но не ставах, да не ме заварят и да ме подложат на друга инквизиция. На четвъртия ден вече се надигах и започнах да оглеждам обстановката. Прозорчето не беше така високо и видях ширналите се покриви на немалък град. На бяло боядисаната врата нещо писано с молив:

„Интелигенцията е каймакът на обществото. Но и прашните облаци на събитията отлагат своите частици именно върху него."

„Сега страната ни, народът ни се гъне под напора на непознати до днес партийни реформи и мероприятия. Едни ги одобряват, други са готови да избягат в чужбина, трети биха ги отрекли... Но як е Вълко (Червенков - б. м.)и има дълъг път..."

„Социализмът е световна политическа религия както християнството. Но сигурно и той ще роди своите католици, протестанти и православни, защото колкото човеци по света, толкова вкусове предпочитания и лични интереси."

„В някои страни правото е сила, в други - силата е право. При нашия социализъм с народна демокрация би трябвало и силата, ц правото да бъдат ръказа ръка, но... аз съм Тома неверний..."

Ефрем Митев - Юрист, член на ЦК на БРП (к) от ЦК на БСДП

Някои от тези афоризми разбирах, други - не дотолкова, но изпитах за пръв път гордост, че ето и аз съм в стъпките на умни хора, които са затваряни тук. Цял ден употребих за запаметяването на тези изречения, те бяха повече, но тези са се опазили в паметта ми. Те ме увериха, че не всичко в страната е запяло партийните песни, че ето, от самия ЦК на партията има хора против моя режим. Припомних си и процеса на Трайчо Костов, секретар на ЦК на партията, пък убит от нея.

До този ден отричах комунистите , като че ли от инат, защото те са комунисти, а ние земеделци. Но земеделските ми убеждения бяха дошли по родова линия, от баща ми и дядо ми, и поради лошото положение на селяните. Но какво точно искам, различно от това, което правят комунистите, никак не бях наясно. Сега вече започвах да разсъждавам; комунистите взимат от богатите, взимат им фабриките, парите при обмяната, но защо не ги раздават на бедните? Всичко взима държавата, а кой е държавата? Властниците комунисти, да! Ако до вчера сме гледали от ръцете на чор-баджиите и те поединично ни ограбваха, то сега чорбаджия е държавата, властта, която има войска, милиция, затвори... Значи попадаме под диктовката на нов, много по-силен чорбаджия. Ето, по полските села, за разлика от моя Балкан, правят вече насилствени текезесета, събират земята общо. Но кой им става управник, председател, бригадир? Само от комунистите. Това са като съветските колхози, за които бях прочел вече някъде:

- Что такое колхоз?

- Дватцать работают, тридцать пишут и один живет как барин!...

Зает с тези разсъждения, в душата ми се проясняваше и аз се усещах като съзнателна частица от нещо голямо - всенародното отричане на тия, от които изтърпях толкова ужаси. И като за потвърждение на правотата си отново, и отново си препрочитах: Ефрем Митев - Юрист, член на... А поглеждайки през прозорчето, открих на една дъска и друга записка.

И зад тази дъсчица мушнато около 5-сантиметрово моливче. Грабнах го като някаква извънредна ценност и неволно се огледах дали не ме вижда някой. В този миг изщрака ключалка, отвори се врата и нечии стъпки спряха и заотключваха и моята врата. Познатите ми вече ключари на арестите - старшина Костов, цивилният Цветан, и подир тях и самият подпоручик. Не сварих нито да легна, нито да седна. Завариха ме прав сред стаичката (пък и не бях обмислил какво да правя).

- Как... какво, как си, бе, тъпанар? - засрича злобно подпоручикът. - Я го вижте какво шопско биче е, а ще ме излага пред началствата, ще ми се прави на мъченик, на удавник, на рахитичен, на ревматичен... Дайте го долу да му кажа, че ние не говорим наизуст, че ми е прозрачен като измит джам...

Изкараха ме и установих, че от моята малка таванска стаичка се минава през една по-широка стая, също с дъсчен под и по-широк прозорец, видя ми се дори маса и два стола.

- Сега, виж какво, бе тапир - започна следователят. - Ако имаш капка акъл в тая дъбова чутура, трябва да разбереш: знаем всичко за гадостите ти, твоята „ботевска петорка" така пропя, че ум ще ти зайде. Но пак ти даваме шанс, макар че не заслужаваш...

Сега всичко от теб си зависи: ако и ти си кажеш всичките жалки напъни да рушиш и събаряш народната власт, ще проличи, че имаш капка от съзнание, от покаяние за вината си и това ще смекчи и наказанието ти. Месец-два след набора и толкоз. Народната власт може и да прощава, но вие, вие, гадовете, не знаете, ако ви паднем... Ама има да почакате. Самите империалисти, господарите ви, вече клатят шапки на другаря Сталин, международната работническа класа и трудово селячество устремяват поглед към социализма и комунизма, та някакъв си тъп гад, Петко от Огоя ще слага прът в колелото на историята... Жалки отрепки отровени от буржоазно-капиталистическото минало.

Цялата тази тирада подпоручикът произнесе прав пред бюрото си и като завърши, седна и рече:

- Говори сега, ако ще се разбираме, пък ако не, да започваме отново с онова, което знаеш, и най-вече с това, което не си очаквал...

При тия му думи аз трепнех от страх, прекарвайки през ума си деветдневния ужас във водата и смътно предположение какво ли още могат да измислят (изкарването на разстрел, макар да бях примрял от страх тогава, още на другия ден бях оценил като първо сплашване).

- Но, другарю подпоручик, аз наистина се разкайвам, ако съм извършил нещо лошо на партията, на държавата - започнах аз, - но не мога да си спомня какво точно, не мога да го формулирам и не знам как го искате? Може да съм критикувал нещо, може да съм се присмивал на нещо, но мисля, че е било в рамките на позволеното, даже желателното по призивите за критика и самокритика... Дайте да видим в какво точно ме обвинявате, какво са казали другите, очна ставка да направим...

- А бе, ти отново започна да се правиш на смахнат, че и мене ме правиш на смахнат. Упорството ти е толкова жалко и излишно, че ще стана да ти счупя главата. Няма сега за твой кеф да докарвам от Враца някои да те учат как се говори пред следствие. Показанията на другите са достатъчни, за да те дадем под съд, но аз ти соча пътя на спасението като на млад човек, който ако сам разкрие престъпленията си, значи се е покаял.

- А той - не знаял бил как... Я седни тук - отсече следователят и ми посочи края на бюрото си. Предложи ми няколко карирани листа и писалка и застана над мен:

- Хайде сега да ти помогна, щом си толкова тъп. Мислех за седмица да приключа с Вашите глупости, а само ти ми пречиш. Пиши сега:

„Именувам се тъй и тъй, роден еди-кога си, еди-къде си, неженен, неосъждан, средно образование, военнослужещ от поделение... понастоящем задържан под стража от органите на Държавна сигурност, заявявам следното: настроен враждебно срещу народната власт и нейните мероприятия, поради принадлежността си към реакционно-фашистката идеология на николапетковистите, аз не изоставих това си настроение и при влизането си в народната казарма. Като млад войник от граничарското поделение „Тополница" в гр. Видин аз се свързах с редица мои приятели, които разбрах, че имат отрицателно отношение към властта и народните командири. С редица от тях често се събирахме през свободното време в най-горната част на Бабини Видини ку-ли. Под формата, че си пееме и разказваме вицове, ние се наговаряхме, че комунистите обират с така наричаните „наряди" нашите села, вземат насила земята и добитъка на хората и ги обричат на гладна смърт. Аз им заявих, че сега, когато и оръжие имаме на ръка, ние, като селски синове, не трябва да търпим това, а да се борим за спасението си от тази комунистическа напаст. На въпрос от Петър Захариев какво можем да правим и няма ли опасност да ни хванат, аз заявих, че западните свободни държави и Америка се готвят за война със Съветския съюз и това сигурно ще се случи, докато сме в казармата. Затова трябва да се организираме и тук, и всякъде, където ни командироват, като привлечем и други с нас. А за да не ни хванат, от което всички се страхуваха, аз заявих, че съм чел за разни конспиративни системи и най ми е харесала системата на тройките и петорките, които е правил някой Марат във Франция..."

Дотук аз пишех по инерция, повлиян от единствените по-човешки думи, които подпоручикът ми каза: че от мен си зависело да бъдем наказани само по някой месец подир набора си. Но когато чух, че знае и за „петорките" и „тройките" - изстинах. Та за това нещо в казармата кой знае колко ще ме осъдят? Може и на смърт?

Вдигнах се прав и заявих: „Това не е вярно, другарю подпоручик, не съм казвал и не знам такова нещо!"

- Ама ти от човещина не разбираш, бе, тъпигьоз? - изкрещя той и ме удари по главата със снопче ключове, които не знам защо, постоянно държеше. - Я гледай тук какво сте писали с твоя съдружник Петър Захариев. - каза той, извади от папката на бюрото някакви листчета и зачете - „Празна раница не пази граница", „Обрана държава не се защитава", „Да спре терорът на старите над нас - граничарите", „Мир, хляб, свобода, народовластие" - четеше той неизвестни за мен листчета-позиви - и ето: от ботевските петорки при поделение „Тополница".

- Това си можал да напишеш или съчиниш само ти, мръсна гадино, защото Петър не пише стихове, няма данни да е писал, а твойто тефтерче е пълно със стихоплетеници от твоя род - крещеше вече подпоручикът и показа и моето тефтерче, взето от джоба ми при арестуването.

- Не си се стреснал и пред името на другаря Сталин, пачавра такава, ето ти гадостите:

НА СТАЛИНОСКАНДИРАЩИТЕ
(епиграма)
„Викайте днеска „Осанна" творителу страшното иго,
в гласа ви се чува закана
и сигурно следва „Разпни го"...
Ето и по-надолу:
НА АГИТПРОПЧИЦИТБ НА БКП
„Тръгнал народа след Христос, че босите е поучавал бос,
а кой ще тръгне с Бекапето,
когато всичко му е взето?..."

- А кажи нещо сега, де? Това са факти, писмени факти, че ти съчиняваш тия гадни куплети - тържествуваше следователят и ме удряше вече твърде силно с ключовете по главата.

Отново потече кръв, макар и да подлагах ръцете си върху темето. В този момент звънна телефонът, вдигайки слушалката, подпоручикът застана мирно и тракна токовете си: Запвейте, тъй верно, малко зает, да..., но веднага ли? Тъй верно. Слушам! - тракна отново токове той и скочи към вратата.

- Костов, къде си Костов? А, а, Цветане, махни тоя гад от тука, че излизам. Махни го веднага...

ПЕРСИН - БЪЛГАРСКИЯТ СИБИР

Сред виковете на надзиратели, милиционери и войници със сини шапки, ни натикаха в конските вагони по 70-80 човека, почти един върху друг, просто едва успяват да затворят вратите. Веднага разбрахме, че ни закарват навътре в страната и догадките за Сибир не се чуха този път. Свихме в един ъгъл с бай Ташко Богданов, с когото при качването се намерихме. Дъските на вагона бяха много гъсто наковани и нищо не виждахме навън, но пътувалите от Шумен на запад гадаеха по спиранията: сега сме към Търговище, сега към Попово, Стражица. Някъде се застояхме твърде дълго. Стъмни се, навън всичко утихна и само стъпките на охраната се чуваха край влака. За естествените ни нужди нямаше къде да се ходи. От разни места вече шуртеше пикоч, а по-късно и друго... Задухът и вонята ни замаяха. А беше юни и нощта никак не можеше да охлади нагорещените вагони. Разбрахме, че сме закотвени в някакви глухи коловози и не се знаеше кога ще ни задвижат. Някои дишаха тежко и изпадаха в агония. Започнахме да викаме:

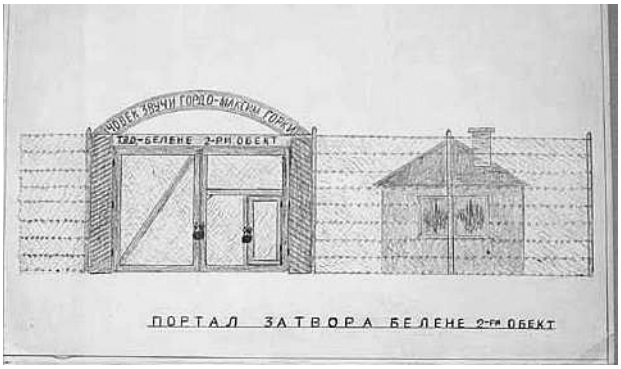
- Отворете за въздух! Пуснете ни за тоалетна! Дайте вода-а! - Някои се обаждаха и за храна. По инстинкта за солидарност, макар да не бях лично още с много влошено състояние, виках и аз, докато бай Ташко ме дърпаше да мълча. Така се и поскарахме, като за пръв път троснато му рекох: „Ако все възрастни като теб

има тука, ще измрете без звук като овце!"

„Ами козите като вряскат, отървават ли се от ножа?" - иронизираше ме пък той.

Всред многогласието от викове, охкания и въздишки, някой по средата на вагона започна да вика:

- Дайте ни пържоли-и! Искаме пасти-и! - с някакъв глезен глас се викаше.

Виковете като че ли стихнаха по малко, смутени от този глас и той се изяви още по-ясно: „Искаме кебапчета-а! И по бутилка бира-а!"

- Кой така вика, бе? - запитаха от разни страни. - Това е провокация!

- Дайте ни жени-и! И да са по бански-и! - продължи този човек и въпреки че бай Ташко ме натискаше на раменете, кипнах и скочих към този глас и усетих, че от всички страни хората се юрнаха към провокиращия. Когато го достигнах, видях някакъв човек, седнал по турски на пода, над който вече бяха вдигнали десници няколко души. Докато да стоваря юмрук върху него, три-четири налъма се изсипаха и едва не ми строшиха ръката. Някой тутакси скочи да го закрие, като викаше: „Чакайте колеги! Оставете го! Може да е луд! Може да е ненормален!"

- Ралчо, не закривай тоя мошеник! Той е провокатор! - Ралчо, Ралчо, остави ни да го набием - викаха отвред, но Ралчо го закри с тялото си и никой не го удари повече и вън се чуха предупредителни гласове от охраната и човекът отново се обади:

„Убиха ме-е-е, фашистите ще ме убият." Вратата запълзя встрани и в отвора се показаха няколко милиционери натъкнати щикове на автоматите и провокаторът се плъзна като змия под краката ни и изскочи навън, като продължаваше още по-силно да вика.

- Кой те би? Кои те биха? Кажи ги веднага! - питаха го конвойните.

- Не ги познавам. Не знам имената им, само един Ралчо знам. Ралчо, Ралчо.

- Напротив, Ралчо го пазеше - викахме ние, но той продължи: Ралчо, Ралчо.

- Веднага да излезе Ралчо - наредиха милиционерите.

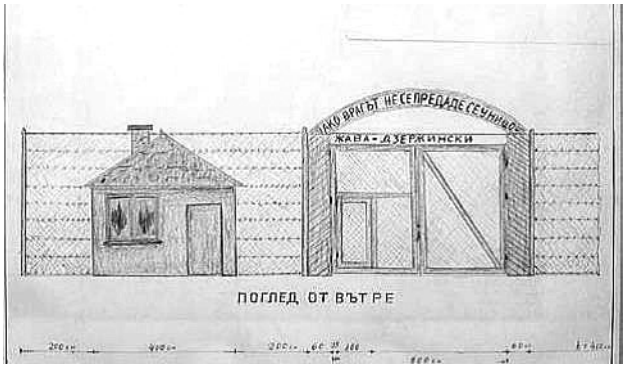
- Аз съм Ралчо! Аз никога не се крия! - и тръгна да излезе. Някои опитаха да го спрат, но той се отскубна и слезе.

Затвориха вратата и я залостиха както преди, а доблестният Ралчо чак на сутринта докараха пребит от бой, та двама милиционери го повдигнаха и хвърлиха между нас. Провокиращия не го видяхме повече.

Някои твърдяха, че го познават като мошеник и провокатор. Други твърдяха, че е някакъв психично разстроен. Трети загатваха, че е криминален и успял да си набави отнякъде ракия, та викал като пиян...

А доблестният Ралчо, когото не познавах до този момент, защото е бил в друго отделение, бил от с. Ракита, Луковитско, съден с легионерска група, и винаги бил болез-нено честолюбив и откровен, за което сега твърде скъпо заплати, та заедно с възхищението ни събираше и доста упреци.

Този ден едва след обяд усетихме, че закачат локомотив пред нашите вагони и потеглихме отново. Спирахме, тръгвахме, та чак на другия ден след нови викове за въздух и вода, отвориха вратите на някаква гара и хората твърдяха, че е гара Левски. Пред усиления кордон от охрана смъкнахме най-задушените за малко навън и сред ужасна воня и мокър от пикоч под потеглихме пак. Привечер, почти по тъмно стигнахме на някаква гара, която ясно прочетохме - Белене и на гъсти върволици спряхме на брега на Дунава. Охраната, която ни конвоираше сега, беше

доста различна от досегашната, която сигурно по пътя се е сменила. Тези сега крещяха и псуваха от всички страни: „По-бързо!“, „Качвайте се, бе, вашта мама фашистка!“, „Ей там, последните, какво зяпаш? Бързо насам!“, „Стреляй бе, какво го гледаш?“- викаше друг.

Безкрайната върволица от нещастници пристъпяше като в кланица. Тихоплавната река чернееше пред нас като пропаст, жадуваща да ни погълне, и само върховете на по-едрите вълни, осветявани от брега, се издигаха и плъзгаха надолу като гърбове на невиждани чудовища, пуснати в гигантското корито на реката, по чиито телеса трябваше да минем... Оттук-оттам сновяха моторни лодки, прерязваха ни с прожекторите си и ни навяваха чувството, че напускаме завинаги твърдата и устойчива земя, към която едва ли някога ще се върнем. С приклади, щикове и бичове ни прекарваха към някакви открити платформи, където прегърнати и тайно прекръстващи се ни повличаха над пихтиестата черна паст на водата. На другия бряг отново нарамвахме жалките си вързопи, торби, кошници и куфари и сред викове и закани закрачвахме, прималели от глад и умора по непознатата тъмна земя...

След повече от час спряхме сред четириъгълно пространство, заградено от ниски бараки, зад които на високи вишки - стражеви кули, светеха силни електрически лампи и чернееха като огромни лешояди униформени караулни постове. Тук ни оставиха с предупреждението никой да не мърда зад бараките или накъдето и да е, защото се стреля без предупреждение.

Започнаха тихи шъткания и подвиквания на имена и села в търсене на земляци, съидейници, съкилийници, познати и приятели. Там се намерихме с познатите ми от Ломския и Шуменския затвор - Гено Гергов Цоньовски от Койнаре, Белослатинско, с Георги Томов от Бяла Слатина, съкилийниците ми от Шумен - Иван Бейков, Любен Гошев, с Димитър Панов от Чеканчево и се запознахме с цяла група от с. Чирен, Врачанско, чрез познатия на Д. Панов Никола Тодоров (Коло от Урвене). Потърсихме Мито от Крапец, беше в нашата килия в Шумен, а някой си бай Иван Йотов (от Чирен) рече:

- А-а, Мито ли дирите? Он са е суринал некъде, таа жена - за което Димитър от Чеканчево цялата нощ коментира: - Виж какъв изразителен глагол - суринал се е - значи не е легнал, не е седнал, не се е дори сгромолясал, а се е суринал като куп тухли или камъни. Требва да е много мързелив тоя човек? И той наистина беше такъв.

Някои влязоха в бараките, някои така пренощуваха върху вързопите си, но на другия ден ни формираха в бригади по 50 човека, туриха ни за бригадири по един доверен на властите затворник и ни разпределиха върху двуетажните нари на бараките. Успяхме в общи линии да се случим във втора бригада все познати и съидейници земеделци.

Бараките бяха просто като овчи кошари, каквито имаме по нашата планина, стените - плетени от пръчки и измазани с кал, покривът - също от плетени леси и покрит със слама, двуетажните нари - също от леси и нещо като сламеници върху тях. Бараките бяха дълги близо 40 метра и широки не по-малко от 6 метра, като между нарите оставаше коридор от близо 2 метра.

На следващия ден започна истинска трагедия. Копане и прекарване с колички пръст за насип на нови постройки, на оставени между сегашните бараки места,

които бяха построени на равната земя, без насип. Трагедия не само от това, че ни взеха цивилните дрехи и ни раздадоха най-различни парцаливи и изгнили полицейски, милиционерски, жепейски и други бракувани някога дрехи, но и от лопатите и количките ни се израниха ръцете още първия ден, понеже в затвора не бяхме пипали нищо, и то с години...

Охкахме и тюхкахме от болки, па се и присмивахме един другиму, като се гледахме какви карикатури представляваме с тези дрехи. На някого - дълги и развлечени, на друг - къси и не сгръщат голотиите му. Още първите дни кръстихме двама-трима Хитлер и Гьоринг, тъй като им се паднаха немски пленнически униформи. Но когато ни продиктуваха една сутрин и нормите, смехът ни секна съвсем. Пет кубика пръст на човек да изкопае и докара на 200 метра. Но - като всяко нещо, заедно с лошото, винаги има и по нещо утешително. А това е, че сме под открито небе, че сме в движение и общуваме помежду си със стотици, докато в килиите бяхме по 7-10 души и общуването с останалите, дори в същото отделение, е твърде моментно. Колкото и бдителна да е охраната, работата тук е на широк фронт и движението и виждането на хората от различни бригади и трудно за ограничаване.

Тук като обслужващ персонал - фурнаджии, готвачи, чистачи и склададжии, заварихме двадесетина лагеристи, някои от които са на острова от 4-5 години, и те ни обясниха об-становката наоколо.

Големият остров, на който бяхме, е около 45 хиляди декара площ, с вековни върби и тополи (каваци) и е средище на цял архипелаг от други острови. Името му - Персин, идва от едно трагично и красиво предание.

Някога, през турското робство, тук на острова лятно време докарвали на паша овцете си беленчани и дори от околните села. Турският забитин, управникът на няколко села, имал също голямо стадо овце и сред овчарите, които тук пасели и неговото стадо, имало един млад и хубав момък - Стоян, ратай на забитина, син на бедно и многолюдно българско семейство.

За разни потреби се налагало Стоян често да ходи до дома на забитина, който имал една-единствена дъщеря Персина. Харесала тя Стоян-чобан и когато строгият и жесток забитин се запилявал нанякъде, идвала на брега и махала на Стоян с белия си яшмак. Сядал той в лодката еднодръвка, която използвали овчарите, и я прибирал на острова при себе си. Злият и саможив забитин нямало откъде да научи за любовта на дъщеря си, но видял, че доста съмнително напълняла и разцъфтяла. Питал и скърцал зъби турчина, от какво и откъде е това в корема и, но тя търпяла и нищо не казвала. Затворил я в някаква одая и цели дни не и давал ни хляб, ни вода. Чували се вече ден и нощ нейните стенания и вопли. Тогава кадъната, жената на забитина, която подозирала къде ходи дъщеря й, казала, че това ще е от Стоян-чобан.

- Срам за Аллаха, керата - тропнал с крак забитинът, гяур ли дома ще гледам?

Мислил, тюхкал се и решил: изпратил най-верните си гавази да премахнат Стоян, а той яхнал буйния си ат и тръгнал по старите си достове из каазата (околията) да търси сгода за спешна женитба на дъщеря си, макар за някой стар вдовец-турчин, но правоверен да се роди първият му внук . С немалко меджидии напълнил дисагите зад гърба си.

Друго решила в сърцето си хубавата Персина, не подозирайки замислите на баща си. Отишла скришом на брега и замахала с кърпата си, решена да се намерят с любимия си Стоян и двамата да избягат нанякъде и незнайни да се радват на бъдещата рожба. Не се намерил Стоян, за да я прекара, но кой не би прислужил на господарската дъщеря? Пре-карал я някой отсреща и що да види? Стоян висял обесен на една върба пред колибата си. Ахнала в изумление девойката и след миг увиснала на върбата и тя. Като разбрал това забитинът, за една нощ се изселил нанякъде и не се върнал вече насам.

От няколко села наоколо се събрали наскърбените българи и чак от Свищов до-

вели поп да ги опее и ги погребали един до друг, тука на острова. Оттогава това място, а после и целият остров бил наречен Персин(а).

Сега ние се намирахме на лагер № 1 (Първи обект) на същия остров, на 10 км на северозапад беше № 2 (Втори обект) с 2-3 хиляди неосъдени лагеристи, на 5 км на изток се намираше № 3 или т. нар. градините - зеленчукови садива, отсреща в посока на течението е остров Щурчето - дето се намираше лагерът с 400 жени политически лагеристки, по-нагоре, между Персин и селото (град) Белене е остров Магарец, дето закопават убитите и измрелите от труд, куршуми, побоища и глад лагеристи и затворници, още по-нагоре - островите Голяма Бързина и Малка Бързина... По административните названия женският лагер Щурчето наричаха 4-и обект, а 5-и обект беше някакъв лагер извън островите, към селото. Там имаше затворници с по-малки присъди.. Също такива работеха и на един подобект - Оборите, където гледаха добитък - крави, волове, коне. По разни пресмятания по този островен архипелаг през 1952 г. се намираха около 7-8 хиляди политически затворници и лагеристи. Като изключение от това на 100-200 метра от нашия Първи обект имаше и един лагер, наричан кримски полуостров, с около 200 души криминални рецидивисти.

Сега чак проумяхме „благородния жест" на управата в Шуменския затвор, дето ни пусна без мяра храна. То е било поради намерението им да ни изпратят на работа, да се съвземем физически за сметка на родителите си.

Според международните правила главното течение (талвегът) на Дунава се определя като граница между България и Румъния, по тази причина и тази група от острови е изцяло наша, защото главното течение е откъм Румъния, а между Белене и Персин е само един „ръкав" на Дунава, но той си беше цял Дунав, може би към 60-70 метра широк. Изглежда и географията е искала да „услужи" на болшевишките ни управници, да има къде по-незабелязано да изолират и унищожават своите противници, както в Съветския съюз - Сибир. Когато бяхме там, не беше се появил Ал. Солженицин с неговия „Архипелаг ГУЛАГ" (Государственное управление лагерям), за да знаем, че и там, досущ като тук, островите по Северно море са главните места за мъчение и унищожение на мислещите не по тертипа на тираните. Закова в нашия речник тогава Персин беше българският Сибир. Най-обобщеното название на тази островна система от душегубки обаче е Белене. „Откарали го в Белене" като се кажеше за някого, все едно, че е отчислен от живота. Трябва да се съжалява, че доброто и в целостта си невинно население на селото, сега град Белене, незаслужено носи името на този кошмарен факт от нашата най-нова история - островните мъчилища.

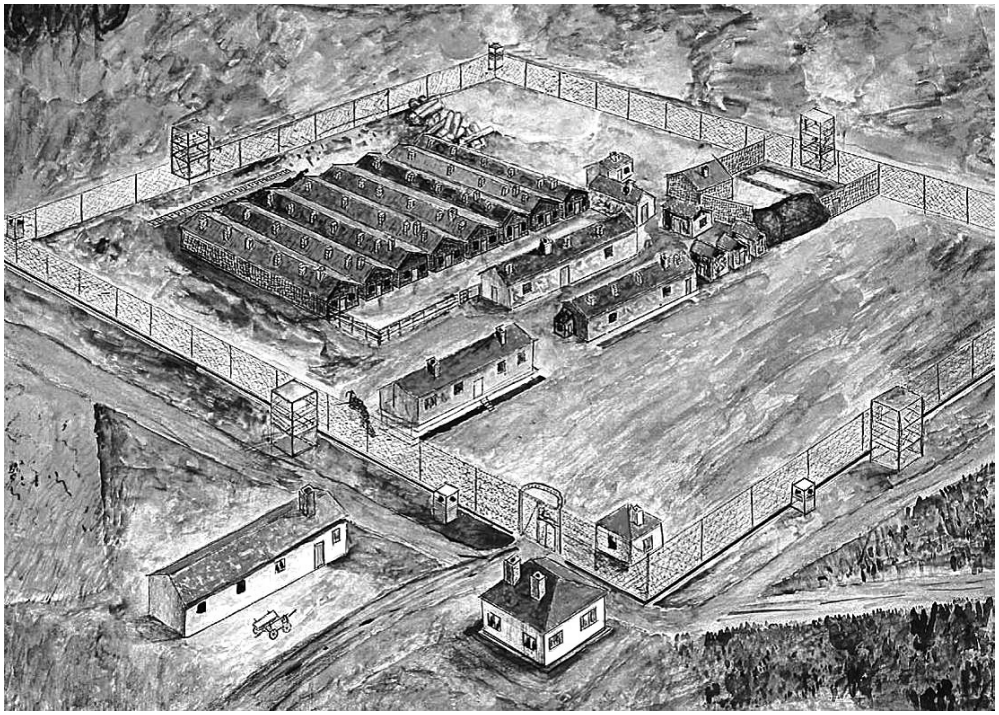
В четирите затвора, в които бях, преди да ме откарат на беленския остров Персин, бях се запознал с не повече от 100-200 души затворници из разните килии и отделения. Бях разбрал от всички тях за капацитета побрани затворници в няколко затвора - Плевен, Шумен, Варна, Бургас, Стара Загора, София, Пловдив и др. Защото яките решетки, дебелите стени и железните врати, изолацията ни на малки групи в килиите правеше обзора на съпротивата срещу режима доста ограничен. Там и управниците се усещаха по-сигурни във владеенето, на положението. И колкото и тежък да беше вътрешният режим, той е все пак нещо познато, конвенционално. Затвори има във всяка страна, колкото и демократична да е тя, макар и само за криминални престъпници.

Лагерите са нещо съвсем различно. До лагери прибягват почти само тиранични режими и то е знак, че народната съпротива срещу властта е такава, че не се побира в затворите, използвани от предишната. Лагерите са показател за масовизация на противниците и допринасят за тяхната консолидация. Особено тук, на островите срещу град Белене. Защото въпреки бодливата тел, водните ровове, стражевите кули, граничарските кучета и всичко това опасано от широките дълбоки дунавски води, всеки ден за работа по хилядите декари на острова плисваше пороят от хиляди гладни и измъчени хора. И защото те с труда си

трябваше да пълнят огромния бюджет на репресивния апарат, неизбежно имат достъп до пособията за този труд - кирки, лопати, сърпове, мотики, брадви, докато в затвора дори хляба можеше да си режеш само с изострена от цимента дръжка на лъжица или с парче тенекийка от консервна кутия, старателно укривани и често изземвани. Контактите и опознаванията между хилядите, които не можеха да се ограничат, достъпът до пособия и сечива за труд, правеше тези хиляди една страшна за властите сила. Затова и управниците с извънредна и назидателна жестокост смазваха всеки опит за протест или организирана съпротива, особено (както ще видим) при периодичните пролетни или есенни заливания на островите от прииждащите дунавски води, страхът на властващите става убийствен кошмар за затворниците и лагеристите.

Освен разкървавените ни от мазолите ръце и крака - непостижимата за нас норма от кубици, които трябваше да изкопаваме и прекарваме, тук продължи да ни угнетява и пословичният от затворите глад. Защото от затворите с нас бяха дошли и нашите досиета, а ние, особено от Шуменския затвор си бяхме първа категория първи разряд, което, нека напомня, беше: колет от 4 кг, писмо с десетина реда и петминутно свиждане на три месеца... А дневната дажба тук също си беше 360 грама хляб, а при изпълнена норма - 540 грама, обед и вечер - по някаква неузнаваемо от какво чорба-помия, а сутрин - по лъжица мармалад, обикновено вкиснал и мухлясал. При пълното ни обездвижване в затвора гладът се оказа по-поносим, но тук, хем си прекарал 3 или 4 кубика пръст, та си уморен и напрашен, хем си оставаш на 360 грама, защото не си изкарал 5 кубика. Как се ляга и спи млад, уморен и страшно гладен, когато дори през пролуките на бараката гледаш викащите те безкрайни далнини? Заедно с шушуканията между двама и трима за бягство, заговорихме и за някакъв отпор на непосилните трудови норми. В нашата втора бригада освен врачанските чиренци, опознахме се и с голяма и сплотена група от Карнобатско: буйният и прям Таньо Ив. Колев от с. Черково, Димо Вълев Боев от с. Огнен, Янчо Георгиев от с. Искра, Златил А. Бозаков от с. Крушево, Руси Чанев (Джомбара) от с. Мъдрино, Станчо Т. Беримов от с. Искра, Стефан Ив. Ненчев - 17-годишен, от с. Сунгурларе, Ганчо Хр. Ганчев от с. Драгово, Иван Стоев от с. Хаджиите и други, съдени но чл. 70 алинея 1-а и 2-а за т. нар. конспирации, а всъщност за възстановяване на забранения през 1947 г. Земеделски младежки съюз, като в процеса им са 16 подсъдими с трима осъдени на смърт - Димитър Господинов от с. Хаджиите (убит), Васил Пучийски от с. Трояново, задочно. Все при нас, в тази втора бригада бяха и тримата от Айтоско - Христо Тодоров Сталев и Димитър Стаматов от с. Малка поляна и Желю П. Алкинов (и баща му) от с. Българово, също за „контрареволюционна конспирация срещу народната власт", а всъщност за нелегално възстановяване на областно ръководство на ЗМС в Бургаско. Сред нас войнствени и решителни и тримата от с. Бата, Поморийско - Михо М. Колев, Ангел Дражев и Коста Киряков, Георги Малиганов и Йордан Малинов от Козарско, Пещерско, Митьо Вълчанов Лозев от град (или гара) Раковски, Костадин Събев, Минчо и Петко Спасов от Чирпанско, Любен Гошев и Георги К. Венглевски (Юрката) от София и др.

Изреждам може би досадно за читателя тези имена, защото тази бригада се оказа такъв сбор от личности, сред които се зароди едно решително ядро, опитващо се да организира отпор на властите за непосилните норми и страшния глад.

НОСТАЛГИЯ ПО ЗАТВОРА

Тук четенето, ученето, каквото беше в затвора, беше невъзможно. Още в пет и половина часа сутрин Павел Тръбачът надуваше за ставане и след лъже-закуската от лъжица мармалад още в тъмно ни покарваха към обектите, та вечер до тъмно. Само след завръщането в лагера от към 7-8 до 9, когато бе проверката, можеше да се погрижиш за миене, бръснене, пране на нещо или разговор с някои, дето не са в твоята барака. А влязъл вътре след проверка, вече почти нищо не можеш да правиш, защото е полутъмно и си уморен. При това макар тънки и плетени да са стените и таваните, лятно време в бараките е задух, а зимата - студ. Само в неделя след обяд разполагаш с 4-5 часа, защото до обяд ни изкарват да събираме дърва за кухнята и хлебарницата или пък да довършваме нещо недоработено предния ден. Съвсем ясно личеше тактиката на властите - непрекъснатото гонене, непрекъснатото движение, непосилен глад, пек и студ, за да впрегнеш силите си за физическото оцеляване, да не остава време и сили за някакво духовно, политическо усъвършенстване, за интелектуален напредък. В същото време, чрез допускането тук на двата вестника - „Работническо дело" и „Отечествен фронт", и чрез агитациите на „Култсъвета", всичко, което притуряме към знанията си, да бъде от гледището на властта, на партията по философската теория на маркс-ленинизма. Често се изнасяха и доклади пред общи събрания, заради които ходеха по бараките и ни изкарваха задължително. Дори култсъветниците бяха задължени да слухтят между нас и да слушат спонтанните ни коментари.

Нищо от тези намерения на управата не се реализираше на практика. За кой ли път ще подчертая, че младостта е нещо непреодолимо, когато има напор в някоя посока. Когато общуването със стотици и хиляди е все пак достъпно, както беше тук, ние се отдавахме на събеседвания, на честванията на бележити дати и личности. Основаването на БЗНС (два дни преди Нова година), 14 юни - възпоменание за убийството на Ал. Стамболийски, 23 септември - убийст-вото на Никола Петков, 27 септември - Ден на земята и Радомирската република, както и Трети март - Освобождението на България, бяха дните, в които намирахме начин да честваме също с обяснителни доклади за самото събитие и свързано с настоящето ни положение. Веднъж изглежда от „Култсъвет"-а ни изпровокираха, като пуснаха слух, че легионерите и тези от Народния съд честват 9-и юни и свалянето на земеделската власт, масовите погроми и убийства. Нашите младежи така настръхнаха, че не знам какво щеше да стане с групите легионери и възрастните полицаи и офицери, ако не бяха отрекли солидно това и дори заявиха, че също смятат 9-и юни за кървава и черна дата.

Между всичкото, както във всеки затвор и казарма, непрекъснато разни слухове сновяха между нас - за освобождаване, за вдигане към затворите, за смекчаване или затягане на режима и други. По този повод често си припом-

няхме оня анекдот, дето някой от 3 дни бил дошъл в казармата и още първото писмо до дома писал: това, дето съм дошъл, май е българска Казарма. Ще взема да избягам оттук, защото, ето трети ден мина вече и нищо не се говори за уволнение...

Георги Стойчев от с. Маломирово, Елховско, след едно свое свиждане съобщи, че сестра му слушала по западните радиостанции „Гласът на Америка" и „Дойче веле" буквално за всекидневните събития на острова, дори някаква група младежи от скандинавските страни направили опит да дойдат и да ни донесат медикаменти, но не ги пуснали властите, та отседнали в съседна Югославия и оттам говорели по радиото. Колко беше вярно това, не знам, но то ни окуражаваше. Истина беше, че навън арестите и съденето продължаваха. Тук дойдоха много хора от сливенските „горяни" и разказаха за въоръжените битки между „горяните" и почти 7-хилядна войска около връх Синилка, Чобан дере, Дълбокия кайнак и местността Невеща над с. Блатец и Сотиря. Месеци лежахме един до друг с Диньо Тодоров Василев от с. Тополчане и бай Курти Стойнов от с. Желю войвода - братът на водача на горяните Георги Стойнов-Бенковски, и те с разказите си за почти въстаналия Сливенски край ми върнаха надеждата, че България не е издъхнала под червения ботуш, щом родният край на стоте войводи също се е надигнал срещу болшевизма. (Но за горяните - в III част). Макар и печален по същество случай, но и аз се възгордях с нашия Балкан, когато докараха след дълго следствие и съд и моя съученик Асен Мирчев Гатев от съседното село Осеновлак, Софийско, и Петър Пашов от с. Бов, Софийско, осъдени с групировката, с която бях свързан преди казармата, обхванала селата около Искърското дефиле - Лакатник, Бов, Лесковдол, Осеновлак, Губислав, Зимевица, Своге и други. Сетих се, че за това ми намекваше майка ми в Шуменския затвор, но аз бях осъден вече и не са сметнали за нужно да ме присламчат в техния процес. Те ми разказаха за ужасните мъчения в Държавна сигурност при следствието, където Илия Георгиев от Бов е издъхнал мъченически в ръцете на садистите, а Асен Карадашки - също от Бов, е осъден на смърт и убит като главен организатор на Първи Балкански народоосвободителен отряд. Димитър Витов Стойков от с. Губислав, Борис Стефанов и Максим П. Бончев пък са осъдени по 20 години като ръководители на Първи Искърски отряд (вторите двама от с. Заноге Софийско). Повече от 30 души са осъдени по разкритията тези две успоредни организации, а някои откарани в лагер или изселени.

С МЛАДОСТТА И ЛУДОСТТА, С ВЪЗРАСТТА И МЪДРОСТТА

Много още бяха случаите да бъдем връхлитани с коне от началниците, много пъти опитвахме до организираме протести и стачки, пак ни връзваха на комарите, но повечето завършваха с безапелационната присъда на людозвера Йонко Йонков (старши надзирател, станал после офицер), чиято изкривена от злост уста произнасяше: „Там, в дупката, докато изгниете!". Размесването на младежките бригади с възрастните се оказа решаващо за неуспеха на нашите ак-ции. Осъзнавахме, че в някои случаи по-острите ни протести могат да имат и фатални последици.

Тъкмо сме се събрали, уж съвсем тайно в дъното на трета барака с чиренците Боян Стоянов, Иван Качев, Тоно, Никола Тодоров (Коло от с. Урвене), Мито от с. Крапе и Марко Гергов от с. Галиче и други и умуваме върху тези проблеми и довтасва при нас Данчо Драгалевецо (Йордан Г. Славков от с. Драгалевци - София) и ни вика:

- Момчета, пак кроите някаква беснотия. Не слушайте лудориите на Таньо Колев от Карнобатско, той има амбицията да става герой, а пък Петко от Огоя

се пише писател и са му нужни по-ярки приключения, но знаете ли, че с тия работи ще изморим по-възрастните си другари. Ето, в 14-а бригада докараха бай Иван Костов. Той едва се жив, но сега каквото и да направите, него ще турят за организатор и така ще си угасне в наказателното. По-добре помислете как да го опазим жив, а не да го вкарваме в нова беля...

- Много си се уплашил бе, Драгалевски - подхвърли Марко Гергов, - от нас живо месо да режат, няма да насадим бай Иван Костов.

- Никой няма да чака да го насадите вие - рече Данчо, - а направо ще го грабнат заради вашите действия.

Съгласихме се общо взето с Драгалевски и след много криволици из лагера ние с него отидохме при бай Иван.

- Бай Иване, ето ти един будала шоп, защото не е истински шоп, а е балкански шоп, селото му е Софийско, но е в Балкана. Ако беше от нашите полски шопи, той щеше да е по-тънък сметкаджия, те не се хвърлят с бос крак срещу ръжена...

- Екстремизмът има своето място в съответни ситуации - поде бай Иван. - Но трябва да се държи сметка за последствията.

И дали вашият младежки екстремизъм, нека го наречем ентусиазъм за остри протести и стачки няма да обслужи повече властите, отколкото някаква наша кауза. С други думи. целта не винаги оправдава средствата. Някога Игнатий Лойола в името на благородната цел да вселява хрис-тиянството е употребил ужасите на инквизицията, но не е канонизиран за светец, а е станал синоним на ужасно варварство. Сега Сталин и нашите властници също в името на комунизма приеха като средство инквизицията. И те не могат да имат друга крайна съдба. Но след като е задвижена машината на инквизицията и ние вече сме попаднали между колелата й, трябва ли да подложим точно главите се да ги отреже? Трябва ли да и даваме повод да ни обезглави? Не помагаме ли с това на целта й? Според мен ние трябва така да растем сами в себе си, че да станем една несмилаема маса. Трябва така да се изпълним с убеденост в идеите си, че като излезем, да бъдем подквасата, маята, около която така да коагулира общественото мнение, за да остане неподвластно на монополно тържествуващата сега идеология. Ако сте жадни за героизъм, това е сега най-необходимият героизъм - просветата, знанията, интелектуалното израстване, така необходимо и на съюза ни, и на страната ни. А машината - тя ще забавя оборотите си, сега да е на върхова скорост. Много са факторите - външни и повече вътрешни, които ще обуздаят революционната ярост на властта - завърши Иван Костов.

- Видя ли сега какви умни хора имаме - намеси се назидателно Данчо Драгалевски, - а вие там с разни момчешки героизми ще ги погубите. Я виж хората към какво са се насочили тук, на острова - допълни Данчо и бръкна под ризата си.

Просто облещих очи, като видях да изважда нашия ръкописен вестник, изцапан и одрипавял от предаване от ръка на ръка...

- За писменото слово са се хванали хората, а не за някакви ялови протести и стачки - редеше Данчо, но бай Иван го прекъсна:

- И това е една твърде рискована работа и аз не знам живи ли са тези, дето са го писали. Не вярвам да е само един екземпляр.

- Мен един от лагеристите от Втори обект ми го даде - поясни Драгалевски, - и не си каза името, та и да ме хванат, не мога да го изложа, но той вероятно ме познава, за да ми го даде...

Да си призная, преглътнах гордостта си, че вестникът е и мое дело, страхувайки се от оценката на бай Иван, и се направих на любопитен.

За пръв път, откакто бях на острова, отразих в „Записките" си по-подробно наставленията на Иван Костов, за разлика от твърде сигналните си други бележки. А сред нашите младежи като предадох съветите на по-възрастните земеделски дейци за умереност в държанието и усилено учене, някои възроптаха:

- Абе ние, млади хора ли сме, или бройки от овчото стадо на червените пас-

тири? Борци или страхопъзльовци? Но възрастните кръвта е застояла, бе. Е, от утре на Йонко Звера тоягата ли да целуваме?

В края на краищата получи се едно сравнително стихване на нашите действия. Намерихме един турчин пехливанин - Коджа Мехмед, мисля от Разградско беше, убеден земеделец, както бяха всички турци в затвора („чифчи партия, йешил байрак"' - земеделска партия със зелено знаме), както се декларираха, който не само крепеше бай Иван Костов през калта към обектите, но често го и носеше на гръб. Това за кастите беше по-търпимо, защото иначе личеше, че управата следи стриктно стъпките на бай Иван. По едно време намерихме нови гумени ботуши и още на другия ден му ги взеха, за да ходи с мокри крака. А калта беше също голям бич за нас. Един Тончо Настев от с. Черногорово, Хасковско мисля, казваше: „Никакво друго наказание не е нужно за нашите болшевишки мъчители, освен да ги пусна някога по този остров и само да им изрежа ремъчките на цървулите." Аз намирам из своите записки и един куплет, посветен на калта:

„О, всесилна, изобилна,
декемврийска черна кал,
на теб равен е направен
само скъпият туткал..."

В нашата бригада имахме един евангелски пастор от Варна - Йончо Дрянов. Завършил своето богословие в Данциг, живял в уютна градска обстановка, тук беше съвсем капитулирал пред трудностите. Краката му бяха станали като мотюци от калта, седмици не почиствана, ръцете му се бяха напукали от неизмиване, а гладът го беше принизил до тревопасно. Набере стръкчета коприва и заедно със сутрешната лъжица мармалад я смачка с лъжицата на каша и яде като най-изискано лакомство. Беше от конгрешаните, мисля, за разлика от другите две направления на евангелистите у нас - баптисти и петдесятници. (Срещнах го в София излязъл жив и той).

Островът бе се превърнал в негласна затворническо-лагеристка държава, защото макар да ни пазеха отчасти едни други, ние бяхме установили редовни връзки. Подпомагахме се с каквото можем. Веднъж трябваше да предам един лагерист с каруца торбичка трици, откраднати на оборите с прасетата, които ядяхме и за което доста често ни наказваха. Като го пресрещнах в едно затънтено място, той ми довери: „Давай каквото има, защото бързам. Карам полуубит човек." Надникнах в каруцата и видях нещо невиждано: проснат заклан човек, а през отвора в гърлото му се виждат шушулки грах, който човекът от глад бил налапал, а някой си надзирател или милиционер затова му и прерязал гръкляна. Потресох се, защото човекът още хъхреше...

Друг един ден, като работехме нещо на един полевъден блок, при служителите агрономи, които ни контролираха дойдоха две жени.

- Ей, жени! Жени! - зашушна се между нас и всички прекратиха работа и се възпряха да ги гледат. На двадесетина метра от нас бяха, но толкова стройни и красиви ни изглеждаха, особено едната от тях. Облечена в зелена рокля и по-тъмно зелена блуза, с бяла някаква яка, та веднага я кръстихме „Зеленият интернационал", мислено я присвоихме за „наша"... Жени! - каква странна магия ни зашемети поради самото им присъствие на острова. Убити от труд и глад, обезобразени от бракуваните войнишки, полицейски и железничарски дрехи, ние чак сега, при вида на жените се заоглеждахме и инстинктивно прибирахме увисналите по нас парцали, заприглаждахме щръкналите си и разпилени алаброси. Повечето от нас с години не бяха се ръкували или дори виждали отблизо жени. Изглежда и погледите, когато са така вторачени, имат някакво физическо въздействие, та „нашата" зелена пеперудка доста неспокойно се въртеше като си говореха нещо там, па се обърна към нас и ни помаха с ръчица. Ние всички така ликуващо се сбутахме, такъв празник настана в душите ни, че когато един по-хлевоуст подхвърли нещо за бликналото си желание, едва не го набихме.

Та между нас нещо от сексуални помисли към другия просто бяха недопустими. Ние така бяхме изстрадали в своето отшелничество от нормалния живот, че жената беше нещо идеализирано, душевна жажда, сърдечен трепет, почти стерилен откъм помисли за физическата й същност...

НОВОГОДИШНО ОПИЯНЕНИЕ ОТНОВО

Наближаваше Новата 1953 г., а на 25 декември е католическата Коледа - Рождество Христово (сега и тук сме по този календар) и черквите в Белене често ни упойваха с камбанния си звън. Там има три християнски вероизповедания - католици, православни и протестанти (евангелисти), като и трите си имат черкви. Този камбанен звън, особено за Великден, е толкова продължителен, денонощен, че събужда душевно копнение за вяра в доброто на света, буди носталгия по роден топъл кът и мили хора, плоди надежди за мир и свобода. Една песен се беше утвърдила и предавала от излизащи и влизащи, че и по случай Рождество Христово се пееше, макар да беше за Великден (Възкресение Христово):

„Ден Великден е днеска, другари,
всеки шепне: „Възкресе Христос!"
Черна мъка сърцето ми пари,
ден-Великден, но не и за мен...
Във килията мокра и тъмна,
окован и заключен лежа,
а нейде звън чувам камбанен
да се носи навред над света..."

Този камбанен звън ни създаде някакво приповдигнато настроение и ние копахме и мъкнехме товарите си някак по-леко. Защото съзнавахме, че там, нейде наблизо, на другия бряг на зловещата за нас река, ръката, която бие камбаната, тия, които ще се съберат под купола на черквата са наши единомишленици, християни, отричащи злото, което ни е пленило и обградило с телени мрежи и стражеви кули на острова. Макар винаги гладни, цели седмици си отрязвахме по филийка хляб и ги събирахме „за Нова година". Получил някой колет, дай да видим какво ще дадеш „за Нова година". А аз вече четвърти път срещах Нова година извън семейството си, а други и далеч повече... Предпразничното оживление не беше чуждо и на милиционерите и надзирателите, та някак насмешливо и по-лабаво се отнасяха към нас.

На самата Нова година се събрахме в по-големи компании, пяхме, рецитирахме стихове, държахме речи, в които взаимно се уверявахме, че това ще е последната Нова година извън домовете ни. Помня, че импровизирах и нескопосан, но подходящ куплет:

„От нас трепери днес тирана,
макар заключени в Персин,
велика сила сме, отбрана,
чак от Берлин до Сахалин..."

Изглежда и управата, и доносниците дори, не си гледаха работата в тези дни. Защото никой не ни потърси сметка за речите и пророкуванията, че тази Нова година ще е последна за нас в затвора и може би първа за „падналите тирани, които ще ни заместят..."

Първите няколко дни на януари приповдигнатото ни настроение получи нов тласък. Големи и дебели снегове се топяха някъде към Унгария и Чехия и водата по Дунава застрашително се надигаше. Някои бригади, изпратени за работа към остров Голяма Бързина, се връщаха мокри до колене и казваха, че водата започнала да обзема части от Персин. Някои се вайкаха какво ли ще се случи с нас, но пове-

чето очаквахме това да донесе някаква промяна в положението ни. Надявахме се, че ще ни върнат по затворите, които сега вече предпочитахме пред лагера. Но когато ни откараха в т. нар. пилещарници. някъде към зеленчуковите градини за да спасяваме разставените наоколо им кошери, видяхме, че други бригади вече мъкнеха кафези с кокошки и пилета, като газеха до колене във вода. Към брега имаше дига и някаква застава („Тигър") на Гранични войски, с каквито беше опасан островът, но водата си беше нахлула от някакво друго място, пренебрегвайки дигата. Раздадоха ни двуметрови колове и с въженца и телове привързвахме кошерите и ги понасяхме към дигата. Водата се пенеше и блъскаше в дървета и възвишенийца, на едно от които видяхме няколко трепереща и озъртащи се зайци. Милиционерите стояха по дигата и стреляха по тях, но като не ги улучваха, навиха крачоли и отидоха, та ги избиха с тояги. Отвъд дигата стоеше голям паром - платформа от два понтона с наковани отгоре дъски, на който трябваше да товарим донесените кошери. Отдолу земята като да се беше размекнала на метър дълбочина, защото краката ни по-тъваха дълбоко в калта и при всяко пристъпване се чуваше - ш-лю-п, и за да извадиш останалия, в калта гумен цървул. потънеш почти във водата. Мисля, че зад заковаените прелки на кошерите едва ли останаха живи пчели. По толкова пъти ние се препъвахме и сандъците цамбурваха във водата. Вечерта в полутъмно се върнахме в лагера, като зад нас остана да прииждa и водата...

ПОНТОНЪТ "УЖАС"

През нощта водата нахлу и между наровете на нашата барака. Ние с Христо Сталев от Айтоско и Иван Парасков лежахме на горните нари и тези от долните започнаха да се качват при нас. „Накъде нагоре?" - рекохме ние и скочихме долу. Водата беше вече до над коленете ни. Юрнахме се всички към вратата, която под общия ни напор се откърти и ние плеснахме по очи във водата. Хванати за ръце, на групи се отправихме към една от издигнатите на насип постройки. Там пристигнаха в същото време не само още 3/4 от нашите затворнически бригади, но и рецидивистите от близкия „Кримски полуостров", може би към 150 души. Сред събраните не по-малко от 400 души осъмнахме, без да мигнем ни час. Докъдето се виждаше пред нас - вода. Охраната и всички служители се бяха изпокрили в помещенията на милицията и управата, на малката височинка извън лагерните заграждения.

Беше 12 януари 1953 г. Студът, гладът, мокрите дрехи и крака, смраченото потискащо небе, безчинствата на плъзналите между нас „кримки", както и пълната неизвестност за съдбата ни наслагваха в душите ни такава черна мъка, че онова, което стана, беше неизбежно. То беше порив на отчаянието, то беше бунт на обречени... Но срещу кого?

Административните ни казнители бяха избягали в укритията си на по-сигурно място. Но при нас, точно в тази продължовата постройка бяха физическите изпълнители на техните жестоки наредби - четни и бригадни отговорници. Тия довчерашни властници навън, докарани тук по за няколко месеца, които в затвора наричахме „кофтета", прегрешили нещо пред своята власт, тук бяха пълновластни господари над нас. В съдружие с нарочно докарани криминални престъпници те бяха забравили, че са човеци, само и само да възвърнат доверието и началническите си постове. Те биеха и инквизираха по-злостно от самите началници и надзиратели. Вървяха между нас с тояги в ръце, за разлика от носещите и пистолети началници. Те нямаха за нас друго название освен „гадове", „фашистки отрепки", „шпиони" или „американски агенти". С игли бяха бодяли по коленете вързан за стълб останалия по болест Иван Мостров да признава къде крием „реак-

ционна литература" (земеделска) и по техен донос и техните култсъветници ни връзваха на комарите или ни хвърляха в дълбоките мокри изби на наказателното отделение.

Сега за пръв път всички те, ведно с оглавяващите ги важни особи - Димитър Пенчев четен командир, от ДС в Нова Загора, Иван Гечев, Велю Баев, Боян Михнев, Борис Текерлеков. Любен Гумнеров, бяха сред нас като равни с равни и по стечение на обстоятелствата, изгубили властващото си положение. (По-късно те бяха освободени и реабилитирани като Б. Михнев и Д. Знеполски след Априлския пленум 1956 г. станаха и генерали).

Чрез подвиквани пароли - „риба-тиган", ние бързо се намерихме сред щъкащите около сградата затворници и негласното ни ръководство реши, че сега е времето да бъдат наказани тези „ръце, очи и уши" на властта.

- Сега е междуцарствие, а само в междуцарствието настъпва властта на народа - напомняше ми, че съм казвал архитект В. Димитров, от Княжево, когато скъпо платихме за тази си дързост.

- По-добре така! - казваха си всички тогава. - Хем тази садистична сган да получи своето, хем ние вместо да мрем мърцина, да получим по-достойното - куршума... Или пък да ни вдигнат за затворите.

По определен списък светкавично действащите наши „командоси" започнаха да помитат в настъпилата привечер определените виновници - Карамелата, Георги Д. Симеонов, Богомил Блажев и други.

- Другари, а-а, колеги - изстъпи се пред нас Велю Баев, - и дивите животни дори при такова природно бедствие се сплотяват, нека и ние...

- А-а, а, не сме ли вече „гадове"? - прекъснаха го нашите. - Тука случаят не е между диви животни, а между зверове и човеци. У-у-у... - извикаха.

Той побегна и заедно с други се заключиха в една малка стаичка, служеща за четна канцелария предните дни. Някои заблъскаха във вратата и, а наоколо продължаваше нашата акция. С робска, но все пак умерена ярост бяха набити 10 до души, но никой не беше убит.

- Ало-о, милиция! Помощ! Тука стана бунт, въстание! - крещяха пресипналите гласове на укрилите се в стаичката през някакво задно прозорче.

- Бунт! Въстание! - така го нарекоха тия, чиято врата се тресеше от идващото възмездие. И сигурно бяхме далеч повече от участниците в Старозагорското въстание, а по целия остров и не по-малко от Априлското... Но и потисниците ни не бяха по-малко жестоки от всякакви турци и турнаци - Кирякстефчовци и Дядовълювци.

- Братя, готови за отпор! Милиция, надзиратели и граничари идват с моторници и разни понтони - чуха се вече и наши гласове. - Ето, закотвят ги около постройката...

Между нас и дебаркиралите въоръжени сили се завързаха кратки ръкопашни схватки, но твърде неравни. От наша страна - с дървета, тухли, буркани и вилове: „Махнете оттук мошениците", „Искаме свобода!", „Долу червената буржоазия!", „Долу СССР!", „България - независима!" и други. От тяхна страна - мълчаливи удари с приклади, мушкане с щикове и ножове. Но явно с превес в тяхна полза.

- Нагоре, към тавана, братя! - извикаха някои. - Нов Шипченски проход ще им покажем как се защитава сега...

Повече от 100 души - от най-активните, успяхме да се изкачим на тавана по една подвижна дървена стълба, която после бутнахме встрани. На апелите им да се предадем отговаряхме по опълченски: „Назад, поганци!", „Назад, сюлейманци!" и с нова серия от керемиди, тухли и буркани, като събаряхме всеки, който се покатери към нас. Покатери се обаче един надзирател, бай Ангел. Доста пълен, мургав и весел - Пол Робсън го наричахме, беше добър и ни стана жал да го съборим. Опасявахме се, че ще се пребие... Той пък сега си изпълни стриктно задачата, като създаде горе такова предмостие, че след миг цял сноп щикове опряха в гърдите

ни. В безизходицата си ние започнахме да се друсаме на плетения от лески таван, които бяха приковани на гредоред. Те се откъртваха и ние политахме презглава надолу, дето освен святкащите остриета на ножове и брадви от притеклите се на помощ на милицията криминални , ни очакваха прикладите и щиковете на милиционерите и дърветата на надзирателите.

Помня, че последен падна едно момче от Севлиевско, което стоеше на гредите и декламираше: „България цяла сега нази гледа, този връх висок е, тя ще ни съзре. Ако би бегали - да мрем по-добре."

- И да би бегали, няма накъде! - иронично прибави вездесъщият Таньо Колев и също политна надолу с всеобщия безпарашутен десант. Лавината от телеса така ме притисна долу, че останах без въздух. С нечовешки усилия се изскубнах и изтърколих извън купчината. Някой с щик ме набоде като с вила за сено и ме хвърли отново в купчината от мърдащи тела. Здрава била човешката кожа. Дрехите ми бяха пробити, но на гърба имах само една синьо-червена буца цели години от тогава...

Милиционерите, хванали пушките си за цевите, удряха по нас като че ронят царевица. Когато ни омаломощиха от бой и ни заизправяха един до друг, видяхме се обградени от десетки дула и щикове, а до вратата стоеше някакъв полковник със списък в ръка. Казваха после, че това бил няка-къв си Кузманов от отдел „Затвори и ТВО", който бил повикан по спешност и долетял до брега с хеликоптер. Възможно е, два-три часа бе нашата власт тука. Той започна да чете имена - Васил Димитров, Георги Беловски, Григор Данов, Петко Георгиев (тогава бях Огойски само за зат-ворниците) и други.

През шпалир от удрящи приклади, пистолети и юмруци, почти презглава ни изритваха навън, без да знаем за къде. Когато и аз политнах навън, мярнаха ми се три понтона във водата пред постройката. Към един от тях тласнаха и мен.

- Този не там! Той е от списъка. За „екс"... - изкрещя полковникът.

- Айде там, при смъртните, бе, твойта мама фашистка - скърцаше със зъби един старшина и почти ме носеше към друг от спрелите понтони. Това ми пресече и дъх, и мисъл. С никого не го споделих до края на трагедията.

Тук набутваха само тези от списъка, другите паднали от тавана, които ги нямаше в списъка, натикаха в двата понтона, които останаха пред постройката два дни и нощи. Нашият понтон отвързаха от брега и един го ритна с ботуша си в тъмната паст на нощта. Прегърнахме се мълком и се понесохме като в тунел. От черния креп на небето сякаш за „лека ни пръст" се сипеше ситна сугрaшка, а студената струя на някакво идещо като от унгарската пуста течение ускоряваше пътя ни към бездната...

Първите мигове бях се вкаменил. И телесно, и душевно. Предсмъртните минути не подлежат на описание. Само смътно потръпвах как ще ме резне водната прегръдка, как ще изхлипам, задавен от черната вода... Минута, две или пет беше така, не мога да преценя. Застанали прави и хванати един за друг, чувах как мнозина шепнеха нещо на себе си и хлипаха...

- Мамо, прощавай за мъките, които те очакват - изхлипах и аз може би в петата минута. - Господи, ако те има някъде, допусни да ме извадят и върнат на село. Там да си легна в нашата земя, между починалите мои три сестрички и брат, при баба и дядо - редях наум и вече неудържимо пла-чех.

Чувствах инстинктивно, че ние сме твърде много и че под нас понтонът е почти изчезнал. Някой със сух и прегракнал глас промълвя:

- Ей, дайте да се разделим на двете страни край перваза, за да правим баланс. - Никой не му отговори и не се помръдна.

- Тези понтони са по за 10-15 души. Я да видим колко сме ние - каза друг.

Тогава хората се поразмърдаха и заеха места по двете дълги страни на перваза. У мен постепенно се вмести някакво по-обзорно чувство на задавяща мъка. Не за себе си, защото определението „екс" и „смъртни", както и потъващият

понтон, наближаващ главното течение - талвега, включваха такава мисъл, а за тези дома. Там какво ли чудо чака? Представих си майка ми как пада в несвяст, когато й съобщят, как вият сестрите и хълцат комшиите, баща ми треперещ и съкрушен. Но брат ми Иван? Освен плач и скърцане зъби иде тръгне да пита и разпитва къде и как съм загинал. Нещо ме жегна от това КАК? Значи има още един изпит преди смъртта: как съм загинал? Това бяха само мигове, но изглежда и с другите е било нещо такова, защото в този момент чух гласа на Стефан Ненчев от Сунгурларе:

- Ей, братя, с нас явно е свършено, но дайте да запеем нещо докато е по-близо лагерът, за да чуят другарите КАК сме си отишли.

„Заточеници" от Яворов - уж само помислих аз, но машинално съм го и казал, защото съдържанието напълно подхождате за случая, а това ми беше любимата песен, та някои се напънаха - „От заник слънце озарени, алеят морски ширини...", но излезе нещо като козя кашлица. Минорният и тон бе неизпълним сега.

- Тая не можем бе! - обади се Таньо Колев. - Дайте нашия си марш, за да се знае не само КАК сме си отишли, но и КАКВИ сме били и сам поде:

„Напред, неотстъпно, другари,
напред в неотстъпна борба,
часът за разплата удари
и бойна засвири тръба..."

Придружиха го първо трима-четирима, но като чухме гласовете си, излязохме от самозабвението си и на втората минута вече викахме в изстъпление:

„Готови да бъдем навреме
и жертви докрай да дадем,
пред нас е великото време,
което ни вика да мрем..."

Чуха ли ни, не чуха ли ни другарите, не мислехме. Понтонът продължаваше да ни отнася неизвестно накъде. Но песента ни съживи и сега още по-остро осъзнавахме гибелното положение.

- Не знам къде сме, но грабнал ли ни е талвегът, свършено е за секунди с нас - каза някой, като свърши песента.

- Грабне, не грабне, щом агите са ни грабнали, изход няма. - опонира му друг. (Ние по всички затвори и лагери наричахме властите аги, османци, агарянци, заптиета, в ответ техните - гадове, шпиони и т. н.)

- Не се навеждай настрани, че потъваме - скараха се някому, а той рече:

- А бе, аз съм моряк и ако Бог е с нас, търся да хвана нещо, я дърво, я дъска, за да опитаме да се направляваме. Мен водата и земята ми са все едно - познах гласа на Монката, Симеон Христов от Русенско.

- Ако Бог е с нас - мислено повторих думите му и вдигнах ръка та се прекръстих. - С нас ли си, Господи? – отправих в невнятното дълбине на нощта своята трепна мисъл и според халюциниращото ми, може би, съзнание, в този миг понтонът спря... „Изгубих съзнание" проблясна в мисълта ми и попипах другарите до мен и студения - железен перваз под мен.

- Ей, докачих нещо! - тържествуващо обяви Монката. - Дръжте го с ръка, неподвижно е! И дайте нещо да се вържем за него - апелира той.

- Господи, тук си! - изхлипах вече на глас, но никой не чу, защото всички вече гласно плачеха и се кръстеха. Някаква горчива буца се разтопи в гърлото ми и бликна из очите ми.

Потръпнах от горещина и усетих, че не само от очите, но и от гърба и гърдите ми тече. Плувнал в пот и сълзи, чух отново призива на Монката:

- Давайте бързо колани, връзки за обуща, за да се вържем, че ръката ми замръзна, вкоченяса.

Така беше ни горещо, та забравихме, че е януари... Бързо набавихме нужното и завързахме понтона за неподвижното нещо, което се оказа стърчащ около ме-

тър над водата телефонен стълб. А като знаем задължителната 6-метрова височина на такива стълбове, под нас е била 5-метрова дълбина.

Минутното ни оживление, искрицата надежда за спасение отново угасна. Един по змийски съскащ звук посече сърцата ни. Притаихме дъх да открием от какво е, защото в предсмъртните си мигове не бяхме го чули и усетили.

- На дъното, точно по средата, понтонът е пробит! - извика откритието си Злати Бозака от Карнобатско. - И десетина сантима вода вече се е натекло. Първоначално с шапки, с обувки и шепи изгребвахме кой както може. Но понтонът вече стоеше на място и някои премериха, че отвън само педя остава да потъне, защото сме тройно повече като товар, отколкото трябва. Започнахме и да се разпитваме и броим колко сме и кои сме, като внимателно се крепяхме, разпределени по перваза, за да не потънем. Но след десетина минути, както се борехме с църкащата вода, нещо срязващо се сейна върху нас и ние обърнахме погледи към предполагаемата посока на лагера. Един огнен език ни облиза внимателно, спря върху нас и после угасна. Това беше прожектор, който откри, че сме още живи...

Сега колебанието ни не трая дори миг. С някакви неподозирани сили и кураж, макар отново предсмъртен, ние запяхме. Защото очаквахме да ни покосят с картечница. Но това щеше да е вече огласяващо, а не тихомълком.

Другарите от лагера, отсрещните села, щяха да чуят кога и как сме си отишли от този свят, който бяхме тръгнали да разбуждаме от страха пред тиранията и който ни беше изверг нал със сила от себе си. Запяхме и повтаряхме с ожесточение „Вятър ечи, Балкан стене" от Д. Чинтулов и особено отдаващото ни се вече от „Заточеници":

„...И някога за път обратен,
едва ли ще удари час,
вода и суша - необятен,
светът ще бъде сън за нас..."

От същата посока изпърпори моторница и една звездоподобна светлина тръгна към нас. След малко отново проточи огнения си език и ни опипа. Моторницата дойде и заизвива около понтона, като под светлината на фаровете и видяхме четирите автомата, насочени срещу нас. Като примижавахме от ужаса кога ще засвятка към нас, ние още по-неистово пеехме, та поне да не чуем изстрелите. В промеждутъка, докато си поемем дъх, един от милиционерите извика:

- Защо сте още живи, бе, вашата мамка фашистка?

- Не само сега, но и вечно ще сме живи! - отвърна пак Таньо Колев.

- Охо-о, мислите, че сте се отървали, а? - не схвана милиционерът. Моторницата съвсем приближи и повечето от нас отново примижаха и сложихме ръце на гърдите си, в очакване на разстрела ни. Но непонятно защо, това не се случи. Закачиха ни и ни отвлякоха близо до лагера, между телените огради и милиционерските постройки, като ни завързаха с телено въже за върха на също такъв стълб. Там и осъмнахме като постоянно изгрибахме водата. Тогава се преброихме и свалящи разните шалове и качулки се оглеждахме кои сме. Оказахме се 35 души (да напомним - понтонът е за 10-15 души) и подборът им беше обезпокояващо точен. С две-три изключения, все от нашето негласно ръководство.

Треперещи, но окуражени от близостта на другарите от лагера, които ни поздравяваха, свиркаха и викаха по имена радостни, че сме живи. Ние, от своя страна, през целия ден пяхме и вдигахме лозунги пред минаващите с моторници край нас началства.

- Тук ще мрете, не разбрахте ли? - уверяваха ни те.

По едно време, някой неудържимо и почти гласно заплака.

Беше вече по обяд, когато му стигнали силите да заплаче.

- Абе, Райчо, какво търсиш пък ти тука? - с изумление познахме в обульосания с качулки и шалове добре известен доносчик Райчо Средков.

- Братя мои! Сегашни и завинаги, братя мои - плачешком, на пресекулки изпо-

вядваше Райчо. - Облякоха ме, обуха ме онази вечер и ме тласнаха с вас да ви подслушвам. А то се оказа, че и вас, и мене са искали да ни удавят. Вижте само как излиза: двойно и тройно повече сме в понтона, блъскат ни към главното течение без кърма и лопати и при това в пробит понтон. Стопроцентова смърт са ни готвили убийците. И на вас, и на мен. А щом не се удавихме, нощеска ще ни избият, да знаете - превивайки се от плач редеше Райчо.

Ние учудено мълчахме. Да го жалим ли, да го презираме ли? Добре беше екипиран, но този чешко-унгарски, румънско-югославски вятър нищо не признаваше. Ние вече не треперехме, а неудържимо се друсахме.

- Прощавайте и извинявайте, братя! - гъгнеше Райчо и ни прегръщаше подред. Нека поне на оня свят да не иде душата ми грешна! Прощавайте!

Ако от студа, страха и глада ни беше донейде неудобно един от друг да плачем явно, то случаят с Райчо ни разплака вкупом.

Клеветила е страхливата му душица, лъгала се е с надеждата да го помилват и накрая решили да се отърват от не И ако нас ни крепеше някаква надежда преди и благородната ни идея сега, то пълно мъртвило беше в неговата душа.

А нас наистина ни чакаше онази, неотменната за всички хора. Само че сега беше направила „жест на добра воля" към нас. След ужаса на безследното изчезване в дунавските дълбини смъртта бе ни признала и „смекчаващи вината обстоятелства" да ни докара тук, пред очите на своите да умрем. От страна на управата - никакви грижи за нас. Нито храна, нито дрехи. Те ни бяха изключили от живота с „Тук ще мрете, не разбрахте ли?" А Райчо безспирно ревеше:

- Гражданино Гогов, за така ли сме били? Умирам, вземете ме оттук! Гражданино Тричков, тука са невинни хора. ще отговаряте един ден за тях.

Ние го извинихме за всичко и макар сега безсмислено, любопитно го разпитвахме за задачите му и кой кога е предал досега.

- Всяка седмица имахме по едно тайно заседание в библиотеката, при секретния ни ръководител Б. Текерлеков - редеше откровено той. - Казваха ни, че вие, земеделците, сте много организирани тук и както сте към 7-8 хиляди на острова, заедно с лагеристите от Втори обект, ще връхлетите някой ден или нощ на охраната и ще им вземете оръжието. Първите, които ще избиете, сме били ние, поправилите се. Щели сте да обявите „Зелена островна република Персиния". Показаха ни и някакъв вестник, който сте издали, и са газили Китов, че не е открил кои са го писали. Затова онази вечер лично полковникът ме смушка и каза: „Виде ли, бе, маймуно мръсна, че годовете вдигнаха въстание. За пръв път в болшевишката история. А вие спите и ни залъгвате тука. Сега те пращаме с последна, но най-отговорна задача. Изпълниш ли я, пращам веднага указа за освобождаване". И ми взе трите имена. А то било, за да ме отчислят и мен, заедно с Вас.

Стъмваше се вече, когато една лодка с двама милиционери мина край нас и прибра Райчо. Разпита му не можахме да довършим. Останали без този любопитен случай, в настъпилото смрачаване студът ни обзе още по-рязко. Опрените с гръб върху перваза на понтона се свличаха долу, натопявайки се в ледената вода, която вече никой не изгребваше.

От северозапад ледени вихрушки просто събаряха тези които още стояха прави. Жестокият януарски студ сковаваше в лед водата под нас. Ние с Васко архитекта от Княжево и съквартальца му Георги Беловски, както и Григор Данов от с. Мрамор като земляци се прегърнахме и коленичихме на едната кьошка към кърмата и се покрихме с моя войнишки шинел, който вече четвърта година ме следваше. Коленете и краката ни бяха във водата, но сред стенанията на останалите аз гузно усещах, че само ние сме още напълно живи, защото шинелът изглежда опазваше излъчваната от нас топлина. Зад мен се зачу някакво зловещо пърхане. Напипах, че някой се е проснал в цял ръст на пода на понтона и бликащата вода бе достигнала до устата му. Дишайки (все още) той я отпляскваше преди да я погълне и да се удави. Обърнах го по гръб, отдалечавайки устата му на

10 см от водата.

- Кой си, бе, защо ме мъчиш повече? - измърмори той и аз познах, че това е Георги Генов от Плевен.

- Господи - мислено си шепнех под шинела аз, - ако те има някъде, макар да прекъсваш живота ми, върни ме там, на село, при своите да лежа. Ето, поне за това, че дадох още минути живот на този човек - свенливо допълвах молитвата си. - Две смърти стремглаво връхлитат над нас, Господи - замислях в просъница, - измръзване и удавяне. Дай заспя от измръзване, от водата ме е по-страх. Балкан чедо съм и водата винаги ме е плашила.

Точно тогава над нас прогърмя изстрел. Втори, трети... Отхвърлихме шинела и четиримата и чухме да се вика:

- Ей, тия в понтона измряха. Тук ли е командирът - викаше и стреляше постовият милиционер от вишката, която беше на 50-ина метра от нас.

- Па да мрат, бе. Да не си хабиме куршумите за тия гадове - отговориха му излетелите по тревога милиционери.

- Ама аз нямам никаква заповед за тях - плачейки настояваше този от вишката и гръмна още веднъж. После всичко утихна и аз вече съжалявах, че сме се завили с шинела, та само ние да видим мъката и страха от удавянето, защото водата вече ни обземаше, докато другите бяха вече приспани от бялата смърт...

Някъде изпращя запалване на мотор и ни освети прожектор, после ни приближи моторница и ние четиримата надигнахме глави да гледаме.

- Абе, какво си се развикал, бе? - скараха се дошлите на постовия.

- Тука има и живи, та вместо на брега, трябва някъде в бараките да ги караме.

Бяха, струва ми се, двама милиционери и двама надзиратели с автомати в ръце. Завързаха ни отново за моторницата и ни откараха в напуснатите ниски бараки, отдето избягахме поради водата. Тя сега беше до стрехите им, та милиционерите разкършиха лесите под сламения покрив и отвориха дупка, през която първо ние четиримата лазешком се намъкнахме.

Горните нари, на които стъпихме, бяха на 10 см от водата и бяха още сухи. Двама от милиционерите влязоха в понтона и почнаха да повдигат вкоченясалите наши другари, че ги хващахме за главите, за ръцете и за дрехите и ги вмъквахме вътре.

- Защо сега не пеете, а? - питаше стоящият прав в бъбнещата моторница, - Чули сте, че нашите другари са пеели пред смъртта, ама пресъхна ли ви фашистката пищялка най-после?

- Абе, гражданино началник, всички сме до 25 години и на 9- и септември сме били деца, какъв фашизъм има у нас? - рече Георги Беловски.

- Ти да мълчиш, че ей сега те забивам надолу с главата - крясна началникът.

Останахме сами на нарите с купчината стенещи и едва мърдащи наши колеги. Моторницата отвлече понтона някъде извън лагерните заграждения. Първата ни работа сега беше да разтриваме и раздвижваме вцепенените. Някои показаха по-бързо съвземане, други стенеха и халюцинираха до сутринта. Григор се впусна по багажите, изоставени при бягството ни от водата, донесе свещи и кибрит, та запалихме и се заоглеждахме този път на завет и на сухо. Сега вече беше по-истинска проверката и разпознаването, след като всички смъкваха кърпи, качулки и шалове и пред лицата им поднасяхме свещите. Аз дори намерих тетрадка и започнах да пиша с треперещите си пръсти имената им. Ето ги по азбучен ред:

- Асен Мирчев Гатев от с. Осеновлак, Софийско
- Беро Танев Беров - Стара Загора
- арх. Васил Димитров - София, кв. Княжево
- Георги Димитров Беловски - София, Княжево (покойник)
- Григор Николов Данов - с. Мрамор, София (покойник)
- Ганчо Христов Ганчев - с. Драгово, Карнобатско
- Георги Генов - от Плевен

- Георги Йорданов Донев - с. Чуковец, Радомирско
- Георги Стойчев Георгиев - от с. Маломирово, Елховско
- Димитър Николов Гьорев - от с. Бистрица, София
- Диньо Петров Фъртунов - с. Стоил войвода, Новозагорско (покойник)
- Златил Ангелов Бозаков - с. Крушево, Карнобатско
- Иван Мостров - от Бургас, убит в Плевенския затвор
- Иван Чобанов - от Русе
- Иван Парасков - от София
- Йордан Стойчев Иванов - от с. Вардун, Търговищко
- Иван Качев - от с. Чирен, Врачанско (покойник)
- Иван Славов Табаков - с. Главиница, Пазарджишко
- Васил Вичев - с. Карлово
- Кольо Динев Дочев - гр. Нова Загора
- Латун Колев Латунов - с. Тракиец, Хасковско
- Ленко Илиев Спасов - с. Оряховица, Плевенско
- Любен Чобанов - гр. Русе
- Любомир Панайотов - гр. Рила, Дупнишко
- Иван Пачков - с. Тръстеник, Плевенско
- Минчо Илиев Костов -с. Мещица, Пернишко
- Минчо Георгиев - Стара Загора
- Петко Георгиев (Огойски) - от с. Огоя, Софийско (сега Чепинци)
- Петко Стоянов - неизвестно откъде
- Петър Андреев Димитров - гр. Троян
- Стефан Иванов Ненчев - гр. Сунгурларе, Карнобатско
- Симеон Христов Тончев - с. Щръклево (или Овча могила), Русенско
- Таньо Колев Калчев - от с. Черково, Карнобатско (покойник)
- Филчо ? - от Пиринския край
- Цветко Мандаджиев - от София
- Райчо Средков - неизвестно откъде - доносник

Тогавашния списък не можах да изнеса от лагера, но после, та и доскоро правихме обстойни проучвания за „личния състав" на понтонерите, както ни нарекоха оттогава, и с две-три изключения може би, този е най-точният. В следващите дни и нощи, когато ужасният понтон отново бе наш смъртен ковчег, към нас прибавиха и новооткрити от списъка наши колеги като Марин Мухтаров, укрили се някак си в зловещата вечер на 12 януари, Стефан Кюмурев от Стара Загора, д-р Найденов (племенник на Яворов) и заловения при бягство Недялко Гешев от с. Момина баня, Карловско, който беше в отделно закотвена лодка, но преживя всички ужаси, които и ние, (сега той след ново бягство се е установил да живее в Белгия), Дончо Генчев - с. Върбак, Шуменско.

Налягахме по нарите и тук стана нещо като лазарет за Ранени войници. Разтривахме и мажехме, с каквото намерим - крака, ръце и другаде всинялите си телеса. Отдавна беше разсъмнало и навън някъде към постройките, дето бяха моите другари, се чуваха разнообразни гласове, но повечето викаха нашите имена. Успяхме да дадем знак къде се намираме. Само след час от задната страна на покрива, дето се виждa откъм милицията, някой разкърши лесите.

През дупката се показа голяма шарена селска торба, и добре завързана. Който я подаде, зашепна:

- Вземете всичко, но дайте торбата и пишете какво още трябва - гласа на Боцмана познахме всички. Изтърсихме съдържанието и то се оказа сланина, сухар, буркан с мас и аспирин. Аз току-що с помощта на двама души едва бях събул обувките си от подутите си червено-сини крака, та написах:

„Потърсете Христо Т. Сталев от Айтос или Гено Г. Цоньовски от Койнаре, нужни са обувки най-голям номер."

Късно след обяд торбата отново се показа и в нея освен храните имаше и едни

лъскави нови галоши, а в тях - бележка: „Привет, братя мъченици-понтонери, от вашите верни до смърт втора, трета, пета, седма и други бригади. Галошите са за Петко Огойския. 14 януари 1953 г."

На другия ден - 15 януари, допълниха три моторници и ние с ужас видяхме, че едната влачи и ужасния понтон.

- Я да видим вашите ятаци как са си свършили работата? - злобно мърмореха надзирателите и милиционерите, начело със зловещия Йонко и гърбавоносия Звездоброец, като ни оглеждаха внимателно. Видяха новите ми галоши и не само че ми ги събуха, но и с юмрук под брадата ми Йонко искаше да призная кой ми ги е изпратил. Казах, че съм ги взел от изоставените багажи. След като ме нарекоха и крадец, ги взеха.

Натикаха ни отново в понтона, чиято малка дупчица на пода при празен едва бе нацъцрила 3-4 литра вода, но щом го напълнихме, отново змийски засъска. Понеже аз бях по чорапи, крепяха ме двама на перваза, а после Минчо Костов ми даде своята дебела кожена шапка, та стоях на нея, за да не стоя в самата вода. Отвлякоха ни и ни завързаха с телено въже около 10 м за побит кол на брега, зад милицията, дето беше недостъпно за колегите ни от бараките. Веднъж дневно докарваха някакво гюмче с чорба и чак вечер в тъмно идваха да разбият с дърво вледенената чорба и ни сипваха в едно войнишко канче, което всеки трябваше да изпие и с пръсти да изгребе и излапа остатъците от чушки и лук, за да сипят на следващия.

Вятърът беше поутихнал, но януарският студ отново ни сковa. На път бяхме отново да изпопадаме. На третия ден изглежда и разсипването от гюмчето омръзна на надзирателите, та докараха едно момче, гледач на добитък в близкия обор да разсипва, като бдително стояха зад него.

Още първата вечер, когато притеглиха с въжето понтона до брега, ние познахме, че това е нашият предан другар и приятел Борис Бонков от с. Долна Малина, Софийско. (По-късно един от 7-те удавени).

- Дръж канчето отдолу, бе, гад с гад! - поряза ни през сърцата Бонков още при първото подаване. Но всеки, който хванеше отдолу, едва сдържаше усмивката си от находчивостта на Бонков, защото там напипваше нещо, от което очите му светваха - парчета сланина, тънко и кръгло изрязани, точно като за под дъното на канчето... Тях Борис вадеше внимателно изпод ватенката, след като с това „гад с гад" бе приспал бдителността на надзирателя. Парчетата сланина бяха все пак няколко, събирани от колегите ни в бараките, а ние - мнозина, та минаваха после от уста на уста и хапката ни беше мярката за разпределение.

Така продължихме ден и нощ, нощ и ден - седмица. Отново започнахме да падаме от студ и глад. Монката от Русе повръщаше кръв, краката ни бяха като зараснали с обувките, а моите - набъбнали като хлябове, и само чертичка някаква показваше пръст от пръст, така бяха и ръцете ми. Обзе ни отново предсмъртно настроение. Изкуството на мъката - поезията, в което досега бях изкушен само аз, облада мнозина. Шепнеха се предсмъртни завети в по един куплет. „Там сред водите понтон се люлей, взимат ни душите червените злодеи" - себецитираше се Петър Андреев от Троян и все питаше дали е подходящо за надпис на посмъртния ни паметник, който той вярваше, че останалите живи някога ще издигнат тук, до кола на брега, след нашата масова смърт и след скорошното падане на болшевизма. За общо учудване Иван Мостров, смятан за прост и грубоват, цитираше „Тъкачите" от Х. Хайне: „В очите им сухи не блясва сълзица, отмятат на стана те жица след жица", а друг го казваше пък на немски.

С единствената алуминиева лъжица, която ни беше попадала чрез Бонков, аз написах на лицевата част на понтона „Понтон УЖАС". Той беше ламаринен и при силно драскане от алуминия остават следи. Как се случи, че Звездоброеца - един жесток надзирател, го видя и веднага изтеглиха понтона с въжето и започнаха да извикват един по един при Гогов. Всеки се връщаше посърнал и нищо не казваше.

Извикаха и мен. Оказа се, че не мога да вървя, та подкрепян от двама милиционери, влязох в стаята на Гогов. Там бумтеше червена печка, лъхна ме топлина и аз паднах на пода. Гогов се беше изтегнал на една кушетка.

- Предполагам, че климатът там ви е малко неблагоприятен - започна Гогов. - Но я кажи кой написа това на понтона?

Съвсем механично отказах да знам, но и той повече не ме попита за това, а започна да доказва, че ако подпиша декларация, че се отказвам от вражеската си дейност и сътрудница на властите, ще издейства указ за освобождаването ми, защото знаел, че пиша стихове и народната власт такива не искала да унищожава. Всички други подписаха, твърдеше той, та ти ли да излезеш будала. Но като плъзнах поглед към масата, не видях никакви листа, нито средство за писане, което значеше, че и никой от другите не е подписал. Пак механично отказах, а той също механично добави:

- Стана една недодялана работа, та сега може би ще отървете кожите, но и два часа да ти е останало от присъдата, пак може да не излезеш жив...

Върнаха ме в понтона и аз разказах какво са ме питали и ако смятат за нужно, ще призная, че аз съм писал на понтона. Всички, с изключение на един, заявиха: „Един за всички, всички за един!" Каква бе „недодяланата работа", за да останем живи, не разбрахме. После някои ни уверяваха, че като не сме се издавили първата нощ, нашият случай бил огласен дори от „Гласът на Америка" и било неудобно да ни доубиват.

Останахме в понтона още два дни и две нощи. Появи се отново вятър, студът беше може би вече минус 15 градуса. В пълно изтощение отново се свлякохме, охкащи и стенещи - долу в обземащата ни вода. Просто в просъница усетихме, че някои ни повдигат и изнасят на брега. После усетих, двама ме носят - един за краката, другият за раменете, и ме туриха върху купище тор в някакъв обор. Говореха ми познати гласове, а очите ми - склопени, и не ги виждам. Но бялата смърт те все пак бяха изпреварили. От тора се излъчва топлина и амоняк, та по някое време съм се събудил. Наоколо като положени в масов гроб, стенеха и едва помръдваха с ръка или крак другарите от понтона. Доведените да ни изнасят колеги от бараките бяха вече прибрани. В по-сетнешни пресмятания, това е станало на 25 или 26 януари 1953 г.

Това са само две от 208-те седмици затвор, които от два пъти осъждане имам зад себе си. И 5-те месеца следствие не беше леко, но в този случай, дето нито Бог прие душите ни, нито рибите - телата ни, сега, от далечината на годините, никак не си обяснявам как останахме живи. А мнозина като събуваха обувките, се свличаше и кожата и месото до костите, на други - като Стефан Кюмурев и д-р Найденов, ампутираха пръсти или крака, оттам и аз нося и днес левия си крак черно-червен и често ме поваля на легло за седмици, оттам ми е и ревматизмът по ставите, от глада и яденето на какви ли не треви, корени, сурови трици и семена е язвата ми, но вярвам, че само Божия е волята въпреки всичките изпитания, да оцелея до днес. Господня е, вярвам, и повелята към мен да доживея правото си да опиша всичко това като частица от „ЗАПИСКИ ЗА БЪЛГАРСКИТЕ СТРАДАНИЯ - 1944-1989 г."

Необяснимо си остана за мен само това - по чия воля и присъда народът мой български бе хвърлен в ръцете на тези людозвери за цели 45 години?...

С ХАМУТИ НА ДИГАТА

Между нас, затворниците, и управата, главно в лицето на охраняващите ни милиционери и надзиратели, се установи една остра ненавист, далеч по-голяма от когато и да е преди. Страшната загуба на нашите другари, за която те бяха пряко отговорни, ни правеше да сме постоянно настръхнали срещу тях.

Те, на свой ред, сякаш зловиждаха, че сме още живи, и търсеха повод за стрелба и убийства. Държаха пръстите си постоянно на спусъците и няколко души загинаха само дето стъпили крачка встрани от колоната, когато отивахме на работа. Управата схващаше това положение и прибягна до изпитаните си начини, за да притъпи противопоставянето, което всеки ден можеше да се разрази в непредвидена от тях посока.

Изглежда това е причината за да вдигнат повече от 500 души от нас, предимно младежи, за Втори обект. Това беше през май 1953 г. Учудването ни беше голямо, защото до този момент строго пазеха да не се срещаме с лагеристите от този Втори обект, а сега със стотици ни отправят именно натам. Но от тях пък докараха на Първи обект, само че по-малко, защото нови партиди затворници попълваха вече нашите места. Много от тях, по най-новата причина: - изразили „радост" или „неуважение", „окуражили се за „вражеска дейност" от смъртта на „вожда и учителя на народите - Сталин. Затова ги нарекохме сталинския набор. И отново - все селски труженици и младежи. Те, както и ние, които вече бяхме вътре, бяхме жертви на своето жестоко разочарование от прогласените и после нарушени брутално принципи от програмата на Отечествения фронт, предимно от бедни и средни селски семейства. Докато „засегнатите от мероприятията на властта" по-заможни хора, предимно от градовете, нямаха морален кураж за съпротива. Повечето от тях бяха поели курс на приспособяване към властта. Мнозина от нас научаваха при свижданията с домашните си, че техни съученици и състуденти от богатските, засегнати семейства, грабнали кофи с лепилата и раз. лепвали болшевишките агитматериали, довършили си ученето и дори заемали разни длъжности. Немалко от тях се присмивали на родителите ни, че сме наивни донкихотовци тръгнали да оправят света.

Първата ни работа тук беше да плъзнем между лагеристите да търсим свои близки и познати, а в повечето случаи водачите на партии, съюзи и организации и бивши народни представители, които бяха въдворени първо в лагера Куциян и Богданов дол - край Перник, веднага след забраната на БЗНС, БСДП и други и изгон-

ването им от 6-ото Велико Народно събрание, а после събрани в по-голямата си част тук.

Ние, земсистите, твърде бързо се намерихме със своите и за пръв път имахме възможност да узнаем повече за най-скъпите жертви - Никола Петков, Рангел Даскалов и други и най-вече за своята най-голяма надежда за бъдещето - доктор Георги Михов Димитров (Гемето), успял да избяга от сигурна смърт и да продължи дейността си против болшевизма в Париж и Вашингтон. Както и за всеки подобен герой, и за него се разказваха любопитни легенди. Особено за успешното му бягство.

В обкръжения му от болшевиките апартамент на ул. „Гр. Игнатиев" 27 влезли трима английски офицери от Съюзническата контролна комисия, каквато имаше в София през 1944-46 г., и след час-два си излезли. След нови 2 часа отново излиза офицер. Постовете го спрели. Трима дойдоха и трима си отидоха, учудили се те. Отде се взе четвъртия, но той показал документите си, пък и по образ бил съвсем различен от Гемето. Като се усетили, че са го изпусна първите трима, тревожно дръпнали телефоните да го търсят.

Но докато блокират летищата, на 300 метра над Божурище вече кръжал самолетът, с който отлитал на Запад.

Едва години по-късно разбрах, че това далеч не е било така, но неоспорим факт си остана, че от червеното бесило се е спасил един от най-видните политически мъже на проалената на СССР Източна Европа и заедно с предан екип от наши съидейници будеше заспалите съвести на Запад за злото, което ни е сполетяло и за бъдещите апетити на това зло.

На този Втори обект условията на живот си бяха такива, каквито и на Първи. И началниците си бяха същите. Само че тук повече помня Борис Митев, отколкото Гогов. Вкараха ни да чистим зеленясалото от водорасли блато пред самия лагер. Сигурно искаха да го зарибяват. Но в тъмночервеникавата му вода гъмжеше от жаби, водни змии и най-вече от пиявици. Безброй пиявици. С шепа вода да гребнеш, по няколко ще се извиват между пръстите ти. С втрисащо отвращение се въртяхме по брега и надзирателите и милиционерите биеха с приклади и тояги, мушкаха с щикове, докато ни принудят да нагазим вътре. Първо събувахме панталоните и по къси гащи влизахме, но тутакси изскачахме навън да свличаме налепените пиявици, след което рукваше кръв от местата, дето са засмукали.

Да си призная, че и тук, както и през страшните дни и нощи в понтона, все сравнявах нашето тегло с изпитанията на изгубените сред Стара планина, окъсани и гладни априлски въстаници . Ах, защо и нас не даде Бог зелените усои на балканските букаци? Там и плач да заплачеш, и песен да запееш, все някъде ще отекне. Там волни да забродим, па ако турска потеря да ни покоси, ако ще на изпокрило се българско село да попаднем - все ясно и отчетливо: „Свобода или смърт юнашка"... Свободата - Бог дава и не дава, но смъртта и сам можеш да избереш, когато вече е невъзможно да живееш. Тя е тук, в цевта на шишането ти. Събуй десния крак, захапвай дулото и натисни спусъка... Но само с последния патрон. А с другите - да му мислят душманите.

А тук сме като мухи, оплетени от огромната паяжина. С непреодолима водна преграда, граничарски вишки, кучета и автомати по брега, телени бодливи мрежи, тук, около нас, а самите пипала на огромния червен паяк сега ни притискаха, за да отпива на бавни глътки от кръвта ни...

Обличахме вече панталоните си и завързвахме крачолите, но нападта на пиявиците се провираше отвсякъде, дето може да засмуче. Няколко дни чистихме проклетото блато от близостта му и комарите тук бяха трикратно повече, та и нощите ни бяха същински кошмар. През отворите на бараките, имитиращи прозорци - без дограма и стъкла, те нахлуваха на вълни и с многогласното си „бъъъъз" се лепяха по лицата ни и не даваха да мигнем. Тогава, въпреки умората, ставахме на групи и сядахме да си шушукаме в тъмнината.

Най-често при мен, или аз при него, припълзяваше Герчо Радев Джамбазов от с. Неново, Провадийско, да си говорим за поезия. Ах, тия разговори в тъмното, под жуженето на комарите. Те са едни от блажените ми часове сред ада на мъките на остров Персин. От българските поети аз цитирах преди всичко Пейо Яворов, а той - Димитър Бояджиев, особено стихотворението му „Писмо" - „И все така съм тъжен Люсиен...", като му знаеше и пародийния вариант от Сергей Румянцев. Н. Лилиев обичахме и двамата, а Ботев не подлежеше на класация - той и за двамата ни беше една огнено светеща корона над всички. От чуждестранните мой бог беше Лермонтов, особено неговите „Сън" и „Демон".

- Знаеш ли - довери ми една нощ той, - че аз все се чувствам гузен, дето не ме откараха на понтона, и съм опитал да се „отплатя" с едно стихотворение. И зареди:

„Незнайни са думи в езика човешки,
с кои да опишем Персийския ад,
за дните безхлебни, убийствено тежки,
за скелети живи и сенки мъртвешки,
притиснати страшно от призрака глад
А после и боят от злите ключари,
нанасян ни зверски с приклад и дърво,
или пък Понтонът, в кой наши другари
по донос на жалки и мерзостни твари
погиваха с мъки в туй глухо място.
Понтонът, Понтонът! В таз гробница съща,
обградена с вода от всички страни,
крепени от воля една, неприсъща
и топлени само от вяра могъща
в бъдните светли, възторжени дни..."

Одобрих и се зарадвах от сърце на стихотворението, защото, както вече казах, гръмогласната тоналност, предпоставящото описание на мъките и едно заключително Но, декларящо неминуемата ни победа, бяха един приет маниер на поетични излияния, извън който нищо не ни харесваше, ако е написано от наш си, вътрешен поет, затворник. Само от утвърдените вече поети в душите ни можеха да отекнат трелите на по-изискани куплети. За душевна отрада дори си разменяхме цитати:

„През сини долини ще минем,
о, Нели, навели глави,
когато луната в нощ свята погали
заспали треви..."

Цитирах аз от Георги Радоев (антологията „Земеделски поети"), а той продължаваше с:

„Ти смътно се мяркаш из морната памет,
кат бродница сънна в бездънна гора,
аз тръпна по тебе и тръпно ме мамят
в мъглите вечерни две черни пера..."

В тези дни вече имах право на свиждане и в неделя ме извикаха. Цяла трагедия беше, докато ни „откарат" до брега. Бой и псувни, та се явих пред майка ми отново грохнал и покрусен. Тя ми каза, че моят приятел Григор Тодоров Григоров от с. Брезов дол, с когото ни свързваше и нелегална дейност преди казармата, ми изпраща малко пари и лекарства, които началствата взели за проверка. Той беше завинаги благодарен, че при следствието съм успял да го опазя да не влезе и той. Но ми изреди и кои от моите набори са се уволнили. Някой се и оженил, друг и дете имал... И майка ми със сълзи преглъщаше думите си, докато ми казваше това, но и мен съвсем ме покърти съзнанието, че може би тук ще е краят ми, че ще умра без поколение и свой дом...

- Сега и жени да се скарат нещо - казваше майка ми, - всяка бърза да заплаши другата : „Море, Белене, само Белене за тебе!“

От това аз разбирах колко е фатално, според майка ми, че съм докаран тук и колко се страхува, че няма да изляза жив...

Вечерта повтарях опасенията си за безследен край пред Герчо чрез куплети от Н. Лилиев, а той, за да ме утеши, ми процитира едно свое, писано във Варненския затвор, когато изкарвали някого на разстрел:

БЛЯН (Салът на смъртта)

Ах, дайте ми, дайте тротил и запалка,
издъно бих сринал омразния свят,
земята да стане гроб, катафалка
на тоз свят, що плува във зло и разврат.
Жадувам да видя във пепел и пламък
това, що човекът звяр е съградил,
да не остане камък над камък,
ах, нужния само ми дайте тротил...
Море да залее от хорските кърви
и в него да пусна сал от мъртъвци,
от трупи скрепени с черва вместо върви
и в него да седна сам, без гребци...
За флаг ще поставя на дева главата,
та вятър разкошни коси и да вей,
след тази демонска, страшна разплата,
да викна зловещо кат сетен злодей:
„Изпълних си вече аз бляна тротилен,
погубил съм всички по земния шар,
аз земният Бог съм, аз дух съм всесилен,
аз злото удавих във кръв и пожар...
Отново тук нека живот се заражда,
животни и птици - безброй видове,
и нека човекът отново съгражда
наколни колиби, села, градове.
Свят друг да настане, без кръв и раздори,
свят друг да настане - пречистен и нов,
да няма смрачени, оловни простори,
вси хора да свързва всеблага любов!...“

- Братко мой! - възкликнах неволно. - Това ако ти го залови властта, надолу с главата ще те беси, да знаеш...

Тези наши нощни бдения и наддумвания чрез свои и чужди куплети привлякоха и други около нас - Веселин Батанов от с. Овчарово, Шуменско, Димитър Цанев (Цаната, Чопърчо) Русенско, Страхил М. Тодоров (Страхил Планинец) от с. Митровци, Михайловградско, Минчо Марков (белетрист) Пловдивско, Костадин Папалезов от Комарево, Плевенско, Димитър Минков (Димо Бандата) от с. Габарево, Казанлъшко, и други. Мнозина вече носеха тетрадки със свои стихове или разкази. И понеже ние с Герчо бяхме изначалното ядро на тази компания и продължавахме да доминираме с цитирането на свои и чужди творби, всички започнаха да искат мнението ни за стихотворенията си. „Издържалите“ на нашата критика (всъщност посочените по-горе) станаха наша постоянна компания. Но усетихме, че като си споделяме и някои опасни за властите стихове, може и да ни накажат или дори осъдят. Затова решихме да се изолираме в по-затворен кръг, само за „посветени“, сиреч тия, които са съпричастни в „общата вина“. Така някак си спонтанно се роди идеята да се смятаме затворнически литературен кръжок, който нарекохме „Добри Чинтулов“, състоящ се от посочените и може би още двама-трима, но не ги помня.

Изпитвам неудобство, като пиша за тази наша литературна компания и кръжок, защото онова, с което там минавах за един от „най-силните" поети, далеч се разминава с по-сетнешните ми разбирания за изразяване на чувства и мисли в мерена реч. (Свободния стих ние не признавахме за поезия). След обстоен преглед и одобрение от мен и Герчо всеки можеше „да издаде" в отделна тетрадка своите произведения, чисто и четливо написани под някакво общо родено заглавие: „Тайни зорници", „Каторжнически песни", „Огнен зов" и др.

Далеч след излизането ми оттам, при повторното ми съдене през 1962-63 г., следователят (някой си Михов) ми показа тъкмо такава моя тетрадка, заловена при някакъв обиск в Персин, след като съм излязъл, придружена дори с показанията на един от колегите, че „всичко писано вътре е на някой си Петко Георгиев от Софийско". Тя не влезе в обвинението ми, защото далеч „по-опасни" ми бяха вече заловили у дома.

След някой ден всички нас, дошлите от Първи обект, или „затворниците", както ни наричаха, ни отправиха на работа на изкопно-насипните работи на дигата. Там беше пък същински ужас. Освен самото ни откарване и докарване от обекта, придружено от бой, викове „по-бърже" и стрелба по всеки отклонил се и две крачки встрани, но и ужасната норма от 4,80 куб. метра пръст на човек и откарването ѝ на 300 метра до дигата, която от ден на ден се вдигаше все по високо. Криволичещата по шкарпа пътека, по която възлизахме с количките, ни уморяваше до припадък. От повдигане дръжките и тласкаме на количките ръцете така ни боляха и трепереха, че цигара не можеш да си запалиш сам.

Затова бяхме изобретили т. нар. хамути - ленти от плат или кожа, които премяташ зад врата си и двата им края се пускат край ръцете, накрая с клуп, в който се навират дръжките. Така част от тежестта на ръцете се поема от раменете. Срязвахме си нощем одеяла и ризи, за да правим тези хамути. Някои успели да пишат на домашните си и започнаха да се получават хамути почти като за коне - хубави, кожени, изработени от занаятчии сарачи по конски амуниции. Тези египетски робски атрибути станаха известни на населението, та ги забраниха, но ние ги слагахме под ризите и краищата се спускаха из ръкавите, само и само да облекчим някак си непосилния труд. А гладът си продължаваше. Четирите килограма на три месеца колет, който имахме право да получим, с каквото и да е напълнен, се загубваше за 3 дни в нашите „кооперации", защото мнозина не по-лучаваха нищо. Навън, под формата на „наряди" и т. нар. „селскостопански излишъци", задължително предавани на държавата, бяха докарали и домашните ни до същински глад, камо ли на нас да пратят. По едно време беше забранено да пишем какво да ни пращат (защото ние пишехме да е само мазнини), та някой се изхитрил да внуши на домашните си чрез полатинчени названия на по-калоричните храни: „Изпратете ми по лекарско предписание: мармаладис булгарис, шипарски беладонис и маслос кравис"...

Опитахме отново да организираме негласна полустачка. Всеки да изпълнява наполовина нормата си. Първия ден имахме някакъв успех, но на втория властите се усетиха и взеха сега още по-извънредни мерки. Охраната бе рязко подсилена и инструктирана за така наричаната от нас „акция за сплашване", а според тях „затягане на дисциплината". Не помня други, освен на понтона, по-зловещи дни от тези през юни 1953 г., когато тази акция започна. Наредени в редица по 5, сред мъгла от прах се проточваше почти километрова ни колона за към обекта, а той беше на десетина километра далеч от лагера, чак на североизточния край на острова. В колона по един отстрани се движеха милиционерите с насочени към нас автомати. И изведнъж - изтрещява автомат и изпищява някой от по-задните или по-предните редици. Няколко убити на отиване, няколко - на връщане. На самия обект охраната заставаше зад гърбовете ни.

- По-бързо работи! Ей, ти там, защо стоиш? - цял ден крещят зад нас.

А няколко пъти стреляха и върху застанал да си почине някой от работещите.

За ръка се държахме с един бай Милко Демирев, от Провадийско мисля беше, с. Дебелец, докато дойдем на обекта, а вечерта го върнахме на тарга и кръвта му се стичаше по ръцете ни, полазила по дръжките. Убиха го само защото като копал, видял стръкчета коприва и оставил лопатата да си откъсне, за да залъже глада. Герчо Джамбазов и в стихотворение бе отразил случая:

НА УБИЕЦА НА МИЛКО ДЕМИРЕВ

Присвил очи във поглед зверски,
смълчан до жертвата стоиш
и за постъпката си мерзка
наум банкнотите броиш.
Пари, нашивки и похвала
ще ти подхвърлят още днес
на шайката ви развилняла,
че си заслужил, верен пес...

В резултат на това „сплашване" отново ние, около 40 души, се оказахме неизпълнили нормите. Спряха ни при портала и ни отделиха от другите. Стоим и гледаме надписа на своденестата извивка на портала:

„КОГАТО ВРАГЪТ НЕ СЕ ПРЕДАВА, ГО УНИЩОЖАВАТ!" Каква разлика с този, дето е отпред: „Затворът не унищожава, а възпитава". А встрани по колонките, разлепени едро-буквени стихове от Павел Матев - „Полети сурово, мое слово...", както и от друг някой, пък за граничаря, дето търси диверсанти: „Тука, тука, тука, дори поточето го сочи, кат бълбука..." Четем ги и коментираме, че у нас се ражда „жандармска" поезия, възпяваща подвизите на убийците, каквато дори при така наричаните „фашистки управници" преди 9-и септември не се появи.

- Пак ли вие? Пак ли вие от Първи обект, дето подбуждахте да не се работи - стрясна ни пристигналият от някъде Гогов, заедно с Б. Митев.

- Същите, познавам ги по мутрите - допълва Митев и заповядва - Съблечай всичко до кръста. Комарите отдавна не са вечеряли с фашистка кръв...

Може би вече за четвърти път на този остров преживяваме ужаса да си жив и да гледаш как ти пият кръвта... И всеки път ме изпълва такава ярост, сякаш е за първи път.

Освобождават ни след половин час и тръгваме групово към бараките. Край телената ограда имаше някаква изоставена постова будка, колкото телефонна. В нея от седмица беше затворено някакво уловено орле. Стягаше ми се душата, като гледах как майка му всеки ден идваше, кръжеше тревожно около будката и бълбукаше нещо милозливо. То се биеше с криле в мрежата на малкото прозорче и също умилително писукаше. Без да поглеждам вижда ли ме някой, дръпнах и разместих решетката и орлето литна към върха на тополите. Не по-малко от 10-15 затворници от нас, наказаните „на комарите", видяха това, но никой не каза, когато на вечерната проверка питаха: „Коя гадина е пуснала пилето от будката?" (което било за някакъв началник в София.)

Може би затова този път душевният ми кипеж от „кръвопийското" наказание утихна по-бързо и за разлика от друг път, лесно заспах...

Междувременно, както на Първи обект, така и тук, част от хората бяха отклонени от дигата, за да направят някаква дълбока землянка зад бараките. По дебелите пилони, забити за стени и наредените отгоре за покрив, личеше, че това ще е „наш тип" наказателно отделение, защото дотогава лагеристите са били наказвани в една барака, не много различна от другите.

Едва построено и измазано с кал, наказателното прие и първите наказани. Строиха ни и започнаха да четат някакъв списък. Помислихме, че ще ги пускат. Всеки, който си чуе името да застава отпред. Като заредиха: Младен Гюров Гигов (Денчо Знеполски), Нарцис Попов, Никола Грозев (доктора), Димитър Николов Панов (Чекански, дядо Рую), някой се провикна: „Ей, личи по имената, че е за пускане" щото бяхме избрали Д. Панов да се върти около „Култсъвета", за да разузнава

какво ще предприемат, понеже е недовършил ученето си студент, та и да не загубва формата си за бъдещо довършване на университета.

Денчо бе комунист, Нарцис Попов - също, д-р Грозев толкова прегледи и лечение предприемаше дори на някои управници, та близо бе до ума, че може да е за пускане. Но когато ги отправиха за мокрото още, вдигащо пара от слънцето наказателно отделение, всички ахнахме от учудване. Съжалението ми до преди минута, че ме няма в списъка за пускане - понеже малко от присъдата ми оставаше, мигом се стопи и се замени с почти радостното учудване от редкия случай да ме няма и в списъка за наказание. А там беше „ужас и скърцане на зъби", както пише в Библията. Макар на-казателното да беше зад редицата на бараките, оттам час по час чувахме да се чука и вика, да се протестира за изпаднали в агония затворници. Надзирателите се принуждаваха да отварят от време на време, да извличат някого за няколко минути навън, защото беше вече месец юли и от мок-рите стени и таван се набираше такава нагорещена пара, сред която дишането е невъзможно. Ние обикаляхме с торбички храна, но охраната беше подсилена и не можехме с нищо да помогнем. Пък и не храната беше сега най-важното, а въздухът, който не можехме да им дадем.

Особено много съжалявахме за Димитър от Чеканчево, защото за него имахме негласната вина, че го накарахме да се прави на култсъветник и дори бригадир бе станал, а той не издържал да съжителства с мошениците и изразил, където не трябва, солидарност с нашата агитация за неизпълнение на нормите.

СБОГОМ НА ОКОВИТЕ

На втория или третия ден откакто започнаха да четат списъците, чух и моето име. Нещо така беше стегнало душата ми от очакването, че се усетих само някак си замаян и не можех да се зарадвам. Прегръщаха ме другарите, честитяха ми, а аз механично отговарях на радостта им, без да я чувствам у себе си. Но първо попитах джобчето под пуловера отпред и стисках зъби как ще изнеса записките си. Домашните адреси на приятели, на чиито родители трябваше да се обадя, бяха написани вечерта с химически молив на долните ми гащи отвътре и за тях не беше ме страх. Ще кажа, че в суматохата съм облякъл чуждо бельо.

На обискиращите ни старшини изглежда беше вече омръзнало, та всичко мина успешно. Дадоха ми от склада шаечното яке, което майка ми бе донесла в Шуменския затвор, там ми взеха войнишката куртка, с която бях съден, и войнишкия клин, който ми бяха оставили, и хвърлих безобразните железничарски дрипи, с които бях облечен тук. Оттам, заедно със стотината души освободени ни отправиха към брега. Минахме вкупом понтонния мост и се озовахме пред управлението на ТВО-то. Там всеки трябваше да влезе и си вземе документ, че е свободен. Влизаха, излизаха хората, някои направо отиваха към гарата за влака, други се въртяха и суетяха и си оставаха тук. Ние, една група младежи, дето и вътре си бяхме най-често заедно, чакахме да преминат другите и си говорехме, вече весело. Когато ни дойде ред да влизаме и ние, там ни искаха поединично.

Влязоха двама-трима преди мен, па току набързо излизаха, прехапали устни и намръщени. Направо отиваха отново на двора и нищо не казваха. Като излезе Георги Стойчев от с. Маломирово, Елховско, наведе глава към мен и прошепна: „Мамка им мръсна, искат да подписваме декларации". Сепнах се малко аз, но ред ми беше и влязох.

- Вие сте? - впери очи в мен някакъв цивилен човек, седнал зад едно бюро. Казах си името и той повдигна едно листче срещу мен и рече:

- Съгласно Указ на Президиума на Народното събрание вие от днес сте гражданин, свободен гражданин. Това е служебната бележка, с която ще доказвате това пред когото потрябва. Но преди да ви го връча, има една дребна формалност,

която всички трябва да изпълнят - той скри под ня-каква папка бележката и извади от чекмеджето си друга, която ми подаде - Ето, прочетете я, нищо и никаква формалност, но се изисква от всички, за да получат документа за освобождаване.

Беше малка тази бележка, една трета от машинописен лист и на нея няколко реда: „Декларация - Подписаният (празно място за името) декларирам с настоящата (цитирам по памет), че се отказвам от досегашната си вражеска дейност срещу народната власт и обратно, ще подпомагам, съгласно задълженията си на пълноправен гражданин, нейните органи срещу подобна дейност, от когото и да е..." Не е дословно, защото помня, че бяха около десетина реда, но това съм запомнил от същността ѝ.

- Защо е нужно такова нещо, гражданино началник? - запитах аз, а той ме поправи: „Другарю, вече няма гражданино, но ако подпишете."

- Защо е нужно това? - повторих аз. - Нали всеки пълноправен граждан си има и без това задължението да подпомага органите на обществения ред, пък никого не карат да подписва декларация като тази?

- Но вие сте само на прага да станете пълноправен гражданин, другарю - натърти на последната дума човекът, поспорихме още и като отказах да подпиша, той каза:

- Вие, изглежда, сте някаква група, дето взаимно се навивате да не подписвате, но ще ви задраскаме от списъка и ей го острова. Ще ви върнем. Затова отивай навън, та помисли. И мисли за себе си, а не какво те учат другите. Сигурно и влизането ти в затвора се дължи на това, че си склонен да слушаш други, а не своя си акъл...

Излязох при другите и се загледахме като стреснати. Аз разказах какво ми се случи в канцеларията, а другите преповтаряха същото. Помня, че беше 14 август 1953 г. Още два пъти ни привикваха поединично и всеки отново излизаше и заставаше до другите. Свечери се вече и оня, който ни привикваше, излезе да си отива, като отново ни подкани:

- Какво сглупявате вие, та сега маса документи трябва да поправяме и утре да ви връщаме на острова? - Ние нищо не отговорихме.

Чак сега като вече се смрачаваше, ние се сетихме да се огледаме наоколо. Още две-три групи също така стояха като нас и даже полегваха на неразвързаните си багажи. Събрахме се заедно и аз направо запитах:

- Нали и вие сте останали, че не искате да подписвате декларации?

- Не подписахме и никога няма да подпишем - заявиха те. Доколкото помня, това бяха хора все от към Хасковско, между тях и доста възрастни, за разлика от нас.

- Е, е, та всички, дето си отидоха, подписали ли са? - запитахме ги.

Те ни казаха, че не може да са подписали, защото някои познават (и те назоваха няколко имена), които кръв от под ноктите да им вадят, няма да подпишат. Но разбрали, че вчера и днес до обяд, друг някой си седял зад бюрото и след като ги връщал по веднъж, пускал ги, макар и неподписали. Но като дошъл този, ето на нас се паднало да ни спре.

Докато така се разговаряхме и стояхме до оградата, дойдоха двама милиционери, та ни се скараха, че зарад нашия глупав инат трябва да бъдат на пост нощеска, и ни накараха се съберем на средата на двора и да правим, каквото искаме, но да седим или да лежим и да мълчим. Поразгърнахме си черджетата, макар да беше прашно отдолу, налягахме и завити през глава си шушнехме разни догадки, като какво ще става утре. Нощта беше топла, августовска, комарите и тук ни жилеха по носовете, макар да бяха по-малко от тези на острова. Така и осъмнахме тук. Но като все пак вярвахме, че не могат да отменят Указа на Народното събрание само заради някакви си декларации, се сетихме, че ние и пари нямаме за влаковете, с които ще пътуваме. Към 8 часа, когато още никой от началствата не беше дошъл, край нас мина вездесъщият Павел Тръбача. Той ни познаваше и се учуди, че

сме още тук. За пръв път дълго се поразговорихме с него, защото в лагера само го тикаха насам-натам и не се спираше с нас. Той се оказа от с. Правец, но отдавна излязъл оттам, в София бил музикант в някакъв театър. Разказа ни, че Тодор Живков, когото сега турят за втори секретар на ЦК след генералния Червенков, бил също от Правец, от бедно семейство бил, но също отдавна бил излязъл от селото и жена му, която била учителка на разни места, го хранела със заплатата си. Откъде се пръкна там, горе, и аз не знам, каза ни той. Аз му поръчах, като се върне в лагера, да потърси Христо Тодоров Сталев и Гено Гергов Цоньовски и да опитат да съберат пари да ни изпратят по него, ако може да си намери път дотук. Павел се оказа по-услужлив, отколкото очаквахме. Той направо се върна и към 10 часа ми донесе 60 лева и бележка от двамата: „Какво правите още там? Пращаме 60 лв. по Павката и да не забравиш обещанията си. Незабавно пиши." Разбрах, че се отнася да пиша до домашните им, а не до тях, защото моето писмо може да отмени правото им да получат от дома.

Из двора вече щъкаха разни началства, някои се спираха при нас и ни питаха защо сме тук, а ние смънквахме, че не са ни готови още документите. Най-после дойде и някой, които влезе в канцеларията, дето ни привикваха предния ден. Не беше същият и ние започнахме да се уговаряме какво да говорим, като ни извика, а Христо Владимиров Божков, който беше в нашата група, каза:

- Абе, тоя на софиянец ми мяза. Ако е тарикат момче, може да се разбера с него и отиде та влезе сам в канцеларията. Христо бе от София, син на адвоката земеделец Владимир Божков, родом от Плевен или Плевенско.

Близо 20 минути се забави Христо и като излезе, прегърна ни вкупом и рече:

- Сега, ако сте кавалери, цял месец пиенето трябва да ми е от вас. Уредих въпроса, но повече пред никого ни гък, ни мък. Софиянец е човекът, не е като вчерашното говедо и извади от джоба си бележките за освобождение на цялата ни младежка група. Другите останаха да чакат да ги викне. Отидохме на гарата в Белене, която е крайна спирка, отдето влакът идва и се връща обратно. Направихме сметка на парите и не стигат до никъде, докъдето има да пътува всеки от нас. Купихме за всички ни билети само до гара Левски. Там слязохме и отново засмятахме. За да ни стигнат до Плевен, Христо тръгна из хората, чакащи на перона, и продаде събрано от нас неупотребявано бельо и една-две ризи. Отидохме до Плевен. Там и Христо, и Георги Стойчев, който имал там сестра, отидоха да търсят пари. Чак по тъмно дойдоха и за да има за нас, те останаха при близките си, а ние нощувахме в чакалнята, а със сутрешните влакове заминахме в разни посоки, кой за където е, като всеки купи билет, докъдето стигат по равно разделените пари. Като прегледах разписанието и цените, купих билет до гара Бов на нашето Искърско дефиле. А трябваше да сляза на гара Реброво, което е с 5 спирки по към София. Качих се, носейки увити на руло затворническите си черги, и усетих, че хората доста любопитно ме оглеждат. Погледнах се в някакво огледало в купето и видях защо е така. Та аз както си правехме на острова, цяла седмица не бях се бръснал, късият ми алаброс беше завъртян отгоре, като съм се въртял нощеска под чергата, лицето - бледо, и очите - хлътнали, като на излязъл от гроба.

Малко преди Бов дойде кондукторът, взе за проверка билета ми, но ме оглежда и не си отива.

- Ти какъв си такъв, бе? - рече ми най-после. - И защо не слизаш, тука е Бов. - Аз се опитах да му обяснявам, че съм за Реброво, но съм нямал пари, да ме изтърпи дотам и ще съм благодарен и т. н. Но той ме заблъска към вратата, без да слуша и аз слязох почти в движение. Личеше, че иска да се освободи от такъв неясен пътник като мен. Застанах на перона между линиите, защото току-що пристигналият пътнически влак в обратна посока ми препречи пътя за към чакалнята. От прозорците му хората се взираха в мен.

- Пък такива като тоя с черджетата и на Централна гара видях - каза една

млада жена на друга, по-възрастна, също подала глава до нея.

- Някакви криминални типове, изглежда - отсъди с безразличие тя.

- Ще викна Боби да го види - каза младата и хлътна навътре. - Ето моя там - посочи ме отново, като се върна тя. - Кой знае какви идиотщини е направил? Защо ги пускат такива?

- Казаха, че много и фашисти са пуснали тия дни, та внимавай по гарите и влаковете! - поучи я показалият се мъж, когато тръгналият влак вече ги пренасяше покрай мен.

Седнах на пейката пред тази гара Бов и в мисълта ми отново се прокрадна онова, което сред мъките в понтона си обещавах - само да изляза жив от този ужас, нищо не ми трябва друго - ще се свра в една селска купа слама, само да съм на сухо и топло. Нека лети и беснее моя свят за апар-таменти, мебели и килими, нека робува на коли и моди, щом не знае, че една издълбана по мяра дупка в селската слама е същински уют и разкош в сравнение с пронизващия вятър, мокрите крака и изкормящия глад на първаза на понтона през януари посред Дунава, пък и въобще в Персийския архипелаг. Мислех си така и сега, подтикнат от неочакваното презрение на хората, които и не помислят за възможната ми пълна невинност.

Отнякъде се понесе миризма на топъл, пригарящ хляб. Стомахът така ми се присви от омайващата ме миризма, та и слюнки бликнаха в устата ми. Отстраних се на няколко крачки, за да мога да плюя на воля. Но пресметнах, че вече трети ден не съм ял нищо. Всеки, който бе извикан за пускане, оставаше всичко на оставащите там, като се смята, че до вечерта си е дома. Но влак скоро нямаше и аз не държах на свидния дразнител и заобиколих да видя откъде идва миризмата. На двайсетина метра зад чакалнята имаше фурна и тъкмо вадеха хляб. Изглежда, че там го и продаваха, защото и опашка от хора с чанти се беше наредила.

- Хляб! Зачервен, напукан отгоре! Години не бях виждал толкова и топъл при това хляб! Подхвърля го онзи с лопатата, трупат се хлебчетата и вдигат ароматната си пара нагоре. А хората най-равнодушно си стоят, чакат и нищо особено не правят. Едвам се сдържам да не скоча да грабна едно хлебче и да им кажа - чакайте да го изям, па ме убийте после, ако щете... Вие сте нещастници, щом не знаете какво чудо има пред вас, щом не трепнете от радост, като го виждате пред себе си...

Завъртях се насам-натам с намерение щом почнат да продават, да поискам да ми отчупи някой. Дойде ми наум и онази приказка за гладното циганче, което питало фурнаджията: „Абе, чорбаджи, твой ли е тоя, многото хляб?“ Като му отговорил, че е негов, то се учудило: „Па защо не ядеш, бе?“ Заобиколих отново около гарата и като се върнах, хората вече носеха пълни торби. Пресрещнах едно малко момче и му рекох:

- Как се казваш, миличко? - за да го предразположа. Но то облещи очи та ме изгледа, па се връцна назад към хората и завика:

- Оле-лее, какво иска тоя вампир от мене-ее?

- Ех, глупчо, аз само питах как се казваш, нали? - подхвърлих като за оправдание пред хората и зачервен до уши се прибрах в чакалнята, така разстроен, че и миризмата на хляба вече не усещах.

Седнах си на пейката, а две жени, с прихлупени по нашенски забрадки и доста окаяни селски дрехи, седнаха до мен, като непрекъснато си бъбреха нещо. Заслушах се в разговора им, за да се разсея от неприятния случай с детето. Те така горко се оплакваха една на друга, та едната дори проплакваше от „пустите наряди“. От това, че от кравата, която имали, им искали не само мляко и масло, но и по 40 кг месо на година, защото трябвало да отгледат теле, планирно за селото на глава от кравите.

- От буто ли да им отрежа, ега им глави отрежат, кърджалиите ниедни!

Аз така се умилих от това, като да слушах майчини или стрини жалби. Затова

се и осмелих да попитам за моите познати и приятели от Бов, които знаех, че са съдени с „Първи балкански отряд" в дефилето.

- Далече ли живее Асен Кардашки? - малко дискретно попитах аз.

- Я-я, каков си таков, та да питаш за него? - изгледаха ме съвсем подозрително и двете. - Та он бил некаков враг, та го утрепаа. Да не си от тия, неговите, фашисти ли ги викаа, какви ли? - и се надигнаха, та отидоха настрани към чешмата, като полускрито ме оглеждаха.

Ех, не съм пригоден, изглежда, за този свят - мислено се изчервявах в себе си. Дали не е наистина вярно, дето ни викаха в затвора, че ако ни предадат на народа, нас „народните врагове", той с камъни ще ни избие? Ето, още от първия ден всичко ме презира и бяга от мен. А помежду си как се оплакваха от червените кърджалии? Като да са и те от същата порода нашенци, които като връзвали Захари Стоянов, за да го предадат на турците, най-наивно апелирали: „Па чули сме, че вие, комитите, и пари носите със себе си, та дай ги на нас, сиромасите, защо да ги носиш на кучлаците (турците)." А те самия него връзват да предадат на същите кучлаци...

- Ех, клето мое племе българско! От тебе ли, за тебе ли плаче сърцето ми?...

ОТНОВО СРЕД ВЪЛЦИТЕ

След някой ден в работата ми стана нещо добро, което ми докара зло. Магазинерът, склададжия на боите, бе вкаран в затвора за злоупотреба и нали сме кооперация, тогава тя беше сравнително истинска, моят майстор Стефан Скендеров ме предложи и ме избраха за магазинер. За пръв път в живота си седнах зад бюро и телефон, имах и общ работник. Никакви характеристики не ми търсиха, Скендеров беше силен партийно, но честен човек. Често ми пошушваше, че са идвали при него да питат как съм и как се държа и че казвал - за пръв път в живота си имам такъв добър чирак. Може би затова ме търпяха дотогава. Пък и работата ни беше много мръсна и строителните бояджии бяха дефицитни. Когато някой познат ме виждаше оплескан до ушите с вар и блажна боя и започваше да ме окайва, че видиш ли, умен младеж беше ти, ама да не беше се заяждал с властта, нямаше сега да си така, аз отговарях - а-а, добре съм си аз, всички видни личности в България са бояджии, само че 99,98 на сто са политически бояджии, а ние 0,02 на сто - физически. На политическите са блестящи дрехите, но душите им са мръсни - докато при нас е обратното.

Но както казах, доброто ми докара зло. Като си тръгвах една вечер, някакъв човек ме настигна и заговори. Как съм по дома, харесва ли ми новата служба и т.н. Питах го кой е и защо се интересува от мен, пък ми се вижда и нещо познат, но той го усуква, не казва. Чакал да се сетя сам. Ден след ден така. Кани даже в сладкарница, дето аз не си позволявах да надникна, много ми бяха малко парите, а разноските - големи. Най-после каза, че служебно е задължен да се „грижи" за хора като мен, пострадали от народната власт, която сега искала те да не изпадат в лошо състояние, за да не правят вече бели. Радвал се сега за положението ми, за добрите сведения от доверени хора в службата му и те нямали нищо против мен. Чак сега се сетих, че когато ме разпитваха за дошлите на сватбата ми приятели, и той беше там, в Пети участък на МВР. Вътрешно тръпнех от страх какво ли ще ми се случи, а външно декларирах, че било какво било, теглил патил като ерген, сега завинаги съм се отрекъл от политиката, гледам си децата и жената. Чудесно, казваше той, но аз, Савов, и ти, Петко Огойския, както те наричат, имаме и родина, общество, от чието положение зависи и животът на децата ни, жените ни, близките хора. Ако някой знаеш, че се готви да убие някого, да запали къщата му, егоистично ли ще мълчиш, или ще прибегнеш до властите, за да предотвратиш нещастието? Кимвах утвърдително и той продължаваше - ами срещу цяла-

та ни държава, който замисля зло, не си ли длъжен същото да направиш, даже още по-задължително е това?

- Там вече си имаме платени служители, които бдят за нейната сигурност - отговарях аз. - Мога ли аз, отделният гражданин, да преценя кой е враг на държавата ни? Пък и това е така относително. Някога боготворяхме Сталин, Червенков, пък сега ги отричаме. Не е лъжица за моята уста се бъркам в тия работи. Усетих, че той не е много квалифициран, за да отрече аргументите ми. Два дни го нямаше и на третия получих съобщение, че съм лишен от временното си жителство, което дотогава ми беше дадено поради женитбата. Тогава Чепинци премина към голяма София и жителството се даваше от 5-и райсъвет в „Подуяне". След ден се яви Савов и все едно нищо не знае, като му казах за жителството. Накара ме да напиша жалба и отиде „да ме спасява". Донесе ми нареждане, всъщност резолюция на жалбата, че ми се дава временно жителство за още 6 месеца и пак приказки и наддумвания, но той не може да го докара до това, което иска. На два пъти така закъснявам за влака, че той влезе в някоя телефонна будка и след минути идва една черна „Волга" да ме откара дома. Тръпна от страх и неудобство и слизам преди селото, при тополите, защото хората знаят номерата на колите на МВР и ще се досетят с кого си имам работа. Една такава вечер, дори тъмно беше, от дясната страна на шосето се чу изстрел и куршумът изсвири над главата ми. Отидох си съвсем разстроен, но не казвах на жена ми. На другия ден бе неделя и аз отидох в Чеканчево, при Димитър и му разказах каква беда ме е налегнала.

- Какво си се изплашил толкова? - укори ме той. - Не отговаряй рязко, но твърдо отказвай, под предлог, че нямаш нищо против такава работа, но самият ти не си подходящ и това е. Само тази линия и никакви срещи с никого от приятелите в този период. Те ще обикалят, па ще вдигнат ръце от теб. Да не ти е за пръв път, та ще им се плашиш.

Поокуражих се аз, но следващия път дойдоха трима. Първо любезно се запознахме - някой си Пърликов и Петров. Дълго ме увещаваха, че е съвсем хуманно да обещая, че ако някой от бившите ми приятели агитира или заговорничи нещо против властта, аз да „сигнализирам" пред тях, те ще го предупредят и той ще избегне нещастието си. Просто защита на приятелите си ще правя по този начин. И Петров беше нещо по-мек човек, като Савов, но Пърликов, с някаква червеникава коса, беше направо брутален.

- А знаеш ли като сега проваляш нашия колега, който се заел с тебе - заяви ми Пърликов, - и може да получи и наказание, че и ние ще ти откажем сътрудничество и защита, ако се случи нещо с тебе. Ако например някоя хулиганска група ти потроши кокалите някой ден или се случи нещо с децата ти? Сещаш ли се, че сега синчето ти трябва да тръгне на училище, училището непременно е край улица или шосе и никой не може да ти гарантира, че някой пиян шофьор няма да го замете, та папер няма да остане от него... А безотговорният му баща си играе на кришка-мишка сега с най-отговорните органи на властта, която иска да го вземе под покровителството си като добър гражданин... Съвсем се потресох от тези явни заплахи, заплаках и заявих:

- Сега ще отида пред Президиума на Народното събрание, там ще спя, за да питам утре, няма ли началства над вас. Имате ли право да заплашвате децата ми със смърт, защото не искам да ставам мошеник...

Савов и Петров (ако имената им са истински) се спогледнаха и някак гузно се отстраниха, а Парликов тихо, но злостно изсъска:

- Я се не прави на разциврена жена. Никого няма да трогнеш, знаем те кой си и какъв си - и също си отиде.

Разтреперан и просълзен, аз за пръв път вземах таксиметрова кола, за да си отида по-бързо, като да очаквах, че вече се е „случило" нещо с момчето ми.

Цяла нощ не мигнах, оправдавах се пред жена ми, че ме боли глава, и час по час поглеждах как спят децата, как произволно отмятат ту ръчица или краче и се

отвиват, целувах ги и ги галех по косите...

На другия ден отидох направо при председателя на кооперацията и му казах премисленото през нощта:

- Знаете, че имам средно образование, пък и още нещо уча задочно (за пръв път споменавах това), та съм си намерил място за учител и моля да ме освободите спешно от заеманата длъжност.

- Ах, че ти и тук не си вече зле? - учуди се Богдан Ненчев. - Пък си и материално отговорно лице, ние можем 3 месеца да отлагаме освобождаването ти, знаеш ли? Всички се хвалят от теб, а сега да ни разстройваш работата по никое време?

Принудих се да прибегна до бившия си майстор, на когото направо казах, че Държавна сигурност ме е видяла на хубава работа и иска да ме включи в своите мрежи (дори и пред него се разхълцах).

Хвърли си работните дрехи човекът и отиде при председателя. Какво са говорили, не ми каза, но на следващия ден вече назначиха комисия за издаване и някакъв отдавнашен кандидат започна да приема.

Но след два дни Савов отново ме пресрещна и ми каза, че неговият началник ме вика в не знам коя си стая на ул. „Дринов" - 5-и участък. Моля те да не ме изложиш, говореше ми по пътя Савов. Съгласявай се на всичко, па прави каквото искаш после, няма да те притеснявам аз. Не го слушай Пърликов, аз отговарям за вашето село.

Този отбой на Савов обаче ме окуражи малко и аз отивах вече като на мач, който ще спечеля. От опасната служба се отървавам днес, а като се оплача и на този сега, дето месеци ме притесняват тия копои, ще се отърва и от тях, та ако се наложи и Чепинци ще напусна, но няма като власите да се давя накрай Дунава. Сталин го няма, Хрушчов разслабва вече, тук Априлският пленум разобличи тоя-оня и пое някакъв по-мек курс, а аз тепърва да ставам мошеник? Едва ли съм им толкова нужен, та да прибегнат до убийството на децата ми, за да им ставам доносчик...

С такова настроение ме въведе Савов при някакъв началник. Цивилен беше и имаше по-тъп вид и от тримата, дето ме обикаляха.

- Какво образование имаш? - кой знае защо ме запита първо той.

- Ами... Единайсети клас...

- Ха, Савов, та моя не е толкова учен, дето се жалите от него и ви върти на пръста си? (разбрах, че не го схвана като средно).

- Това е гимназиално образование, другарю началник вметна Савов и допълни - ние вече се поразбрахме, ще се оправим някак...

- Какво ще се оправяте? Все се оправяте вие. Месеци докладваш, че ха сега, ха после и нищо. Никакви отчети вече нямаш от района си, а аз и помощ ти пращам. Тъп един нищо и никакъв дурак да ви заглавиква... Я ти, идвай тука да подпишеш, че чортовете ще те вземат! - и той вдигна някакъв лист като за заявление.

- Но, другарю началник - подех аз, - попаднали сте на човек, негоден за тази работа. Аз съм от едно полуграмотно планинско семейство, напарих се веднъж от наказанието ми затвор и за нищо на света не мога да върша тази работа, дето ми предлагате. Родителите ми са вярващи хора и как ще гледам майка си - бъбрех аз, а той ме спря:

- Какви ги дрънкаш, па ти, бабини деветини? Марш навън! Марш!

Аз с облекчение тръгнах, но той допълни:

- Навън, да помислиш и се връщай да подпишеш, че няма излизане оттук, добре да знаеш...

- Излизай с него и ти, какво дремеш? - скара се и на Савов. Постояхме във фоайето, Савов ме молеше да не го излагам, а при началника влезе някакъв едър човек с очила и някак академичен вид. Като ни извика отново, влезлият вече седеше на бюрото, а другият стоеше до него. Види се, голям началник беше новият.

- А-а, вие ли сте, вие ли сте... иженарицаемият Петко Огойския, или Петко

от Софийско, дето пише стихове против народната власт и ги разпространява дори сред затворниците в Белене? И тука, както казва колегата, се правите на взет от черквата християнин. Ето ти показанията на Д. М. И. от...., които достатъчно те уличават за една поне 3-годишна присъда. Не упорствай на колегата, защото ние не се церемоним да гледаме врага право в лицето, пък и в челото, ако е нужно. Приемай и няма да имаш никакви проблеми. Нито с жителство, нито с храна и облекло, както се казва.

Като изрече това, без да чака отговор, този си събра някакви папки и си тръгна.

- Благодаря, много ви благодаря, другарю Михов , - кланяше му се началникът няколко пъти, което кой знае защо, ме окуражи да съм по-дързък, като виждах лакейските му маниери. Отново отказах, а той се развика:

- Така ли, бе, чутуро проста? И ние те търпим да седиш на бюро, да дембелуваш? Като ви пуснаха от затворите всички се изсипахте тука, в София, да ни броите стъпките и залците, а? Кой за вдовица, кой за курвица, все тука, а? Отивай си събирай багажа и утре ще осъмнеш в Ловеч, да знаеш!...

- Видя ли сега твоя „надежден обект" - обърна се към Савов.

А Савов, син-зелен, остана да му шушне нещо, вероятно, че напускам привлекателната служба, и само чух, че някакъв нов срок му даваше. Долу, на входа, милиционерът не ме пускаше, та въртя телефон някому и ме пусна. Събрах си дома черги и едно детско дюшече и зачаках да дойдат да ме вдигнат. Не отидох на работа. Но никой не ме потърси. На другия ден отидох плахо до работата и продължих да предавам склада. Напуснах ТПК „Домоукраса" и започнах работа в също така бояджийското държавно предприятие за услуги „Багра" на ул. „Пиротска" № 10. Цели месеци никой не ме потърси. (През 1991 г., когато в Народното събрание ни изкарваха доносници, ми е хрумвало дали Савовци не са ни отчитали като завербувани, както фалшиво се отчитаха всички достижения тогава?)

Но месеците на временното жителство изтекоха и получих бележка, че съм административно изселен в родното си село Огоя и следва в 3-дневен срок да напусна Чепинци. В „Багра" даваха временно жителство на бояджиите като дефицитна работна ръка. Дадох си там паспорта и между стотици други в моя беше вписано само за още два месеца. Изтекоха и те. Намериха ме на обекта, дето боядисваме, с една „молотовка", готови да ме карат да си взема багажа от дома и да ме експедират за Огоя. Заявих на милиционерите, че ако турци с чалми дойдат, тогава ще бягам в Балкана, а сега децата ми са в Чепинци и аз там ще живея, те там са родени. И цялата бригада от бояджии им изтъкнаха това. Постъписаха се милиционерите, а шофьорът на „молотовката" рече:

- Ами вземи та си отиди в Огоя тази вечер и престой там два дена, па си се върни после, та и аз да не въртя дотам. Калабалък хора правят така. Аз обещах и те си отидоха. Преспах само тази вечер при роднини в София и от следващия ден пак си отивах дома. Но и доста разстроен бях от този случай. Какво ще правя с тия две деца? Жена ми ги гледа и не може да ходи на работа.

А ако и аз спра?

Както се страхувах, че ако ме изселят в родното ми село, няма да мога да храня децата си, случи ми се сто пъти по-лошото. Бригада, с която работехме и не се познавахме още, защото бях нов, ме избра за бригадир. И то защото като си боядисвах прозорците на по-горния етаж на някакъв блок, си тананиках земеделския марш. Чули това Илия Господинов от Слатина и Костадин Бояновот негов братовчед, и изтърчаха при мен:

- - Абе, ти да не си от нашите, а? Откъде знаеш този марш?

- - Ами това е националният марш на държавата, от която дойдох - беленския остров Персин - пошегувах се.

- О-о, ние откога търсим такъв! - рекоха. - На обяд събрание на бригадата и бламираме бригадира Серафим Машалов от раз, той само хойка насам-натам, а

ние работим за жълти стотинки (той е брат на певеца Б. Машалов).

Изглежда и с това, с опозиционната си бригада, съм допринесъл за това, което стана. Отиваме една сутрин с Тодор Божинов да боядисваме нещо в ДИП „Вл. Зографов" в кв. Х. Димитър" и към обяд две лица дойдоха при нас и ме помниха в колата си - „Волга". Запънах се аз, но те казаха, че вкъщи ми има някакво нещастие, та трябва спешно да си отида. Просто ми се преметна сърцето и тръгнах, мислейки за децата си. Оказа се, че нещастието е лично мое, защото дома започнаха стриктен обиск. Съвсем изстинах от находката им. Преди два дни бях взел от нашия бивш съидейник Тодор Б. Тодоров пишещата машина „Грома" по препоръката на Цена и Илия Господинови, защото имах да си преписвам част от стиховете си и откъси от затворническите си "Записки". А „Грома" е пишещата машина на д-р Г. М. Димитров, останала след емигрирането у дъщеря му Анастасия (Сузи), която пък за да се ползва, я оставила на сем. Цена и Илия Господинови, които я дали на Т. Б. Тодоров. Последната халка на тази верига от „взета-дадена" връзваше здраво, защото цял куп от ръкописи с разкривения ми почерк бяха вече лесно разбираеми в машинопис на масата в таванската ми стаичка (моята машина бе повредена). Всяка вечер ги скривах под керемидите, а снощи проявих нехайство, което сега ще изплащам. Капитан Радко Миланов състави един общ протокол за всичко и като натъпкаха багажника с ръкописи под изумения поглед на жена ми и децата, ме докараха за София, на ул. „Московска" № 5. Само след минути аз вече стоях пред познатия ми от 5-о РУ на МВР Михов.

- Е-е, как се чувстваш при започването на втората част от нашите отношения? - започна той, но аз само повдигнах рамене и той продължи. - Ние подаваме, подаваме ръка, па като я не щеш, подаваме юмрук. Отдавна имахме достатъчни улики да те съдим, мисля, че ти казах, когато се опъ-ваше като магаре на мост в 5-и участък пред колегите, но си е заслужавало да те почакаме. Я каква богата зестра ни носиш. Дори и машината на Гемето, тя изглежда върви сред по-избраните? Нали?

СЛЕДСТВИЕТО

След малко „Волга"-та ме понесе по „най-дългата" улица в София, както наричаха ул. „Кирил и Методий" (докараха тате по нея и 3 години вече не се е върнал, казвало едно дете) и Югоизточното крило на Софийския централен затвор ме прие по обичайния си начин - щателен обиск при пълно съблечане.

Топях се от такава мъка, каквато, струва ми се, и в смъртната хватка на понтона в Дунава не изпитвах. Плачът на двете ми деца ме съпътстваше, виеше в ушите ми като сирена за въздушна тревога. Неслучайно участниците в каквито и да е рисковани бунтове, въстания и революции са млади, предимно ергени. Априлските въстаници, особено ръководителите, са били все ергени със средна възраст 24 години. А аз сега, на 33, с две деца, жена и майка в болница, едвам жива... Сега и тя ще хлъцне само и ще умре, като научи къде съм, плахата, съвсем непрактична и простовата Ягода иде си кълне дните защо ме е срещнала, а децата ми ще заспиват пред чуждите врати за залъче хляб и ще проклинат този, който ги е довел на бял свят... Питаха ме нещо милиционерите, мъкнеха багажа от ръкописи и ме караха нагоре към някаква килия, но мен като да ме нямаше там. Вглъбен бях в размисъл как да напусна този свят с едно замижаване, с един скок от стълбите надолу с главата, чрез което бях убеден, че няма да усетя никаква болка, защото само за миг ще се пръсне черепът ми на мозайката долу. Но в това пресмятане, обмисляне като какво ли ще стане с децата пък при самоубийството на баща им, ние сме изкачили късите стълби до втория етаж и само видях, че ме вкарват в килия под номер 62 и съм изпуснал да скоча. Тогава направо се засилих две-три

крачки през килията та се ударих в отсрещната стена направо с глава... Някакви синьо-зелени пламъци ме обвиха и не помня какво е ставало после с мен.

- Ей, серсемин такъв - чух по едно време над себе си, - виждали сме и от други такива номера.

- Море, какви номера, другарю майор - редеше друг, - той се блъсна с все сила като овен в стената...

- Само с краката риташе, докато ви повикаме - допълваше друг и ме повдигаше, а трети ми плискаше вода по лицето. Като отворих очи, цялата килия като че ли вихрено се носеше нанякъде и аз отново ги затворих. Колко е траяло това ми положение, не знам, но чак до тъмно при мен в килията са останали двама милиционери, идвал е лекар, но какво ми е правил, не знам. После, когато вече седях на пода с опрян на стената гръб, донесоха стол и един от милиционерите остана цяла нощ в килията. Четеше си вестници и щом помръднех, скачаше и ме хващаше да не ставам.

На другия ден, мисля, че съм се поокопитил, понеже го помня, вкараха при мен един човек от съседна килия с изричното предупреждение, че аз съм склонен на „идиотщини", та да внимава и ако стане нещо, да чука бързо на вратата и да ме задържа. Човекът се стъписа и казваше:

- Искам да дойде прокурор! Вие нямате право да ме вкарвате при луд човек, който може да сте подучили да ме удуши тука...

- Как ще те удуши, бе? - викаха му милиционерите, - на други не налита, само има овнешки инат, бие с глава в стената.

- Той пред вас може да бие в стената - разсъждаваше човекът, - защото сте въоръжени, а щом остане само с мен знам ли какво ще предприеме? Щом е луд, всичко може да се очаква.

- Е, сега пистолет ли искаш бе, глупак? - увещаваха го.

- -Той е докаран за книги, писател иска да става, цял багажник ръкописи са му заловили дома, пък дежурният все пред вашата врата ще стои.

Най-после ни оставиха двамата и човекът, около 40-годишен, брадясал и с изпомачкани дрехи, застана при вратата, готов да чука, а отвън дежурният често повдигаше капачето и поглеждаше през шпионката. Така съм и заспал. Засънувах страшни сънища. Вървя през нашата си, огойска гора, вее непоносим вятър и ха, да ме отнесе нанякъде, парченца град удрят по главата ми, а около мен - кози, много черни кози, сякаш се свират между краката ми от страх, защото отсреща идва и заплашително сумти някакво животно, като тигър и като лъв едновременно, но лицето му човешко, намръщено... Идва, идва срещу мен, суммящо и заплашително, па се превърна в някогашното ни домашно куче Бинго и взе да се умилква около краката ми. В същото време нещо ме дърпа за ръката и ми говори. Събудих се и един милиционер със синя шапка ме дърпа да стана. Беше се съмнало. Отведоха ме двама души при следователя. Един отпред, един отзад върви и ме придържа за палтото. Гледам и се учудвам. Насреща ми същото лице на тигър, дето сънувах, и също така намръщено.

- Абе, серсемин (това обръщение му беше винаги на устата), този затвор и аз не знам от кога е, но какви атентатори са дълбали около него и е оцелял, та ти с глава ли мислиш да го разрушиш? Макар и шопска, виждаш, че не става - говореше той, като ровеше из разни листа по бюрото си. - Три дена вече чета твоите мръсотии тук и не знам откъде да почна. Ти ден и нощ си чукал на гемеговската машина и си бълвал глупости срещу народната власт. Пък да беше само това? Ама за другото после. Може би не ти носи още главата. Сега, на първо време само ми кажи, чия е тази стъкмена стихосбирка „Персинци"? В нея са ти най-ненадминатите гадости, другите - „Поет", „През Сахара", „Селяните и мечката", колкото и да са вражески, пак са по-завоалирани, интелигентни, но тук е самият ужас...- Отново ми прималя, защото не очаквах да видя сред заловените ми ръкописи и машинописи и стихосбирката на Герчо Р. Джамбазов от Провадия,

която бях натъкмил като някогашните песнопойки, със зелена връхна обвивка за корица, на която пишеше „ПЕРСИНЦИ" по името на едно от стихотворенията, а автора бях написал отгоре съкратено: Г. Р. Д-в. Вътре наистина бяха тези стихотворения, дето Герчо едва се съгласи да си препиша точно, макар че и наизуст ги знаех. Увиснах глава и се разтреперах. От страх беше, но следователят ме огледа и рече:

-Ако още не ти ражда зелената тиква, да говорим утре? Кимнах утвърдително и ме върнаха в килията. Моят съквартирант се беше загледал към тавана и на внезапното ми завръщане възкликна:

- - Ей, брат, ако ти е попреминало, гледай горе, да видиш две мушички как си играят, милват се с краченца, целуват се, бе... Ах, хайванчетата баткови! Как ще си имаме и други живинки тука освен нас.

Аз също се загледах нагоре та ги видях, а той предложи:

- Ха да ги разделим, бе, брат. Само че аз искам онуй, по-мънечкото, то по-активно в любовта, бе? Глей, глей как се подмушва под голямата, същинско тарикатче, знаеш... В другата килия нищо нямаше. Едно паяче се появи малко една сутрин, па после изчезна. А тези си са тукашни, изглежда. Съгласен ли си за малкото? Да е мое?

Съгласих се аз, но ми беше нужно да размисля какво да правя с Герчовата стихосбирка. Както си е болнав, това трябва само, да разберат някак, че са негови, та и него да убия, освен майка ми и семейството, като го вкарат отново вътре. Че аз няма да го издам, в това не се съмнявах знае ли се какво още имат на ръка? Самият дявол като да беше против мен. Кога и защо съм я извадил изпод керемидите? А помнех инициалите на автора и затова бързо съчиних: Г. Р. Д-в ще призная, че е моят таен псевдоним за най- опасните от стихотворенията, затова съм го писал така. Пък и личи, че с тази машина е писано, която заловиха у мен. Така реших и когато обърнах внимание на партньора си, видях, че все още се страхува от мен. Все към вратата стои и следи всеки мой жест. Затова го заговорих. Първо от къде е, как се казва, за какво е тук, все обичайните въпроси.

Разбрах, че е задържан с някаква голяма „конспирация", както наричаха всички, които са арестувани повече от трима. Той нищо не знаел по това (там никой нищо не знае), но някой си Атанас (Чорни), отдавнашен негов познат, с когото въпреки години да не се е виждал, сега го за-месва в някакъв „Съюз на Втората република - СВР". Това разбрал от въпросите на следователя. Иначе той си живеел мирно и тихо със съпругата си, двете си деца и една по-стара от него, но неомъжена негова сестра на ул. „Митю Станев" № 31 (или 301) в Стара Загора и всеки ден се изкач-вал на някакво баирче да кърти и троши варовитите му камъни, поради което бил известен под прозвището Митю Кереча (от кереч, на турски вар), а цялото му име беше Димитър Георгиев Йорданов. Някога се увличал по анархо-комунистически убеждения, поради което и преди 9-и септември е опитал по някой арест и бой и отдето се познават с този фатален Атанас Димитров Атанасов-Чорни, около когото сега се е завъртяла цялата работа с десетина души следствени и не му се вижда краят.

- Таньо Гърнев Картала от Стара Загора дали не е също с вас? - попитах.

- Ах, отде познаваш Картала? - блеснаха очите на Митю Кереча.

- Ами, от Белене, на острова бяхме заедно преди време. Брей! - учуди се човекът, - та ти да не излезеш от нашите, а? - издаде се колко е зарязал политиката и анархизма Митю. И мигом се отпусна в дълги разговори за дома си и семейството си, па скочи да търси нещо из багажа си и ми подаде няколко корички спестяван хляб.

Аз бях гладен, но колкото да дъвчех, не можех да преглътна залък. Малко след обяд ни раздадоха по канче и ни сипаха по черпак боб.

- Първо да се разберем кой е авторът на тази най-мръсната, зелената стихосбирка? - започна на другия ден следователят майор Стоян Тарев. - Не е много в

стила на другите ти работи, кой е този автор? Какви са тия инициали?

- За беда, точно моя си е, но така съм писал, когато бях в затвора и в лагера в Белене. Такова ми е било настроението, бил съм гладен, изтормозен, тогава беше сталинският режим - реших да вадя някаква логика за озлоблението си.

- А-а, със Сталин почвате да си обяснявате вражеските дивашини - изкрещя той. - Ако партията го критикува в някои отношения, то не значи, че ще ви допуснем по този повод да правите каквото си искате. Кой се крие зад това „Г. Р. Д-в"?

- Ами това е мой, малко самоподиграващ псевдоним Ганьо Рошльов Доброписов, за стиховете, които за мен са отминал етап и аз също не си ги одобрявам сега.

- Не ги одобряваш ли? - скръцна зъби и стана следователят. Хвана ме за ревера, стъпи на пръстите на единия ми крак, мушкаше ме в слабините и цедеше през зъби:

- Не ги одобряваш ли? За такива мръсотии направо сме разстрелвали някога, ясно ли ти е? А сега вие най-подло злоупотребявате с новия курс на партията, курса на демократизация. Но тя се отнася до народа, бе, серсемино, а не за враговете му - скърцаше той и натискаше някак размазващо пръстите на крака ми. Па рязко се дръпна и отиде зад бюрото си, взе две листчета и рече: - Ето ти прокурорското разрешение за обиск, ето ти и постановление за задържане под стража с оглед провеждането на следствени действия. Подпиши тук, че са ти предявени, да видиш, че всичко е в рамките на закона и в правомощията ни.

- Но аз помня, че на 3 октомври 1962 година ми е направен обиск и съм задържан, а сега мисля, че е вече 6-7 октомври опитах се да оспоря.

- Ама ти ставаш и нахален, бе? Да ти ги пратят като честитка ли? Та да укриеш серсемските си стихоплетеници ли? Кой е предполагал, че такива глупости си писал? И колко още се съдържат в моя куп, цяла нощ ще ги преглеждат в отдела за такъв род престъпления, но и сега съм сигурен, че ей това тука „На комунистите" ще ти изкара поне петилетка вътре. И той зачете:

„Где се свряхте, върли мракобеси,
стресна ли ви тази благовест:
татко Сталин вече се възнесе
- развенчан след 20-и конгрес.
Где към него клетвата остана,
- нямате ли съвест поне грам?
Пред тълпата, робски изтерзана,
- кой за Бог ще вдигнете без срам?"

- - Това, да речем, за вчерашното, сталинското, както го наричате, време - спря, за да поясни следователят, - но ето какво следва:

„Обновил актьорите Никита,
същата трагедия играй,
променен е леко реквизита,
- драмата обаче няма край...
Успокойте съвестите мръсни,
- изроди без всякакъв морал,
- татко Сталин скоро ще възкръсне,
ще ви връчи даже по медал..."

Дълго крещя още следователят, майор Стоян Тодоров Таревв, като ме повдигаше за яката нагоре, па ме тласна, та се ударих в стената и ме върна в килията. Не знам защо, но не за това стихотворение ме беше най-страх, а за другото ''Блян" („Салът на смъртта"), но той главно на това наблягаше. Може би защото онова беше общо отрицание на днешния свят и не е адресирано пряко срещу комунистите.

В килията Митю Кереча ми довери, че наистина и моят познат и приятел

Таньо Гърнев Картала е сред задържаните и по този повод ли, но той вече не се страхуваше от мен. Него не бяха викали на следствие и той наблюдавал двете „наши" мухи, докато ме нямало. През деня те излитали нанякъде, защото имаше полуотворен прозорец, но после си се прибрали и ми ги сочеше как са „се сгушили" в един ъгъл на тавана.

Вече се стъмни, а лампите още не бяха запалени, та може би тъмното даде смелост на Митю да ме запита:

- Абе, колега, ако не е тайна, ти вярующ ли си? Вярваш ли че има някъде Бог?

- - А защо ме питате, ако пък и от ваша страна не е тайна? - отвърнах.

- Ами защото искам да ти разкрия една моя тайна по този въпрос - започна Митю. - Днес, когато ти беше на следствие, тука идваха някакви големи началници да те търсят. Единият те изкарваше враг и идиот, а другият - нещо земляк ли ти е, какъв ли, му казваше, че въпреки кривия път, който си поел, си бил пък много умен. А мен кога ще се падне да поговоря така насаме с такъв човек. Утре могат да ни разделят и край.

- Тогава казвай какво те интересува, ако си повярвал на втория, а после и аз ще бъда откровен.

- Те, моите приятели, ще ми се смеят, ако знаят, ама аз никому не казвам, че съм станал вярващ в Бога, в Исус Христос. Псувал съм го някога, ама ме прикара съдбата, та всяка вечер го моля за прошка.

Лампите още не запалваха и както седяхме на пода, Митю стана, изправи се като на изповед пред мен и започна: макар да съм прост човек, в нищо такова като Бог не вярвах. Защото такива бяха и приятелите ми, анархистите. Но като се ожених, цели години нямахме деца. Абе лекари, абе доктори, изкарват, че всичко ни е наред. И на мен, и на жената. Правим, що си требва, ама нема и нема. Пък имам сестра, тя нещо е слабо подвижна, та не се задоми с никого и ни е като майка дома. Ама е много чувствителна и умна. Каквото сънува, все верно излиза до другия ден. Па сънувала една нощ, че някъде има две деца, наши деца, ама не ни ги дава Господ, защото сме безверници. Като ни каза това, два дни сме седели да размишляваме. И си говорим абе, има, не може да нема нещо, дето управлява тоя свят. Ето - всеки човек е зависим от местното управление, па от районното, от окръжното, от държавното. Всички държави пък ООН-то ги направлява. Значи трябва да има и нещо по-горно, та да управлява и животните, и растенията, и водите, и въздуха, и всичко, що е по земята, па и за това по небето. Ама точно това „нещо" хората са го кръстили Господ, досети се сестра ми. Господ, значи господар над всичко, за да го крепи и направлява. Ама не го виждаме? Абе Сталин, Хрушчов виждаме ли? Само на кино. А пък Вазов, Левски видели ли сме? Ама вярваме, че ги е имало, защото се знае какво са направили за България. Ами Господ като е направил целия свет, та го има пред нас, защо да не вярваме, че го има? Къде сме били досега, та не сме разбрали това? Па като се юрнеме с жена ми по църкви и манастири, па на сираци и просяци, на сакати и болни от гола душа събираме по нещо и даваме. Един калугер ни научи: като се молите, мислете за Висшата сила, отправяйте си мисълта към небето, към слънцето и звездите. То мисълта е като телефон, макар и невидим, та където и да е Господ, да му каже какво искате. И ние всяка вечер си отделяме по един час за мислена молба към Господ Бог, така дома, без никой да знае. И жената току взе да се поправя, да хубавее и да дебелее. Отидохме при доктор - бременна. Роди ни се едното дете, ама ние продължихме молбите си и добрините си за хората. Аз почти зарязах моите приятели, без да се карам с тях. Роди ни се и второ дете. Не искаме повече, ама го молим на всички други да даде и здраве да дава на нашите и всичките деца и хора... Какво ще кажеш за тази наша работа, а?

- Учуден съм - искрено изповядвах мнението си - първо на вашето проникновение в неща, дето са трудно достъпни и много по-знаещи, и второ - за упоритостта, която сте си наложили, да правите добро. По подобен начин и аз съм станал

вярующ, макар и с малко по-особен подход.

Лампите светнаха и Митю смутено седна до стената и рече:

Сега, аз както ти казах, ще си помълча 1 час. Затова те и питах, за да не си помислиш, че съм ти сърдит нещо. Зает съм се сега да измоля от Господ да ме пусне оттук, защото две деца, жената и сестра ми са на моите ръце. От никъде нищо не вземат и ако аз се забавя тука, ще умрат от глад...

Заедно с Митю се смълчах и аз. Цяла вилица от мисли нахлу в още тръпнещата ми глава. „Искайте и ще ви се даде" - припомних си от Библията, „Царството Божие е във вас" от Толстой, „Животът е борба, борбата е живот" от Стамболийски, па отправях също мисъл към дълбините на мирозданието. Какви исполински сили - центробежни и центростремителни, очертават орбитите на милиони пъти по-големи планети от Земята и опазват милиардовечната хармония в Космоса, а какво малко зърно е неизбродната пък за нас Земя. По-малък от микроб е вероятно човекът сред тази мащабност на размерите и силите. И каква свръхсила е мисълта му, да обхожда и осъзнава всичко това. Така съм и заспал.

- Вижте какво - започна делово следователят на другия ден, - вашето дело е от т. нар. обстоятелствени дела. Обвинението ви за деяния против народната власт е налице. Несъществува въпрос за признаването или отхвърлянето им. Но я седнете - самопрекъснасе той. - Запалете, ако пушите - и побутна цигарите си към мен. - Сега се касае за изясняването на неща, свързани с това, което ясно и недвусмислено имаме пред нас: как и чрез кого сте изнесли тези стихове от затвора, на колко души те са ставали достояние и едно трето нещо, за което ви казах, по-скоро намекнах в началото. Но за него - когато прегледат работите ти в нашия литературен отдел. А сега - на въпроса: по какъв конспиративен канал тези вражески стихоплетеници си изнесъл от затвора?

- Ами в главата си, в паметта си и после ги преписах, така, за да огледам пътя си, развитието си - твърдях аз, окуражен от това, че той не се досеща да съпостави времево и съдържанието им. Защото тук пише за Хрушчов, който беше неизвестен като разобличител на Сталин, когато ме пуснаха от Белене.

- Хм, кому ги разправяш тези неща? Цял куп стихове да изнесеш в главата си, и то шопска дървена глава? - недоумяваше майор Тарев и вдигна телефона. Нещо с мрънкане и недомлъвки говори с някого и след малко дойде един пълен мургав следовател с дебели бърни и изпъкнали по цигански очи, като джамбазин. Тарев му подложи да прочете стихотворението „На комунистите" и още след първия куплет той скочи та ме хвана за яката и закрещя:

- Ах, твойта мамка фашистка! Как ти дойдоха тези гадости в главата?

Тарев излезе някъде, а този, след като крещя още малко, седна на бюрото и рече:

- Ти разбираш ли къде се намираш? Сега ще препоръчам на колегата да арестуват всички, които са ти помогнали да изнесеш тези глупости от затвора, които са ти помогнали да ги напишеш на машина и които са ги прочели. Един голям процес ще стане, та ум ще ти зайде. Хем ти ще ги навър-жеш на синджира. Всичко и всички ти ще посочиш. Имаме всички средства да те принудим да направиш това. Шанхайският ключ ще ти отключи муцуната, говедо такова. Ти чул ли си за шанхайски ключ?

И той с някакво вътрешно тържество, като ме гледаше право в очите, описа какво значи шанхайски ключ, който отключвал устата и на най-опитните и закоравели шпиони и престъпници в света. На някакво дъсчено табло като носилка те завързват гол, без да можеш да мърдаш нито крака, нито с ръце. На корема ти завързват стъклен похлупак, под който поставят две гладни мишки. Главата ти повдигната от възглавница и ти гледаш как след два дни освирепелите от глад мишки почват да ръфат от плътта ти... Какъвто и да си, това „отключва" устата ти и всичко си признаваш, но „навързаните" от теб твои съучастници обикновено остават без теб. Никой не е глупав да те остави жив, та после да

разказваш за това...

Потресох се от разказа на този звяр и отново вземах в себе си решение за самоубийство.

- Доверявам ти това като на човек, който ще разбере положението си - смигна ми малко заговорнически този и като че пипна нещо под чекмеджето на бюрото. След минута само влезе майор Тарев, като донесе и сложи на бюрото някакви сини големи пликове, на четирите краища на които личаха пломби от червен восък. Мургавият веднага си тръгна, като уж дискретно ми кимна да не казвам за чутото.

- Ти се запъваш и не искаш да си спомниш как и чрез кого си изнесъл стиховете си от затвора - започна Тарев, - но ето, тук е и това, за което ти намекнах преди - и той повдигна пликовете, - не само от затвора някой ти е помогнал да ги изнесеш, но и през границата си ги препращал, в любимата ви западна преса са публикувани. Ти се явяваш враг от голям мащаб, бе?

- Аз нищо никому не съм изпращал, дайте да видим къде е публикувано - изрекох набързо аз и неочаквано за себе си усетих, че гласът ми е по-бодър и ясен, отколкото очаквах да го чуя, след току-що преживяния потрес. Не страшните последствия, а някаква самолюбива гордост изпитах от факта на публикациите в западната преса.

- Недей така наивно да си криеш главата като щраус в пясъка, защото голият ти мръсен задник стърчи чак във Франция и Германия - натърти Тарев и допълни: - Но нека сега разделим въпроса - първо как изнесе стиховете? - Както ви казах - в паметта си - твърдо заявих, - аз знам 200 чужди стихотворения, та да не знам моите ли? Готов да докажа.

Много още реплики разменихме, докато следователят се съгласи да му доказвам на практика това. Започнах с 20-те стихотворения на Ботев, после по-известните от Вазов, Смирненски, Вапцаров, които и сега зная наизуст. Помня, че стигнах до 35 броя, чиито заглавия той си записваше и му омръзна да слуша. Върна ме в килията с уговорката на другия ден ще говорим за пътищата, по които съм изнесъл свои творби на Запад. От двамата милиционери, които ме водеха, единият се оказа от нашето село Огоя - Любе Петков.

- Абе, не увре ли ти главата от преди, та пак си тука? назидателно ми рече той. - От цело село само ти не се оправи на човек.

- Какво да се оправя? - троснах му се. - Нито съм откраднал, нито убивал, нито пък заключвам хората като тебе.

- Ти с тая глава добро нема да видиш - скръцна зъби той, - ама защо ми не падне по-рано...

Митю Кереча също бяха викали на следствие този ден и ми се похвали, че има вероятност да го освободят, защото нощес сънувал, че мухите като излизали сутринта, го изнесли през прозореца, хем следователят му бил неочаквано любезен днес. Три дена не повикаха на следствие нито мен, ни-то него. Втория ден, мисля беше, като ни сипваха чорбата на обяд, един от милиционерите се повърна та ми сипа втори път, само на мен и рече:

- - Айде, от мене пак. Ти нали си нещо като писател, бе? Я такива ги не гоним. Я им помагам да се оправят. Субразавам с упстановката, знаеш. Те, от мен зависи - и той дръпна и затвори вратата. След миг я отвори и допълни - Кеф ми - отворим та, кеф ми и затворим та, нали? Ама па, мислим за упстановката. Сига мое да си тука, а ютре, кои знае каков големец ще станеш, нали? Тука некога докараа и Славчо Трънски. Че го утрепат, свършено е с него, носи се тадева, знаеш, а я си му сипвам по повечко. Субразавам с упстановката. И его, сига па генерал си стана. (След повече от година, като излязох от затвора, видях същия в трамвая и го тупнах по рамото. За кой и за какъв ме взе, не знам, но се вдигна и угоднически ми предложи мястото си.)

От този ли случай и от други подобни Митю също ме в за нещо по-особено и

като позаслуша да не е близо дежурещият по коридора, почти от упор, както се казва, ме запита:

- Абе, колега, може ли според тебе в България да стане преврат? Ей така, я от военните като Славчо Трънски, я от други, може ли?

За пръв път ми хрумна, въпреки явната си простоватост, дали този човек не ме провокира. Премислил бях, че и онзи, дето ми разказваше за страшния шанхайски ключ, беше умишлено подставен от Тарев да ме изплаши, за да признавам и с някакво копче му сигнализираше кога да се върне, та отговорих на Митю с онзи полуанекдот за турския султан: - Някога, преди младотурския преврат, също така група млади офицери опитали да свалят властта. Предадени предварително, той ги събрал на угощение и ги запитал от какво са недоволни. Престрашили се да му кажат, че са недоволни от великия везир и министрите, защото лошо управлявали. Тогава той заповядал да им раздадат лъжици с дълги, еднометрови дръжки, сипали на всеки от най-вкусния пилаф и рекъл - хранете се сега и ако не разлеете от пилафа, като държите лъжиците за края на дръжките, сам ще махна везира и министрите и ще ви поставя вас. Опитали те, но устата близо, а дръжките дълги, и пилафът се разливал по коленете им.

Тогава той повикал везира и министрите и при същите условия ги накарал да се хранят. Те гребвали и си подавали един другиму, без да разлеят. Че така и ние можем, заявили младите. Можете, но не се сетихте - казал султанът и ги изпратил в затвора.

- Ако от това не разбереш отговора ми, повече не питай, казах на Митю и той си замълча.

Когато вече на четвъртия ден ме поведоха към следователя из дългия коридор, на два пъти ме караха да се обърна към стената и да стоя така, докато прекарат някаква група арестанти, на които някакъв цивилен следовател или служител разпореждаше на немски. Имаше и жени, а на един висок с ръждиво-червена коса казваха Голдман. После се разбра, че са от ГДР, дошли на почивка в Ахтопол и опитали да избягат през Турция. Следователят този път ме посрещна необичайно любезно. Покани ме да седна и ми предложи цигари. - Уверих се - започна той, - че макар с резерви, може да се приеме, че стиховете си изнесъл по памет. Сега обаче остават въпросите: по кого си изпратил в чужбина свои творби, кои тук са чели вражеските ти стихове и една мъничка загадка - явява се и трета пишеща машина, освен твоята „Хермес-беби" и геметовската, с която са писани някои ощ стиховете ти. - Всичко това той казваше с непонятна любезност...

В сравнение с предишното ми задържане и следствие, сега по начало си беше друг редът и отношенията. Впечатли ме че при обиска, при арестуването и при докарването ми тук всяка иззета от джобовете вещ се описваше в специален формуляр, който трябва да подпишеш, че е верен, крещяха ми в началото, но никога не ме удариха, раздаваха храна на обяд и вечер, макар и недостатъчна. Но тази любезност на превърналия се, както в съня ми, тигър в домашно куче, ми се виждаше необяснима. (1950 г. при обиск всичко хвърляха, като че ли няма да те има.)

В отговор на въпросите заявих, че не зная чужди езици, не съм се срещал с никакви чужденци и никак не знам кой може да е изнесъл мои неща в чужбина. Може би някой, който е избягал от затвора, и дори не знам много ли опасни по съдържание са печатаните в чужбина неща.

- Не са от най-острите ти стихове, дори са патриотични, но са обидни за СССР и попадат по член 90-и от Наказателния закон. Освен това има и някакви записки „Зад червените стени", разгласяващи порядките в затвора в доста черни краски - обясняваше майор Тарев.

Относно третата пишеща машина се сетих да кажа, че са писани в една кооперация за машинописни услуги „Пресинформ", която беше някъде съвсем в центъра на София. А кой е чел и кой не е моите вражески стихове също не мога да кажа.

Старателно съм ги криел, но в затвора, в казарма мнозина са могли да ги вземат от багажа ми, без мое знание и да са ги прочели или преписвали. Почти логични, но и почти наивни обяснения, но Тарев усмихнато клатеше глава и не се гневеше. Ново беше и това, че не ме караше да пиша показания, а той пишеше „Протокол за разпит" на пишеща машина и като интервю го пълнеше с въпроси и отговори, подписвах го накрая и ме връщаше в килията. Успокоен от тази страна, там пък ме нападаха мислите по дома. Какво ли става с майка ми, която оставих в бараките за фтизиатрия на болницата при гарата (сега Първа работническа), как ли преживяват децата и жената? А тогава пуснаха и Митю Кереча и останах сам, та мислите ми съвсем ме разяждаха.

В това състояние на размисъл и напрегнатост една вечер чух да проплаква жена. Някъде из далечни килии се чуваше, изпърво само скимтеше, после започна нещо да промълвя и болното ми въображение го схващаше като: „Ох, Петко, Петко-о, къде ме докара-а" и точно с гласа на моята Ягода. Странна комбинативност има разтерзаната мисъл на затворения в неизвестност човек. Непонятната любезност на следователя си премислях като иронично отношение към лъжещия обвиняем, на който чрез арестуването на жена му ще разберат истината по въпросите, по които лъже. Кой знае в какви децибели този размисъл увеличаваше плачливото мънкане на незнайната жена, та виеше в ушите ми и като вик на загиваща жертва, която бият и душат някъде, примираща от мъка за децата си... Аз плачех и треперех от гняв и мъка. Такава мъка, която търси най-близкия и възможен отдушник. Започнах да чукам по вратата. Дори се навеждах при долната цепка на вратата и започнах да викам: Ягода, тук съм, не бой се-е."

Някакъв дрезгав глас на милиционер ми изкрещя:

-Ей, ти, шейсет и втора килия, какво си се развикал, бе, дивак? Ще влезна да ти строша главата. Млъквай веднага!

Разгеле и жената млъкна някъде и аз смълчано захлипах. На сутринта чух, че дежури по коридора оня, дето се „субразава с упстановката", и го запитах коя жена плачеше през нощта.

- Па не сам бил тука нощеска, ама казаха колегите, че една от немкините е циврила нататък - отговори ми той. Като ме изкараха на следствие, заварих при Тарев една хубава млада жена, твърде пищно обмотана с някакво многоцветно шалче, в едната ръка с чадър и в другата луксозна чантичка, види се току-що седнала към прозореца. Но това видях на пръв поглед, повече нищо, защото щом влязох, тя стана права и се развика:

- - Ах, другарю, защо се подигравате с мен? Такъв тип не съм виждала. Какво общо мога да имам с такива пропаднали типове? Как не ви е срам да клеветите и злепоставящ почтените хора? - ококори се срещу мен жената.

- - Моля, моля! - възпре я с ръка Тарев. - Имаме служебно необходима очна ставка и размяната на реплики помежду ви е забранена. Носите отговорност от нарушението, другарке - обърна се строго към нея той.

Тя вече плачеше и ме простреляваше със светкавиците на злостния си поглед, като почти на себе си повтаряше: „Мошеници! Идиоти някакви ще ме вкарват в беля."

- Спрете най-после - заповяда Тарев. - Това е обвиняемият Петко Георгиев Михайлов. Да ви говори нещо това име?

- - Не! Не! - натъртваше тя: - С такъв пройдоха ли доживях да ме срещате? Божичко, какъв изрод...

Сконфузен от това неочаквано нахокване и обиди, аз едва се сетих да поискам от следователя да ми каже коя е тази жена, щом ме е повикал на очна ставка. Но той дискретно ми смигна да си мълча и продължи с нея.

- - Признайте си, признайте си, другарке, че преди неизвестно за мен време от година или две, вие като машинописка в кооперация „Пресинформ" сте преписали опасни вражески стихове на един далеч по-привлекателен мъж от този,

когото виждате. Ей този например (и й поднесе някаква моя снимка). Докато тя разглеждаше снимката и тропаше с краче, че не е вярно, че с мъже не се занимава, аз се сетих, че външният ми вид е наистина като на професионален престъпник - слаб, брадясал, с хлътнали, зачервени от нощния ужас очи и измачкани дрехи.

- Вижте какво, другарке - успях да взема думата. - Вие напразно ме обиждате и напразно се страхувате. Стиховете, които ми преписаха в „Пресинформ", не са вражески, такива аз не бих посмял да донеса там. Подобна на вас другарка ги писа, харесаха й и дори остави за себе си едно. Не знам името и не съм ви клеветил, но по шифъра на машината са ви открили вероятно. Тук се касае за изясняване и вие не носите никаква отговорност. Просто сте изпълнили поръчка на клиент.

Тя се замисли малко и със съвсем смекчен тон колебливо каза: - Отде да знам- - Там идват всякакви... (Тарев й показа листче с писани от нея стихове.) Възможно е, така е, спомням си дори... - А може ли да си отида вече? - обърна се към следователя.

- Свободна сте, другарко, извинявайте и приятна работа.

На излизане тя нещо затършува из чантичката си, после рече:

- А позволено ли е да оставя това на другаря? - следователят кимна и тя ми подаде една кутия цигари „Фемина" и едно малко шоколадче.

- А, видяхте ли? Вие май интимни ще излезете, а? - подхвърли и Тарев, а като си излезе тя, ме упрекна:

- - Много бързо проигра случая бе, Михайлов. Аз я извиках тази глезана да си пооплакнем очите тази сутрин, а ти бързаш да я успокояваш. Това е Лиляна Серафимова, живееща на пл. „Михаил Такев" № 1 (сега „Р. Даскалов"), най-засуканата жена от машинописките на „Пресинформ". А сега - взе деловит вид Тарев, - да ти съобщя една добра за теб новина, но при условие, да не си навириш много ушите. Нашият отдел за подобни на твоите литературни престъпления излезе със заключение, че въпреки вражески, творбите ти доказват нещо много положително, че ако промениш линията си, рано или късно ще станеш писател, ще получиш признание. Положително е и за мен, че ми възложиха твоето следствие, за което мнозина се натискаха. По оценката на отдела ти можеше и направо да си отидеш, но имаш един приятел от нашите служби Михов, който настоява, че си твърде фанатизирано озлобен срещу властта и трябва да бъдеш наказан. Затова аз ще продължа разследванията на свидетели, а протоколите, дето писахме, оставям така, макар да са твърде плоски в отговорите. Нека съдът ги преценява. Сега кажи какво ти е нужно? Делото ти е интелектуално и аз дължа такова отношение към теб като обвиняем.

- Ами, останах сам в килията и ми са нужни книги - започнах с исканията си, - освен това майка ми беше в болница не знам какво става с нея, жена ми, знае ли къде се намирам?

- Как може да бъдат успокоени, че съм жив и донейде здрав?

- По всички тези въпроси ще бъде сторено, каквото трябва в рамките на правата ти като обвиняем - заяви Тарев

- Тъкмо сега, от утре, наши служители тръгват за местни характеристики и информация за семейното ти и материалното положение и ще ги натоваря със задача да съобщят на семейството ти за твоето положение.

Върнаха ме в килията и до вечерта ми донесоха книгите „Обикновени хора" от Г. Караславов, „Северни разкази" от Фраерман и не помня още кои. Четях и не преставах да се учудвам как така бързо този следовател, който първите дни не се различаваше много от предишните, сталинско-култовските следователи, смени отношението си. Първите дни той много пъти извикваше някой свой колега и като му покажеше някое от най-злостните стихотворения, той крещеше и се заканваше, а сега само любопитно ме оглеждаше и си излизаше.

Мина някой ден в четене и когато ме извикаха на следствие, Тарев многозначително се усмихваше, подбираше някакви листа пред себе си и започна:

- Знаеш ли, Петко, че аз нарушавам може би партийната линия, като се отнасям така положително с теб? Тук от донесените проучвания за твоята биография се афоpмят две линии. От една страна бедняшки произход, класово наш, здраво морално семейство, никой не е служил на бившата власт, никой не е засегнат от нашата власт, освен самия ти, а от друга, приятелите ти те топят на поразия. Според приятеля ти Христо Божков и някои от бояджийската ти бригада самонадеяно си рецитирал под път и над път своите вражески стихове, водещ, речовит сред затворниците и лагеристите в Белене и навън... А сега открих сред стиховете ти и сборничето „Моите мисли за света - Трохи от хляб", които са колкото умни, още толкова вражески и отрицателни за нашата власт и социален строй. Какво е това сляпо залитване към изживялата времето си земеделска идеология? Аз отдавна служа тук и само един инженер Стоян Божков от вашите хора съм срещал така чисто убеден в тези неща. Но това беше отдавна. Сега е чиста глупост да вярваш в такива илюзии като земеделска власт пропадане на социализма при положение, че той стана вече такава световна сила. Вас ви окуражава разкултването на Сталин, разбирам. Но защо не разбирате, че това не е отслабване на партията, а нейното оздравяване, че тя става един развиващ се организъм, а не догматично скован? Отивай си сега и се подготви, защото ръководството на следствения отдел е насрочило една среща-разговор, на която не аз, а други, по-висши началници ще ти задават въпроси. Засега няма да променям отношението си към теб. Има ли нещо да пожелаеш? На семейството ти е съобщено, с майка ти нищо лошо не е станало. Искаш ли за компания едно от задържаните вчера момчета?

- Много ще съм благодарен - отвърнах аз, но преди да ме поведат към килията влезлите двама милиционери, Тарев ми даде един вестник и рече:

- От всички данни личи, че винаги си получавал „Литературен фронт", та ето ти този брой, прочети го внимателно, за да видиш какво става.

Заинтригуван от тези му думи, аз прочетох този вестник (бр. 45 от 7 ноември 1962 г.), на първата страница на който се кипреше портретът на първия секретар на ЦК на БКП Т. Живков, а в долния край и „Решения на пленума на ЦК на БКП", внесени от Живков на заседанието на Осмия конгрес на партията на 5 ноември.

И - о, чудо. В тези решения се предлага „да бъдат извадѐни от състава на ЦК Антон Югов, Георги Цанков, Руси Христозов, Георги Кумбилиев, Иван Райков, Апостол Колчев и Христо Боев и снети от отговорна партийна и държавна работа", а Вълко Червенков да бъде изключен и от самата партия „за грубо нарушение на социалистическата законност", а за същия и заради „антипартийното му поведение след Априлския пленум на ЦК, за дейност, насочена против партийната линия и против партийното единство". Та това е пакет от най-жестоките кърсердари, трима от

които бяха и министри на вътрешните работи... Ето къде го стягат цървулите моя следовател, мислех си с радост, ето защо омекна така необяснимо. Та чистката, рано или късно, ще достигне и дотук, до техните протежета. Късно вечерта докараха при мен едно момче, Генчо Асенов Янев, заловено с неговата ученическа компания на югославската граница, дето отишли с откраднатата лека кола, която бутнали в някаква пропаст, и като поели непознатите горски пътеки, налетели на наш граничен пост. Той никак не се страхуваше за положението си, защото баща му бил милиционерски офицер и се надяваше скоро да дойде да го набие и да се застъпи да го освободят. Доста разговорливо беше това момче, та успоредно с разказите му за бягството, за къщата им във Владая, аз опитвах характера му с определена цел - да го подготвя да отиде на ул. „Коларовска" 12 при най-активния от моята бояджийска бригада Илия Господинов с поръчение от мое име, каквото са казвали при следствието като свидетели за мен, да го отрекат на делото. Защото макар следователят да беше омекнал поради чистката в пар-

тията, мен ми предстоеше втори път да ме съдят за деяния против властта. А дотогава едва ли онези съдии, които издаваха смъртни присъди, заради едно събиране на имен ден с приятели, ще бъдат уволнени. Затова засуквах нашите разговори все към жаждата за някакви прояви от нелегален характер, срещу силните и ситите властници, въздигах това в подвиг, който единствено осмисля младежкия живот и т. н. Такава беше и нагласата на Генчо и той с охота запаметяваше адреса и името на Илия и обещаваше, че ще отиде непременно.

Само след два дни извикаха Генчо уж на следствие, но след час се върна, целият почервенял от шамарите на баща си, като необичайно за възрастта си на провала псуваше и власт, и управници. След обяд му казаха да си събере всичките дрехи и го пуснаха.

До другия ден двама синьошапковци ме поведоха из коридора, но странно защо надолу, а не нагоре, където беше стаята на следователя. Мотахме се из някакви стълбища, коридори и завои, докато се озовахме в някакъв полутъмен тунел, дето вееше хлад и тайнственост. Встрани като да имаше врати и единият от милиционерите ми напомни:

- Знаеш ли, че и тука има такива като тебе? Внимавай там, където отиваш, защото могат тук да те преместят, ще забравиш какво е ден, а не ли стихотворения да пишеш...

Нямах време за страх, защото само след няколко крачки се заизкачвахме по стълби и мен ми хрумна, че те ме прекарват оттук по инструкция, за да ме стреснат, преди срещата с началствата, за която ми беше съобщил Тарев. Така и излезе. Сред широк кабинет с канапета и фотьойли бяха на-сядали десетина човека, повечето цивилни и двама-трима униформени (майори и подполковници). Към-то прозореца имаше масивно дъбово бюро, а по средата - една малка масичка и стол. Там ми посочиха да седна. След минута влезе моят следовател майор Тарев и един друг, среден на ръст и с нищо незабележим от другите, но всички станаха на крака и кимнаха да стана и аз. Той седна зад бюрото, а Тарев остана прав.

- Това е, другари, този, който като се е опитвал да става поет и писател, не е намерил друга тема, освен хули и отрицание на народната власт. Големия куп ръкописи, дето гледахте - поде като за откриване на срещата майор Стоян Тарев.

- - Е-е, вие не знам как предпочитате да ви наричаме, „западни писателю" - започна седящият зад бюрото, - бихте ли ни отговорили първо на това - по данни от биографията ви, не сте класов враг, бедняк сте, дори някъде като ученик сте влизали в РМС-а, а като сте набрали повече знания и опит-ате да се посветите на писателството, сте се отплеснали от естествения си път, сринали сте се просто в блатото на реакцията? Присъдата от 1950 г. не ви е помогнала да се осъзнаете, да потърсите своите, а сте се отчуждили още повече и ето, отново сте обвиняем. Как ще обясните това? Ако бъдете откровен в отговора си, само ще си помогнете.

Напрегнах ум и разум да отговоря с предварителната умисъл, хем да не ги ядосам, хем да опазя достойнството на равнището, на което ме поставяха с това си внимание, макар че питащият ми даде званието „западен писател" с ирония и в кавички.

- Как иначе да ми повлияе присъдата от 1950 г., като там нямаше нищо възпитателно, а беше унищожителна. Аз, класово свой, както ме определяте, както и хиляди други, излязохме едва живи. Въпреки това навън реших да прекратя всякаква политическа дейност, създадох семейство, имам две деца (третото ми - Христо, е след второто осъждане) но никой не ме потърси за добро, а толкова заплахи и лишаване от жителство ме караха да ставам „свой" чрез нечестни средства, доносник да ставам срещу тия, с които съм страдал. Това ми е неприсъщо...

- - Има данни за такова нещо, другарю генерал - вметна майор Тарев.

- Ами както на вас ви е трудно да разберете великия смисъл на социализма и комунизма, така и тези, не много квалифицирани наши кадри по места не са много

наясно за средствата, подхода към заблудените, класово неосъзнатите личности. Но защо вие, по-квалифицираният, тръгнахте да им отмъщавате, като писмено охулвате цялата социалистическа система, а не се оплакахте на началствата им?

Като разбрах, че питащият ме е генерал , още повече се мобилизирах да отговарям по предварителния си план, с плахата надежда, че може и да не ме дават под съд, може да ми се размине. И то наистина беше може би на косъм, защото преди да отговоря, друг от присъстващите ме запита.

- Ами ако да речем, сега ви простим и забраним да ви безпокоят тези, от които се оплаквате, има ли надежда да се оправите?

- Аз мисля, че и сега съм си се оправил, защото нещата, за които съм докаран тук, са писани през тежките ми дни затвора и лагера, навън не съм писал такива, преписвал съм си ги само, за да направя равносметка на творчеството си, и съм тук само заради обидния натиск от хората, за които ви казах и като отмъщение за несъгласието ми...

- А да се надяваме ли, че ако сега не ви накажем и си излезете утре оттук, няма да олицетворявате народната власт чрез тези двама-трима, които са ви обидили, а ще я видите в лицето на грандиозното строителство, в обновените села а и градове, в новия живот на хората? - запита друг, от компанията (цивилен).

Едва започнал да подбирам следващия си отговор и с усещането, че ей сега ще решат да прекратят делото ми и да е освободят, генералът помрачи надеждата ми.

- Не бързайте, другари, да се доверявате на няколко благопристойни отговора на обвиняемия - започна със забележка той. - Въпросът е далеч по-сложен и бих казал, задълбочен. Кого ще убедите - обърна се към мен, - че ей така, вие само сте си възстановили писмено вражеските стихове и те хвръкнали, та ги чул и някой си Христо Божков, и Добрин Ганев, и Венелин Кирчев и редица други по свидетелските показания, а после хвръкнали, та чак в чужбина се залепили на някои реакционни страници? Ами този сборник „Моите мисли за света“ с подзаглавие „Трохи от хляб“? Та той най-старателно е подреден и подвързан от книговезци по-миналата година (1960) и съдържа идеологическите постановки на най-трудно поправимите среди от отрицателите на народната власт. Най-трудни и най-разложителни за нашата обстановка, защото хем чудесно отричат капита-лизма, хем като удавници за сламка се държат за някакъв абстрактен кооперативизъм. Защото ако е въпрос за кооперации, то днес чрез ТКЗС цялото ни земеделие е кооперативно, в градовете пък безброй ТПК - трудово производствени кооперации. Тогава какво искате? Да забием земеделски знамена отгоре и да караме хората да работят с потури и калпаци и дълги дядовски пояси ли? Индустриализация, момче, индустриализация е бъдещето на България, а вашите уж прогресивни бълнувания само разколебават някои среди и наш дълг пред сигурността на Народната република е безкомпромисно да парираме това. Защото не селскостопански, а индустриални продукти са стоките, с които любимият ви Запад доминира в света, та дори и ние засега ги търсим, заради някои отрасли.

- А не можехме ли пък ние със селскостопански стоки да им ги плащаме? - захвърлил надеждата си, отпънах на откровение аз.

- Това икономистите ще решават - реагира веднага генерал Капитанов, - но то никак не е оправдание да се пишат вражески стихове и да се каканижат антипартийни схващания. Как и кога мислиш, че ще може да се наложи и осъществи идеологията на БЗНС?

- Ами когато се разбере, че селското стопанство е основата на целия живот на обществото, особено на българското, защото каквото и да прави човек, преди всичко три пъти на ден трябва да се нахрани - разхлабих необмислено езика си, - и то всеки - от чистачките до кибернетиците.

Разменихме още няколко реплики в този дух, чрез които аз отново показах основната си слабост - многословно да убеждавам някого в нещо, дето е явно, че

няма да се убеди. Генералът стана, а с него и всички останали. Майор Тарев чукна леко токове и благодари за „оказаното съдействие и помощ", а на излизане едва дочух:

- - Финализирай директно случая, Тарев - пошушна генералът и си разотидоха. Като си размишлявах сам в килията и си повтарях наум разговора, все ми се струваше, че току-що съм бил навън с единия крак, но с многословието си съм погрешил стъпката. Но когато след някой ден следователят отново ме повика, това не се потвърди.

- Видя ли каква чест ти се оказа - започна той, - цяла комисия, начело с началника на целия отдел по сигурността да се занимава с теб. Това беше предложение на Литературния отдел, но и по моя инициатива и там - ха да хванеш дръжката на вратата отвън, всички бяха настроени на та зи вълна, но генералът направи стоп, нали? Сконфузих се, не съм обърнал внимание много на глупавите ти мъдрувания в това сборниче с философските ти изсилвания. Такива случаи като теб, които не са класови врагове, ги определят като ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИ ВРАГОВЕ. Врагове на научно-философска основа. Затова се и опитахме да ти помогнем да преодолееш заблудите си. Има инструкция да се води борба за всеки такъв случай, но ти си доста затънал и решението е да те накажем. Макар и умерено. И трябва да си благодарен, защото това ти е втори път и ако не беше такава обстановката, не ти мърдат 10 години.

После той зарови нещо из книжата си и из чекмеджетата и рече:

- Абе, ти какво си говорил на Генчо? На момчето, дето ти вкарахме, за да не си сам? Ти намираш начин и от килията да конспирираш, бе?

Учудих се и се стреснах, но тонът на Тарев не беше много лош.

- Я виж какво писмо е написал по твоя инструкция Генчо - каза следователят и зачете: „За Илия Господинов. Петко, с когото бяхме заедно в 62 килия, каза да отричате, което сте казали като свидетели, защото много ще го осъдят. Това каза да ви кажа, но не ви намерих, затова ви пиша. Не-гов приятел: (съкратен подпис)". - Ето и разрешение от прокурора за изземването от пощата на писмото - вдигна едно листче следователят. Как си позволи такова нещо? Злоупотребяваш с либералното ни отношение...

- Ами лъгали са някои тук в показанията си - заоправдавах се аз - и мисля, че това е част от правото ми на самозащита. Пък и отде сте знаели, че има такова писмо, та прокурорът тутакси ви разреши да го вземете. Това е нарушение на конституцията, както е нарушение, дето ме задържате за писмените ми работи, защото според нея „всеки гражданин има право на убеждения и тяхното проповядване" - позволих си съвсем учтиво да опонирам.

- Ти остави на нас, юристите, да тълкуваме конституцията - озъби се пак не много злобно Тарев. - А пише ли в нея, че се забранява проповедта на фашистка и противонародна идеология?

- Та моята земеделска идеология не е фашистка, а доказано антифашистка, историята...

- Стига! - почти изкрещя майор Тарев. - Не ме подвеждай да ти изповядвам как ги тълкувам и аз тези неща. А знаеш ли, ако приложа към делото ти случая с това писмо какво става с тебе? Още едно отегчаващо обстоятелство, че ти е малко този политически рецидивизъм, дето втори път те съдят. Прибирай се в килията и не се занимавай нито с конституцията, нито с Генчовото писмо.

ЛИТЕРАТУРНИЯТ НЕРОН - ПРЕД СЪДА (СВЕТОВЕН ГЕНОЦИД ЧРЕЗ ПОЕЗИЯ)

На 28 декември 1962 г. ме откараха в 14-а зала на Съдебната палата в София. Съд - и това е. Откъде научили, близки и приятели напълниха залата. Разпитът ми върви сравнително гладко. Редят се свидетели. Макар не получили писмото, хората от бригадата ми го усукват, не повтарят казаното пред следователя. Смекчават го. Вкараха най-последен и Христо Божков. Като ме видя, някак си се стресна. Като да не очакваше, че съм тук.

- Какво знаете по престъпните деяния на подсъдимия Петко Георгиев Михайлов? - питат го.

- Вижте какво... Вижте, той е, как да ви кажа, честен човек, семейството му е...

- Не те питаме за честност и семейство, а по същество на обвинението - натъртено, макар и учтиво го засича председателят на съда Цончев.

- - Вижте какво, той е добър като другар, той...

- Потвърждавате ли, или не, показанията си пред следствието? - нервира се съдията.

- - Вижте какво, аз... доколкото смея да твърдя, че го познавам, той е един прогресивен като личност човек...

Няколко пъти му правиха забележка съдиите, прокурорът предложи да го глобят, но съдията Цончев му посочи вратата та и той си отиде.

(После разбрах, че следователят го е излъгал, че аз съм избягал в чужбина и ще ме съдят задочно. Тогава той ме изкарал какъв ли не враг, но като ме видял пред себе си, не посмял да потвърди това). След всичко това, както и явното благоразположение на

председателя Цончев, аз спокойно чаках речта на прокурора, някой си Тихолов.

- - Тук повидимому, тихо и мирно се разменят реплики между обвиняемия и съда - започна той. - Свидетели и данни го- говорят- че Михайлов (тогава не бях още Огойски) бил честен, добър, некласов враг, със здраво семейство, но я вижте под благовидната му физиономия какъв кървав злодей се крие...

Изстинах, като видях, че държи в ръцете си най-опасното стихотворение на Герчо Джамбазов, но той зачете:

„Ах дайте ми, дайте, тротил и запалка,
- издъно бих сринал омразния свят,
- бих сторил земята в гроб, катафалка,
на тоз свят що плува в зло и разврат...
Море да залее от хорските кърви
- и в него да пусна сал от мъртъвци,
от трупи скрепени с черва вместо върви,
на него да седна сам, без гребци..."

- Виждате ли - крещеше вече прокурорът, - какъв „човек", с извинение за думата, стои пред вас? - Вие баща му ли сте? - насочи той пръст към един мой вуйчо от село със селски дрехи и капа равница, която не беше се сетил да свали. „Епа-а баща..."- отговори кой знае защо вуйчо Кръстьо.

- Ето, и твоята смърт е предвещавал синът ти, и твоята, и твоята, и на всички ни - сочеше безпощадно Тихолов и кръстосваше гръмове и мълнии над главите на близките ми.

Адвокатът ми, моят селски Ценко Богданов, ме потърси с очи и махна отчаяно с ръка, демек - свършено е с тебе, какво мога да направя. Съвсем изстинал в началото, някакъв животински страх от възможна смъртна присъда при такова обвинение, изтръгна от мен сила и разум да се самоза-щитя:

- И Ботев е писал „кървава да вдигна напивка", пък никой не го е изкарвал кръ-

вопиец - извиках почти в изстъпление.

- Как имате още пък и очи да се оправдавате? - почти в истерия редеше прокурорът Тихолов. - Това е пълно безочие, присъщо на представителите на загиващата класа на експлоататорите, чийто гробокопач, както предвиди великият Маркс, е съвременната работническа класа - гърмеше той и размахваше листчето. - Виждате ли как най-възишеното от изкуствата - поезията, този съвременен Нерон е превърнал в зверска закана срещу народа и срещу света..

- Моля ви се - обади се председателят на съда, - поетите имат право на това, как се казваше?...

- - Хиперболизация на явленията и обстоятелствата подсказах му аз, добил искрица кураж.

- Моля, моля - реагира мигновено прокурорът, - никакво съчувствие не трябва да има към врага, който макар с литературни средства, желае такава повсеместна гибел на света, каквато само отчаяните атентатори - анархистите, са прокламирали. И като доказателство, че това ужасяващо желание на обвиняемия не е случаен изблик на чувства, а трайно убеждение, ето към кого насочва в следващото си стихотворение своите гибелни приумици - към комунистите, авангарда на прогресивното човечество:

„Где се свряхте, върли мракобеси,
- стресна ли ви тази блага вест?
Татко Сталин вече се възнесе,
развенчан на двайсети конгрес."

- Има да чакат господа реакционерите партийната критика срещу култа към личността да доведе до отслабване на социалистическия лагер. От това той става още по-монолитен и сплотен и ще строши всяка ръка, която дръзне да посяга на мирния съзидателен труд на народа...

За пръв път тук ме жегна нещо, което не ме споходи през цялото ми тримесечно следствие - ами ако сега разкрия тайната и посоча истинския автор? Дясната ми ръка не волно махна към челото, сякаш да пропъди оттам кацнал та като муха мисъл. Та Герчо е толкова слаб и болен, че една седмица разпит му стига, за да... Изпотен и втресен, аз слушах новите удари на прокурора:

- - В постъпките на обвиняемия има прогресираща злоба срещу народната власт, започнала още преди първото му осъждане през 1950 г. Ето данни и за тогавашното му престъпление:

НА СТАЛИНОСКАНДИРАЩИТЕ
Викайте днеска „Осанна"
творителу страшното иго,
в гласа ви се чува закана
- и сигурно следва: „Разпни го!"

- При сегашното, второ и още по-гадно престъпление от същия род, аз призовавам почитаемия съд да квалифицира обвиняемия като закоравял политически контрареволюционер рецидивист и да постанови една назидателна присъда...

- Че за Сталин почти е познал какво ще стане - подхвърли председателят на съда и засъбира папките си. Скриха зад тях главите си със съдебните заседатели и след малко обявиха двегодишната ми присъда. Прокурорът злостно протестира, моят адвокат - също. Само че в противоположни посоки...

Едва две минути свиждане ми разрешиха със съвсем съкрушената ми жена и двете захлипали от страх и плач деца.

Сега, когато и Герчо остана недокоснат, а аз като се върнах от затвора (и децата ми станаха три), все си мисля да намеря злостния прокурор и да му покажа края на „ужасното" стихотворение, което той не допусна да се чуе и който все пак гласеше:

„...Отново тук нека живот се заражда,
- животни и птици - безброй видове,

- и нека човекът отново изгражда
наколни колиби, села, градове...
Свят друг да настане,
без кръв и раздори,
без сълзи и подлост, пречистен и нов,
да няма смрачени оловни простори,
вси хора да свързва всеблага любов..."

В ЗЛОВЕЩОТО СЕДМО

Един масленозелен джип ме връщаше от съда в затвора. Аз между двама милиционери, а до шофьора - следователят майор Таревв.

- Два късмета ти се паднаха днес - обърна се той към мен. - Първо, че не съм съзрял и вписал в обвинителния акт това, страшното стихотворение, и второ, че председател на съда беше Цончев - човек, дето преди година е реабилитиран и е бил в затвора по трайчокостовска линия... Да не говорим пък за третия, най-големия ти късмет - Осмия конгрес на партията, който... не трябва да коментираме...

На сутринта вече минах през винаги заключената врата на коридора, която отделя затвора от южното му крило, служещо за следствен затвор на Държавна сигурност. От милиционерите със сините шапки, обслужващи ДС, ме прие един смахнат надзирател Машкин, с плоско сипаничаво лице и две малки, дребни като мъниста лисичи очи.

- Ей, нов „контра" дадоха, ама какво да го чиним? - провикна се той към някой свой началник, също надзирател, изглежда главния.

- Абе, ти знаеш ли, дека сите генерале и министре през мою затвор са минале, а? - дойде и ми заяви този, Петко Дилов, както разбрах името му. - Ама сига, първом при директоро, при другаря Горинов. Он че каже за дека си, тогаи че са управяме с тебе...

Отедоха ме пред кабинета на директора, а там - група от криминални престъпници, осъдени без задържане, дошли чрез покана да изтърпяват присъдите си. Между тях и един братовчед на жена ми - Пешо на Кола Кривийо, както му викаха, който преди месеци като шофьор бе сгазил дете. Той поиска разрешение от Машкин да говори с мен и ме пита колко съм осъден. Като му казах, че две години, възкликна: „Много малко, бе?"

Така се сепнах от тези му думи, че за пръв път напсувах човек, и то пред очите му.

- Не че искам повече бе, - извини се той, - ама из село разправят, че си имал радиостанция, държал си я в някаква кратуна, закачена на дърво при манастира на Голема могила, и си предал всичко, що става в Кремиковци, та затова викам, че е малко...

Разбрах от това, че пропагандният отдел на Държавна сигурност добре е подготвил населението да приеме като естествено моето и най-тежко осъждане.

При директора влязохме двама. Първо пристъпи пред него другият, някакъв строителен техник. Като го разпитваше директорът, разбрах, че е осъден една година за блудство с 9-годишно дете. Определи му лек режим и работа като технически ръководител в тухларната фабрика. Когато погледна моята присъда, директорът кимна да изведат другия, за да не се „покварИ" от моите „вражески деяния". С това като че ли ме заплюха в лицето. Значи според партийния довереник за възпитател тук, не е срамно аз да изслушам мръсната постъпка на другия, а е опасно той да чуе, че някой е осъден за купчина стихотворения? Как да се живее в такъв свят, при такъв режим, питах се в себе си, изчервял от гняв.

- Сега в Седмо отделение, при съответен на деянието режим - постанови ди-

ректорът и ме откараха на някакъв по-горен етаж.

В килията (№ 25) единочка, аз се оказах шести обитател. Тук беше един Стоян Димитров Върбанов от с. Ръжена, Казанлъшко, трима съпроцесници - Борис Илиев Арсов, Райно Василев Райнов и Николай Чотов - всичките от София, и един Петко от с. Гугутка, Ивайловградско, който имаше комплекс за мнителност и преследване и че някой ще го предаде, та освен името (малкото) и селото си, нищо друго не казваше за себе си. Стоян, младо момче, беше осъден за бягство в Сърбия, откъдето го бяха върнали. От другите трима най-откровен беше Борис Арсов и това доста разнообразяваше живота ни в тясната клетка. С тях беше осъден и един Иван Хаджийски от с. Драгичево, Пернишко (но не е роден там), но той беше в друга килия. На процеса на четиричлен-ната им „затворническа група от врагове" Хаджийски беше осъден като инициатор, но душата на групата им личеше да е Б. Арсов. Той беше и доста изтерзан душевно. Ту пееше и рецитираше, ту пишеше стихове, ту се впускаше да разказва за какво са ги осъдили. Като стигне до най-важното, Н. Чотов му се сърдеше, той беше доста по-мълчалив. После Арсов униваше, въздишаше и съжаляваше за успеха на Държавна сигурност да го злепостави пред жена му, на която следователите внушили, че е задържан за връзките си с друга жена а не за политически деяния. (Впрочем това бе постоянна практика на тези служители там.) Но само след час се оживяваше отново.

- Какво ще мънкаме и крием сега? - питаше той колегите си. - То тия, които не трябваше нищо да знаят за нас, Вече знаят и ни осъдиха, а вие сега тепърва се чувствате гузни и криете. Не е ли просто кощунствено при такъв режим като днешния честен човек да не попадне под ударите му? Аз се срамувам за времето, в което съм бил навън, като покорна единица В стадото на червения пастир. А сега съм накарал този овчар да ме вписва в триста документи, да поставя стража пред клетката ми, да се страхува от мен. Тази част от живота ми е истинската, а не другата.

С този увод Б. Арсов заразказва за позивите, които вечер разлепвали в центъра на София те, четиримата, а на сутринта най-невинно ги четяли заедно със слисаните граждани. Едрият технически шрифт на Н. Чотов личал отдалече. И със съдържанието си - „Братя българи, да отхвърлим робския червено-феодален режим", и с адресанта - „Непокорените българи и Обществото на истинските комунисти в България."

- Брей, я гледай и комунистите са против властта, разцепиха се - шушнело се от тълпата и я окуражавало.

Но най-интересен и може би единствен такъв е случаят с измисленото от Арсов политическо покушение срещу Н. Хрушчов при неговото посещение у нас, начело на партийно-правителствена делегация на СССР през 1962 г. (на 14 май). Като касиер-деловодител на футболния клуб „Левски" той успял да научи, че щабът на делегацията е установен в хотел „Балкан". Там, сред стотиците писма и телеграми до делегацията се получило и едно писмо от „Емилия Стефанова -

- пионерски ръководител на училищата в София". А щом така, било предадено без преглед на „съветските другари", когато тези другари го прочели, що да видят: „Ние, всички българи „ от деца до старци и баби, горещо ви заявяваме - вън съветските окупатори от нашата родина! Долу вашите покорни слуги - днешната червена буржоазия! Долу Варшавския договор! България - свободна и независима."

Един син плик с герба на СССР побрал копие от това писмо и с едно протестно съпроводително от името на делегацията кацнал на бюрото на самия министър на вътрешните работи Г. Цанков. На свой ред разведката го докладвала и на самия Хрушчов, който го поставил и пред Т. Живков при разговорите. В чудо се видели от Държавна сигурност, докато открият групата на Хаджийски-Арсов-Райнов-Чотов, а още по-голямо чудо видял авторът, докато стигне да го разказва сега в килията.

Борис Арсов Илиев е роден в София, но баща му е от българите бежанци от Македония и той се гневеше и от това, че сега неговите братовчеди там са „македонци", а тези тук са българи.

- Още по-страшно е - казваше със сълзи на очите той, - след някой ден да не останем и ние пък „советские человеци". Дано поне присъдата в архивите докаже някога, че съм бил българин...

Когато вече се намерихме в Старозагорския затвор, по негова идея и мелодия и мой текст съчинихме една „Затворническа песен", която бе станала популярна и се пееше от мнозина затворници:

Мили Боже, отвори ми,
оттук отпусни ме,
отпусни ме от затвора
на Стара Загора...
През решетките да литна,
далеч да отлитна,
тамо, дето мойта майка
все за мен се вайка...
Мойте мънички дечица,
жена мъченица,
да ги видя, Боже прави,
че са живи и здрави...
Да огледам вред земята,
хората, полята,
да оставя мойта сила
на България мила...
И тогава пак върни ме,
тука затвори ме,
и тогава нека гния
в тясната килия..."

(Публикувана във в-к „Персин" бр. 18 от 1993 г.)

Мъчително жаден да получи вест от жена си, която не му пишеше, той искрено ми сърадваше, когато аз получех, и при един такъв случай написа едно така искрено и топло стихотворение, което аз и сега помня:

ПИСМО

Писмо в затвора да получиш
е слънчев лъч със много светлина,
ако от него, скъпото, научиш,
че те обича милата жена...
Прочиташ го веднъж и пак отново,
четеш го всеки божи ден дори,
а то не вехне, винаги и ново,
и с чудна бяла чистота искри...

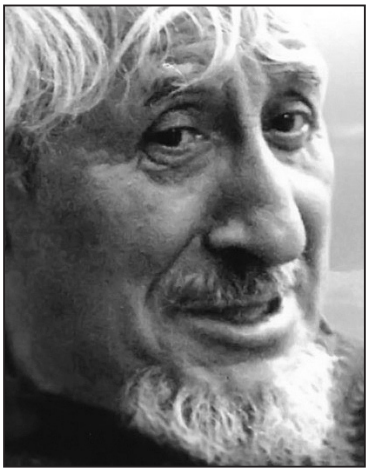
Седмица след излизането си (преди него) аз потърсих жена му, която живееше в кв. „Банишора", но не я намерих. След седмица - отново никой в самотната къща. Години след това разбрах, че Арсов е излязъл и успял да избяга на Запад. Там издавал списание с любимото си име „Левски", но дългите пипала на вездесъщата ДС го сграбчили оттам и болка на сърце го видях сред глутница следователи, показан по телевизията. Оттам следите му отвеждат в Пазарджишкия затвор, душегубката на будните духом българи. Това е вече 1974 г., а името му се появява чак през 1992 г. в кратка дописка във в. „24 ЧАСА", бр. 100 от 27. 04., с твърдението, че след резолюцията на сталинисткия генерал Г. Шопов, зам.-министър в МВР, „Да се ликвидира" следите му се загубват...

- Но нека привърша с това така необходимо отклонение и да се озовем отново в килиите на Седмо отделение. Още от един разказ на Г. Караславов личи, че

това отделение е било и някога за най-опасните престъпници. Тъкмо се бях поуспокоил от напрежението при следствието и със Стоянчо от Ръжена си пеехме „Море сокол пие вода на Вардаро" и един надзирател доведе двама младежи от криминалните да поправят нещо ключалката на вратата. Видели за пръв път други хора, освен следователите, ние ги заразпитвахме за какво са съдени. Изглежда като по служебна линия надзирателят повече ни отговаряше вместо тях, като ни посочи, че този, по-едрият, е осъден за изнасилване на майка си, когато спяла. Сега той в затвора, а тя е в психиатрията от ужасната му постъпка. Всички замълчахме, като да сме нагазили в някаква мръсна тиня, и беше ни неудобно да го погледнем дори. А той най-неочаквано и с някаква носталгия изрече:

- Ама да знаете каква сладка любеница за рязане е майка... Всички скочихме като по даден знак срещу му, та надзирателят едвам ни удържа, докато той избяга... Дълго след това тревожно размишлявах: защо ли съм глупав да боготворя това, което разбираме под думата „народ", когато сред него има и такива единици. Отчаянието ми се подсили от това, че след два дни през нощта чух леки стъпки, отваряне на врата и един внезапен вик: „Кои сте, бе, о-ох!", после изтрополяване из коридора и стълбите и след няколко минути запалване на автомобил в приземието и избръмчаването му навън. На сутринта един приказлив надзирател ни разказа, че са изпълнили смъртната присъда на някой от Пирдопско (или Елинпелинско), който в уговорка с жена му причакал мъжа ѝ със секира зад вратата, убил го, бутнали го под кревата и цяла нощ се любили над неговия труп...

И този е от „моя изстрадал народ", повтарях наум често употребявания израз в стиховете си. В това умопомрачително състояние разбрах, че в килиите на коридора чакат смъртта си и двама политически от конспирацията „Съюз на Втората република" на моя съкилийник в ДС Митю Кереча. Това наслагваше в съзнанието ми чувството, че се намирам в много зловещо място. Нервното напрежение и безсънието в това Седмо отделение щяха да ме довършат, ако след някой ден не ме бяха вдигнали за Стара Загора. Но там не се отива изведнъж. Преспиване в етапното на Софийската гара, после Пловдив.

Радой Ралин

Радой Ралин е псевдоним на Димитър Стефанов Стоянов.

Той е роден на 22.04.1923 в Сливен, починал на 21.07.2004 в София). Завършва гимназия в родния си град (1941) и право в СУ (1945). През юли - септември 1941 заедно с Д. Мундров и Щ. Скубарев списва и редактира нелегалния антифашистки бюлетин "Истината по антисъветската война". През 1942 е арестуван, а през 1944 за три месеца завежда отдел "Агитация и пропаганда" в Околийския к-т на ОФ в Сливен, но поради несъгласие с "революционните" действия на ръководството му заминава доброволец на фронта.

През 1953 е един от създателите на Стършеловия сатиричен театър - първия български театър на сатиричната миниатюра, който става средище на антикултовската сатира. През 1946-1949 е редактор във в. "Литературен фронт", в периода 1952-1961 - във в. "Стършел", 1961-1963 - във в. "Литературни новини", 1961-1963 - в Студията за игрални филми, 1964-1966 - в Студията за хроникални и документални филми, където създава поредицата документални киносатири "Фокус". От 1967 до 1968 е редактор в издателство "Български писател", а в Българска кинематография работи от 1976 до 1987; през 1987-1990 - във в. "Литературен фронт". От 1992 заедно с Борис Димовски и Кин Стоянов издава в. "Щастливец".

За пръв път печата стихотворение през 1931 в детския вестник "Изгрев" (Сливен). Същинската творческа биография на Радой Ралин започва със стихосбирката "Войнишка тетрадка", в която войната не е апотеоз на фанфарни победи, а човешки паметен знак за негероичния и нехрабър воин, който в смъртта не търси слава, а свобода.

Радой Ралин е най-острият епиграмист в българската поезия. Характерна за епиграмното му изкуство е книгата "Люти чушки", изгорена през 1968 в пещите на Полиграфическия комбинат в София, поради критиките, които отправя към комунистическата власт и иронията на съвременността.

Радой Ралин работи активно във всички жанрове на сатиричното изкуство. Автор е на сатиричните спектакли "Дяволското огледало" (съвместно с Б. Априлов, 1957), "Импровизация" (съвместно с В. Петров, 1962), преведена същата година на словашки език, "Няма виновни" (1956), на пиесата "Конферанс" (1973), сатиричната "опера за певци без глас" "Златното руно" (1980), кинокомедията "Невероятна история" (1962), киносатирите "Лакпром" (1965), "Борба за икономии" (1965), "Вездесъщия" (1965), "Инцидент" (1966), "Новогодишен подарък" (1966).

Пише сценариите за документалните филми "Н. Й. Вапцаров" (1953), "Атанас Далчев" (1967), "Редник Пеньо Пенев" (1970), "Корените на дърветата" (1970), "Червените календари" (1971), "Устойчивост" (1972), "Кървавата картотека" (1973), "Само смъртта ще ме спре" (1973). Автор е на сценарии за игралните филми "Лаура" (1957), "Ще дойде детето" (1966), "Аз съм Левски" (1974); за мултфилмите "Човек и шише" (1966), "Голям епос" (1973). През 50-те години, когато в България джазът се смята за еретично изкуство, Радой Ралин е един от ревностните му поддръжници; заедно с М. Левиев създава (1965) формацията "Джаз Фокус".

Превежда "Пектусан" (1950) от Те Ги Чен, "Съмнителната истина" (1972) от Аларкон, "Сганарел" (1974) от Молиер; стихове от А. С. Пушкин, Й. В. Гьоте, Б. Брехт.

Стихове, епиграми и други произведения на Радой Ралин са преведени на 37 езика.

ИСТИНАТА ЗА СМЪРТТА НА ЕЗОП

Веднъж като окопаваше лозето на господаря си и в същото време нахвърляше новата си басня за агнето и вълка, Езоп бе повикан и приет от архонтите.

- Слушай, Езопе! - заявиха те.

- Слушам! - следваше да отговори той и отговори.

- Ние те удостояваме със званието „академик" и ти откриваме редовен щат в академията на науките.

- Но аз нямам такива претенции - отвърна недоумяващ Езоп.

- Но ние имаме такова решение! - отвърнаха доумяващо архонтите.

- И какво собствено ще правя като академик? Къде се е чуло и видяло баснописец и сатирик - академик?

- И за това сме мислили ..... Ще съставиш един речник.

- Аз - и речник?

- Но напоследък твоите басни се разпространиха така широко и според тях народът свикна да си служи само с езоповски език. Ние му говорим на наш език, той си говори на езоповски. Така не можем да намерим общ език с народа. Ти като академик ще ни съставиш речник на езоповски език, чрез него ние ще можем да узнаем какво наистина мисли народът и ще оправим нещата по народна воля и народна угода.

- А басните?

- Басните, хе-хе-хе, ти пак си ги пиши. Никой няма да ти пречи. Хе-хе-хе.

- Щом търсите общ език с народа, виж, това е друго нещо! - съгласи се Езоп, стана академик и какъвто си беше работлив, състави в едно кратко време няколко тома на езоповски език.

Усвоиха го архонтите, стратократорите, бюрократорите, жреците и съдиите, геоморите и соматофилаките, скиптроносците, телохранителите и въобще служителите. Усвоиха до съвършенство те езоповския език и чуят ли някого някъде някога да говори на езоповски език, разбираха каква му е интимната мисъл и го опандизваха.

А след като бе опандизен половината народ, другата половина сама се отказа да си служи с езоповския език.

И архонтите отново можаха да намерят общ език с народа. Така беше възстановено единството архонти-народ. Тогава Езоп бе наново повикан и приет:

- Напоследък народът вече позабрави езоповския език. Неговото приложение беше твърде преходно и конюнктурно, затова в настоящия етап работата върху речника става излишна. Но в изминалия етап ти се оказа полезен, поради което ти оставяме заплатата. Пак си пиши басните, хе-хе-хе ... никой няма да ти пречи, хе-хе-хе!...

След което Езоп отиде на скалата и се хвърли от нея.

Това е цялата истина около смъртта на Езоп.

Останалото са басни.

(1968)

ЕПИГРАМИ

ЛЮТИ ЧУШКИ, 1968

ЖИВИТЕ НЕ ПОМНЯТ
Мъртвите — бог да прости!
Живите кой да свести?

БЕДНОСТТА НЕ Е ПОРОК, А УРОК!
Кой постъпва честно,
не живее лесно.

КАЧЕСТВЕНА ОБРАБОТКА
Кой излезе прав,
не излиза здрав.

ГЛУХ, НО ПОСЛУШЕН !
Сит търбух
за наука глух.

УТЕХАТА НА БЕДНИТЕ
Безплатен оцет
по-сладък от мед.

БАСНЯ
Хитрата сврака
със двата крака.

АВТОРИТЕТ С УКАЗ
С дъртия котак седиш,
а от мишки се боиш.

В БЪДЕЩЕТО СЕ ВЛИЗА
С ЛЪСНАТИ ОБУВКИ
В краката лъснат,
в главата блъснат.

БРАТ ЗА БРАТА Е ЧОВЕК!
Братски се делили,
братски се избили.

САМО БДЕШЕ...
Човек беше,
кога спеше.

НАУКА ЗА ЖИВОТА
Канят ли те, еж.
Гонят ли те, беж!

НАДЕЖДАТА СЛЕПИ ЧОВЕКА
Ако нямаш мозък в младица,
не го търси в бяла брадица.

За тази рисунка към епиграмата на Радой Ралин „Глух но послушен“ - „Сит търбух, за наука глух.“ през 1968 г. карикатуристът Борис Димовски е обвинен, че за опашка на прасето е имитирал подписа на диктатора Тодор Живков. Книгата „Люти чушки“ е светкавично иззета от Държавна сигурност от книжарници и библиотеки и целият тираж е изгорен.

АХ, ТЕЗИ СЛАБОСТИ !
Ръцете му слаби,
ала знай да граби.

СЛАДКОПОЕН
Добре ми е, на добре отивам,
често на сметта поспивам.

УСТРЕМ
С очите гълчи.
С езика мълчи.

ПОЕТИ, ПАЗЕТЕ СИ ПЕГАСИТЕ !
Ако коня ти е слаб,
не прескачай с него трап.

САМООТБРАНА
Не му ща добрините,
щом ще му тегля злините.

ПЕРСПЕКТИВА
Има ли кому да се покланяш,
има и кому да се осланяш.

БОКСЬОРСКА ЕЛЕГИЯ
На чуждите за доброто
строшиха ми реброто.

НЕОТЧУЖДАЕМА СОБСТВЕНОСТ
Миналото се не връща:
само се преглъща...

ПОСТОЯННО-ОСНОВЕН КАПИТАЛ
Кой душа не продава,
той имотен не става.

ПРОИЗХОД НА ЧЕРНОГЛЕДСТВОТО
От люлката до гроба
бял свят не види роба.

ТВОРЧЕСКО ДРЪЗНОВЕНИЕ
Ако е празна оката,
не е далече реката.

АРГУМЕНТАЦИЯ
Затова си крив,
защото си жив.

НАУКА ЗА ВЪРВЕНЕТО
Тежко и горко на главата,
щом не оправя краката.

ДА ЖИВЕЕ БРАТСТВОТО !
Който ми дава комат,
той ми е брат.

ГЪВКАВОСТ
Денем крадец,
нощем светец.

КАКТО ЩЕ ДА СЕ ДОКЛАДВА:
Дето брадва заповядва,
там народът се не радва.

СЪЧУВСТВИЕ
На един се запалва главата,
друг търчи да си палва лулата.

НЕ СКРИВАЙ СВОЯ ОПИТ
Щом му мислиш доброто,
научи го на злото.

ИЗЧЕРПВАНЕ НА БЕЗОТЧЕТНИЯ ФОНД
Господ не даде
и свиня не изяде.

ИЗОБЩО, НРАВИ...
Господ го прави,
дявол се слави.

ЕСТЕТИЧЕСКА МЯРКА
Познавам доброто,
но ми липсва среброто.

БЕЗНАДЕЖДНОСТТА НЕ Е ПОРОК
Който чака от надежда,
приживе не се нарежда.

ОТКЛИКВАНЕ
Бърза кобила
сляпо родила.

ПОСЛЕДОВАТЕЛНОСТ
Де да иде врана —
все посрана...

УДАРНА БРИГАДА
Да напълни джоба,
а напълни гроба.

КУЧЕТАТА СА ПРИЗНАТЕЛНИ
Както псета храниш,
такъв лов ще хванеш.

КОЙ ЩЕ НИ ПАЗИ ЗДРАВЕТО?
Де насилие вилней,
там законът линей.

КОЛОНИЯ
Мир и берекет,
но с гърба напред.

ВЕЧЕ НЯМА ЧУДОТВОРЦИ
Да би мирно седяло,
не би чудо видяло.

НОМЕНКЛАТУРА
Не го бива
ни за слива.

ТУКА Е ТАКА!
Щом си дошел у селото ни,
ще се хванеш на хорото ни.

ДИСКУСИИ
С келяв да се бориш,
беля да си сториш.

ИЗУЧАВАНЕ НА ЖИВОТА
Когото са били,
знае си боли ли...

ПРИНЦИП ВЕКОВЕН
Всеки се бие,
за да добие...

КОЛЕГИАЛНО СЪДЕЙСТВИЕ
Дето дяволът не може,
идва бог да му поможе.

ВСЕКИ ИМА ПРАВО НА УСПЕХ!
От което се мъдър срамува,
с него луд се надува.

БОГОВЕТЕ СА ПРЕДВИДЛИВИ
На бодлива крава
бог рога не дава.

ДА ИЗГОНИМ ВРАГА ВЪТРЕ В НАС !
Без пари чиляк
сам на себе враг.

ЩЕ СИ НАПРАВИ ИЗВОД
Да му бе къс езика,
че сега да не вика.

СТОПАНСКИ ПЛАНОВЕ
Лесно е да говориш,
мъчно е да го сториш.

МЕЖДУНАРОДНА СРЕЩА НА ДОБРА ВОЛЯ
Ако да се ненавидиме
барем да се видиме.

ТЕОРЕТИЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
Викнал ме на гости,
да ме учи на пости.

ВЕЧНИЯТ ХАМЛЕТ
Хем му се иска,
хем не му стиска.

РАВНОПРАВИЕ
Когото докопат,
него ще дохлопат.

ОБЩЕСТВЕНА ПРОФИЛАКТИКА
Да ти е мирна главата,
недей я слага в торбата.

УВАЖЕНИЕТО СПОРЕД ПОЛОЖЕНИЕТО
Какъвто светеца,
такъв и венеца.

ПЕДАГОГИЧНО
Дай му крушка,
да те слушка.

СТРАТЕГИЯ
Хатър, хатър,
после — сатър.

ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТ
Голямо чудо
над малко блюдо...

КАДРОВА ПОЛИТИКА
Който дрънка,
е за вънка.

ОТЪРСВАНЕ ОТ МИНАЛОТО
Щом се сиромах замогне,
никому не ще помогне.

ПРОФЕСИОНАЛНО ЗАБОЛЯВАНЕ
Който лапа,
той се цапа.

ОТКЪСВАНЕ ОТ НИЗИНИТЕ
Горната глава мъдрува,
ала долната лудува.

ХАЙДЕ, НАШТЕ! ЯЖТЕ ЛЮТИ ЧУШКИ!
СТИГА СМЕ СИ ПРАВИЛИ ОГЛУШКИ...
ЛЮТИ ЧУШКИ НЯМА И ЗА СЕМЕ!
НИЩО... И ТОВА ЩЕ ПОНЕСЕМЕ!

БАЛАДА ЗА РОЗАЛИЯ

Гост бях на високо посещение,
на историческо тържество
с речи, оркестър и угощение,
бях отново в същия затвор,
там, където младостта ми
бе удавена в заблуди,
дето тропотът на тежките налъми
не можа духа ми да пробуди.
В миналото влизам без задръжка,
след години в мрачната си клетка,
ако имах тази сила мъжка
да изтръгна черната решетка,
да показвам мрежата ръждива -
гербът на борбата ви, която
ни заграби с вярата лъжлива
да достигнем бъдеще крилато...
Ах, кого ли вие не убихте?
Милиони пориви разпнахте,
и пиратския си нрав разкрихте,
но пилатски пак се оправдахте...
Каните ме ... За да ви услужа?
В гроб да ме превърнете повторно?
Рухна сатанинския ви ужас!
Скъсах с Вас... До плач ми е просторно!

НАВЕЧЕРИЕ

Светът не вярва с стари богове,
светът не чака нова Богородица,
светът си знае както две и две
какво е безизходица.

Върти се нощем в тясното легло
в безсъние хроническо
и нявгашното пещерно тегло
днес му изглежда весело, епическо.

И стогодишните войни,
и бутафорните нашествия,
и тези реформаторски вълни
без никакви последствия.

И онзи доктринерски патос,
залял трибуните и пресата.
Светът загуби всичко свято
и всичко сведе в интересите.

Светът не иска и да знае
какво ще му се случи скоро.
Начало ли е, или края?
Светът е схванат от умора.

А ти на себе си се помоли
и вярата ти нека е безсилна.
Моли се, докато те заболи,
Защото всяка болка е родилна. (1976)

МОЛИТВА

Свободата е като хляба.
Всеки ден се замесва,
изпича,
изяжда.

Свободата трябва
всеки ден да е прясна,
топла,
сладка,
достатъчна, за да я споделиш с други.

Не яжте огризки,
не яжте вчерашен хляб,
не яжте подарен хляб.
Сами си замесвайте
и изпичайте
хляба,
за да го имате,
за да не го просите.

Засяда на гърлото
вчерашния хляб,
подарения хляб.

Хляб наш насущний, дай си го сам.

Стефан Стамов

Роден през 1920 г. в с. Златосел, Пловдивско. Основно образование получава в родното си село, а средно - в Пловдив. Следва световна търговя във Виена - Австрия и стопански социални науки в София. Активен участник в Академичния земеделски младежки съюз, изключен и съден като един от организаторите на САС (Селска армия на свободата) през 1948 г. и осъден на 10 г. строг тъмничен затвор. През 1968 г. във връзка с чехословашките събития е интерниран за 5 години в с. Абрит, Добричко.

Стихотворенията му са родени от болката, сътворени в карцерите и единочките на затвортие, запаметявани и скътвани дълбоко в душата.

РОЗОБЕР

Преди зори се розите берат,
тогаз и славеят отправя взор
към първото сияние на изтока,
излива химни на зората.
А цветовете...?
Едни разтворени, а други,
като набъбнали момински устни,
и дъхави и росни,
очакват само
целувката на първите лъчи,
за да разцъфнат във усмивка!
А славеят унесен
последната си песен пей така,
че сякаш сам е той
деня от някого измолил!

***

Във родния край,
когато е пролет,
най-първо запява славея,
най-първо се птиците будят
и с песен посрещат деня!
И хората с тях се събуждат,
но песни не пеят...
Навели глави,
(ратаи на собствен имот)
те пълнят торбите със цвят
и рядко се сещат,
че розите чудно ухаят,
и рядко към изгреваален
повдигат очи!

КОНВОЙ

През юнски следобед
наблъскани бяхме
четиридесет души,
от охтика болни,
във конски вагон.
И влака потегли,
зандана остана зад нас...
През процепи малки
се взирахме жадно
във твоята прелест, родино!
Пламтеше тревата в крайпътния слог,
разцъфнал бе дивият мак.
Зад него из тъмнозелени жита
синееше дребен синчец,
небесният цвят отразил...!
Неспирно се носеше влака,

тук-там из полето
редици с мотики копаят -
ни песен, ни смях -
и само жени
със бели и черни забрадки.
Неволно помислих:
Къде са бащите?
Къде са мъжете?
Къде синовете орли?
Зад мен се закашляха някои,
обърнах се бързо натам,
измъчени погледи срещнах
и бледи, изпити лица!
Брадата си бършеше някой
от бликнала алена кръв!
Защо ли се питам къде са мъжете -
та те са край мен...!
Родино прекрасна,
към гибел те тласка
управник злодей!
Въздъхнах дълбоко
и хрипове тежки
простенаха в мен...!
Под нас колелетата чаткаха с ритъм
позната стоманена песен.
Край гарите малки
не спираше влака.
Варосани, чисти ни срещаха те -
с цветя, наредени в саксии,
и тъжни девойки с невинни очи!
От мисли обзет,
не сетих кога
тъмата ни плътно
притисна отвред...!
Не мигнах през цялата нощ...
Към изток
в предутринен здрач
бушуваше кървавочерна мътилка!
Край мене и други не спяха...
Еднаква ни мисъл вълнуваше всички.
Ний знаехме вече -
Друг изход не се ли намери,
през също такава мътилка
от кръв и барутна мъгла
ще дойде свободният ден!

От Сливенския за Кюстендилския затвор,
обособен за болни от ТБЦ, 1953 г.

ИДЕИТЕ НЕ СЕ РАЗСТРЕЛВАТ

Тиранино!

Ти можеш да убиеш гордостта,
достойнството,
или да смажеш мъжеството -
идеите остават!
Ти можеш да прихлупиш радостта
с ледения връшник на ужаса!
Ти можеш да убиеш външните прояви само -
идеите остават
дълбоко във сърцата!
И чакат само
удобен миг
да лумнат с нова мощ!

Идеите не се разстрелват!

ЗЕМЯ

Една след друга ядрените гъби
прибулват твоя лик!
И всеки миг
тук може да настане ад!
С тревогата на дните дишаш днес, земя,
и вперила си взор към висините,
ти търсиш своите сестри!
С надежда плаха помощ търсиш ти!
Но мрак! Космичен мрак,
безкраен и студен,
като смъртта, притиска те отвред...!
Земя! Със дните ти
една обреченост над теб витай:
да бъдеш гробница за векове
или вълшебен рай,
изпращащ песни и мечти
към други светове!

ЕВРОПА

Ти помниш Атина и Спарта,
ти помниш бунта на Спартак,
на Рим могъщите кохорти,
нашествия на смъртен враг.

Ти помниш трепети, ту сила
и не веднъж си била в бран
срещу тълпите на Атила,
Чингиза и Батая хан!

Ти помниш кървави метежи,
клането, ужаси навред -
ту за коронни интереси,
ту за въвеждане на ред!

Погубила Гай Юлий Цезар,
ти раждаш някой Бонапарт
и в битки пак на юг, на север
стопяваш своя авангард.

И в наше време две запали
световни гибелни войни,
от край до край покри се с кости,
с човешки кърви напои!

И днес настръхнала си цяла,
готова всеки миг с една
безумна ярост накипяла
да почнеш ядрена война!

Защо бесня, беснееш, Европа!
Защо не възцариш любов
между чадата си, Европа,
защо не тръбнеш мирен зов?

Разбий граничните прегради
и слей народите в едно.
Тогаз навеки ще престанеш
да бъдеш люлка на пожар!

И знам, че в мир ти на доброто
пак свойте гении ще родиш!
И знам, на гениите с перото
във бъдещето като лъч

ще врежеш свойта мисъл ясна,
в живота верния си слух
А стане ли земята тясна
за неспокойния ти дух,

ти имаш земната опора,
зареждай атомен заряд
в ракета мощна и в простора
политай - твой е звездний свят!

През булото не вековете,
тъй както смело досега,
така и занапред, Европа,
ще сочиш пътя на света!

Кюстендилският затвор - карцерът, 1954 г.
(без лист и молив)

МАГДАЛА БОРБЕЛИ

В килията настава мрак,
повдигам се и пак
поглеждам през решетката -
снежинките летят!

В прозореца подпрял чело,
унесен във мечти,
се питам ти къде ли си,
любима Борбели.

О, ти, най-нежно цвете, ти
на пустата през май
сърце ми нежно нарани,
о, скъпа моя, ти!

След толкова години знай -
обичам те и днес,
тъй както никога преди,
о, мила Борбели!

Без теб живота ми тежи
и всеки ден е пуст.
Къде си ти, къде си ти,
о, моя Борбели!

Заспивам вечер със мечти,
че си до мене ти,
че галя твоите коси,
о, нежна Борбели!

И в мрака сякаш сещам, че
дъхът ти ме гори,
и без да ща мълвят устни,
любима Борбели!

И само в сънищата си
целувам те и ти
в прегръдките ми до зори
си моя, Борбели!

Във всеки изгрев ясен, чист,
аз виждам твоя лик,
в росата твоите сълзи,
о, свидна Борбели!

Навсякъде, където съм бил,
във всеки майски цвят
аз виждах твоите очи,
добра ми, Борбели!

Безкраен низ от спомени
 връхлитат всеки миг
 и сякаш както в май преди,
със теб съм, Борбели!

Тъгувам ден и нощ по теб,
тъгувам всеки час,
но ти си тъй далеч, уви,
о, скъпа Борбели.

И както в буря през вълни
 се търси към земя,
тъй търси те сърцето ми,
мечтана Борбели!

И чакам както във вечна нощ
 се чака светлина,
 сърцето ми да стоплиш ти,
о, пролет Борбели!

Във лампената светлина
натук-натам залутани,
 снежинките летят,
в килията тъма цари,
среднощ е, Борбели!

НА ЖЕНА МИ

Жена, жена, по целий свят,
ти като майка и любима
по-скъпо има ли от теб?
Ту лято огнено, ту зима,
жена, ти извор на живот!

ЧУВСТВА

О, скъпа моя,
как леко е когато знам,
че дишаш някъде и ти.
Как леко е,
когато някъде тупти
и твоето сърце
и две ръце
готови са да ме прегърнат
като любим!

Трифон Кунев

Трифон Кунев Бояджиев е роден на 20.02.1880 г. в с. Ъгл⊠н, Луковитско, в средноимотно семейство, с шест момчета (всичките висшисти) и едно девойче. Баща му е стамболовист, три пъти избиран за депутат. Единият от братята му-Атанас Бояджиев, национал-либерал, е министър на просвещението 1933-1934 г.

Започнал гимназия в Плевен, той завършва класическия отдел на гимназията „Васил Априлов" в Габрово през 1898 г. и учителства четири години в родното си село. Води весел живот, свири на кавал, влюбва се в младо селско момиче. За да го отдалечат от нея, родителите му го изпращат в София да следва право през 1903 г.

Правист и журналист-фейлетонист, той сътрудничи на редица периодични издания като в-к „Българан", съредактор е със Симеон Радев на в-к „Воля" през 1911-1915 г. Член е на Висшия съвет на Народнолиберална партия (стамболовисти) от 1911 до 1919 г. и редактор на в-к „Българска независимост" - от април до декември 1908 г.

Първата му стихосбирка — "Песни" (45 песни) е по народни мотиви. Много от стихотворенията му се пеят като народни песни и те напълно се вливат в народния епос, толкова те са му еднородни („Ела се вие превива", „По жътва", „Угар"). Двете следващи стихосбирки, „Зарници" 1907 г. и „Хризантеми" 1926 г. показват едно по-силно присъствие на символизма без напускане на първичната свързаност с народното творчество. Следват „Весели злополучия" - 1919 и 1922 г. - сборник хумористични разкази писани от 1911 до 1917 г. Издадени и от „Хемус", 1940 г. ,160 с. Повечето от тях са публикувани във в-к „Воля". Автор е на много статии, есета и спомени, повечето публикувани във в-к „Кооперативна просвета" през 30-те години, и във в-к „Пладне" 1929-1934 г.

Участва в Балканската война като дружинен командир в Македоно-одринското опълчение. Запасен офицер, той участва и в трите войни. През 1919 г. напуска стамболовистите и става член на БЗНС. На 9-и юни 1923 г. е арестуван, което вероятно му спасява живота, заплашен

от вилнеещите шпицаджии. В ареста написва „Заплакала е гората" - посветена на мъката по убития Ал. Стамболийски. След атентата в „Св. Неделя" пак е арестуван и въдворен за година и половина в родното си село. През 1931 г. от листата на Народния блок е избран за народен представител и е член на Земеделската парламентарна група. След деветнадесетомайския преврат отново е арестуван. През 1943 г. в защита на евреите той редактира и приподписва (подписът му е заличен след 9-ти септември) с още петнадесет други писатели „Меморандум", връчен на Филов и митрополит Стефан.

На 01.01.1944 г. той пише на Филов за завой в политиката. Затова след 9-ти септември е избран за председател на Съюза на българските писатели и Директор на Народния театър. Вменява му се в грях изключването на 19.11.1945 г. от СБП на редица писатели, въпреки че протоколът на това събрание не носи неговият подпис, липсата на формален протест от негова страна ангажира отговорността му. Явява се като свидетел на защитата на съдените от Втори състав на „народния" съд писатели. Противопоставя се на уволненията на артисти, искани от комунистите. През май 1945 г. си подава оставката като председател на СБП и от редакцията на в-к „Литературен фронт".

Само след десетина месеца зловещият напор на сталинистите за пълно обсебване на властта отпраща и Трифон Кунев в опозиция. Той е един от редакторите на ръководения от Никола Петков в-к "Народно земеделско знаме" и отдава своето слово и остро перо в служба на демокрацията. През май 1945 г. участва в образуването на „Лига за защита на правата на човека и на гражданина" и е избран за неин подпредседател. Правят се многобройни постъпки в защита на осъдени и преследвани.

На три пъти вбесените комунисти стигат до физическа разправа с безумно смелия писател и общественик - на 12.11.1945 г. с Никола Петков са бити при излизането им от Алианс Франсез на площад „Славейков"; на 08.06.1946 г. в редакцията на „Народно земеделско знаме" му е нанесен тежък побой, както и в самия Парламент.

От септември 1945 г. до юни 1946 г. Трифон Кунев публикува във в-к „Народно земеделско знаме" поредица от фейлетони в рубриката „Ситни дребни... като камилчета". През март 1946 г. той издава част от фейлетоните със същото заглавие. Предговорът „Няколко разяснения от автора" предизвиква гнева и злобата на Георги Димитров. Кунев пише: „Точно върху тези особености на българския характер се гради силата на нашето съпротивление и на решителния отказ да станем каша, удобна да се влее в калъп от политически и стопански фантазьори, които искат да изменят историческия образ на нашия народ." Следва публикацията на този предговор в „Народно земеделско знаме" и в отговор на това прокуратурата възбужда съдебно преследване и арест на автора (от 21-ви юни до избирането му за депутат в VI ВНС на 8 -ми ноември).

Това са политически фейлетони, основаващи се на пъстри и смеховити народни анекдоти. Почти няма съвременник от средата на 40-те години, който да не си ги спомня. Писателят е безразсъдно смел. Колкото повече е атакуван от комунистическата преса, толкова повече

той е остър и нападателен.

След разгрома на Обединената Опозиция той пак се завръща в родното си село и очаква следващата репресия. На 30.10.1947 г. делото е подновено и на 1 ноември е вкаран отново в затвора. Осъден е на 5 години. Изпратен е в Сливенския затвор. Там, около дъбовата му снага и библейска брада се тълпят всички, но също така и внедрени агенти.

На 14.01.1951 г. той е помилван от Вълко Червенков с една година затвор и е освободен. Затворникът се колебае да приеме ли тази „милост". Излязъл от затвора, той е приютен само от д-р Дафинка Кьорчева, сестра на неговия голям приятел Димо Кьорчев, в нейния апартамент на ул. Раковска, №120, на няколко крачки само от фамилната му къща на №91. На 20 януари ДС възобновява надзора си над „Камиларя". Заобикалят го около 15 секретни сътрудници. Техният началник е сетнешният генерал Владо Тодоров, неосъден за унищожението на досието на Георги Марков.

Излиза си от затвора жив, но не и здрав. В тъмнотата на Червенковската диктатура той се сближава с дъновистите. На младия тогава поет Петко Огойски отговаря: "Пиши, пиши, млади момко, ама не забравяй, че нашите читатели сега се казват следователи! Па, ако е сила силовита, не е пък вековита!"...

При погребението му през 1954 г. архимандрит Василий произнася надгробна реч и казва:„Неговото дело ще се измери верно не сега, а в перспективата на историята".

НОВОГОДИШЕН ПОЗДРАВ ДО ПРОКУРОРСКИЯ ПАРКЕТ

Едно време приятелските писма започваха така: „Днес, като останах свободен, съобщавам ви, че се намирам в добро здраве, което желая и за вас". Ние можем да започнем нашето послание до господин прокурора при Софийския областен съд със същите тия старовековни думи, с изключение на думата свободен. Но да преминем на посланието:

Господин Прокуроре,

Получихме в последния ден на старата година един новогодишен поздрав от вашия паркет. Любезното ваше поздравление носи номер 6637 и казва така:

„До г-н Трифон Кунев, тук. В брой 114 от 26 декември 1945 г. във в. „Народно земеделско знаме" сте дали дописка, отпечатана в отдела - „Ситни дребни... като камилчета" - под надслов „Челядта на бай Ганя Балкански".

Прокурорският надзор при Софийския областен съд Ви поканва в 10-дневен срок от получаване на настоящето, да представите доказателствата си за истинността на изтъкнатото в тая дописка.

Прокурор: Йордан Шумков"

Не можем да кажем, господин прокуроре, че Вашето писмо не е кратко и ясно, но също така не ни е възможно да признаем, че то е разбрано. Преди всичко „Челядта на бай Ганя Балкански" не беше никаква дописка, а чисто и просто фейлетон. След това, в тоя фейлетон се съдържаха толкова много и различни „изтъкнати" неща, че не знаем кое от тях Ви интересува. Но, въпреки всички неразбрани неща в писмото на паркета, особено ни е приятно, че нашето предложение, както съществуват внуци и внучки на историческия осмиван от Алеко Константинов бай Ганю, излезе вярно. Ясно е, прочее, за всекиго, че тая именно челяд на бай Ганя се е почувствала засегната от нашия фейлетон и е потърсила Вашата помощ.

Господин Прокуроре,

Вие сте коректен, като ни давате срок и вероятно изпълнявате постановленията на някой неизвестен на нас закон, но ще трябва да се съгласите, че срокът от 10 дена е съвършено малък: за да можем да ви представим доказателства за едни толкоз обширни неща, които стават по всичките геометрически посоки и географически пространства на България, не 10, а хиляда и десет дена ще се окажат малко. Затова, без да се губи златно време, образувайте дело срещу нас и поставете мярка за неотклонение, сиреч Централния затвор. Само по тоя начин ще се почувстват удовлетворени внуците и внучките на бай Ганя и ще си отдъхнат от неприятните „дописки", с които ги гощаваме ежедневно.

Но челядта на бай Ганя Балкански, макар че може да получи широка подкрепа от червените мантии на новото правосъдие, ще бъде винаги безпомощна пред мисълта на народа. Силата на народната мисъл е огромна: тя не може да се спре с никакви баражи, като, например, баража Росица, при който се мъдри концлагера „Росица", с някакви съдебни дела и Централни затвори.

И така, г-н прокуроре, като приемаме Вашия новогодишен поздрав за новата 1946 година, желаем също на Вас щастие и благополучие в „демократична, свободна, мощна и благоденстваща" България. Нашето дело с челядта на бай Ганя ще разглеждате Вие, а Вашето с нас - българският народ.

ЧЕЛЯДТА НА БАЙ ГАНЯ БАЛКАНСКИ

Великият Ганю Иванов Балкански - герой на Алеко Константинов - въпреки жестоките осмивания, на които го изложи покойният писател, успя да даде на милото отечество едно поколение от внуци и внучки с такива ценни качества, че се покатериха до най-високите стъпала на България. И както техният знаменит дядо, когото те не обичат да си спомнят често, беше казал в трена, пътувайки за Европа:

- Я, круши ли? Много хубави круши! Я да видим кога ли да изям една, тъй както съм седнал, - така и те, чедата на Бай Ганя Ивановича Балкански, - като се правят на наивно-добродушни, казват:

- Я, служби ли? Много хубави служби! Я да видим мога ли да заема една, тъй както съм в ОФ-то?

И както Бай Ганю оплеска узрелите круши, подигравайки се вътрешно с деликатността на пътниците, които го оставиха да бъде нахален, а не дръпнаха хубавите круши из под косматите му ръце, така и неговата агресивна челяд от внуци и внучки зае всички важни държави служби на „демократична, мощна, благоденстваща" България, надсмивайки се тайно над овчедушието проявено в българската общественост, която още клати съкрушено глава, бърбори малодушно „а бе, бива ли така?", а не каже твърдо и открито:

- България е на своя народ. Държавата е наша. Ние сме държавата. Не може едно въоръжено малцинство да пороби собствения си народ, не може да се отнема възможността на българите свободно да изразяват волята си по въпросите на своето управление, не може да се инсценират всевъзможно управнически фокуси, за да се лъжат обществото и света, че сме свободна държава...

Трябва да признаем, че ако Бай Ганю беше един хитър човек, неговата челяд се оказа дяволски лукава. Бай Ганю пласираше своята доста срамотна хитрина

в дребни придобивки за себе си, без, обаче, да се движи планово в живота си. У неговата челяд няма и помен от подобна дребнобуржоазна хитрост: внуците и внучките на Ганя Ивановича Балкански действат по грижливо разработени петилетки, планове, нашествия, ударни действия и се скриват хитро зад всевъзможни национални и отечественофронтовски комитети, зад Орпсови и помощни организации, зад невинни наглед ученически емоции и профсъюзи. Бай Ганю правеше избори с груби насилия, с Гочоолу и Дочоолу - внуците му достигат каквото желаят с обща листа и с чудовищното подводно и надводно общо усилие на милиционерската власт, принуждавайки селяните и гражданите да се тътрят като роби до избирателните урни.

Инак - всичко в България е добре: по цял ден радио София разнася машинизирано веселие по селата и градовете на отечеството ни; левът трепери в ръцете на г-н професор Станчо Чолаков като някое трепетликово листо; „Народното" събрание се готви да ощастливи Бъл-гария с нови закони за земите, къщите, парите, влоговете, границите и прочее; концлагерите пъшкат, затворите скърцат със зъби; Националният комитет мисли препоръки; правителството слуша всеотдайно препоръките; милицията пази храбро мира и тишината - а Великият инквизитор на руския писател Достоевски, като гледа българския политически театър, казва:

- Всичко е позволено на човека.

Да, велики инквизиторе, да, внуци на Бай Ганя Балкански, да - всичко е позволено на човека, освен онуй, което Бог му е забранил, а то е - да отнема свободата на своя брат.

ПОЛИТИЧЕСКИ КЛАКЬОРИ

Институтът на клакьорството крие своето начало в дълбоката древност, защото негов съществен белег е човешката подлост, а тая „добродетел" - подлостта - е стар човешки род. Историята ни разказва, че всеки слаб оратор в класическата Елада си приготовлявал хора, които смесени с публиката, да изказват шумно одобрение на неговото слово - разбира се, срещу прилично възнаграждение. Авторите на слаби пиеси в средновековието, та до наши дни, никога не са забравили да приготвят за представленията на жалките си умотворения една внушителна тълпа от клакьори, които с фалшив, но шумно проявяван възторг да ръкопляскат и по моя начин да заблуждават наивната публика.

Ние, обаче, искаме да отбележим пред нашата общественост едно доволно жалко явление от моя народ в политическия ни живот. Правителствената преса почувства особена нужда от клакьорство по въпроса за своята слаба изборна комедия, която биде представена на 1 ноември.

И избута на сцената хора с известно или полуизвестно обществено положение, които - Бог знае по какви причини - се съгласиха да изобразят фалшив възторг на лицата си от „свободните избори" и да ръкопляскат до припадък на комедията, авторите и актьорите.

Върху сцената на „Работническо дело" се потрудиха да направят клакьорската игра дванадесет интелектуалци, между които девет професори.

Те успяха да обърнат общественото внимание към себе си в такава несимпатична светлина, че никой не може да завиди на една подобна конфузна слава.

Другият правителствен вестник, „Отечествен фронт" - вестника на г. Тупанчаров-Евтимов - напечата шумните ръкопляскания на други тим от клакьори, - девет души донякъде наивни, част от тях доста хитри господа, друга част приспособенци, а почти всичките, - политически полудевственици.

Уви, нашата история ни потвърждава много случаи, в които българската интелигенция се е показала полудевственица по въпроса за службата й на народа и

неговите свободи. Тая същата интелигенция накриви фесове през време на турското робство, говореше гръцки и дотолкова беше забравила своя „род и народ", че трябваше да се появи Паисий с огнените думи: „О, неразумни и юроде, поради что ся срамиш да се наречеш болгарин?" Тая интелигенция се приспособи към тираническото управление на времето, седна под сянката на дребничко-то дърво на своето лично благополучие и, ако не беше родолюбието на простия народ, България отдавна щеше да бъде само един исторически спомен.

Прочее, няма нищо чудно в днешните клакьорски истории - и авторите на слаби пиеси уреждат работата си, и клакьорите правят жалката си кариера.

Всичките изброени до тук работи може да се отбележат и като отвратителни, но те са предимно смешни. В смешното на тая история, обаче, има едно много тъжно нещо: в недостойната клакьорска каша се мяркат имената на 2-3 даровити писатели, които позорят Божия си дар чрез своето човешко безволие.

РАЗНИ РАЗГОВОРИ НА ЕДНА И СЪЩА ТЕМА

Срещам на улицата един познат. Сваля отдалеко шапка и прави най-ласкава усмивка върху добре избръснатото си лице. Знам го - фашист, приятел на германците и, струва ми се, родолюбив износител на тютюни преди 9 септември. Останал, кой знае как, вън от ритника на събитията - може би, срещу скромно възнаграждение - и навярно на път да се реабилитира пред властите, за да може отново „да постави своите скромни способности в полза на нова България".

След като се огледа наоколо, фашистът шепне конспиративно-доверително:

- Браво! Чудесно! Ама вчера особено - мехлем ми падна, събирам си ги...

Учуден съм от особено интимния към наша скромност възторг на тютюнопулповия рицар.

- За какво говорите, моля?

- Как, за какво?! За вестника: браво, водите борбата смело! Дерзайте! Следя с затаен дъх атаките, Вие сте герой и народът цени вашата заслуга....

Бързо гледам да се отърва от възторзите на този тъмен дух, продължавам пътя си, а на сърцето ми пада тежко оскърбление: Боже господи, нима нашата борба за правда, човещина и щастие на българския народ дава каквото и да е основание на насекомите да се радват? И ако тия бърборения на заклетия фашист не са само едни обикновени презастраховки на подлец, той и всички като него, ще имат горчиви разочарования...

Ето, усмихва ми се в тълпата друг познат - моя път вече един добър човек, чиновник - и ме спира, разтърсвайки приятелски десницата ми:

- Ей, браво бе! Жулите, майка му стара - за много години! Само че, как смеете дотолкова бе!?

- Какво да се прави: политическата полемика е такова нещо.

- А бе, полемика, ама да не направят някоя беля: знаеш, аз съм страхлив човек, а ти как се решаваш?

- Решавам се. Който не се решава, седи си дома до полите на булката и влачи ярема. Каква беля ще ми направят и кой ще ми я направи?

- А бе, то си е така: наистина аз купувам вестника, защото там чета това, което нямам кураж да кажа. Пък за беля - малко ли бели може да направят всесилните властници? Могат да те затворят, да те интернират. Че нещо повече...

Отминавам своя добродушен, но безволен събеседник без укор, но с едно малко презрение към неговата гражданска нищожна психология.

Минава покрай мен бързо друг познат - един литератор - и без да се спира, изразително ме гледа и пошушва:

- Чудесно се бориш: сам срещу толкова много...

И бързо скрива страхливото си сърце в многолюдието на улицата.

Ето още доброжелатели.

- Четем, четем: браво!

- Дръжте високо знамето!

- Пазете се, брей! Де да ги знаеш, какво мислят.

- Дерзайте! Всички сме с вас. Симпатиите...

Ах, доброжелатели, доброжелатели, виждам, как смирено мудрено сте спуснали ОФ бюлетината в кутията...

Но ние още знаем и това, че навсякъде по България има едни големи села и малки селца, натиснати от дебелите снегове на зимата; ние знаем, че там, както по коравия лед на реките, вървят по своя път чистите води на народния живот; ние знаем, че селяните на българската земя виждат и разбират най-правилно нашите политически водовъртежи; ние знаем, че те вярват в Божата правда и в човещината; ние знаем, че българските селяни обичат свободата и се стремят към щастие чрез своя мирен труд - ние знаем всичко това и те знаят цяла истина.

Затова те, без да говорят глупави насърчения и без да изразяват подли опасения, хвърлят само един мълчалив, братски поглед към нашето дело.

Затова ние пишем вестник.

Затова сме готови да поднесем всяка зла съдба всички изпитания, като се борим заради свободата на нашите мълчаливи братя.

КАЖИ МИ, КАЖИ, БЕДНИ НАРОДЕ, КОЙ ТЕ В ТАЗ РОБСКА ЛЮЛКА ЛЮЛЕЕ

Колко синовна скръб съдържат тия два стиха от стихотворенията на великия Христо Ботев! Какво проникновено разбиране на злощастната съдба, в която България се сблъсква от столетия насам!

И наистина! Да оставим настрана петвековното чуждо иго - българският народ през целия период на най-новия си „свободен" живот, от 1878 година та до наши дни, води жестока борба със своите собствени правителства, за да извоюва свободата си, която му е оспорвана от един прикрит враг, от един незнаен воин на мракобесието, от някаква невидима ръка на реакцията.

България, полумъртва и полузадушена от политическо и духовно робство под турци и фанариоти, бе извикана за свободен живот от подвига на руските войски през 1877 година. България стана свободна държава. Една прекрасна Конституция, съставена така, че народът, управляван според нейните наредби, да бъде свободен и щастлив, беше установена от император Александър II върху политическите съдбини на българския народ. Но незнайният воин на мракобесието направи още в 1881 година атентат срещу Търновската конституция и българският народ бе принуден да започне тежки борби, за да извоюва конституционните си права, които консерваторското правителство му отне.

После, започнаха управления тиранически, войни противонародни, сметки монархически - всичко това винаги във вреда на българския народ и за сметка на неговата свобода.

Една невидима ръка изкусно направляваше външната и вътрешна политика на България: винаги в нейна вреда и всякога по начин, който носеше ограничения на свободите й.

С гигантски усилия на своя дух към освобождение и към щастлив живот в демокрацията и конституционни граници българският народ се беше организирал във великата селска организация БЗНС. След ужасния погром през 1918 година България биде избавена от гибел само от Земеделския съюз, който пое управлението и

това даде спокойствие на народа. Но невидимо действащата реакция чрез превратa на 9 юни 1923 година заби дълбоко нож - през гърдите на Земеделския съюз и през юначната снага на Александър Стамболийски - в гърба на българския народ и умъртви свободите му за цели осем години, залени с кръвта на

30 000 синове на свободно мислеща България.

Окованият народ напъна мощните си мускули и в 1931 година разкъса чрез вота си веригите на черната реакция. А тя - вечно будната проклета реакция - отново, в изкусно скривана под множество форми и измамни одеяния, и до ден днешен води борба с българския народ, който непрестанно воюва за своите конституционни свободи и права, а незнайните воини на мракобесието се стараят да увият яки вериги около снагата на народа.

Подлата, прикривана сила на тъмната реакция е страшна и ясна, но срещу нея стои гордо на открита позиция огромният дух на народното съпротивление, изразено реално в гигантската селска организация БЗНС.

Тоя велик български дух е непобедим и той ще отговори на скръбния въпрос, който се крие в стиховете на Ботев. Тоя народен устрем към свобода ще открие и ще премахне тайнствената ръка, която люлее в робска люлка българския народ.

ВСИЧКО Е ТОЛКОЗ ЯСНО, ЧЕ НЯМА ДА УСПЕЕ

Казахме на друго място и по друг повод във вестника, че съществува народна поговорка, която гласи: „Очите му в пенджерата - акъла му в тенджерата". Тая поговорка изобличава ония хитреци в живота, които прикриват истинските си намерения, заблуждавайки лековерните със своите невинни погледи към пенджерата. Между това, акълът им неотстъпно следи какво има в тенджерата. И не само следи, но и лакомо лапа. И не само лапа, ами и никому другиму не дава - класосъзнателният му хитрец...

И не е никак излишно да поогледаме политическите събития от промяната на 9 септември до дните на утрешните, тъй наречени избори, за да си дадем ясна сметка, кой е гледал усърдно в пенджерата, докато твърде изкусно е обсебил тенджерата.

Делото на 9 септември - дотолкова, доколкото го прави народът и положително такъв в народното съзнание - трябваше да премахне фашизма заедно с всичките му възможности, и да възстанови народните свободи и права по Конституцията, във всичкия им блясък.

Превратът на 9 септември стана и всичките партийни организации, които участваха в превратa, бяха опиянени от промяната и бяха възхитени от свободата на народа. Настъпи един възторг. Всички бяха устремили погледите си в пенджерата на светлата свобода. А между това, имаше една отечествено-фронтовска организация, която, като гледаше усърдно в пенджерата и като възкликваше денонощно дитирамби за величието на делото, никак не беше дотолкоз опиянена, за да забрави някои нещица, които съставляваха съдържанието на тенджерата. Напротив: тая партия се постара да вземе оръжието, да се настани в управлението на всички общини, които взе с въоръжена ръка, като образува параван на своята еднолична власт чрез едни фалшифицирани ОФ комитети, прибра в столицата всичката хартия и печатниците на фашистките вестници и настани в тях своите собствени партийни вестници; тая партия, знаейки много добре какво значение имаше Вътрешното министерство и Министерството на правосъдието във фашистките режими, реши да ги използва по

същия фашистки маниер, взе ги и започна да ги наглася по един досущ подобен на стария начин. И разпери своите отечественофронтовски криле над цяла България.

И като разпериха своите тенджеролюбиви криле над страната, тези, които никак не бяха опиянени, а съвсем трезви, започнаха народолюбивата си действителност.

Трябваше да се пречупи гръбнака на идеята за частна собственост у селяните и са започнаха крясъците за колективни селски земеделски стопанства. И се започна насилственото - доброволно кооперативно обработване на земята. И тъй беше доброволно, и толкоз му се зарад-ваха по селата, че правителството бе принудено да го спре до... изборите. Трябваше да се изпразни от съдържание идеята за демократическа държавна власт. И образува тенджеролюбивият хитрец една изкусно замислена мрежа от друга власт, което, като се опря на търпеливо изплетения ОРПС, натърпеливо превзетите от него организации -политически и културни - днес желае да управлява Бъл-гария по един, доволно странен за нашите условия и народни нрави, начин.

Трябваше да се изпразни от съдържание идеята за демократическа държавна власт. И образува тенджеролюбивият хитрец една изкусно замислена мрежа от друга власт, което, като се опря на търпеливо изплетения ОРПС, нетърпеливо превзетите от него организации - политически и културни - днес желае да управлява България по един, доволно странен за нашите условия и народни нрави, начин.

Трябваше да се отрови спокойствието на учащата се младеж. И поникнаха цветята на „Септемврийчетата" на ЕМОС, на студентския съюз.

Да. Всичко е ясно.

И ако днес правителството на г-н Кимон Георгиев усърдно поддържа тезата на тенджеролюбците, като упорито желае да изсили събитията чрез произвеждане законодателните избори, работите стават още по-ясни.

Но тия работи станаха толкова ясни на българския народ, че... няма да успеят.

ВНУКЪТ НА БЯЙ ГАНЯ ТЪРЖЕСТВУВА
(Монолог)

. ..Ей, майка му стара! Най-сетне и тая работа свършихме. Едно време дядо ми, Бог да го прости, правеше избори, ама проста работа: взел Гочоолу и Дочоолу, помъкнали едни сопи, вдигнали гюрултия - да ги чуе глухият цар, че ще правят насилие. Дядо ми Ганю Балкански беше хитър човек, ама прост. А виж аз, неговият законен внук, - взех изборите без да чукна няколко, без да арестувам някого: ей така - „фокус, бокус, препаратус“ и Камарата пълна с моите депутати.

Ама ще питате как? То е професионална тайна, ама от мен да мине - ще я кажа, нали минаха изборите, а за други избори ще измисля пък друг начин военна хитрост.

Та да си дойдем на думата. Сега опозицията се чеше по врата и дума:

- Хай, дявол да го вземе, уж целият народ пищеше, уж не искаше, уж проклинаше, пък на - гласува като пон...

Умирам си от смях, като гледам как се тюхка опозицията. Тюхка се, пък не знае, че народът няма никаква вина: той пищеше и пак си пищи, той нещеше и пак неще, той проклинаше и пак си проклина - ама какво да прави, горкият, като падна на ръчица: турнах му големия мундщук - не може да мръдне.

Да беше дядо ми, щеше да разбере и мало, и голямо, пък аз: кротко, ама сериозно. Кой смее да мръдне, като вземеш съответните мерки? По селата работата не беше мъчна: повдигнах дух със строго предупреждение, че който не гласува, да му мисли, и повечето дойдоха. В градовете - там стана по-лесно далаверата: кое чиновничета, кое страхлива буржуазийка - гласуваха хората.

А София - да прощавате, ама тая горделива столица ще има да се отчита пред мене за особеното си упорство: тя ми създаде много следизборни грижи, защото загубих сума време да правя сметки и статистика на изборните секции, докато намеря въображаемата величина.

С една дума, взех изборите с абсолютно болшинство. Опозицията е била стопроцентово. Тя наистина не взе участие в изборите, но все едно, че е взела.

Сега в камарата няма нито един опозиционер - предател, чужд агент - а всички ще бъдат еднофронтовски патриоти: всичко ляво, всичко класосъзнателно, всичко високофреквентно.

А че имало, както се чува, някакви ноти - това няма никакво значение: ние сме „свободна, демократична, мощна, благоденствуваща България“, както каза нашият уважаем министър-председател, макар че сме в същност по-друго нещо, според финансовия министър, и особено ако погледнем колко контролни органи от всичките посоки на света съществуват в София...

Не, не! Нищо не е в състояние да помрачи нашето бъдеще, щом сътворих Парламент без нито един опозиционер.

Аз, внукът на Ганю Балкански, съм щастлив да заявя навсякъде и даже пред чуждите кореспонденти:

- Надминах дядо си по изборното изкуство!

Яна Язова

Яна Язова е псевдоним на българската писателка Люба Тодорова Ганчева. Родена е в Лом на 23 май 1912 г. Произхожда от семейство на учители. Баща ѝ Тодор Ганчев е доктор на философските науки, завършил в Цюрих, Швейцария. Майка ѝ Радка Бешикташлиева е от виден възрожденски калоферски род. През 1930 г. семейството се премества в София, където тя завършва Първа девическа гимназия. През същата година, още ученичка, занася на проф. Александър Балабанов тетрадките си със стихове и животът ѝ скоро коренно се променя. Той е неин покровител и меценат, измисля псевдонима ѝ, почти целият публичен период от творчеството ѝ преминава под неговите напътствия. Яна Язова публикува стихове, разкази, статии, пътеписи в периодичния и литературния печат. Заедно с Никола Балабанов, издава популярното списание за деца „Блок". Член е на Дружеството на детските писатели, на Клуба на българските писателки и на Българския ПЕН-клуб. Първите ѝ три книги са стихотворни сборници. Това, което ги отличава от женската поезия през 30-те г., е социалната тема и влечението ѝ към психологични мотиви и видения. В прозата си търси измеренията на необикновената личност и бунтарството на духа.

През 1943 г. 31-годишната Яна Язова сключва брак с инж. Христо Йорданов. Бракът ѝ е видимо сполучлив, но животът ѝ губи своята жизнерадост. Един след друг умират най-близките ѝ хора: сестра ѝ, родителите ѝ, проф. Балабанов, съпругът ѝ. Но не личните нещастия, а политическите катаклизми променят фатално живота ѝ. Окупацията на България от Червената армия и узурпирането на властта от съветските наместници след 9.9.1944 г. е разломен момент в творческия път и житейската съдба на Яна Язова. Поради отказа ѝ да се присъедини към писателите, които приемат т.н. социалистически реализъм за свой художествен метод, тя е поставена в пълна изолация - не я печатат, не я издават, не я канят на литературни четения, а тя не е човек, който ще преклони глава и ще се приспособи към диктатурата. Точно тогава Яна Язова създава най-зрелите си творби. С романа си „Соления залив" тя измива лицето на българската литература, която обслужва угоднически кървавия и деспотичен режим. В почти пълна самота

създава историческата трилогия „Балкани", включваща романите "Левски", "Бенковски" и "Шипка" - колосален труд, заради който години наред прекарва в библиотеки и архиви. Това е широко епично платно за национално-освободителното движение на българите в края на турското робство. Въпреки ласкавите отзиви на Димитър Талев и Георги Томалевски Яна Язова не успява да публикува тези романи приживе. Романът й „Левски" според проф. Дойно Дойнов е ненадминат и до днес. За да го напише, Яна Язова работи по оригинални документи, а съпругът й - инж. Христо Йорданов, откупва архив на близък сподвижник на Левски, изписва от чужбина ценни и скъпи книги за Османската империя. Така обречената на принудително мълчание писателка в продължение на три десетилетия създава книгата на своя живот. Художествената уникалност на това голямо творческо дело се дължи на свободното съчетаване на разнообразни жанрови и текстови характеристики, на синтеза на документално-фактологични изследвания, есеистичен коментар, легендарни текстове и биографични портрети. За пръв път Яна Язова прави опит да излезе от принудителната изолация през 1960 г. Тогава представя ръкописа на романа „Левски" на издателство „Народна култура". Издателството го оценява по достойнство и го включва в плановете си, но по политически причини е спрян.

Яна Язова умира през 1974 г. при неизяснени обстоятелства. Полуразложеното й тяло е открито в началото на август в дома й - малък наследен от родителите й апартамент на ул. "Раковска" 161, вх. Б. Погребана е на 9-ти август в Централни софийски гробища. Тайната около насилствената й смърт и досега не е разкрита. Фактът, че досието на Яна Язова, пълно с доноси срещу нея, с материали по убийството и разграбването на имуществото й, не е намерено и досега, е красноречиво доказателство, че не крадци и изнудвачи са влезли в дома на писателката. След смъртта на Яна Язова изчезват оригиналите на неиздадените й романи, писани в периода 1944-1974 г. В оцелялата част от архива й (освен трилогията „Балкани") са и неиздадените приживе романи „Александър Македонски", дилогията „Соления залив" (част 1. „Голямо и Малко", и част 2. „Война"), драмата „Силян Щърка", сборник с афоризми. Не е известно дали Язова е написала и други творби в периода 1944-1974 г.

За романа и „Соления залив" Цвета Трифонова пише:

„В драматичните и тревожни времена след 9. IX. 1944 г. Я. Язова е единственият български писател, останал в пределите на страната, който се осмелява да изобрази отприщването на дивашките колективни инстинкти, на злобата и жестокостта в българското общество след две десетилетия на народностна консолидация и държавно строителство. Комунистическият преврат дава знак за развихряне на омразата и отмъстителността, за погромите и убийствата, които парализират жизнените сили на нацията за дълъг период от време. Политическата истерия залива дори малките, спокойни градчета като това на брега на Соления залив. Я. Язова улавя нейната свирепа същност в новата модификация на Тълпите - те пак са на гребена на хаоса като концентриран израз на фанатизъм и вилнеещи инстикти на отмъстителност и омраза. В българската литература тълпите се оказват емблематичен образ, доколкото се появяват в екстремални моменти на историческите отливи и движения. Ако във Вазовите

изображения (“Кардашев на лов”, “От оралото до урата”, “Епоха-кърмачка на велики хора”) тълпата е окаяно сборище на пропаднали хора, утайката на обществото, то “Тълпите” на Смирненски са понесени на крилете на една пурпурна утопия. Ако във визионерското въображение на Гео Милев те се появяват в експресионистично сгъстен, зооморфиран образ - “отприщено стадо от слепи животни, безброй яростни бикове”, препускащо по окървавените стърнища на безумна гражданска война, то след деве-тосептемврийския преврат, когато властта уж вече е тяхна, тълпите имат друго предназначение - да легитимират изстъпленията на победителите и да “изиграят” постфактум сценария на несъстоялото се “народно въстание”. С висока гражданска доблест Язова описва озверелият им безличен образ и яростните викове, сеещи разруха и гибел: “Смърт на фашизъма!”, “Смърт на народния враг!” като параноичен изказ на едно брутално начало, което няма бъдеще и смисъл. Този срамен феномен обаче проправя пътя на най-коварната и абсурдна процедура в новата история на България - т. н. “народен съд”. Писателката посвещава доста страници на трибуналите на смъртта, които нямат нищо общо със законността, но се упиват от властта си над човешкия живот. Тя подлага на художествена дисекция скритите комплекси на новоизлюпените съдии и свидетели и с болка разобличава коварството на новите властници, измислили как да стоварят кървавите си престъпления върху съвестта на народа. В жестоките и кошмарни времена на терора тази достойна жена се осмелява да изрече горчивата истина за подставените псевдосъдии не само като оръдия, но и като жертви на коварна политическа манипулация - за да унищожи и ограби своите противници, компартията използва най-окаяните и невежи индивиди от социалните низини - само на тях, а не на почтените и трудолюбиви хора на България, тя може да връчи като класова привилегия сатъра на палача. И понеже е интелектуалец от европейска величина, писателката си поставя за цел да разграничи българския народ от френетичните тълпи, от нещастниците с маска на съдии. С пестелив психологически щрих дискретно внушава истината за срама и стаената болка в душата на народа, смълчан и задушен в оковите на страха. След поредица от конкретни сцени Язова извежда трагичните символи на тази болна епоха - НАСИЛИЕТО, СТРАХА, ЯМАТА, СМЪРТТА и показва как те запълват с непоносима трагика всяко кътче от действителността. Дали това е нещастната участ на Жулиета, повлечена към концлагерите на смъртта, дали са горчивите сълзи на Фердинанд пред окичената с чужди, кървавочервени знамена българска столица, дали е титанската любов и гибел на Беро Беро или самоубийството на идеалиста Русан, това са все ескизи, пресъздаващи в автентичен вид ликът на вълчето време в българския национален живот и съдба.”

Из романа "Соления залив"

(Откъс от романа, според първото му и единствено издание от 2003 г. на издателство „Изток-Запад“ - посмъртно, подготвено за печат по чернови в ДА „Архиви“, разчетено от Петър Величков. В курсив са дадени възстановени зачеркания на авторката.)

Свечеряваше се. Къщата бе празна. Неговият хазаин отдавна отиде на митинг пред Общинското управление. От два дни той изпитваше голяма нужда да се покаже примерен гражданин. В задната част на къщата живееше сляпата му майка.

Беро-Беро предпазливо отвори вратата и огледа малкото дворче, заградено с жив чемширен плет. Празен двор и морски шум. Не само тази къща бе така празна. Празно бе и у съседите. Всичко живо от къщите бе повлечено към площада на Общинското управление.

Ново управление, нов ред! Беро-Беро в свое време не би търпял никога такава тълпа на площада пред себе си.

Той не можеше да разбере защо новата власт събира всяка вечер хората в центъра на града, защо губи половината им работен ден и защо се мъчи по такъв начин да спечели тяхното възмущение и недоволство.

Той обаче трябваше само да й благодари, защото те опразваха привечер къщите и улиците, а по крайните квартали хората успяваха да се приберат от събрание едва през нощта и то така преуморени и жадни за сън, че сам Беро-Беро да минеше по техния път те щяха да го отминат, без да го видят, и той можеше да влезе и да се скрие в дома им като една мъничка мишка.

Беро-Беро извади ключа от фабриката във външния си джоб и още веднъж се върна да погледне зад пердето. Здрачът потискаше вън празната картина на пътя. Морските вълни бяха посивели и се загубиха.

Беро-Беро трябваше да излезе сега, защото нямаше много свободно време. Сам искаше да посрещне Катерина.

Той ловко пристъпи с големите си нозе на двора, премина зад живия плет и се ослуша. После повдигна глава да огледа пътя и сърцето му затуптя, защото сивата кула на фабриката го погледна със своето валчесто око в здрача.

Беро-Беро решително отвори малката врата, бързо мина край живия плет, прекоси на няколко крачки двора на фабриката и като се залепи на вратата с ключа, отново се огледа. Пустота и студ свиха до болка сърцето му. Той отключи, влезе и отново заключи вратата.

Мраз, пустота и разрушение го посрещнаха в голямата зала с машините. По-големите липсваха от бетонните си основи, а останалите бяха съборени ръждясали и разхвърляни на части по пода.

Неговата канцелария бе превърната в куп дъски, стъкла и разпокъсани книжа.

Беро-Беро на един дъх се изкачи по тясната стълба, която водеше към сивата кула. Разтвори тежката обкована врата и влезе.

Каменните стени, незатоплени от дълго време, посрещнаха своя стар господар с мразовито дихание. Познатите му вещи, неупотребявани от дълго време, много пъти претършувани и преобръщани от чужди ръце, лежаха счупени и разпокъсани на прашни купища по цялата стая.

По-ценните предмети липсваха, навярно отнесени заедно с големите машини на фабриката.

Беро-Беро прекрачи напред, а пъстрият му поглед блесна под щръкналите му, сега съвсем бели вежди.

Сърцето му се мъчеше да остане студено при вида на тези скъпи развалини, които го заобикаляха. Това бяха съсипните на неговия петдесетгодишен труд. Той бе чул, че още по-зле разграбена и разорена е неговата къща, че Сандро Гръка

е убит, а Жулиета напуснала с децата си залива. Никой не можеше да му каже къде е тя и къде са неговите внуци.

Всичко, което бе създавал петдесет години, беше разпиляно и унищожено.

Той прекрачи между прашните купчини. Само очите му святкаха под щръкналите бели вежди, като показваха издайнически, че Беро-Беро мисли за борба, че той е сигурен и чака в скоро време часа на грозната разплата.

Спря и хвърли остър поглед пред себе си. Сигурно в този миг господарят на Солениия залив се разкая в себе си, че не е бил достатъчно жесток господар и безмилостен тиранин за своите поданици.

Стъклото на малкото прозорче беше затулено от паяжина. Той вдигна една мръсна дрипа от пода и внимателно изтри стъкления кръг. Сива, пепелна светлина направи по-грозни разрушенията в малката стая.

Беро-Беро предпазливо се приближи към стената, надникна от единия край на прозореца, но се вцепени. Дворът на фабриката се пълнеше с милиционери!

Той отскочи назад, тихо изрева и хвана пистолета в джоба си. Какво безумие от негова страна!... Той сам се бе пъхнал в техния капан!

Тънък куршум свирна и разби мръсното стъкло на кръглото прозорче.

Беро-Беро веднага чу шума на морето и командата на този, който ръководеше обсадата на фабриката.

- Предай се! - изреваха отдолу едновременно три мъжки гърла. Предай се, иначе ще стреляме!

Беро-Беро само за един миг погледна навън, *че нощта е настъпила. Часът на срещата с Катерина настъпи.* Той трябваше веднага да предупреди Катерина, че фабриката е обградена, че е хванат като звяр в своята бърлога, че тази вечер те не могат да се срещнат!

Внезапно той извади навън своята страшна ръка, която посипа главите на милиционерите с огъня на неговия пистолет.

След мигновено затишие, през време на което той се дръпна до стената, отвън настъпи страшна канонада. Куршумите свиреха, като се забиваха в рамката на прозореца и през счупеното стъкло в бърлогата на Беро-Беро. Той стоеше притиснат до стената на прозореца. Хищният му поглед дебнеше да улови някакъв възможен изход, додето милиционерите с грозен рев разбиваха външната врата на фабриката. Види се, и те бяха изненадани от появата на Беро-Беро и нямаха втория ключ в себе си.

- Предай се, чудовище! - ревяха изстъплени гласове.

Неясно охкане сред общата врява показваше, че долу има ранени.

Беро-Беро прелази на четири крака и с един удар заключи тежката дървена врата. Като награби с ръце разхвърляните по четирите краища на стаята вещи, той направи от тях грамада, с която затисна вратата.

Отвън стрелбата спря.

Цял опрашен и раздърпан, Беро-Беро се изправи разкрачен на грамадните си нозе. Пот шуртеше от изцапаното му чело по увисналите му големи мустаци. Само очите му още святкаха изпод щръкналите му вежди и търсеха възможния изход. Голямото му туловище пъхтеше и ръмжеше от напрежение.

Най-сетне го хванаха! Двубоят между тях действително започваше и то тъй, както би трябвало отдавна да започне. Беро-Беро срещу всички! Старият вълк срещу цялата глутница!

- Предай се, разбойнико! - ревяха отдолу предразняли от ярост гласове, а тълпата, която блъскаше външната врата, успя да я строши и с рев се нахвърли върху стълбата. Беро-Беро я чуваше как трополи нагоре и как огражда дебелата дървена врата на бърлогата, обкована с големи тежки железа.

- Предай се! - заудря един юмрук на вратата. Това бе гласът на началника, който разпорежда долу. - Предай се! Ние няма да те убием!

Беро-Беро силно изръмжа отвътре и тия, които чакаха зад вратата неговия

отговор, се стъписаха. Но после това неволно стъписване така ги разяри, че те без повече подканване, с удесеторени сили се нахвърляха върху малката дървена крепост, като се мъчеха да я разбият с желязна греда.

Милиционерите отвън се отказаха да стрелят. Те чакаха другарите си да хванат звяра в неговата бърлога и жив да им го доведат.

Беро-Беро жив!... Какъв трофей щяха да поведат тази вечер по улиците и да изправят пред очите на събрания народ на площада!

Какъв успех за партията, какъв триумф за славната милиция на Соления залив!

- Дерзайте, другари!

- Отвори! Предай се, разбойнико! - ревяха запъхтени и побелели от ярост тия, които блъскаха с всички сили вратата на бърлогата с желязната греда.

Отвътре обаче не се чуваше повече никакъв глас.

Дали не е посегнал на себе си? Тази мисъл удесетори силите на обсадата и вратата се разклати. Той трябваше жив да падне в техни ръце!

„Какъв успех за партията! - мислеха тези, които блъскаха горе желязната греда в дървената, обкована с желязо врата на Беро-Беро. - Какъв триумф за славната милиция на Соления залив!“

- Да живее революцията! Звярът падна в нашите ръце!

.....

Беро-Беро слушаше отвътре тези възгласи. Като огромен, раздърпан и запъхтян звяр се извисяваше той върху двете си разкрачени нозе, сред своята опустошена стая, като гледаше вратата, която вече подскачаше.

Той би могъл да ги издуши като пилци с ръцете си, но това би било глупаво боричкане, в което ще паднат десетина противника.

Те крещяха отвън, защото се страхуваха, че той ще се застреля пред очите им. Но те не знаеха, че един господар, дори и мъртъв, не може да се простре на пода пред своите слуги!

Хе-хе, Беро-Беро дълго време бе чакал тяхното нападение и бе готов да приеме неравния двубой.

Обаче те нямаше да се бият на тази кула!

Беро-Беро сам щеше да протръби боя и неговият край трябваше да бъде чут от целия Солен залив!

Беро-Беро захвърли изпразненото си оръжие върху купчината вещи пред вратата. Когато и тежката дървена врата падна върху нея, милиционерите, които насочиха електрическите си фенери в стаята, се стъписаха, защото пред дулата на техните шмайзери се изправи грамадната фигура на Беро-Беро с ръце, скръстени на гърдите.

Очите му на притаен тигър правеха опит да се усмихнат, но червените му устни действително се смееха под страшните надвиснали мустаци.

- Хванахте ме! - изръмжа той.

Въоръжените младежи, които го заобиколиха, отново се стъписаха от това ръмжене. Сред тях обаче влезе организаторът на обсадата, който носеше дебело въже. Беро-Беро само за миг се опита да го отстрани, но той дръпна грубо скръстените му ръце и се залови да ги завърже.

Лошо е да се мери човек със скала каза с ръмжене, подобно на смях, над главата му Беро-Беро, който гледаше как десет дребни и нервни пръсти се мъчеха да овържат неговите големи ръце.

- Лошо е - изръмжа той, защото скалата е природно явление, голямо, твърдо и постоянно, а човекът изглежда малък пред нея.

Всички младежи от обсадата трепереха по-скоро да го изведат навън и да покажат Беро-Беро на Соления залив, затуй не се вслушаха в неговите думи, но по усмивката в очите му разбраха, че и в окови той си остава груб и нахален господар спрямо всички.

С викове те го подкараха да тръгне. Когато Беро-Беро прекрачи към стълбата, младите победители на стария господар дойдоха на себе си, отърсиха от себе си всяка плахост и ревнаха от сто места. Най-сетне! Те повярваха, че Беро-Беро е заловен!

- Звярът е вързан! - отговори със същия рев тълпата, която заобикаляше в мрака на нощта цялата фабрика.

Беро-Беро изпълни с могъщата си снага външната врата, спря и се изправи на прага. От много време той не бе виждал своите хора, обаче на светлината на фенерите и набързо стъкмените факли, които размятаха на морския вятър своя пушък, Беро-Беро не можа да види нито едно познато лице.

Веселостта изчезна от очите му. Значи не тези, които чакаше от толкова години, го бяха хванали и свързали с въже.

Тези хора бяха чужденци на Соления залив.

Той помисли само за миг, че е направил голяма глупост, като се остави да го държат тези нови, тези непознати хора на залива.

Беро-Беро присви тигровите си очи и решително навлезе сред чуждата тълпа, която се раздели и огъна с рев пред него като морски вълни, разцепени от силен кораб.

Той обаче не хвърли към тях повече своя поглед. Въпреки тежкото въже, което носеше, той стъпваше ловко пред своята стража върху големите си нозе, защото мислеше за неравната борба, която му предстоеше.

Беро-Беро нямаше да е царувал трийсет години в Соления залив, ако не е бил по-умен от своите хора. Той ще намери начин да се бори и с тези чужденци, придошли в залива!

Той ще ги повали, макар и със завързани ръце!

Страшна врява, прекъсвана от бойни възгласи, тръгна заедно с него по тъмния и познат път към центъра на града и Общинското управление.

По този тъмен път при мигновената светлина на фенерите Беро-Беро зърваше вече тук-там познатите лица на Соления залив, които подскачаха, за да могат да го зърнат отдалече. Тези лица обаче не отваряха уста и не викаха.

Беро-Беро издигна учуден могъщата си глава и тигровите му очи блеснаха. От двете страни на улицата, в която навлязоха, осветявани от уличните лампи, стояха събрани вече на гъсти тълпи мълчаливите жители на Соления залив. Това бяха тези, които цял живот бяха негодували срещу него.

Защо сега не ликуваха? Защо не даваха израз на своята омраза? Гробното мълчание на неговите хора, покрай победоносните ревове на пришълците, засегна жестоко сърцето на Беро-Беро.

Той предпочиташе да ги види, пияни от радост, да разкъсват дрехите на гърдите си, да подскачат с „ура“ и да хвърлят камъни и плюнки върху главата му.

„Нали ме мразите? - искаше да им извика Беро-Беро. Ето, радвайте се, аз съм хванат!... Аз съм завързан!...“

На площада обаче той разбра мълчанието на своя народ.

В гъсти редици стояха жителите на Соления залив пред Общинското управление.

Те бяха предупредени за неговото залавяне, те го чакаха и отправиха очите си към него, когато двата прожектора от балкона на Управлението осветиха неговата могъща фигура.

Обаче те мълчаха и тяхното мълчание беше по-силно от крясъците на непознатите, които нямаха техните причини да мразят Беро-Беро и да искат неговата гибел.

Тогава Беро-Беро разбра, че неговият народ е окован по-тежко от него и много повече измъчен и притеснен, защото нямаше неговите сили.

„Защо сами сложихте окови на ръцете си и оковахте моите ръце? - искаше да изреве със сълзи на очи над главите им БероБеро. - Само аз можех да се боря за вас и

да ви спася!...“

Обаче той извървя мълчаливо пътеката между техните редици, като влачеше тежкото въже.

Те не се разбираха, когато можеха да си говорят. Те се разбраха сега, когато трябваше да мълчат.

Въздухът стана сив като пепел. Катерина се прекръсти и излезе от къщи.

Вълните на Черно море люлееха бели птици с широки криле в своите сиви люлки. Катерина помисли, че Беро-Беро също така гледа белите птици, сгушени в сивите гънки на вълните.

Студен вятър жулеше крайбрежните стени и къщи, но страните на Катерина пламтяха от притеснение. Няма костенурка, по-бавна от нощта, когато я чакаш!

Няма светлина по-силна от последните трепети на здрача! Катерина извървя като насън улиците, които бе минала вчера, за да излезе на брега на това място, където предполагаше, че ще я посрещне непознатият селянин. Дали той вече беше там, или щеше да излезе от някой ъгъл много по-късно, когато Катерина би загубила вече сили да чака?

Когато Катерина се готвеше да излезе от тясната уличка на морския бряг, внезапна силна и честа стрелба откъм фабриката на Беро-Беро я закова на място.

Сърцето силно заблъска в гърдите ѝ.

Децата и старците, които бяха останали по домовете си в тази малка уличка, се показаха на своите ниски вратни и като се изгледаха втрещено с Катерина, мълчаливо извиха очи по посока на гърмежите.

Нова, още по-гъста и бърза стрелба затресе цялата околност. Пак са подгонили някоя душа въздъхна слаба старица, която се показа на своята вратня, току до самата Катерина:

- Не им ли стигат, синко, тези, изловените?... Тия овчици на заколение?!

Гърмежите прекъснаха за миг, за да се подновят с удвоена ярост. Катерина се облегна, примряла до слабата бабичка, на порутения, облепен с говежди тор плет.

Един младеж тичешком влезе в уличката откъм морето.

- Беро-Беро са оградили във фабриката! - извика той, като святкаше очите си на всички страни. - Беро-Беро стреля от прозореца на кулата!

Старците ахнаха и замлъкнаха. Никой не смееше да се обади. Всяка вечер, след като се върнеха от събранието на площада, техните синове и дъщери ги плашеха с тия думи, които набиваха в ушите им:

- Майко, татко, запомнете, че сега и стените имат уши! Ако искате да загинем, говорете!

Още от първия миг на стрелбата Катерина знаеше, че това е Беро-Беро, защото от сутринта беше сигурна, че тази вечер ще умре.

Смъртта обаче изпревари само с няколко минути. Тя бе заварила Беро-Беро сам!

.....

Нови гърмежи огласиха пустото крайбрежие.

- Още е жив!... Още не се предава! - набожно се прекръсти слабата бабичка до Катерина. - Още гърми!...

Затворила очи като умряла, Катерина едва поемаше дъха си. Изведнъж гърмежите спряха. Настъпи гробно мълчание. - Свърши се! - прошепна бабичката и отново се прекръсти. Катерина не отвърна, затуй тя прибави тихо: - Синко, прекръсти се, Беро-Беро загина!

Катерина се изви да погледне тази злокобна старица и да сграбчи устата ѝ, но безсилно отпусна ръка. Не, това беше една малка, добра, тиха бабичка!

- Той, синко - прошепна тя, - Беро-Беро не беше прост човек като нас! Той сам беше колкото една войска! Всички мислехме, че той ще дойде да ни отърве!...

Тиха старческа въздишка завърши последните й думи. Тази старица сега трябваше да умре в робство.

Катерина се откъсна от нейния порутен плет и затича към брега на морето. Селянинът не се виждаше никъде, но отдалеч тя видя няколко фенери като искри да осветяват много хора около фабриката на Беро-Беро. Изведнъж тази маса се раздвижи, размята светлините и с радостни викове тръгна към града.

Дали отнасяха към града мъртвия Беро-Беро или го водеха жив?!...

Катерина се хвърли да пресече пътя на разлюляната тълпа от ревнали хора. Тази вечер й беше отредено да види Беро-Беро, жив или мъртъв. За последен път на земята!

Тя го видя от пресечката на една улица под светлината на факлите.

Побелялата му, рошава и могъща глава се издигаше над тълпата, която го тикаше напред. Катерина видя дебелото въже, което свързваше ръцете му и се влачеше с единия си край по земята.

Страшното шествие бързо мина напред, като остави в тъмнина поданиците на окования владетел.

Катерина покри лицето си с ръце и горчиво заплака. Сякаш слънцето отмина живота й, като не остави нито искра от своя огън в малката крайбрежна уличка.

Някой се приближи до нея в тъмнината и Катерина плахо изправи глава.

- Водят го към Общинското управление! - каза й непознат мъжки глас. - Ще го затворят и ще го осъдят там, където е съдил цели трийсет години своите роби в Соления залив!... Хи-хи... че зрелище ще бъде това! Нали, другарко, нали?

Катерина се отдръпна от него и мълчаливо тръгна по главната улица, по която отмина страшното шествие на нейния господар.

Пред Общинското управление събраният народ чакаше новини. - Партийният съвет веднага се събра на заседание! - извика един дребничък, който смело се промушваше между навалицата. - Той ще реши този час съдбата на Беро-Беро. Другарят Русан Кондуктора настоява за НАРОДЕН СЪД!

- Смърт! Смърт на звяра! - ревна на едно гърло набързо организирана тълпа пред стълбите на Общинското управление.

- Не искаме Народен съд, а смърт!

- Смърт на тирана, смърт на разбойника! Смърт на народния убиец!

- Убийте пред очите ни Беро-Беро! Смърт на фашизъма!

- Свобода на народа!

- Не ни карай да чакаме! Излез! - изреваха освирепелите партизани, които се наричаха сега Пазители на обществения ред, тъй както се наричаше допреди тях Беро-Беро.

Те бяха удостоили себе си с още една титла: „Отмъстители на народа“, което трябваше да значи, че народът им е дал право и власт да отмъщават заради него.

- Излез! - изреваха Отмъстителите на народа, обаче Беро-Беро и този път не се помести от мястото си. Очите му на притаен тигър ги измерваха бързо всекиго едного поотделно на слабата светлина на фенера. Грамадните му плещи стърчаха над тях и те нямаха желание да влязат и да го застават да излезе, въпреки че ръцете му бяха овързани с въжето, с което го бяха довели.

„В кой час на нощта нахлу тази въоръжена сган?“, питаше се Беро-Беро. Той разпознаваше добре времето, без да си служи с часовник.

Трябва да беше полунощ.

Как бе нахълтала в такова време тази въоръжена сган в дълбокия зимник на Общинското управление? Нямаше ли вън стража, която да ги възпре? Къде отиде неговата охрана?

Къде искаха да го изведат? Защо бързаха?

Той виждаше, че тези млади мъже в униформи и червени фланели свирепстват

толкова не от омраза, колкото от особено голяма бързина. Те се притесняваха, че ще закъснеят.

- Тръгвай, мръсни дебелако, или сега ще напълниш трапа! - ревна един широкоплещест, черновежд, четиридесетгодишен мъж, който решително влезе в тясната килия и вдигна пистолета си в челото на Беро-Беро.

Тълпата, която го съпровождаше, нахлу подир него и заблъска с юмруци гърба на големия затворник.

Беро-Беро извърна главата си, за да види кои са тези, които се осмеляваха да го ритат и блъскат в гърба, но два тежки юмрука се стовариха в лицето му и той се дръпна поразен. Кръв шурна от избитата му вежда и направи едното му око много по-страшно от другото.

- Какво искате от мен? - изрева Беро-Беро, като настръхна с целия си огромен гръб над тях.

- Тръгвай! - отговори тълпата. - Вън ще говорим!

- Вие няма какво да говорите с мене! - каза по-бавно Беро-Беро. - Утре мен ще ме съди Народен съд! Нали вашата партия реши това?

- Ти няма какво да питаш! - изрева от ярост черновеждият. - Ние сме партията! Ние сме твоят Народен съд! Ние сме Гласът на народа!

Без да чакат повече, двайсетина ръце, съпроводени от тежки юмруци, изтласкаха Беро-Беро към изхода на зимника.

Гробна тишина цареше в околните избени помещения, макар че те бяха претъпкани със затворници, които слухтяха, изпълнени с непоносимо напрежение. Те чуваха, че изкарват навън Беро-Беро и трепереха от мъка, защото чуваха за последен път неговия ръмжащ глас, който бяха слушали цели трийсет години в Соления залив.

Беро-Беро се прегъна на две и се показа вън от вратата в тъмния двор.

В това време градският часовник, който той сам бе поставил на кулата на Общинското управление, отмери своите медни и звучни дванайсет удара.

Пред несвикналите му очи се мярнаха в мрака няколко човешки лица, които бяха странно бели, като че ли идеха от ада.

Щом ги видя, Беро-Беро разбра своята участ. Очите му блеснаха и се впиха в тези бели лица, които го очакваха в тъмнината на сле-пия двор.

Той не бе виждал досега тези лица в Соления залив, но веднага разбра, че това са те!... Да, това бяха неговите врагове, които трийсет години го бяха дебнали.

Най-сетне той се изправи срещу тези хора, за да измерят силите си и да видят кой трябва да остане господар на Соления залив. Двубоят почна, но Беро-Беро беше вече един овързан тигър, който не можеше да чака с презрение настръхналата глутница. Борбата се усложняваше и ставаше за Беро-Беро много по-опасна отпреди.

Лицата на неговите врагове се обърнаха в тъмнината и се отправиха към дъното на двора. С тихо ръмжене неговите придружници го подкараха подир тях.

В дъното на двора имаше стар гараж за коли. Беро-Беро пристъпваше предпазливо и ловко. Големият му гръб се преви и обърна в корито месо без кости. Ръцете му бяха свити в лактите, напрегнати и готови за отбрана.

Когато влезе в гаража, десетина мъже се хвърлиха върху него и му разкъсаха дрехата.

Дебеловеждият измъкна на слабата светлина на факлите една дебела цепеница и я вдигна в двете си ръце.

- Сега ти ще ни кажеш, господин управителю - изсъска той с цялата си плоска и права редица четвъртити зъби, - къде се кри досега и кой е твоя щастливец, който е хранил гостенин като тебе!

- Не ме докосвай! - изръмжа Беро-Беро. - Не ме докосвай, защото ще натроша кокалите ти с ръцете си!

Свиреп смях изкънтя както от редицата четвъртити бели зъби, тъй и от

всички други гърла в гаража.

- Чухте ли звярът какво изръмжа? - извика черновеждият. - И със завързани ръце заплашва да ми строши кокалите!

Неговата цепеница се стовари върху голите гърди на Беро-Беро, като запечата върху бялата кожа при рамото му широка черна бразда.

Беро-Беро отскочи.

- Позорно е да удряш овързан човек! - изрева той. Черновеждият, с оголени от смях зъби, вдигна още веднъж цепеницата над главата си и я стовари този път направо върху рамото му.

С глух стон Беро-Беро политна сред общия смях. Кръвта, която шурна от разкъсаното му рамо, пръсна в устата и очите на развеселената тълпа, която се блъскаше в гърдите и подскачаше около него.

- Отговаряй къде се кри досега, бясно куче! - извика друг, като стовари каиша си в червената рана върху рамото на Беро-Беро, който изрева и се помъчи да се отбрани.

- Отговаряй къде беше, кръвопиецо! - намеси се вкупом тълпата.

- Аз не съм се крил, защото не съм убил никого! - изрева Беро-Беро срещу тези чужди, настръхнали за убийство лица. - Аз не съм бил през живота си никого!

- Не си бил, а? - извика черновеждият, като захвърли цепеницата в нозете му и сложи четвъртитите си ръце на кръста. - Ами работниците на солниците не работиха ли трийсет години под твоя камшик?

- Аз не съм вдигал ръка върху работник! - извика оскверненият Беро-Беро. - Напротив, аз бях по-грижлив към тях, отколкото към другите граждани на Соления залив, защото те се показваха постоянно недоволни.

- Ха, виждаш ли, ти сам призна: недоволни! - прекъсна го пресипнал от викане глас, а тълпата се разскача отново около него: - Нека разбере той сега какво значи недоволство! Недоволните искат сметка тази нощ от тебе, Беро-Беро!

Беро-Беро ги изгледа напрегнато един по един. Той беше сигурен, че тези никога не са работили, нито пък бяха идвали някога на солниците. Той никога не ги беше виждал в Соления залив...

ХРИСТОМАТИЯ

по литература за 12. клас

ЗАБРАНЕНИТЕ ПИСАТЕЛИ

Hannah Arendt Center
Sofia, Bulgaria

CES
CENTRE FOR EUROPEAN STUDIES

Konrad Adenauer Stiftung